ALİ ŞERİATİ

38 BÜTÜN ESERLERİ

Kavramlar Sözlüğü

FECR

Fecr Yayınları 247
ALİ ŞERİATİ
Bütün Eserleri 38

Kavramlar Sözlüğü

Eserin Orijinal Adı
Ferheng-i Lügât

Derleyen
Hüseyin Nazlıaydın

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar Sanayi ve Ticaret Ltd.Şti.
(Sertifika No: 13178)

ISBN 978-675-9652-43-8

1. Baskı: Ekim 2017

Kapak ve İç Konsept: TN İletişim

Sayfa Düzeni: FCR

Baskı: Aydan Basın Yayın Ltd. Şti.
Örnek Sanayi Sitesi Alınteri Bulv. 364. Sk. No: 4
Tel: 0312. 354 46 27 Ostim/Ankara

FCR Yayın Reklam Bilgisayar
San. ve Tic. Ltd. Şti.
Hacı Bayram Bah. Boyacılar Sok. No: 14/1
Ulus - Altındağ / Ankara
Tel : 0312. 310 08 60
Faks : 0312. 311 47 89
web : www.fcr.com.tr
e-posta : fcr@fcr.com.tr

ALİ ŞERİATİ

Kavramlar Sözlüğü

FECR
Ankara 2017

İÇİNDEKİLER

Ali Şeriati ---------- 10
Yayıncının Notu ---------- 11

Âdem ---------- 13
Âlim ---------- 14
Adalet ---------- 14
Ahlâk ---------- 16
Ahuramazda ---------- 19
Alinasyon ---------- 20
Alt Yapı ---------- 22
Altın Âlem ---------- 22
Animizm ---------- 22
Antropoloji ---------- 23
Aristokrasi ---------- 23
Dinî Aristokrasi ---------- 23
Arz-ı Mev'ûd ---------- 24
Asimilasyon-Asimile ---------- 24
Aşk-Sevmek ---------- 26
Atman ---------- 28
Avamî Düzeysizlik ---------- 28
Aydın ---------- 29
Ayet ---------- 34

Bekleyiş/İntizar
(Mehdi Bekleme) ---------- 36
Beytülatik ---------- 37
Bi'at ---------- 37
Bidat ---------- 37
Bilgi Sosyolojisi ---------- 38
Bilim ---------- 38
Özgür Bilim-Sorumlu Bilim ---------- 38
Bilinç-Ben Bilinci/Özbilinç ---------- 39
Bi'set ---------- 41
Biyolojizm
(Biyolojik Belirleyicilik) ---------- 42
Buda ---------- 43
Budî ---------- 43
Burjuvazi (Modern, Klasik ve
Komprador Burjuvazi) ---------- 43
Bürokrasi ---------- 47

Cebr ---------- 49
Dinî Belirleyicilik
(İlahî Cebr, Providence) ---------- 49
Maddî Belirleyicilik
(Materyalizm) ---------- 49
Tabiatın Belirleyiciliği
(Natüralizm) ---------- 50
Toplumu Temel Alan Belirleyicilik
(Sosyolojizm) ---------- 50
Ruhbilimi Temel Alan Belirleyicilik
(Psikolojizm) ---------- 50
Tarihsel Belirleyicilik
(Historizm) ---------- 50
Biyolojik Belirleyicilik
(Biyolojizm) ---------- 51
İktisadî Belirleyicilik
(Ekonomizm) ---------- 51
Cemre/Üç Taş ---------- 51
Cennet ---------- 52
Cevherî Hareket ---------- 52
Cihet/Yön ---------- 53
Cinzede/Mecnun/Cinlenmiş ---------- 53

Çaba-Tevekkül ---------- 55

Darbe-Galebe/İstila ---------- 56
Darvinizm ---------- 56
Değer ---------- 58
Değer Biçme ---------- 59

Demokrasi ---------- **60**
Demokratik Devrimci Rehberlik ---- **61**
Depolitizasyon ---------- **62**
Desalinasyon ---------- **62**
Determinizm-Tarihsel Determinizm **62**
Devrim ---------- **64**
Devrimci Züht ---------- **64**
Din ---------- **65**
Dinin Islahı ---------- 65
Diyalektik ---------- **66**
Sourdel Diyalektiği ---------- 67
Dua ---------- **67**
İslamî Dua ---------- 69
Düalizm ---------- **71**
İslam'da Düalizm ---------- 72
Dünya/Evren
(Tevhîdî Dünyagörüşüne Göre) ----- **72**
Dünyagörüşü ---------- **73**
Dünya ve Ahiret ---------- **73**
Dünyevilik ve Uhrevilik ---------- **74**

Egzistansiyalizm ---------- **76**
Egosantrizm ---------- **78**
Ekol/Öğreti ---------- **79**
Emanet ---------- **80**
Emperyalizm ---------- **80**
Empresyonizm ---------- **82**
Enerjizm ---------- **83**
Entelektüel ---------- **83**
Entelektüel Tabaka ---------- 84
Epikürizm ---------- **84**
Esmâ (İsimler) ---------- **84**
Eşekleştirme ---------- **84**
Etnoloji ---------- **89**
Evolüsyon ---------- **89**

Faiz ---------- **90**
Faşizm ---------- **90**
Fatalizm ---------- **91**
İslamî Fatalizm ---------- 92
Fecr ---------- **92**
Felah/Kurtuluş ---------- **92**
Felsefe-Bilim ---------- **92**
Feodalite ---------- **93**
Fetişizm ---------- **94**
Fıkıh ---------- **95**
Fizyokratlar ---------- **95**
Futurizm ---------- **95**

Gam/Hüzün-Üzüntü ---------- **96**
Gatlar ---------- **96**
Gaybet ---------- **97**
Küçük Gaybet-Büyük Gaybet ---------- 97
Geçiş Dönemi ---------- **98**
Gerçeklik-Gerçek/Hakikat ---------- **98**
Göç-Hicret ---------- **98**
Gündelik Hayat (Döngüsel Hayat) **102**

Hâbil ve Kâbil ---------- **103**
Hac ---------- **103**
Hâkim Sınıf-Heyet-i Hâkime -------- **106**
Hannas ---------- **107**
Hatemiyyet ---------- **107**
Hayret/Şaşkınlık ---------- **109**
Hegelizm ---------- **109**
Hibr-Ahbar ---------- **109**
Hikmet ---------- **109**
Hikmet, Müminin Yitiğidir ---------- 110
Historizm/Tarihin Asaleti ---------- **110**
Hizmet ya da Islah ---------- **111**
Hizp/Parti ---------- **112**
Şia; Tam Bir Parti ---------- 112
Hükûmet ---------- **112**
Hümanizm ---------- **113**

Irk-Irkçılık ---------- **115**
Itret ---------- **116**

İbadet ---- 117
İçgüdü ---- 118
İçgüdü-Fıtrat ---- 118
İçtihat ---- 119
İdealist ---- 123
İdealizm-Realizm ---- 123
İdeal İnsan ---- 125
İdeoloji ---- 128
İhlâs ---- 129
İlâhî Dileme ---- 130
İlkel Komün/Sınıfsız Toplum ---- 131
İmam ---- 132
İmamet ---- 133
İndividualizm ---- 135
İnfak ---- 135
İnkılap/Devrim ---- 136
Devrim ve Reform ---- 137
İnsan ---- 137
İnsanbilim ---- 141
İnsanın Dört Zindanı ---- 141
Cebrlerden Kurtuluş-Özgür İnsan ---142
İnsanlık ---- 142
İntikam ---- 143
İrade ---- 143
İrfan ---- 143
İsâr ---- 144
İsmet ---- 145
İsrâ ---- 146
İstiz'af ---- 147
İsyan ---- 148
İş-İşsizlik ---- 149
İşrak ---- 149
İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmak ---- 150
İyi Olmak/İyilik ---- 151

Jeografizm ---- 153
Jugement de Fait ve Jugement de Valeurs ---- 153

Kâsitîn ---- 155
Kader ---- 155
Kadir Gecesi ---- 156
Kapalı ve Açık Ekonomi ---- 157
Kapitalizm ---- 158
Kardeşlik ---- 160
Karma (Hindulzm'de) ---- 160
Kendini Bilme/Özbilinç ---- 161
İnsânî Bilinç ---- 161
Sosyal Bilinç ---- 162
Kendini Yetiştirmek ---- 162
Kenz ---- 163
Kevir (Çöl)-Hubut (İniş) ---- 163
Kıst-Adalet ---- 167
Kıyas ---- 168
Kitap-Terazi-Demir ---- 169
Klasisizm ---- 169
Kolektivizm ---- 169
Kolonyalizm ---- 170
Konservatizm ---- 170
Köle-Kölelik ---- 171
Domestik Kölelik ---- 171
Kudret/Güç ---- 172
Kurum ---- 173
Hareket ve Kurum ---- 174
Küfür ---- 175
Kültür-Tarım/Tarla ---- 175
Monoculture (Tek Tip Tarım) ---- 176
Küresel Sınıf ---- 176

Lee ---- 178
Liberalizm ---- 178
Lüb ---- 179
Lümpen ---- 179

Maddiyat-Maneviyat ---- 180
Makine ve Makinizm ---- 180
Makinenin Özellikleri ---- 181
Makinizmin Toplumsal Sonuçları ---- 183

Makinezedelik ---------- 184
Mana ---------- **184**
Manifesto ---------- **185**
Mârikîn ---------- **187**
Marksizm ---------- **187**
Marksizm'in Başarısının Etkenleri --- 188
Marksizm Çeşitleri ---------- 188
Materyalizm ---------- **189**
Medeniyet ---------- **191**
Medine-i Fâzıla
(Erdemli Şehir)/Ütopya ---------- **193**
Mele-Mütref-Ruhban ---------- **194**
Melek/Surûş (Zerdüştlükte) ---------- **194**
Menâsık ---------- **195**
Mesih ---------- **195**
Messianizm ---------- **196**
Metot ---------- **196**
Zihinsel Metot ---------- 196
Tümevarımsal Metot ---------- 197
Millet ---------- **197**
Mina ---------- **198**
Miraç ---------- **199**
Mitoloji (Efsane) ---------- **199**
Mitra ---------- **201**
Mülhit (Dinsiz) Mücahitler-
Mümin Mücahitler-
Oturan Müminler ---------- **201**
Mümin ---------- **202**
Kafir Görünümlü Mümin ---------- 202
Münafık ---------- **203**
Mümin Münafıklar-Münafık Müminler 204
Müntazır/Bekleyen ---------- **205**
Müzik/Gınâ ---------- **205**

Nâkisîn ---------- **211**
Namaz ---------- **212**
Nâs/Halk ---------- **213**
Nasyonalizm ---------- **215**
Natüralizm ---------- **215**
Nefis/Can-Ruh/Revân ---------- **216**
Nirvana ---------- **216**
Niyâbet/Vekillik ---------- **216**
Niyet ---------- **217**

Ojenizm ---------- **219**
Oksidantalizm ---------- **219**
Oluş/Kevn-
Yokoluş/Bozuluş/Fesad ---------- **219**
Orta Çağ ---------- **220**
Otomasyon ---------- **222**

Önderlik ---------- **224**
Öze/Kendine Dönüş ---------- **224**
Özgürlük ---------- **228**
Cinsel Özgürlük ---------- 230
Bireysel Özgürlük ---------- 231
İnsanın Özgürlüğü ---------- 231

Parçalama ---------- **233**
Pragmatizm ---------- **233**
Praksis ---------- **234**
Profan-Sacre ---------- **234**
Proleter ---------- **235**
Protestanlık ---------- **236**
İslamî Protestanlık ---------- 237
Providence ---------- **238**
Psikanaliz-Psyche ---------- **238**
Psikolojizm ---------- **239**
Politika/Siyaset ---------- **239**
Putperestlik ---------- **240**

Rab ---------- **241**
Raid/Keşifçi ---------- **241**
Radikalizm ---------- **241**
Rasyonalizm ---------- **242**
Revizyonizm ---------- **243**
Revolüsyon ---------- **243**
Riyazet ---------- **244**

Rönesans ---- **244**
Rönesansın Etkenleri ---- 245
İslamî Rönesans ---- 246
Ruhanî-Ruhaniyet ---- **247**
Ruhban ---- **249**

Sabır ---- **250**
Sarı Sabır ve Kırmızı Sabır ---- 250
Salsalin Kelfehhar ---- **251**
Samsara ---- **251**
Sanat ---- **252**
Sanayi ---- **254**
Sanayi İşçisi ---- 254
Sa'y-Tavaf ---- **255**
Sciense-Siyantizm ---- **257**
Seçicilik (İhtiyar) ---- **257**
Seçim ---- **258**
Sembolik ---- **258**
Serflik ---- **259**
Sidretü'l-Müntehâ ---- **259**
Skolastik ---- **260**
Yeni skolastik ---- 261
Sol-Sağ ---- **262**
Sorumluluk ---- **262**
Sosyalizm ---- **263**
Sosyal Davranış/Sosyalleşme ---- **264**
Sosyolojizm
(Sosyolojinin Asaleti) ---- **265**
Sömürü (İsti'mar) ---- **265**
Sözün Coğrafyası ---- **267**
Statüko ---- **267**
Strateji ---- **267**
İmamiye Şiasının Mücadele Stratejisi 267
Subjektif-Objektif
(Abstract-Concret) ---- **269**
Suşiyant ---- **270**
Sünnet ---- **270**
Peygamberin Sünneti ---- 271

Şa'b/Şube ---- **272**
Şefaat ---- **272**
Şehadet ---- **274**
Şehit ---- **276**
Şıkşıkiyye ---- **278**
Şi'âr/Slogan ---- **280**
Şiîlik ---- **281**
Şirk ---- **282**
Şirkin Türleri ---- 283
Soy Şirki ---- 284
Sınıfsal Şirk ---- 284
Aile Şirki ---- 285

Taassup ---- **286**
Tabaka/Toplumsal Sınıf ---- **287**
Tabu ---- **287**
Taife/Tayfa ---- **287**
Takiyye ---- **288**
Taklit ---- **288**
Taktik ---- **289**
Takva ---- **290**
Tanışıklık ---- **291**
Tao ---- **291**
Tarih-Tarih Felsefesi ---- **292**
Tarihî ve Toplumsal Determinizm-
İnsanın Seçme Özgürlüğü ---- **293**
Tarihin Zorunluluğu-Zorunlu Devrim **295**
Teceddüd/Modernizasyon ---- **295**
Tehassus/Uzmanlık ---- **296**
Teknik-Bilim ---- **296**
Temsil ---- **297**
Terbiye/Eğitim ---- **297**
Teslis ---- **298**
Tevessül (Menfî ve Müsbet ---- **300**
Tevhid ---- **301**
Bir Dünyagörüşü Olarak Tevhid ---- 301
Tarihsel Tevhid ---- 303
Tevhîdî Dünyagörüşü ---- **305**
Toplum/Câmia ---- **306**

İdeal Toplum ya da Üstün Toplum---307
İdeal Toplum----------307
Bedevî/Vahşî Toplum ----------307
İlkel Komün veya Sınıfsız Toplum---308
Tarihî Toplum----------308
Kapalı Toplum----------308
Açık Toplum----------309
İçe Dönük-Dışa Dönük Toplum ------309
Toplumbilim ----------309
Totem-Totemizm----------309
Trajedi----------310
Tümevarım (İstikra)----------311

Ukde ----------312
Uknum----------312

Ümmet----------313
Orta Ümmet----------315
Ümmî----------317
Üryanî/Çıplaklık----------318
Üst Yapı----------318
Ütopist/Ütopyacı---------318

Vahiy----------319
Varlık-Mahiyet----------320
Veda ----------320
Velayet ----------321
Veraset----------321
Vesâyet ----------322
Vesvâs-Vesvese ----------324
Vicdan----------324
İrfanî ve Dinî Vicdan ----------324
İnsanî Vicdan----------324
Felsefî Vicdan----------325
Sanatsal Vicdan ----------325
Volontarizm----------325

Yalnızlık-Ayrılık----------326
Yaratıcılık ----------327
Yasak Meyve----------327
Yesna----------330
Yoga ----------330

Zanaat Üretimi ----------331
Zarathustrizm/Zerdüşt'ün Dini-
Zoroastrizm/Zerdüştilik----------331
Zikir----------332
Zikir ve Zâkirler ----------332

DİZİN----------335

ALİ ŞERİATİ

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sebzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya geldi. 1950'de Meşhed'deki Öğretmen Koleji'ne girdi. 1952'de Meşhed yakınlarındaki Ahmedâbâd köyünde öğretmenliğe başladı. 1955 yılında Mekteb-i Vâsıta'yı yazdı. Ebuzer-i Gıfarî'yi tercüme etti. 1956'da Meşhed Üniversitesi'ne girdi. Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olduğundan, babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklandı, altı ay tutuklu kaldı. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yı tercüme etti. Üniversiteden başarıyla mezun oldu. 1960'ta Fransa'ya gönderildi, orada sosyoloji ve dinler tarihi üzerine çalıştı. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif olarak katıldı. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklandı; bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayımlandı. Sosyoloji ve dinler tarihi alanında doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a dönerken sınırda tutuklandı; aylarca hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra öğretmenlik yapmaya başladı ve Meşhed Üniversitesi ve diğer merkezlerde konferanslar verdi. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatıldı. Savak, Şeriati'yi aramaya başladı. Kendisini bulamayınca babasını tutukladı. Babası bir yıl kadar hapsedildi. Şeriati teslim oldu ve on sekiz ay hücrede kaldı. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçıp başkalarının evlerinde kalarak çalışmalarına devam etti. Sabahlara kadar süren konuşmalar yaptı. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret etti. Otuz gün sonra İngiliz İstihbaratı'nın yardımıyla Savak tarafından şehit edildi.

YAYINCININ NOTU

Yayınevimiz, Şeriati düşüncesini külliyat olarak okurlarına sunmakla önemli bir hizmet vermektedir. Merhum Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş ender şahsiyetlerden biridir. Dahası, bir sosyolog gözüyle incelediği konuları, dahiyane bir düşünce işçiliği ile işlemiş ve Fars edebiyatının kendisine kazandırdığı akıcı üslupla ortaya koymuştur. Bilimsel liyakati, özgün bakış açısı, dindarlığı ve inandığı doğrular uğruna can verecek kadar yürekli kişiliği ile sadece İran gençliğini arkasından sürüklemekle kalmamış, dünya Müslümanlarının öze dönüş çabasına katkıda bulunarak bir döneme damgasını vurmuştur. Onun bu özgün ve özgürlükçü tutumu, sadece İslam düşmanlarının tepkisini çekmekle ve onlar tarafından şehit edilmekle kalmamış, dost ve kardeş bildiği Müslümanlardan da çok büyük tepkiler almıştır. Çünkü onun düşünceleri, Batılı saldırı karşısında çok derin ve güçlü bir mukavemet oluştururken İslam geleneğini kirleten ve çöküntüye sebep olan bidat ve hurafelere de ağır darbe indiriyordu. Tabiî bu da bilinçsiz kesimler nezdinde İslam'ın kendisine yapılan bir saldırı olarak algılanıyordu.

Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevî Şiîliğine yönelttiği eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiî bakış açısı nedeniyle de Sünnî dünyadan önemli tepkiler almıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şiası ve Safevî Şiası ayrımı yapsa ve Safevî Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünnî dünyanın kabul edemeyeceği kimi düşünceler serdedebilmiştir. Sahabiler hakkında kul-

landığı ifadeler hoşgörü sınırını zorlayan kusurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yaşadığı çağ ve çevrenin etkisiyle Fransız sosyalistlerinden etkilendiği ve kimi yorumlarında bu etkinin izlerinin görüldüğü de söylenebilir.

Ali Şeriati'nin de her insan gibi hata edebileceğini, hatalarının ve savaplarının sadece kendisini bağlayacağını okuyucunun takdir edebileceğine inanıyoruz. Fecr Yayınevi olarak, ölçümüzün Kur'an-ı Kerim ve onun numune-i timsali olan Hz. Peygamber (a.s) olduğuna inanıyor, Şeriati de dahil bütün insanların bu ölçüler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Onun her görüşünü onaylamadığımız halde eserlerini yayınlıyor, ama katılmadığımız görüşlerine de müdahale etmeyi uygun görmüyoruz. Çünkü böyle bir müdahalenin düşüncelerin doğru anlaşılmasına engel olacağı, bunun da hem yazar hem okur açısından bir hak ihlali sayılacağı kanaatindeyiz. Buna rağmen kimileri, tasvip etmedikleri düşüncelerden dolayı bilinçsiz okuyucuların olumsuz etkileneceği gerekçesiyle vebal alacağımızı düşünebilirler. Fakat biz, genelde Müslüman olmanın, özelde Şeriati okuru olmanın, okuduğu her şeyi kabullenen değil, eleştiren bir seviye gerektirdiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bütün olumsuzluklarına ve kusurlarına rağmen Şeriati'nin o engin birikiminin bizlere çok şey kazandırdığına ve kazandıracağına inanarak eserlerini külliyat olarak sizlere sunmuş bulunuyoruz.

Elinizdeki kitap, merhum Şeriati'nin kendine has üslubuyla tanımladığı, hem bize hem de Batı'ya ait bazı kavramların bir araya getirildiği, toplam otuz yedi kitaptan oluşan külliyat taranarak oluşturulmuş bir derlemedir. Şeriati'nin düşünce dünyasını tanımak için bir giriş mahiyetindedir. Öyle sanıyoruz ki bu derleme çalışma sizi külliyatı okumaya sevk edecektir.

Bütün hassasiyet ve çabamıza rağmen, insan olmamız hasebiyle gözümüzden kaçan kusurlar olursa okurumuzdan özür diler, eleştirilerine müteşekkir kalırız. Bu vesileyle Şeriati'ye Allah'tan rahmet diler, eserlerin sizlere ulaşmasında emeği geçen bütün dostlara gönülden teşekkür ederiz.

FECR YAYINEVİ

Âdem

İslam insanı, Tanrı, insan ve tabiatın anlamlı bir ahenk ve amaçlılık içinde göründüğü tevhidî dünyagörüşü içine yerleştirir.

İnsan türünün aslî varlık cevheri olarak Âdem'i, içine Tanrı'nın ruhu üflenmiş bir toprak diye tanıtır. Yani maddîlik ile kutsallık arasında bir varlık. İşte o zaman Tanrı'nın emanetini yalnızca insanın avucuna koyar. Böylece insan sorumluluğunun temeli için madde ötesi bir kriter belirler. İblis, Havva ve isyan hikayesiyle, akıl ve aşkı onun varlıksal cevherine yerleştirir. İnsanın, tanrısal belirlemenin dışında bağımsız bir varlık olduğunu resmen tanır. Cennetten yeryüzüne iniş ilkesiyle onu, sıkıntı, karşıtlık, irade, aşk, bilinç ve sorumluluk sayesinde cenneti kazanması ve nihaî kaderini kendi elleriyle belirlemesi için bu dünyanın hayat yolcusu yaptı. Kıyamet, *"Kişinin kendi elleriyle yaptıklarına baktığı gün"*dür. (78/Nebe Suresi, 40)

Bütün mutlak ve aşkın değerlerin sembolü olan Allah'a bilinçli ve aşıkça bir ibadetle, bu değerleri göreceli olarak kendisinde geliştirir. Böylece tabiatta kendi varlıksal özüne daimî bir saflık ve yücelik kazandırır. Özsel ve türsel "mutlak olgunluk arayışı" yönündeki duygusal lütfu takip eder. Tabiî bir şey olan "toprak"tan uzaklaşır ve kendi varlığını tevhide dayandırmakla, bir dünyagörüşü, ahlâk felsefesi ve hayatın anlam ve gayesi olarak kurtuluşa ulaşır.

(B.E. 24/Sh. 122)*

Âdem, insan türünün tezahürüdür. İnsanın biyolojik anlamda değil, felsefî anlamda türsel hakikatidir. Kur'an, insandan biyolojik anlamda söz ettiğinde, tam olarak tabiî bilimlerin diliyle konuşur: Nutfeden, pıhtıdan, ceninden vb. söz eder. Fakat Âdem'in yaratılışında anlam, gizem ve felsefe dolu bir müteşâbihin dili

* Ali Şeriati Külliyatından yapılan alıntılar, (Bütün Eserleri 24. Kitap/Sayfa 122) şeklinde belirtilmiştir.

vardır. İnsanın yaratılışının, yani onun manevi gerçeği ve yazgısının, türsel niteliklerinin Âdem'in yaratılışında bir formülü vardır:

Allah'ın Ruhu + Kokuşmuş Balçık = İnsan.

"Kokuşmuş balçık ve Allah'ın ruhu", iki remiz ve iki sembolik işarettir. İnsan, gerçekte ne kokuşmuş balçıktan (hame-i mesnun) yapılmıştır, ne de Allah'ın ruhundan. Bilakis birincisi mutlak aşağılığı, yerinde saymayı ve duraklamayı göstermekte, diğeriyse sonsuz ilerlemeyi ve bitimsiz yüceliği anlatmakta olup insan dilinde bu anlamı tam olarak ortaya koymak için Allah'ın ruhundan daha iyi bir bileşim bulunamaz.

(B.E. 16/Sh. 54)

Âlim

İslam'da âlim, bilen manasına gelir, teknik insan anlamına değil. Bilendir, ışıktır, zihinsel tasavvurların toplamı değil. Bilim, nesnelerin zihindeki suretinin tasviridir. Bu, Yunan bilimidir. İslam'ın ilmi, "Allah'ın, dilediği kalpte yaktığı ışıktır". Hakikat karşısında aydınlık görüş, harici nesnelerin zihindeki tasvirinden başka bir şeydir. Bu, iki tür âlimdir. Bir oryantalist de İslami hakikatlerin çoğunu hepimizden daha iyi bilebilir. Mesela hâlihazırda, Massignon'un "Oryantalizmde ve İslam uzmanlığında Lamont gibi bilgili ve İslam uzmanı biri yok. Onun gibi habis biri de yok" dediği Lamont gibi oryantalistler var.

(B.E. 23/Sh. 164)

Adalet

Adalet sınıfsal eşitlik anlamındadır.

(B.E. 17/Sh. 134)

Allah'ın sıfatlarından -yani Allah'ın zatî özelliklerinden- biri de adalettir. Bundan dolayı, doğal toplum, adalet temeli üzerine kurulmuş olan toplumdur.

(B.E. 26/Sh. 389)

Adalet; alt yapısını tevhidin, üst yapısını evrensel adaletin oluşturduğu bir düzene dayalı olarak, etnik eşitliğe, insan haklarındaki eşitliğe ve sınıfsal eşitliğe dayanıyor olmaktan ibarettir.

(B.E. 26/Sh. 215)

Doğu görüşünde adalet insanî ve manevî bir arzu olup ekonomik adalet onun gereklerinden ve zımnî yansımalarından biridir; yoksa onun tek ölçütü ve alt yapısı değildir.

(B.E. 26/Sh. 170)

Adalet sınıfsal eşitliği sağlamak ve bireyin birey tarafından, bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürülmesini, toplumsal, ekonomik, hukukî vs. ayrımcılığı ve çelişkiyi ortadan kaldırmak anlamındadır.

(B.E. 26/Sh. 215)

Adalet, Allah'ın adil olduğu anlamına gelir.

Ali Şiası'nda adalet, her hizmetin olduğu gibi her hıyanetin de dünyada dakik ve esgeçilemez bir hesabının bulunduğu anlamındadır.

Allah'ın adil olduğuna inanmaktır. Yani adalet, siyasetin ya da hizbin toplumda oluşturduğu yapay bir düzen değildir. Çünkü adalet Allah'a aittir. Şu anlamda ki adalet dünyanın alt yapısıdır. Müslümanların dünyagörüşüyse adalete dayalıdır. Dolayısıyla toplum, adalet esasına dayanmıyorsa, hasta, sapmış ve geçici bir toplumdur ve yok olmaya mahkûmdur.

Safevî Şiası'ndaysa adalet şu anlamdadır: Allah âdildir ve zalim değildir. Peki, yararı nedir? Ölümden sonra Yezid'i cehenneme, İmam Hüseyin'i cennete götürür. Güzel. Şimdi neye yarıyor? Şimdi? Dünyada? Şimdiyle hiçbir ilintisi yoktur. İlmî bir konudur, ilmî bir bahistir ve kelamcıları ilgilendirir! Halkla bir alâkası yoktur.

(B.E. 9/Sh. 204)

Ahlâk

Gerçek ve doğru tanımında ahlâk, ideal insanın kişiliğinin temel boyutlarının çizilmesi anlamındadır.

(B.E. 16/Sh. 235)

Ahlâkın biri, bir kavmin ya da tarihsel bir aşamanın tarih ve kültürünün toplumsal, sınıfsal ve iktisadî düzeninden kaynaklanan toplumsal geleneklerden, belirtilerden, özelliklerden, davranışlardan ve göstergelerden oluşmuş bir dizge anlamındadır. Bu dizge öğeleri, göreceli ve değişken olup öteki toplumsal olgular gibi doğarlar, gelişirler, ölürler ve yerlerini yeni geleneksel olgulara ve yeni toplumsal ahlâka bırakırlar.

Ahlâkın ötekisi ise geçerli geleneksel ve toplumsal düzenlerin çoğunda bulunan ortak ahlâkî ruh olup boyun eğme felsefesidir.

(B.E. 16/Sh. 239-240)

Ebedî ve mutlak değerler; sınıfsal, ulusal, tarihsel ve sosyal sınırlamalardan daha öte/üstün değerlerdir. Ahlâkın göreceliği ismiyle söz konusu edilen şey; yer, zaman ve topluma göre değişim ve dönüşüm arz etmektedir. Çünkü bu, sosyal sistemden doğmuş ve tarihî dönüşümün eseridir; sınıf, üretim şekli, toplumsal ilişkiler ve sosyal şekiller açısından farklılık arz eder. Fakat insanî ahlâk, insanın kendine has fıtratından kaynaklanan değerlerdir. İnsanın özel tekâmül derecesi, bu yüce değerlerin gelişim derecesine göre ölçülür ve kıymetlendirilir. İnsan türünün varlıksal tekâmülü, tarih boyunca bu değerleri güçlendirme yönünde hareket etmiştir. Aslında, insan türü, bu değerlere sahip olmakla başlamıştır. Evet, değerin yaratıcısı sadece insandır.

(B.E. 2/Sh. 81)

İnsanı motive eden iki güç vardır. Bunların ilki, "istek", ikincisi "tapınma" esasına dayanır. Bir şeyi ya kendimiz için ya da Tanrı istediği için isteriz. Bu ikinci etken, varlığını kabul ettiğimiz kutsal ve soylu bir güce dayanmaktadır. Onu kendi varlığımız-

dan daha değerli sayarız. Birinci durumda biz "fayda" ile yüz yüze iken, ikinci durumda "değerle" yüz yüzeyiz. Yaşamın doğal cazibeleri insanı sürekli "fayda" yönüne çekerler. Madenî bir paranın iki yüzü olan aç gözlülük ve korku, içgüdü ve aklın iki temel motifidir. İçgüdü, doğal çekicilik, daha doğrusu insanın ben bilincine sahip olmaması halidir. Bu özsel oluşumunda, yaşamı temin etmeye ve ilerlemeye doğru bir cazibe olduğunda faydalı, bunları ortadan kaldırmaya yönelik olduğunda da zararlıdır. Akıl da aynı şekilde insana bu yolda yardım eden, yaşam için faydalı olanı öğreten ve bunlara götürecek yolları ona gösteren, onu bilinçli bir şekilde, hayatında işine yarayacak şeyleri araştırmaya sevk eden yol gösterici bir güçtür.

Doğal olarak akıl ve bilgi insanda onu "tutuculuk" ve pragmatizme doğru sürükleyen iki yoldaş ve dost içgüdülerdir.

Bu noktaya kadar insan henüz hayvanlığını devam ettirmektedir. En sonunda "akıl" ve "bilim"le donanmış, gelişmiş bir hayvandır. İnsan türünün varlıksal sınırını, hayvanınkinden ayıran ve ona manevî bir cevher, Allah'ın sıfatlarına bürünmüş bir "öz" bahşeden şey "tapınma"dır. Tapınma, insana hareketlilik veren bir saiktir. Doğal yönün aksine, kendi yaşamsal gereksinimleri için uğraşmak bir tarafa, içgüdüsel cazibelerinin önüne bile engel çıkaran bir harekettir. Doğanın, insan varlığını korumak ve yaşamasını sağlamak için belirlediği şeylerden ve insanı bu yöne doğru sürükleyen içgüdülerden, kendisini bunlara çağıran aklından, bu çağrı ve cazibeyi onaylayan bilgisinden bilinçli bir şekilde uzaklaştırır. Kendisi için "faydalı" şeyi yok etmeye girişir. Kendisi için pahalıya patlayan hatta tehlikeli ve öldürücü olan şeyin yolunda fedakarlık yapar.

İşte bu noktada doğada "insan" adlı istisnaî bir tür başlar. Bu güdü, itkilere, ruhsal dışa vurumlara, sevdalara, davranışlara, tutumlara ve tavırlara sahip olan bir türdür. Onun sahip olduğu bu şeyler doğanın aklî sınırları içine sokulamaz; doğadaki olayların üzerine kurulu olduğu bilimsel, aklî, biyolojik ve psikolojik kurallara uymaz. Çünkü karşısında bulunan varlık, fizyolojik yapının ve biyolojik gereksinimlerin tersine olan davranışlar ser-

gilemekte, o doğal beslenme ve sindirim formülleriyle çözüme kavuşturulamayan ve bilinmez bir kaynaktan beslenen aşk adlı esrarengiz enerji, bazen öylesine şiddetli bir güdü ve ülkü şeklinde belirir ki onun doğal yaratık olma gerekleriyle ve yaşamsal yapısıyla karşıtlık arz eder. Bu aşk, bazen de temel olarak ortadan kaybolmaya yüz tutar. O kadar ki dinginliğine eriştiğinde müritlerinden biri, üzerine ateş döker, diğeri kibrit yakar. Tıpkı yarısı yanmış bir odun gibi yüz üstü düşüverir. Ya da parça parça yanıp kül olarak ortadan kaybolur. Olgun ve ortak inanca sahip milyonlarca insan her yıl bir ay bütün gün ağızlarını kapayarak, suları ve yiyecekleri olduğu halde aç ve susuz durmaktadırlar. Doğal olmayan meçhul bir nedenle ellerini ekmeğe ve suya uzatmamaktadırlar. Bin Bella, başkalarının ihtiyaçları uğruna yirmi gün açlık grevi yaparak bütün görevli ve doktorların sıkıştırmasına rağmen bu hareketinde direniyor. Ölüm gönüllüleri, gece yarısı sıcak yataklarından ve güvenli evlerinden kalkarak bilinçli ve özgür bir şekilde İsrail topraklarına saldırılar düzenleyerek ölümü seçiyorlar. Kûfe ordusunun komutanı Hür, bütün düşman mevzilerini kuşatma altına almış ve ordularının zafer kazanmasına ramak kalmışken ve esirlerin ölümü kesinleşmişken zafer yerine ölümü tercih ediyor! Bizim sıradan, aydın zihnimizin köhne ve gerici bir tepki olarak algılamasının aksine ahlâk, insan varlığının belirgin bir özelliğidir. Onu bu evrende ve bütün varlıkların arasında seçkin kılan bir özellik. Ahlâk bir "değerler" bütünüdür. Hiçbir ekol yoktur ki kendisine ait bir değerler sistemi ortaya koymasın. Çünkü her ekolün asıl eksen yaptığı konu "insan"dır. İnsan ancak ahlâkî bir sistemde anlam kazanır ve varlıksal özelliğini elde eder.

Hatta Marksizm bile son dönemin tutucu Marksistlerinde ve daha çok politik ve hızlı olan Rus Marksizm'inde yüzeysel bir şekilde görülen din ve "idea" karşıtlığının tersine, burjuvazi düzenindeki ve onun ücret karşılığı kiralanan felsefesindeki "alinasyon"dan, insanın türsel "öz"ünün devşirilmesinden söz ettiğinde, olgun ve fıtrat üzerine olan insanın portresini çizdiğinde ah-

lâkî ve manevî değerlere dayanmaktadır. Bu da bize Hegel'in takipçisi olan Alman ahlâkçı sosyalistleri anımsatmaktadır. Başlangıçta Marks da bunlar arasında bulunuyordu. O bazen ahlâkî maneviyatçılıkta burjuvaziye, insan karşıtı ve insanın gerçekliğini bozan bir düzen olarak saldırdığında mistik bir söylemi tercih edecek kadar aşırı gidiyordu. Hatta bazıları bunları Hıristiyanlığın kalıntısı olarak görmektedirler.

İşte bundan dolayı din, imanın yaşam felsefesini ve tekamül seyrini, eğitim ve öğretimin dayandığı kökenleri belirleyen bir unsur olarak, bilinçten sonra, asıl temeli, değerler topluluğu ya da bizim "faziletler" dediğimiz ahlâk üzerine oturtmaktadır. İşte burada, materyalist (burjuvazi ve Marksist) ve dinî kültürdeki "insan eğitimi" konusunda beliren iki anlayışı birbirinden ayıran bir sınırın varlığı göze çarpmaktadır. Materyalist kültürde eğitim ve öğretim felsefesi; teknoloji, üretim, dağıtım, yönetim, hizmetler, iletişim, genel ilişkiler, bürokrasi, diplomasi vs. açısından toplumun ihtiyaçlarını gidermek için "insan gücü" oluşturmaya yöneliktir. Dinî kültürde ise iki temel amaca yönelik olma eğilimindedir: Birincisi, evrendeki gerçekliğin gün ışığına çıkarılması, insanın varlıksal "öz"ünün ve taşıdığı mesajın, yaşamının, fıtratına uygun bir yaşamın, hareket metodunun "varlık"la uyumlu bir şekilde olmasının anlamını bilmesine; ikincisi varlıksal ilerlemeye, yüce değerlere saygılı olmaya ve insanın manevî tekamülünün sağlanmasına yöneliktir.

(B.E. 24/Sh. 208-211)

Ahuramazda

"Mazda", düşünce ve akıl anlamında; "Ahura" rab, tanrı, malik ve sahip anlamında; "Ahuramazda" ise temiz ve büyük akıl sahibi anlamındadır.

(B.E. 15/Sh. 197)

Alinasyon

Aline'nin lügat manası, cin çarpmış (mecnun), yani cinin kendisine girdiği ve kendi şahsiyeti ve insanî varlığının yerine cinin hasletini kendinde hisseden kimse demektir.

Alinasyon konusunu, önce kendine özgü idealizmiyle Hegel; sonra burjuvazi ile ve burjuva insanın para düşkünlüğüyle ilgili olarak Hegelci ahlâkçı sosyalistler; ondan sonra başlangıçta Hegel'in talebelerinden, sonraları ise Almanya'nın ahlâkçı sosyalistlerinden biri olan Marks, tarih felsefesi, sınıfsal düzen, sömürü, üretimsel işin şekli, "tamam insan" mefhumuna karşı insan karşıtı toplumda uyumsuz insanî ilişkiler bağlamında Marks; daha sonra da meşhur çağdaş Fransız Marksolog Henry Lefebvre ve 19. yüzyılda Kierkegaard'dan Jaspers'e, özellikle Heiddegger'e derin felsefî şekliyle egzistansiyalizm ve yeni tarzıyla Jean Paul Sartre ortaya koymuştur.

Alinasyon çeşitli şekillerde meydana gelir:

1- İş veya çalışma aracı vasıtası ile alinasyon: Bu konuda iş aracının şahsiyeti, insan şahsiyetinin yerine geçiyor. Burada insan, "şey" oluyor ve kendisini "şey" hissediyor. Makine tutkunluğu bu anlamı veriyor. Birey makineden bir parça oluyor (Charlie Chaplin'in "Yeni Asır" filmindeki gibi). Bugün insan, makinenin saldırısı altında bozuluyor, yani yabancılaşıyor. Birey, kendini makinenin devamı ve parçalarından biri olarak görüyor. Şoför kendisini kamyonun direksiyonu, freni ve dişlisinin bir parçası olarak algılıyor.

2- Yabancı düşünce ve kültür karşısında alinasyon: Maksadım, bir toplumun başka bir toplumdan bir fikir alması halinde aline olması değildir; bilakis özel etnik, ırksal, tarihî, coğrafî, sosyal, siyasal ve ekonomik özelliklerden doğan ve bir toplumun veya bir zamanın yapısal karakteristiklerinin yansıması olan fikirler, inançlar, değerler ve kültürler; bu sosyal ve tarihsel özellik, şart ve yapılardan yoksun bir topluma, bir sınıfa veya gruba çeşitli sebeplerle dayatıldığı zaman o toplum aline olur.

3- Güçlü vasıtası ile alinasyon: Güçlü olan karşısında aline olmak şu şekilde olur: İnsan kendisini doğal olarak (teknik olarak değil) zayıf, özürlü, felçli ve ikinci sınıf insan olarak algılar; yani kendisini tam insan değil, yarı ve noksan insan olarak görür. Böyle bir kimse, kendisine olan inancını yitirmiş bir kimse olup özsel asalete sahip olmadığını, varlığının başkasıyla ayakta durduğunu ve onsuz mana ve varlığa sahip olamayacağını hisseder.

4- Duygu vasıtasıyla alinasyon: Bu alinasyon, daha çok bireysel ve ruhsal duygu vasıtasıyla alinasyondur. Sevgi ve aşk insanı başka bir şahıs vasıtasıyla aline eder. Mevlâna'ya bakın, Şems vasıtasıyla aline olmuştur: Şems-i Tebrizî'nin Divanı, onun kendi divanıdır.

Leyla ile Mecnun kıssası, bizim edebiyatımızda bu tür bir alinasyon örneğidir... Mecnun, hacamatçının kendisinden kan almak için neşterini vurması halinde bu neşterin Leyla'nın damarına isabet edeceğinden korkar.

5- İtikat ile alinasyon: Burada aline eden özel bir birey veya şey mevcut değildir, bilakis bizzat itikadın, inancın kendisi, mutaassıp inananın aline olmasına sebep oluyor. Bu, ariflerde ve vahdeti vücutçularda tam manasıyla görülür. Hallac, kendisini gerçekten Tanrı olarak hissediyordu. Bu tür itikadî, irfanî veya sûfice alinasyonu duygusal alinasyon türünden kabul etmek mümkündür. Fakat ben bunu yadsımadan onu itikadî alinasyon olarak alıyorum. İnanç, şüphesiz duygu, aşk ve sevgiden ayrı olamaz. Fakat bu aşk ve sevgi türü, bir imana, felsefî ve fikrî veya dinî ve ideolojik bir inanç esasına dayanmaktadır. Bu alinasyonda kendi kendisini unutuyor; öz özü hatırdan çıkarıyor, unutuyor, bütün varoluşsal, ontik bağlarını unutuyor; iman ve cihat kendisi için bir zindan oluyor ve artık bir hiçtir! İnsanın ihtişamlı tarihini bunlar yapmışlardır.

6- Para karşısında alinasyon: ...Para insanı nasıl aline eder? İnsanın para ile olan ilişkisinin etkisiyle tedricen insanın şahsiyeti para şahsiyetine dönüşür. Paranın özellikleri ve iş yapma tarzı, insanın özellikleri ve iş yapma tarzının yerine geçer ve insanın

değerlerini ortadan kaldırır. Paranın değeri, insanî değerin yerini alır. Öyle ki başlangıçta maddî bir mesele (parasal değer) olarak söz konusu olan menfaat, yavaş yavaş para ile aline olmuş olan kimse vasıtasıyla insanî, manevî ve ahlâkî esaslardan biri olarak telakki edilir ve insanın fıtrî ve zatî özelliklerinin bir parçası haline gelir...

7- Hıristiyan zühdüne karşı alinasyon: Alinasyon, söylediğimiz gibi, içinde insanın kendini bulmadığı, idrak etmediği durum demektir. İnsanın kendisi ise insanın tabiatı ve kültür, inançlar ve maneviyatı toplamı demektir. Dolayısıyla Hıristiyan zahidi, zevk duyduğu her şeyden, yemekten, elbiseden, hatta evlilikten alıkoyduğu için zahit insan, kendinde tabiatının zıddına olan ahlâkî bir durum hisseder. Bu insan aline olmuş insandır.

(B.E. 12/Sh. 256-270)

Alt Yapı

Alt yapı veya "sosyal structure", sebep rolünü oynayan "toplumun sabit ana temelleri"nden ibarettir.

(B.E. 31/Sh. 294)

Altın Âlem

Âlem, yaratılmazdan önce içerisindeki tüm varlıklar atomlar halindeydi. (Belki de herkesin fıtratı, zatî cevheri ve gerçek yazgısı ile ilgili bir tabirdir.)

(B.E. 19/Sh. 64)

Animizm

"Anim" ve "anime" kelimesi, hareket vermek, heyecana getirmek anlamındadır ve ruh kelimesinden gelmektedir. Ruh veya ruhçuluk, bir tür ilkel dindir ya da dünyanın en ilkel dinidir.

Ruhperestlik, ilkel kabilelerin görünmeyen özel ruhların varlığına inanmaları anlamına gelir. İnsani ruhlar olan bu ruhlar, insana hayat, can ve hareket bahşediyorlar.

(B.E. 14/Sh. 71)

Bütün bir dünyayı kaplayan ve bütün eşyada ve doğa olaylarında yeri olduğuna inanılan sayısız ruhlara tapınmadır.

(B.E. 14/Sh. 83)

Antropoloji

Antropoloji daha ziyade çeşitli kavimlerin tarzlarını, fikirlerini, inançlarını ve kültürlerini araştırır.

(B.E. 12/Sh. 83-84)

Aristokrasi

Farsçaya soylular yönetimi diye tercüme edilen "aristokrasi", fazilet manasındaki "Aristo" ile yönetim manasındaki "chratie"den oluşmuştur. Halkın seçtiği kişilerin yönetimi yani demokrasi değil. Toplumu yönetme ve yönlendirme gücünü ele geçiren kişi veya topluluk, diğerleri yani halk kitlesi karşısında özel bir üstünlüğe sahiptir. Bu üstünlük, ya Eflatun'un istediği gibi bilgi ya da birçok toplumun kabul ettiği gibi kan, çekirdek, ırk, aile ve kemiktir.

(B.E. 30/Sh. 34-35)

Dinî Aristokrasi: Adını benim koyduğum "dinî aristorasi", dinî bir toplumda Yaratıcı ile insanlar arasında aracılık etme anlamına gelir. Böyle bir makama sahip olmak, halkın gözünde özsel ve cebrî bir hakimiyet, sınıfsal ve dolayısıyla siyasal bir üstünlük ve soyluluk kriteri olan ruhaniyet, kutsallık ve fazilet meydana getirir. Bizzat bu, bir hakim sınıfın, sınıflı toplumun, birlik ve uyumdan, siyasî, iktisadî ve hukukî eşitlik ilkesinden mahrumiyetin doğuşu demektir. Özellikle halkın gelişmesine ve demok-

rasinin yerleşmesine engel olacak, dinî baskı ve tıkanıklığa yol açacaktır.

(B.E. 30/Sh. 35)

Arz-ı Mev'ûd

"Vaat edilmiş topraklar" Filistin'in lâkabıdır. Çünkü Musa, Mısır'da Yahudi esirlerine, Filistin'e geri dönecekleri, orada Mısır'ın esaretinden kurtulup özgürlüklerine kavuşacakları sözünü vermişti. Mekke de İbrahim'e vaat edilmiştir. Kur'an'da İbrahim'in ağzından şöyle nakledilir: *"İbrahim şöyle demişti: Rabbim, bu şehri güvenli kıl..."* (14/İbrahim Suresi 35)

(B.E. 19/Sh. 58)

Asimilasyon-Asimile

Bundan önce asil, kendiliğinden coşan ve yapan, geçmişe, köke, değerlere ve manevî zenginliğe sahip olan varlıklar, bugün öyle bir yoksulluk derecesine ulaşmışlardır ki Avrupa ile ilişkiden ve Avrupaî şekle benzemekten başka hiçbir konuda kendi varlıklarını hissetmezler. Eğer onlardan taklit, gösteriş ve benzeme/asimilasyon nitelikleri alınırsa, mahiyetten yoksun bir varlık haline gelirler. Kendilerini 'medenî' sayarlar; çünkü Avrupalının yaptığı ilk iş, bütün kültürleri yok edip gömmek ve bütün değerleri inkâr etmektir. Kültür ve medeniyetin tek mümkün şekli, Avrupa maskesine sahip olmaktır. Avrupalıya benzeme peşinde olan, kendisini medenî hissediyor. Ama Avrupalının kendisi onu asla bu isim ve resimle tanımıyor. Onu medenî veya uygar (civilise) değil, bilakis "asimile" diye isimlendiriyor. "Asimilasyon" da benzer kılma anlamındadır; yani Avrupalı olmayıp kendini Avrupalıya benzetme demektir. Avrupalı ve Avrupalı olmayan arasındaki ilişkinin mevcut diyalektiğinde bu terimi, Peygamber'in (as) şu derin anlamlı hadisinde hayretle gördüm:

"Men teşebbehe bikavmin fehuve minhum" (Her kim bir kavme benzerse, o da onlardandır.)

Yani her kim kendisini bir başka kavme benzetirse, artık o, kendi toplumuna değil, başka bir kavme bağlıdır; kendi kökünden kopmuş, kendisine yabancılaşmış ve başkasının aynası olmuştur. İşte 'asimile' hem lafız, hem de mânâ yönünden 'müteşebbih', yani benzeyendir.

Asimile veya benzeyen, başka bir toplumun kültürü ve özellikleri (karakter) ile aline olmuş kişidir.

(B.E. 4/Sh. 91-92)

Az gelişmiş bir ülkenin, Avrupa'nın yeni medenî toplumuyla karşılaşması esnasında ortaya çıkan olgulardan biri, son iki asrın en belirgin çizgilerinden olan asimiledir.

Asimile, Avrupalıya ve entelektüele benzeyen kimsedir; yani şeklen Avrupalı ve entelektüeldir. Asimile, modern uygarlık karşısında kendini kaybetmiş olup onu taklit ediyor. Asimile, yerli ile Avrupalı arasında bir vasıtadır.

Avrupalıya benzeyen asimile, her zaman Avrupalıdan daha yenilikçi görünüyor; modernizm ve Avrupaî hayat kaynaklarına karşı ondan daha mutaassıptır. Avrupalı geçmişini korur, savunur, överken; asimile geçmişiyle ilişkisini kayıtsız şartsız kesip tahrip ediyor, kendisinden uzaklaştırıyor, bir anlamda kendisinden kaçıyor.

(B.E. 12/Sh. 86-87)

Avrupaî ürünlerin tek tüketicileri olan avamın asimilasyonu, toplumsal bir talihsizliktir. Fakat ...mekte olan bir ülkede eski ve yeni sömürgeciliğin sınaî ve idarî tezgâhlarının onarılıp çalışır hale gelmesinin ve güçlenmesinin hizmetinde olan tahsillilerin veya diplomalıların, yani sözde entelektüellerin asimilasyonu büyük bir toplumsal musibettir. Fakat aydın hakkında yaptığımız tarifle, milletinin kurtarıcısı ve peygamberleri olan, toplum bedeninin gözü, ışığı ve bilinç gücü, akletme kudreti mesabesinde bulunan aydınların asimilasyonu, öyle bir faciadır ki o

faciada bütün maddî ve manevî sermayeleriyle bir milletin ölümü, hayatı, varlığı ve yokluğu meselesi söz konusudur.

(B.E. 4/Sh. 222-223)

Aşk-Sevmek

Sevmek, aşktan daha üstündür. Aşk, kör bir coşku, körlükten doğan bir bağdır. Oysa sevmek, aydınlık ve tertemiz bir görüşten kaynaklanan bilinçli bir bağdır. Aşk, gıdasını daha çok içgüdüden alır; oysa içgüdüden kaynaklanan her şey değersizdir. Sevmek ruhtan doğar; sevgi, bir ruhun yükselebildiği her zirveye onunla birlikte tırmanır.

Aşk, çoğu kalplerde, birbirine benzer şekillerde ve renklerde tecelli eder; ortak niteliklere, hallere ve görünümlere sahiptir. Oysa sevmenin her ruhta kendine has bir tecellisi vardır. Rengini ruhtan alır. Ruhların her birinin, içgüdülerin aksine, kendisine has rengi, yüksekliği, boyutu, tadı ve kokusu olduğundan, ruhlar sayısınca sevilecek şeyler olduğu söylenebilir.

Aşk, tek taraflı bir coşkudur. Sevgilinin kim olduğunu düşünmez. Öznel ve kendi kendine bir kaynayıştır. Bu yüzden sürekli hata yapar; seçimlerinde sıkça yanılır veya her zaman tek taraflı kalır. Aşk, bazen birbirine denk olmayan iki yabancı arasında bir kıvılcım çakar. Ortalık karanlık olduğu ve birbirlerini görmedikleri için, ancak bu şimşek çaktıktan sonra onun aydınlığında birbirlerini görebilirler. İşte tam da burada, aşkın kıvılcım çakışından sonra, birbirlerinin yüzüne bakan âşık ve mâşuk, birbirlerini tanımadıklarını hissederler. Aslında küçük bir sorun olmayan, aşktan sonra birbirini tanımama ve yabancılaşma hali sıklıkla ortaya çıkar.

Oysa sevmek, aydınlıkta kök salar; ışık altında yeşerir, büyüyüp gelişir. İşte bu yüzden hemen daima tanışıklıktan sonra ortaya çıkar. Aslında, iki ruh, daha başlangıçta, birbirlerinin yüzünde ve bakışlarında tanışıklık çizgilerini okurlar. Tanıştıktan sonra samimi ve senli benli olurlar. İki ruh, iki kişi değil... Çünkü iki

kişinin birbirlerine resmî davrandıkları halde senli benli hissetmeleri mümkündür. Bu durum o denli ince ve kaçaktır ki kolayca duygunun ve anlayışın elinin altından kaçabilir. Daha sonra birbirlerinin söz, davranış ve konuşmalarının ahenginden, yakınlığın tadını, kokusunu ve sıcaklığını hissederler. Derken, iki yoldaş, bulundukları bu konaktan, kendi gözleriyle, birdenbire ve kendiliğinden, sevginin uçsuz bucaksız enginliğine çıktıklarını; sevginin tertemiz ve lekesiz göğünün başları üzerine bir çadır diktiğini görürler. İmanın aydınlık, temiz ve samimi ufukları karşılarında açılıverir. Gizli mihrabında büyük bir rahibin hayalinin yere işlendiği, duasının dertli mırıltıları oradaki tek ve garip minareyi titreten yumuşak ve hafif bir esinti, terk edilmiş bir tapınağın ruhu gibi, her ân başka göklerin, başka yerlerin yeni ilham mesajlarını, başka bahçelerin esrarlı ve cana can katan çiçek kokularını beraberinde getirerek, kendini şuh, sevimli ve oyunbaz bir işve ve sevgiyle her ân bu ikisinin eline ve yüzüne sürer.

Aşk, deliliktir. Delilikse anlama ve düşünme dağınıklığı ve bozukluğundan başka bir şey değildir. Oysa sevmek, miracının zirvesinde, aklın sınırlarının ötesine geçer; anlamayı ve düşünmeyi de yeryüzünden çekip beraberinde işrakın yüksek zirvelerine götürür.

Aşk, sevgilide kendi içinin çektiği güzellikleri yaratır. Oysa sevmek, arzuladığı güzellikleri sevgilide görür ve bulur.

Aşk, büyük ve güçlü bir aldanıştır. Sevmekse, gerçek, samimi, sonsuz ve mutlak bir sadakattir.

Aşk, denizde boğulmak, sevmek denizde yüzmektir.

Aşk, görme duygusunu alır, sevmek görüş verir.

Aşk, kaba, şiddetli ve aynı zamanda geçici ve güvenilmezdir. Sevmek, latif, yumuşak ve aynı zamanda kalıcı ve güven vericidir. Aşk, daima kuşkuyla bir aradadır. Sevmek, baştan sona kesinliktir ve kuşku kabul etmez. Aşktan ne kadar çok içersek suya kanarız, oysa sevgiden ne kadar çok içersek o kadar susarız.

Aşk uzadıkça eskir, sevgi uzadıkça yenilenir.

Aşk, âşığı sevgiliye doğru çeken bir güçtür. Sevmek, dostu dosta götüren bir cazibedir. Aşk, sevgiliye sahip olmak; sevmek dostun varlığında yok olmaya teşne olmaktır.

Aşk, insanın hayatla, tabiatın pek sevdiği gündelik hayatla oyalanmasına yol açan büyük ve güçlü bir aldanıştır. Sevmek, yabancılık korkusundan doğan, insanın bu pis, boş ve yabancı pazardaki korkutucu bilincidir.

Aşk, lezzet arayışı, sevmek sığınak arayışıdır. Aşk, aç birinin yemek yiyişi; sevmek yabancılar ülkesinde gönül ortağı bulmaktır.

(B.E. 13/Sh. 274-278)

Atman

"Atman", bütün bireylerde -yani bütün yalancı benlerde- var olan o hakiki bendir. Bu yalancı "ben"lerin altında "benlerin beni", gerçek ben" medfundur.

(B.E. 15/Sh. 75)

Avamî Düzeysizlik

Avamî düzeysizlik bir fikrin ya da insanın hakikatini başkalaştıran bir hastalıktır. Bu yeni öğretiyi kendi dar düşünce kalıbına döker ve ona kendi şahsî anlayışlarının, geleneklerinin, âdetlerinin, karakterinin ve eğitiminin boyasını sürerek onu tamamıyla değiştirir. "İslam elbisesini ters giymek" işte budur.

Avamî düzeysizlik hastalığını anlamak için verilebilecek örneklerden biri, dinimizdeki mevcut seçkin şahsiyetlere ve büyük insanlara ilişkin telakkilerdir.

(B.E. 26/Sh. 114-115)

Aydın

Aydın, tek kelimeyle "clairvoyant"ın tercümesidir. Açık görüşlü/aydın düşünceli anlamına gelir. Aydın görüşlü kimse okumuş da olabilir, okumamış da olabilir. Diplomalı da olabilir, diplomasız da olabilir. Beyin işi de yapabilir, beden işi de yapabilir. Beyin işi yapan biri çok bilgin dahi olabilir ama aydın olmayabilir.

(B.E. 20/Sh. 151)

Aydın, tek kelimeyle, içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal mekanda kendi "insanî konumu"nun bilincinde olandır. Bu bilinç, cebrî ve zorunlu olarak ona bir sorumluluk vermiştir.

Aydın, özbilinç ve sorumluluk taşıyandır. Hele bir de okumuşsa daha etkilidir. Okumuş değilse belki daha az etkilidir.

(B.E. 20/Sh. 217)

Terim manasıyla aydın, filozoftan, bilginden, fakihten ve siyasetçiden ayrıdır. Tek kelimeyle, kendi konumunu[1] hisseden yani kendisinin dünya, toplum ve tarihteki durumundan haberdar olan ve doğal olarak bu ilişkilerin her birindeki şahsî sorumluluğunu gören insandır.

Dünya ile ilişkide kendisi gündemdedir. Sorumluluk: "Nasıl olmak?" (Ahlâk)

Toplumla ilişkide zaman söz konusudur: "Hangi yöne ve nasıl gitmek?" (Gelişim)

Doğal olarak hem bu bilgilerin derecesi nisbî hem de sonuç olarak sorumluluklar alanı sınırlıdır.

(B.E. 20/Sh. 407)

[1] Bunu, bilimsel bir terim olan "Temps-Place'ın Farsça karşılığı olarak aldım. Matematikte, özellikle Einshtein'in görecelik felsefesinde söz konusudur. Kastedilen dördüncü boyut olup zaman ve mekanın birlikte oluşturdukları bir kavramı gösterir ve hareketin eseridir. Bu kavramın antropolojiye geçişi, bana göre Sartre'ın kullandığı "insanî durum" terimi vasıtasıyla olmuştur. İnsanın dünya, toplum ve tarihle ilişkisinden söz etmek için daha uygun, daha derin ve daha mükemmeldir.

Aydın, mutlak anlamda, evrendeki "Tanrı", toplumdaki "peygamber", tarihteki "imam" gibidir.

Aydın olma, ne felsefe ne bilim ne fıkıh ne edebiyat ne de sanattır. Daha doğrusu tek kelimeyle bir "hidayet" ilmî ve bir tür nübüvvettir. Ne felsefe gibi zihniyet kurmaktır ne ilim gibi şeylerin suretini ve ilişkilerini zihne olduğu şekliyle kazımaktır. Aksine "olma" ilmidir; insanın ontolojik bilincinden kaynaklanan yolu göstermektir. Dolayısıyla bizzat davet ve sorumlulukla beraberdir.

(B.E. 20/Sh. 415)

"Aydınlık, bir tür peygamberliktir ve hâtemiyetten sonra tarihte peygamberlerin yollarını sürdürenler aydınlardır. Aydın, insanları bilince, özgürlüğe ve insanî olgunluğa doğru yönlendirmek ve cehalet, şirk ve zulümden kurtulmada onlara yardım etmek üzere toplumuna gönderilmiş bilinçli bir insandır."

Bu yüzden toplumsal aydın olmanın ayırıcı özelliği, halkın yanında ve içinde olmak ve esir bir milletin ya da mahkum bir sınıfın alınyazısı karşısında kendini yükümlü hissetmektir. Schandel'in deyişiyle aydın, kendisine sadece vahyedilmeyen, aynı zamanda vahyin yükümlülüğünü de taşıyan bir peygamberdir.

(B.E. 20/Sh. 316-317)

Aydın, toplumsal çelişki ve düzensizliklerin farkında olan insan demektir. O, bu çelişki ve düzensizliklerin gerçek etkenlerinin farkındadır. Bu çağın ve bu neslin ihtiyacının farkındadır. Aydın, topluma mahkumu olduğu uygunsuz durumdan kurtuluş yolu sunma, toplum için ortak çözüm yolları ve idealler belirleme ve halka coşkulu bir ortak aşk ve iman kazandırma sorumluluğunu taşır. Böylece o, toplumun çöküntü içindeki soğuk ve donuk geleneksel yapısında hareket meydana getirir, kendi farkediş ve bilincini halkına aktarır ve tek kelimeyle toplumu için "peygamberlik" eder. O, peygamberlerin "hidayet ve adalet için" aşk, iman, hedef ve hareket meydana getirmek olan yolunu sür-

düren kimsedir; dili bu zamana, önerdiği çözüm yolları bu düzensizliklere ve sermayesi bu kültüre uygun.

(B.E. 20/Sh. 240)

Aydınların misyonu topluma siyasî önderlik yapmak değil, toplumu bilinçlendirmektir. Başka bir şey değil, sadece bu! Aydın, toplumu bilinçlendirirse o toplumun içinden bizzat aydının liderlik liyakatine sahip olan aydınlar çıkar. Halkın içinden kahraman çıkıncaya kadar sorumluluk aydına aittir.

(B.E. 20/Sh. 429)

Aydının işi, toplumun içinde bulunan bu tezatları ve gerçeklikte yer alan bu uygunsuzlukları gerçeklikten alıp toplumun bilinç ve duygusuna sokmaktır. Sanatçının görevi budur, aydının görevi budur. Toplum içindeki mevcut tezadı gerçeklikten zihniyete taşımak. Gerçekliğin içine kadar nüfuz etmiş tezat, hiçbir zaman hareket sebebi olamaz. Çünkü biz 20. yüzyılda hâlâ feodalite devrinde yaşayan toplumlar görüyoruz. Halbuki feodalite, insanlığın tarihsel aşamasının ikinci ve üçüncü dönemiyle ilgilidir. Biz, 20. yüzyılda olduğu halde henüz tarih aşamasına girmemiş toplumlar görüyoruz. Bir yandan uzayı keşfetmişler ama henüz tarih aşamasına girmemişlerdir. Yani giysi ve yazı merhalesine girmemişlerdir. Bu yüzden tezadın kendisi hareket faktörü değildir. Tezat, insanların zihniyetine girer ve bilince ulaşırsa harekete sebep olur. Bundan dolayı fakirlik hareket sebebi değil ama fakirliği hissetmek hareket sebebidir. Öyle değil mi?

(B.E. 20/Sh. 432-433)

Aydın olan ve sorumluluk taşıyan herkesin inandığı öğretiye göre yapacağı her işteki ilk adımı, içinde entelektüelin yaşadığı bu çok güzel, kıymetli ve gizemli (halkın gözüyle) adadan halkın içine bir bağlantı köprüsü kurmaktır. Hem halkın o adaya gitmesini sağlayacak, hem de aydının o adadan halkı ziyaret etmesine imkan verecek bir köprüdür bu.

"Nereden başlayalım?" sorusuna benim cevabım ne olursa olsun, üstelik cevabımı dile getirdikten sonra bu cevap sizin için kabul edilebilir de olmasa, yine de kaçınılmaz olarak şu esas konusunda benimle hemfikir olmalı ve şunu kabul etmelisiniz: "İlk iş, böyle bir köprünün kurulmasıdır."

(B.E. 20/Sh. 216)

Aydın da kendi halkının vicdanının derinliklerinde yer almalıdır. Hindistan'daysa Vedaizm ve Budizm'i iyi tanımalıdır. Çünkü Hint kültür tipi Veda ile ilintili bir tiptir. Bu nedenle de modern bir Avrupalı toplumbilimci Hindistan'da hiçbir şey yapamaz. Orada bir şeyler yapanlar, Gandi benzeri tipler olup onlar, Hint ruhu ve kültürüyle olan tanışıklık ve akrabalıkları nedeniyle toplumlarına hareket vermede bu kadar başarı sağladılar.

Dolayısıyla bizim aydınımız, kendi kültüründeki başat ruhun İslamî ruh olduğunu, toplumunun tarihini, olaylarını, ahlâkî alt yapısını ve hassasiyetlerini meydana getirenin İslam olduğunu anlamalıdır. Bu gerçeği anlamazsa (nitekim aydınlarımızın çoğu anlamamışlardır) kendi yapay ve kısıtlı atmosferine sıkışıp kalır. Kendisini dinî inançlardan ayrı gördüğü ve 19 ve 20. Yüzyıl Avrupa'sının atmosferinde soluk alıp verdiği için halkla tanışmada ve anlaşmada yanlışa düşer ve kabul göremez.

(B.E. 20/Sh. 242-243)

Bu aydın, İslam toplumunda dinle mücadele yoluyla halkı aydın kutbundan korkutup ürkütmektedir. Halk, din karşıtı aydının elinden kaçmak için, görünürde dinin hâmisi olan irticâî, saptırıcı ve sömürücü etkenlere sığınır. Böylece halkın aydınla bağlantısı kesilir ve aydın yalnız kalır.

(B.E. 20/Sh. 244)

Aydın, taklitten ve meselelere yüzeysel bakmaktan kaçınmalıdır. Anlamalıdır ki bugün halk arasında var olan geri dinî rolün, toplum inançlarının alt yapısını oluşturan gerçek İslam ve kültürüyle ilgisi yoktur ve Orta Çağ Hıristiyanlığıyla ilgili din karşıtı tecrübe, İslam'ın geçmişine ve bugününe genelleştirilemez.

İslam toplumunun aydını -din ve iman açısından hangi inancı taşırsa taşısın- kesinlikle ve zorunlu olarak İslam'ı bilmelidir. İşte o zaman İslam'ı tanıdıktan sonra, birden bire inkılapçı, şaşırtıcı ve öngörülemez bir ruh haline bürünürler ve ne büyük bir facianın meydana geldiğini, başka aydınların "kötü başlangıç yapmak" yoluyla vakit, yetenek ve dehalarını ve halkı nasıl telef ettiklerini ve kötü anlayıp yanlış algılayarak, akıl ve mantık dışı bağlantılar kurarak ne büyük facialara yol açtıklarını anlarlar.

(B.E. 20/Sh. 245)

Aydının başlangıç noktası ve ilk sorumluluğu, toplumunu canlandırıp harekete geçirmek ve kurtarmak yolunda İslamî bir protestantizm yaratmaktır. Böylece:

1- Aydın, -toplumun kültür mühendisi-, toplumumuzun büyük kültür birikimini ortaya çıkarıp arıtır, çöküşe ve yığılıp kalmaya neden olan öğeleri enerji ve harekete dönüştürür.

2- Mevcut toplum içindeki toplumsal çelişkileri, sanat, yazarlık ve hatiplik gücüyle ve sahip olduğu başka imkanlarla toplumunun vicdan ve bilincine geçirir, toplumsal bilincin ve aydınlatıcı, hayat verici bilginin peygamberce ateşini halkın gecesinde ve kışında tutuşturur. Bu, Prometheus'nin insana verdiği ilahî ateşin ta kendisidir.

3- "Entelektüel adası" ile "halk sahili" (ki birbirinden uzaklaşmış ve gün geçtikçe daha da uzaklaşmaktadırlar) arasında bir akrabalık, tanışıklık, bilişiklik ve zamandaşlık köprüsü meydana getirir; bu sayede hayat ve hareket için ortaya çıkmış olan din, hayatın hizmetine girmiş olur.

4- Halka hareket kazandırmada gerekli güce sahip olmak için din silahını, kendi güçlerini yürürlükte tutmak ve savunmak için yalan yere bu silahla silahlanmış olanların ellerinden alır ve böylece karşı kutbu silahsızlandırmış olur.

5- Dinî bir rönesans -yani o hayat, hareket, güç ve adalet dinine dönüş- yoluyla hem irtica etkenlerini (aydının şimdiye dek takviye ettiği etkenleri) felç etmiş olur, hem de halkı uyuşukluğa,

durmaya, sapmaya ve aldanmaya iten şeyden kurtarmış olur. Böylece aynı öğeleri, diriliş, uyanış, hareket ve hurafelerle savaş aracı haline getirmiş olur; kendi öz kültürüne dayanarak kendi doğumunu yenilemeye ve kültürel kişiliğini diriltmeye koyulur ve Batı'nın kültürel saldırısı karşısında kendi insanî, tarihsel ve toplumsal kimliğini belirginleştirir.

6- Nihayet, İslamî (özellikle de itiraz mezhebi olan, eşitlik ve rehberliğe inanan ve tarihi sürekli cihat ve şehadet olan Şiî) bir protestanlık hareketi meydana getirerek halkın şu anki dininin taklide, uyuşukluğa ve temkine dayalı ruhunu; itirazcı, atılımcı ve eleştirici ictihadî ruha dönüştürür ve toplumunun ve tarihinin içinde birikmiş olan bu muhteşem enerjiyi ortaya çıkararak arıtır ve bu enerjiden topluma hareket ve hararet verici maddeler verir ve kendi çağını aydınlatıp kendi kuşağını uyandırır.

(B.E. 20/Sh. 251-252)

İlk başta, herkesin ittifak ettiği bir esas olarak, geleneksel bir toplumda ya da bilinçsiz bir kitlede aydının ilk sorumluluğunun "kendi toplumunu bilinçlendirmek" olduğuna inanmalıyız.

Bu esasa göre biz, "Müslüman aydın" olarak "Bu hedeflere ulaşmak için nereden başlamalı?" sorusunun cevabında "nihâi slogan" olarak şuna inanıyoruz:

İslam'ın yeniden doğuşu.

(B.E. 20/Sh. 329)

Ayet

Ayet, dünyada var olan görüngülerden ibaret olup insanî bilimlerdeki ya da tabiî bilimlerdeki gaybî mutlak varlıktan bir izdir.

Ayet, gerçek ve hakiki zattan bir belirtidir. Ayetin özsel ve bağımsız olarak anlamı yoktur. Hissedilemeyen gaybî bir özün belirtisi ve gölgesidir ayet.

Deniz, ağaç, gece, gündüz, yer, güneş, deprem, ölüm, hastalık, olay, yasa ve hatta insanın kendisi birer ayettir. Aynı zamanda ayet ve Allah, birbirinden ayrı ve uyumsuz iki temel, iki öz, iki dünya ve iki kutup değildir. Ayet, belirti ve işaret anlamındadır; tezahür demektir. Bu terimle eş anlamlı fenomen terimi, sadece fizik biliminde değil, öteki bilimlerde de bugün duyular dünyasındaki her şeyi adlandırmada kullanılmaktadır: Fenomen, Farsçaya "pedîde" ya da "pedîdâr" Arapçaya da "zahîre" şeklinde çevrilmiştir.

(B.E. 16/Sh. 50-51, 119, 121)

Bekleyiş/İntizar (Mehdi Bekleme)

"Bekleyiş" itiraz etme ve hangi şekilde olursa olsun, hâkim sistemi ve mevcut durumu tamamen yok etme mezhebidir. Bekleyiş, insandan sorumluluğu kaldırmak şöyle dursun, üstelik onun kendi yazgısındaki ve hakikatin yazgısındaki sorumluluğunu daha da ağırlaştırır, çabuklaştırır, mantıklı ve önemli hale getirir.

(B.E. 19/Sh. 275)

Bekleyiş/intizar, hem fikrî ve sosyal hem de fıtri ve insanî bir esastır. Bu şu anlama gelir: Aslında insan bekleyen bir varlıktır. Kim ne kadar insan ise o kadar bekleyendir.

Bekleyiş dünyaya, tarihe ve İslam'a egemen olan gerçeğe karşı bir darbedir.

Bekleyiş, var olana "Hayır" demektir. Bekleyiş, geleceğe imandır; gereği de şimdiyi inkâr etmektir. Bekleyiş, tarihin zorunluluğudur (cebr, determinizm). Bu mesele, bilimsel tarih ekollerini ve felsefelerini tanıyan aydınlar için son derece kışkırtıcıdır.

Bekleyişi inkâr etmek ve beklememek, hem şu anki mevcut durumu hem de tarihte yaşanmış olan durumu kabul edip meşrulaştırmaktır.

(B.E. 19/Sh. 257-265)

İntizarın (Mehdi'yi beklemenin) tarih boyunca bir hareket ruhunu teşvik ettiğini, her asırda ve nesilde bunu sürekli kıldığını, engelleri ve yenilmişlik duygusunu, ümitsizliğe kapılmayı, kaçışı yok ettiğini; tarihi durmaktan, korkmaktan, aciz kalmaktan ve gerisin geri gitmekten alıkoyup onu karanlıkların üzerine saldığını, engelleri ve tehlikeleri aşmasını sağladığını, tuzakları boşa çıkardığını ve zafiyetin üstesinden geldiğini; yine intizarın intikam ve zafer ruhunu, hak ve adalet talebini her zaman diri tuttuğunu da kabul ediyoruz.

(B.E. 10/Sh. 91)

Beytülatik

Beytülatik, "ateka" kökünden türemiştir. Yani özgür ev demektir. Bizim "altın kubbe", "çini kubbe", "altın pencere", "çelik pencere" dediğimiz gibi "atik yani özgür ev"dir. Özgür ev ne demektir? Kelimenin tam tercümesi: Zorbaların, güçlülerin egemenliğinden, zenginlerin ve sermayedarların mülkiyetinden kurtulmuş, özgürleşmiş ev. Bundan dolayı hiç kimse üzerinde siyasî otorite kuramaz, mülkiyet tapusu çıkaramaz. Çünkü burası, "insanlar için kurulmuş olan ilk evdir." İnsanlar kimlerdir? Zorbaların, ileri gelenlerin ve refah şımarıklarının dışındakiler; halk yani genel mülkiyeti olanlar.

(B.E. 29/Sh. 94)

Bi'at

Kendi inanç ekolünün esaslarına dayalı rey, sorumluluk, sosyal ve siyasal antlaşma.

(B.E. 30/Sh. 506)

Bidat

Dinde olmayanı dine dahil etmek anlamındadır. Bana göre iki türlü olabilir: Uygun ve uygun olmayan. İslam'ın ruhuyla uyum içinde olan bidat zamanın zorlamasıyladır ve toplumsal zaruretler ve ihtiyaçlara vakıf, bilinçli araştırmacı ve İslam aliminin (gerçek müçtehidin) teşhisiyle kabul edilebilir. Ancak dine uygun olmayan yenilikler getirmek şüphesiz batıldır ve reddedilmelidir. Burada söz konusu ettiğim "sapık ve uygunsuz yenilikler" anlamında tekelleştirilmiş "bidat" lafzı, bu lafzın manasının Hıristiyanlık dinindeki kullanılış şeklidir. Bundan dolayı bidat sözcüğünün seçimi konusundaki ağırlık, ona özgü ıstılahın manasıdır, büyük bir hıyanet olan "bidat meselesi" değildir.

(B.E. 30/Sh. 587)

Bilgi Sosyolojisi

Bilgi sosyolojisi; çeşitli toplumlarda din, ilim, felsefe ve sanatı meydana getiren bilgilerin, marifetlerin, kültürlerin, milliyetlerin ve vicdanların sosyolojik incelemesinden ibarettir. Çeşitli dönemlerde bir toplumda ortaya çıkıp gelişen felsefe, sanat, din, edebiyat, irfan ve benzerlerinin sosyal kökleri vardır. Bu kültürel ve bilimsel kaynakların sosyolojik tahlilini yapan ilmin adı bilgi sosyolojisidir.

(B.E. 14/Sh. 118)

Bilim

Bilim, insanın tabiatı tanıma ve tabiatta var olan şeyleri keşfetme gayretidir.

(B.E. 4/Sh. 285)

Özgür Bilim-Sorumlu Bilim: Ben ne özgür bilime inanıyorum ne de sorumlu bilime. Böyle inanışlar, bilimi yararsız kılmak demektir; keşif, bilgi ve düşünceyi halkın hayatından, insanlığın kurtuluşundan; geri kalmış, mahrum ve cehalet, yoksulluk, yeni sömürgecilik ile sınıfsal sömürünün kurbanı milletlerin yazgısından uzaklaştırmak demektir. Bu ise bilimin yok edilmesi veya yabancılaştırmasıdır. Bu tutum ve tavırlar aynı zamanda bilimi özgün gerçeklerden, tabiatı bilimsel olarak tüm gerçekliğiyle tanımaktan; tarih, toplum ve insanı bilmekten uzak tutmak anlamına gelir. Zira Kur'an'ın tefsiri konusundaki meşhur çok derin ve metodik ıstılahla bir gerçekliği "reyle tefsir etmek", bir reyin (görüş ve teori) ispatı için olduğu ölçüde yararlıdır. Fakat maslahat için olduğu ölçüde bilimsel bilgi için ve bir gerçekliği gerçek olarak tanımak için zararlıdır ve "hakikat"e aykırıdır.

Biri, gerçekliği maslahat için feda eden; diğeri, maslahatı gerçeklik için feda eden bu iki yol arasında, üçüncü bir yol vardır: Bu yol, maslahatın gerçekliğin gereğine uyumudur. Yani bilime hedefler tayin ederek yeni skolastik çıkarmayalım. Bugün Batı'nın

kapitalist sistemi ve tüketicilik dini, böyle yapmıştır ve bilimi, Kilisenin hizmetinden, kapitalin hizmetine kaydırmıştır. Ayrıca biz, bilimcilerin ve onların destekçilerinin şu boş ve bazen kasıtlı iddialarına da inanmıyoruz: "Bırakalım, bilim, hedeflerini kendisi belirlesin ve gittiği yere bizi de götürsün." Bir defa bilim rehber değildir; hedef, yol seçimi ve sonuç almayı belirlemez. Üçüncü yol, bilimsel hedeflerimizi ve hayatî, manevî ve maddî maslahatlarımızı, özgür incelemelerden ve gayri müteahhidan araştırmalardan sonra ortaya koymamız ve seçmemizdir.

(B.E. 4/Sh. 284)

Bilinç-Ben Bilinci/Özbilinç

Zihnin eşya ile ilişkisi demek olan ve klasik mantığın "eşyanın suretinin zihinde hazır bulunması" diye tarif ettiği bilgi, maddî varlığın evrimsel hareketinde yüksek bir derecede olması şeklinde anlaşılabilir. Canlı olan bedenin "yükseliş" seviyesi öyle bir safhaya ulaşıyor ki zihniyete arılık, parlaklık ve duyarlılık kazandırıyor ve orada kesin bilginin oluşmasıyla birlikte ilişkileri ve olguları anlıyor.

"Ben bilinci"ne gelince, gerçekte ben bilinci, maddî olmayan bir mahiyettir. Şayet birinin bu konuda tereddütü varsa, şüphesiz bu kimse ben bilincini kendi varlığının derinliklerinde "bulmamış" demektir. Genellikle de böylelerinin ben bilincini, "bilim" ile karıştırdıkları, her ikisini de aynı şey zannettikleri görülür. Ekseriyetle bu karıştırma Arap, İran ve Avrupa kültürlerinde bu kavramı karşılamak için kullanılan kelimenin yetersizliğinden ileri gelmektedir. Ya da en azından bunun etkisi vardır. Ben bilinci aslında "bilim" kökünden gelmemektedir. Aynı şekilde ben bilincinin içeriği de tamamen farklıdır. Halbuki her ikisi için de aynı kelimeyi kullanmaktayız. Huzurî ilimle husulî ilmin, ben bilinci ile bilginin, öte yandan "conscience" ile "science"ın karıştırılması da aynı şekildedir. Bu iki sözcük arasındaki benzerlik insanın dış dünyaya ilişkin bilgisi anlamına gelen "bilim" ile "ben bilinci"ni karşılaştırarak ben bilincine "insanın kendisi

hakkındaki bilgisi" anlamının verilmesinden ileri gelmektedir. Bildiğimiz gibi "bilgi" ve "ben bilinci" iki yeni terimdir. Modern çevirmenlerimizin Fransızcasına bakarak uydurdukları iki terimdir. Tıpkı bunun gibi edebiyatta, felsefede, sanatta, şiirde, politikada, ekonomide, teknolojide, doğal bilimlerde, insan bilimlerinde görünüşte yani yapıyı oluşturan unsurlar olarak Farsça'dan alınmış ancak gerçekte Farsça olmayan birçok kelime, ifade ve terim vardır.

Aslında bizim "ben bilinci" olarak adlandırdığımız şey bilimsel bilgi türünden bir şey değildir. Ben bilinci, bir tür insana ait olan insanın varlıksal anlayışıdır. Bu anlayış içinde insan "varlıksal anlamını" ve "evrensel konumunu" kolayca bulabilir.

(B.E. 24/Sh. 228-229)

Bir tür bilim ötesi bilincin adı olan insanî ben bilinci: Yani varlıksal öz düşünce (basiret), felsefe ya da teknolojinin değil, aşk, iman ve ideolojinin kaynağıdır. Bu bilinç doğal olarak her dinde değişik bir isim almıştır. Yunanlı bilgeler bunu "sophia" olarak adlandırmaktadırlar. Buna göre felsefenin gayesi "sophia"ya ulaşmaktır. Hinduizm'de ise buna "vidya"[2], "görürlük" denmektedir. Eski İran kültüründe buna "spanteminyu" deniliyordu.

Bunun anlamı 'kutsal zeka' ve 'beyaz akıl'dır. İslam'da ise hikmet[3] adını almaktadır. Bu kelimenin anlamı olguların bilinmesi ya da eşyanın zihinde şekillenmesi (bilim) olmayıp, varlıksal bilinç, değerlerin bilinmesi, gerçekçi bakış, doğru yolu bulma bilgisi, yol gösteren ve yön belirleyen bir bilinç, idealizm; imek'in değil, olmak'ın bilinmesi; güç ve kültür oluşturan şeyin değil,

[2] Avrupa dilindeki "voir" ile Farsçadaki "Bin" aynı kökten gelmektedir. "Görürlük" (Binaî) gerçeğin bilinmesinde, bilinçten (âgâhî) ve bilginlikten (dânâî) daha yüksek bir yere sahiptir ve daha fazla kesinlik ifade eder.

[3] Filozoflarımız yanlış olarak, Yunan filozoflarının etkisi altında kalarak bunu felsefe ile eş anlamlı kabul etmişlerdir! "Hikmet müminin yitik malıdır." hadisini aynı yanlışlığın bir uzantısı olarak Peygamber'in felsefeye övgüsü olarak kabul etmişlerdir! Bundan daha gülünçü de hadisteki felsefeye karşı olanların yaptığıdır. Bunlar "hikmet'i doğru anlamlandırırken "dalle" (yitik mal) kelimesini yanlış anlamlandırarak "mümini saptıran" manasını vermektedirler.

iman, hareket ve yücelik yaratan şeyin; suyun değil, susuzluğun bilinmesidir. Bir kabağın değil, bir "çam" ağacının yetişmesini; doğaya hükmetmeyi değil, kendine hükmetmeyi; vak'ayı değil, "gerçeği"; olanı değil, olması gerekeni; Prometheus ateşini ve Allah'ın nurunu; insanın dünyasındaki gece karanlığında ve kış soğuğunda güneş ve bahar yaratan, düşünceyi ve aklı aydınlatan, nesillerin çürümüş cesetlerine, çağdaş ölülerin kabirlerine, insanlığın durgun soğuk varlığına İsrafil surunu üfleyen inkılapçı bir kıyamı ve kıyameti başlatan "ruh"u bilmektir. İşte o zaman hak ve adalet terazisi kurulacak, teraziden çıkan sonuca göre cennet ve cehennem kendilerine düşeni yerine getirmeye başlayacaklardır. Aydınlatıcı, yaratıcı, yön gösterici, gerçekçi, hareketlendirici, sorumluluk yükleyici ve değer yaratıcı gibi nitelikleri olan insanî ben bilinci ya da hikmet, insana yeni bir "anlayış şekli" kazandırmakta; onu yüce ve varlık ötesi ideallerle süslemektedir. Onda aşk, iman, sorumluluk ve fedakarlık duygusunu yaratmaktadır. İnsan fıtratının derinliklerinde derin bir inkılap, varlıksal bir değişim, kendini ıslah edebilmenin heyecanını oluşturur. Onu bilim adamı değil, aydın yapar. Felsefe yerine ideoloji, ilerleme yerine gerçek, eğlence yerine sorumluluk duygusu, refah yerine hedef, -imek şekli yerine olmak şekli, müçtehit yerine mücahit... İşte Kur'an'ın ilan ettiği, Peygamberlerin insanlara ulaştırdıkları şey budur. Bu varlıksal bilinçten, yönelimden ve gerçekçilikten yoksun nice bilginler ve bu yolda zamanın izcileri ve milletin rehberi olan nice ümmîler vardır! Bugün insanlığı harekete geçiren, insan medeniyetini ta derinlerden sarsan, günümüz insanına taze bir ruh üfleyen, yeryüzünün bu gamsız cennetinde Âdem'i ikinci bir isyana teşvik eden işte bu "ben bilinci"dir.

(B.E. 24/Sh. 207-208)

Bi'set

"Bi'set" halkın durgun, uyumuş, ölmüş bilincini, düşüncesini ve duygularını harekete geçiricidir. Ölümcül bir çağda, bütün dü-

şüncelerin, iradelerin, şahsiyetlerin, erdemlerin, kabiliyetlerin toprağa gömüldüğü bu mezarlık diyarında, bi'set, İsrafil'in sûru gibi bu mezarları açıyor, ölü iskeletlere can veriyor; bir diriliş ve mahşer yaratıyor; adalet terazisini, hesabı, mizanı, günahı ve sevabı, mükafatı ve cezayı cenneti ve ateşi... ve kıyameti başlatıyor.

(B.E. 26/Sh. 224)

İslam tarihinde bizim için övünç kaynağı olan şey ne dördüncü yüzyılın medeniyeti, ne İslam ülkesinin kudret ve azameti, hatta ne de geçmişte kültür, felsefe ve bilim adıyla oluşan birikimlerdir. Bizim için öğretici ve çok heyecanlandırıcı olan ve aynı zamanda İslam ve risaletin özü olan şey, değerlerin, insanların ve ilişkilerin inkılâbî değişimi, büyük ve farklı ruhların yaratılışı, yeni görüşlerin, yönelişlerin, sorumlulukların, dertlerin, yolların, ülkülerin meydana getirilişi ve esasen dünya, insan, hayat ve tarihin yeni bir anlayışla anlaşılmasıdır.

Bu yeni bakış, o ilk yarım asırda ve özellikle peygamberliğin ilk çeyrek asrında meydana gelmiş olup yeni bir insanın, yeni bir ırkın yaratılışını ve insanın yeni bir ruh, görüş ve değerle ayakta duruşunu anlatmaktaydı.

(B.E. 1/Sh. 194-195)

Biyolojizm (Biyolojik Belirleyicilik)

Bio (Bios), hayat ve yaşamak anlamındadır. Biyoloji ise hayatı konu alan bilim, yani dirimbilim anlamındadır. Biyolojizm de insanın -seçici irade anlamında insanın- hayatı oluşturan öğelerden meydana gelen belirleyici bir dizge ve biyolojinin edimlerinin ve bilimsel yasalarının bir sonucu olduğuna inanan inanç öğretisinden ibarettir.

(B.E. 17/Sh. 205)

Biyolojinin ve hayata ilişkin etken, öğe ve yasaların insan kişiliğini belirleyici olarak asliliği.

(B.E. 16/Sh. 289)

Buda

"Buda", Yunanca "sophia" -hikmet anlamında- mefhumuna, yani "veda" mektebinde izah ettiğim ilim ve teknik ötesi vs. bilme ve tanımaya sahiptir.

Hint düşüncesinde Buda, her dönemde gayb âleminden gelip uyanış salâsı veren, uyanış çağrısı yapan, insanlara kurtuluş ahengi veren ve halkı yeryüzü cehenneminden kurtulmaya çağıran kurtuluş bahşedici bir ruhtur. Bazı insanlar onu kabul edip kurtuluşa eriyor; fakat çoğunlukla onun çağrısını kabul etmiyor ve yok oluyor.

Buda, tanınmamış biri değil, bilakis halkın kurtuluş elde etmek üzere bekledikleri bir nevi Hint Mesihidir. Önceki dönemlerde birkaç defa -çeşitli görünümleri altında- gelmiştir.

(B.E. 15/Sh. 138)

Budî

Kendini bilme (bilinç), bizzat diri olmaktır.

Budî, aydınlanmak, uyanış ve işrak anlamında "budî" -uyanmak, uyanık olmak, bilinçli olmak, dikkat etmek, tanımak- kökündendir. "Bu" ağacının, cennetteki meyvesi yasak ağaçla -Tevrat'ın nitelediği gibi- bir benzerliği yoktur.

Âdem, yasak meyveyi yemekle görüş ve basiret kazanır. Buda da "Bu" ağacının dibinde veya kucağında görüşe erişir, hakikat ve yolu bulur.

(B.E. 15/Sh. 137)

Burjuvazi (Modern, Klasik ve Komprador Burjuvazi)

Burjuva, burg/bourge kelimesinden gelmiştir, köy kökenlidir, önce bir dükkân sahibidir.

Bir dükkân sahibi, iki dükkân sahibi, on dükkân sahibi. Sonra köyün dükkân sahipleri ve para sahipleri adıyla bir grup meydana geliyor. Bunların yaşayış tarzları ve iş biçimleri ne köylülerinkine benziyor, ne de patronunkine benziyor. Bu sınıf (burjuva sınıfının ta kendisi) şehirde gelişiyor. Onun alameti bu şehir veya kervansarayın, ticaret mallarının gidiş-geliş yeri olması ve köylerdeki feodal ile büyük tüccar arasında vasıta olmasıdır. Ayrıca işçi sınıfı, sanatkâr sınıfı ve mağaza sahibi de çoğalıyor. Bu el sanatçısı, örneğin ayakkabıcı, terzi, bakırcı, berber, kuaför veya bakkallar, attarlar, özel kuruluşlardaki işçiler ve resmî dairelerdeki memurlar, bizim burjuva olarak tanıdığımız zenginlerin bir parçası değildir. Bunlar orta/ara sınıftırlar; ne teba, ne de patron veya efendidirler, kendi hallerinde insanlardır. Başkalarını sömürmedikleri gibi başkalarının sömürüsü altına da girmezler. Özgür bir sınıftır. Bu sınıf burjuvazi döneminde, geliştiği ölçüde çoğalıyor; nitekim şimdi bir caddede yan yana mağazalar görüyoruz.

Bu, burjuvazinin feodaliteye karşı gelişmesinin işaretidir. Feodalite döneminde bu kadar mağaza yoktur. Sadece ziyaretgâhlara yakın yerlerde mevsimlik pazarlar veya seyyar bir satıcı vardır. Fakat burjuvazinin gelişmesi, bu sınıfın meydana geldiğinin göstergesidir. Burjuvazi geliştiği zaman kapitalizm düzenine dönüşüyor.

(B.E. 12/Sh. 110-111)

Burjuvazi iki çeşittir: Müspet ve hakiki burjuvazi, menfi ve aracı (komprador) burjuvazi.

Müspet burjuvazi de iki türlüdür:

1- Modern burjuvazi: Banka, kredi, bono vs. ile iş yapan burjuvazidir. Para ile işi olmayacak düzeydedir. Onun işi, yeni sanayi malı veya yeni sanayi ile irtibatlı mallar (kauçuk, petrol vb.) iledir.

2- Klasik burjuvazi: Klasikler daha çok geri kalmış ülkelerde zayıflamakta ve yok olmakta olan yerli tarım ile ilgilidirler. Maa-

lesef bunun yerini modern (hakiki ve üretici) burjuvazi almıyor; aksine komprador burjuvazi, aracı burjuvazi alıyor.

Modern Avrupa burjuvazisinin Avrupa'nın üretiminde etkisi vardır. Yani hammaddeyi satın almakta ve ondan yeni bir üretim yapmaktadır. Dolayısıyla doğal ve faydalı bir sınıftır. Toplum onun faaliyetinden faydalanır. Çevre tarımına dayalı şehirlerde meydana gelen klasik burjuvazi de doğal idi; çünkü üretimin içindeydi, hammaddelere müdahale ediyor ve tasarrufta bulunuyordu (örneğin pamuğu halıya dönüştürüyor); bir yandan da onun konusu, yani pamuk, buğday vs. kendi yerel bölgesinde üretiliyordu; yani ithal mal şeklinde değildi.

Fakat komprador burjuvazi, modern toplumdaki üretim kutbu ile geri kalmış toplumlardaki tüketim kutbu arasında, kendi yerel bölgesinin üretimi üzerinde bir tesirde bulunmaksızın bir aracı rolüne sahiptir. Komprador burjuvazinin rolü olumsuzdur. Yani komprador burjuvazi, kendi ülkesinde modern malın olabildiğince çok tüketilmesine yardım etmektedir.

Komprador burjuvazi, klasik burjuvaziyi ortadan kaldırıyor. Batı'nın üretim malını mümkün mertebe daha çok çekip tüketiriyor ve eski yerli harcamaların yeni modern tüketimlere dönüşmesinde güçlü bir rol (propaganda ile) oynuyor. Komprador burjuvazi, kendi ülkesindeki üretim yeteneğini yok ediyor ve her işe, hatta bulaşık yıkamaya bile karışıyor.

Bu en büyük ihanettir. Çünkü tüketici olduğum oranda üretim gücü benden alınıyor. Onun en büyük cinayeti millî sermayedarlığın ihyasını önlemektir. Yani millî sermayedarlık (eğer komprador burjuvazi aracılık rolünü oynamazsa), çok kolayca modern malı kendisi üretebilir ve yavaş yavaş iç piyasa kendi elinde olacağı için daha kapsamlı mallar üretebilir. Renault fabrikası gibi: Önceleri fayton yapıyordu; fakat şimdi en modern yarış arabaları üretiyor. Ne oldu da Renault fabrikası bu kadar güç ve sermaye buldu? Çünkü bir kimse veya güç ona engel olmamış, o da özgürce faaliyette bulunmuştur. Geri kalmış ül-

kelerde de bu imkân vardır. Fakat komprador burjuvazi bu yola engel oluyor. Misal olarak Aladin'in (gaz sobası firması) Afrika'da, Asya'da, Okyanusya'da vs. tüketim ağları var; ama bu bölgelerin her birinde komprador burjuvazi de meydana gelmiştir. Yerli bir kişi geliyor, Aladin gibi bir lamba veya ocak yapıyor. Elbette bu lamba Aladin gibi olmayabilir ve onunla rekabet edemeyebilir. Fakat Aladin (gaz sobası) yerli pazarda olmasaydı, bu üretici, sonraları ilerleyebilir ve tüketim alanının genişlemesiyle daha büyük işler başarabilirdi.

Komprador burjuvazi, kendisininkine benzeyen bir sermaye birikimi meydana geldiği her bölgede onu daha cenin halindeyken boğuyor ve dağıtıyor.

Komprador burjuvazinin, bilinçli ya da bilinçsiz olarak millî üretimi yok etmek için izlediği yollar iki türlüdür:

Birincisi meşru yollardır. Meşru yollardan biri, yerli üretimin yabancı üretim ile rekabet edememesidir; çünkü yabancı üretim, daha büyük imkânlara, sermayeye ve daha köklü geçmişe sahiptir. Eşya psikolojisi açısından da yerli bireyler, yabancı üretime daha çok rağbet ediyorlar. Diğeri ise yabancı üretici şirket, mesela Aladin, bir kişinin Aladin ürettiği ülkede hemen Aladin gaz sobasının fiyatını düşürüyor; o kadar düşürüyor ve direniyor ki yerli bölgede Aladin üreten için Aladin yapmak daha pahalıya mal olur. Burada şu soru gündeme gelebilir. Yabancı Aladin üretici firma niçin Aladini zararına satıyor? Cevabı açıktır. Çünkü o, onlarca başka ülkede Aladin gaz sobası satıyor. Bu bölgenin zararını diğer bölgelerden telafi ediyor. İki-üç senede yerli Aladin gaz sobası üreticisinin direnişini kırdıktan, onu yok ettikten sonra o zaman o bölgede Aladin gaz sobası fiyatlarını yeniden arttırıyor.

Bu komprador burjuvazinin yerli üretimle meşru mücadele yollarına bir örnektir; çünkü bu programı icra etkeni, yerli komprador burjuvazidir.

İkincisi ise gayrimeşru yollardır: Meşru yolları böyle ise, gayrimeşru yollarının artık nasıl bir kumaştan olduğu malumdur. Millî üreticinin yoluna engeller koymak için yerli politikalara müdahale vs.

(B.E. 12/Sh. 77-79)

Bürokrasi

"Büro", faaliyetlerin düzenlendiği ve odaklandığı daire demektir. Bundan dolayı meydana geldiği ilk zamanlarda insana tabi bir araçtan ibarettir; bu araç, insana özel hedeflerini düzenleme ve gerçekleştirmede yardım eder. Fakat bürokrasinin hacmi yavaş yavaş öyle büyüyüp gelişir ki her şeyi yutar. Mesela bir dükkâna bakalım: Bu dükkânın bir köşesinde oranın hesap kitabı için bir masa vardır. Masa, yani büro bu noktaya kadar insana yardımcı olur; fakat masayla ilgili iş artıp hacmi büyüyünce yavaş yavaş dükkânın bütün atmosferini kaplar ve yutar; bürokrasiden başka bir şey kalmaz. Bu hastalığı idrak etmek, ona duçar olmayan bizler için zordur; çünkü İran'da bürokrasi henüz Avrupa ve Amerika'da zulmettiği manada kökleşmemiştir.

Bürokrasi iki aşamada gelişir: Birincisi, insanın iç dünyasını ve ruhunu tamamen kaplar, yani bu aşamada insan, bütün ömrü boyunca başka bir şeyi değil, bürokrasinin kendisi için belirlediği işi yapmak zorundadır. İkincisi, bürokrasinin toplumda bütün toplum kesimlerini esir alacak şekilde ilerlemesidir. Buna göre mesela eskiden bir işkembeci canının istediği işi yapmakta serbestti; tezgâhını istediğinde kuruyor, istediğinde topluyordu ve bunu nasıl isterse öyle yapıyordu. Fakat zamanın belirleyiciliği onu sınıf oluşturmaya zorluyor ve o da bağlandığı sınıfla sosyal bir biz kazanıyor. Sınıf bir başkanlık heyeti seçiyor; başkanlık heyeti de sınıf için mali kuruluşlardan ve bankalardan kredi alıyor, bunun karşılığında da taahhütte bulunuyor. Böylece bütün sınıf nasıl ve hangi şartlarda çalışacağı, nasıl tasarrufta bulunacağı konusunda bankaya bağlı hale geliyor. Bankaya karşı sorumluluk onları bürokratik topluma bağlıyor ve bu bağlılık

günden güne daha şiddetli ve daha karmaşık bir hal alıyor. Sonra belirli bir yerden işkembe satın alması, onu belli bir şekilde pişirmesi ve tezgâhını belirlenen vakitlerde açması ve kapatması gerekir. Hülasa, farkına varmadan bir idarenin parçası haline gelmiş ve değişik açılardan çeşitli gruplara bağlanmıştır. Sonra bir sınıfın daha önce hep serbest olan üyeleri, 5-6 yıl zarfında birkaç açıdan yavaş yavaş bürokrasiye bağlanır.

Bürokrasinin ruh üzerindeki etkisi çok acımasızdır. İnsanın duyguları ruhtan kaynaklanan özel birtakım etken ve güdülere tabidir. Bürokrasi bu gizli etkenleri ortadan kaldırıyor, insanı kendisine bağlıyor ve İnsanî ümit ve ihtiyaçların yerine bürokratik düzeni yerleştiriyor. Nitekim bugün bir sistemi, vakti ve saati kutsama dini meydana gelmiştir. Yani zamanı bilme, hedefe ulaşma aracı olmaktan çıkmış, bizzat hedef olmuştur. Bugün birçokları, programlı ve zamanı bilmekle övünmektedirler. Fakat bu zaman bilgisinden önemli bir şey değil, maddî ve manevî bir fayda sağlanmaktadır. Max Weber bürokrasinin etkisi konusunda şöyle diyor:

Bir daire memuru, kendisini idarî makamda iken kendisiyle baş başa kaldığı zamandakinden daha çok bilir ve tanır.

(B.E. 12/Sh. 28-30)

Cebr

Cebr, insan iradesinin "seçme yeteneği" olarak inkâr edildiği bir tür inançtan ibaret olup insan, kendi iradesinin dışındaki nedenlerin belirlemesi sonucu biçiminde algılanır. İnsan, özgür ve seçici irade olarak kendisi edimde bulunur mu, kendisi etken midir, kendisi reddedebilir ya da kanıtlayabilir mi, kendisi kabul ya da ret edebilir mi? Bu seçebilen özgür iradeyi, insanın ulaşamadığı etken ve nedenlerin oyuncağı durumuna getiren her düşünce, cebre/belirleyiciliğe inanmıştır. İnsanı oluşturan bu etkenlerin niteliklerine göre çeşitli cebr şekilleri oluşur.

1- Dinî Belirleyicilik (İlahî Cebr, Providence): Bu belirleyicilik türü hepsinden ünlü ve eskidir. İlahî cebr, insan iradesinin, "meşiyyet"in belirlenmiş ürünü olduğuna inanır. "Meşiyyet" terim olarak, ilahî irade anlamına gelir ve insan iradesinin meşiyyetini, yani insanın seçme gücünü reddeden bir dinî inanç türünden ibaret olup insanın seçtiği her şeyde Tanrı ve onun dilemesinin onu bu seçime ittiğine, dolayısıyla bütün seçimlerin yalan olduğuna inanmaktır. Buna göre insan, irade gösterip seçenin kendisi olduğunu sanır. Oysa bu, yalancı bir duygudur. Çünkü filan yolun seçiminde rol oynayan bu iradenin kendisini insanda ilahî dileme gerçekleştirmiştir. Bu durumda insanlar, bağımsız ve seçme özgürlüğü bulunan bireyler olmayıp ilahî dilemenin elinde bez bebekler gibidir... Her halükarda ilahî dilemenin insanın hayatını elinde bulundurduğuna ve insanın kendi yazgı ve yaşantısında bir rolünün olmadığına inanmak ilahî belirleyicilik anlayışıdır.

2- Maddî Belirleyicilik (Materyalizm): Bu belirleyicilik türü, ilahî belirleyiciliğin karşıtı olmakla birlikte belirleme kavramında ortaktır. Materyalizm, tabiattaki bütün öteki nesneler gibi tabiattaki maddî güçlerin ürünü olduğu için insanın tabiatın istediği biçimde davrandığına, onu oluşturan maddî öğelerin gerektirdiği gibi irade gösterdiğine inanır.

Materyalizmde maddî güçlerin ötesinde bir olgu olarak insan anlaşılır değildir ve kaçınılmaz olarak insan belirlenmiş bir olgudur. Burada belirleyici etken maddî yasalardır. Oysa birinci türde belirleyici etken ilahî dilemedir.

3- Tabiatın Belirleyiciliği (Natüralizm): Bu tür belirleyicilik, daha yenidir ve daha çok 18. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyılın başlarına dek yaygın durumda olmuştur. Bu dönemde tabiî bilimler, büyük bir görkem ve önem kazanmış ve J. Locke, Darwin ve benzeri simalar, bütün insanî ve tabiî bilimlerde ve beşerî hayattaki yetkelerini yaygınlaştırmışlardır. Dolayısıyla insan burada da tabiatın ürünü olup tabiat yasalarının oyuncağı haline gelmiştir.

4- Toplumu Temel Alan Belirleyicilik (Sosyolojizm): Sosyolojizm, insan iradesini olumsuzlayan etken olarak, toplumun kendisini gören kendine özgü bir belirleyiciliktir. Yani irade sahibi insan durumundaki benim irademi toplum vermektedir bana; öyleyse irade eden ben değilim, bende irade eden toplumdur. Herkes hangi toplumda ve toplumsal çevrede yetişmişse iradesi ona göre farklılaşır; bu durumda irade onun değildir, toplumundur.

5- Ruhbilimi Temel Alan Belirleyicilik (Psikolojizm)[4]: İnsan, kendi ruhunun edimlerinin ve güçlerinin ürünüdür. Yani, nasıl ki bileşik bir madde, bileşkeyi oluşturan maddelerden kaynaklanan özel bir nitelik kazanırsa, insanın ruhsal ve içgüdüsel güçleri de insanın iradesine kendi rengini veren, onu harekete geçiren ve iradenin yönünü belirleyen duyguları, ukdeleri, inançlar dizgesini ve etkenleri insanda yaratır. Bu yüzden herkes kendi ruhsal güçlerinin tutsağıdır. Nefisten amaç "psişe" (psyche)dir.

6- Tarihsel Belirleyicilik (Historizm): Herkes kendisinin tarihsel hareketinin cebrî yasalarının ürünüdür. Tarihsel hareket, kendi belirleyici etkenlerinin etkisiyle zaman boyunca sürer. Her insan bireyi ya da grubu, tarihin hangi merhalesinde bulu-

[4] Ruhbilimi temel alan din durumundaki psikolojizm (psychologisme) ile nefislerin yasalarını tanıma ilmi anlamındaki psikoloji arasında fark vardır.

nuyorsa ona göre tarihsel belirleyiciliğin ürettiği kendine özgü ruhsal özelliklere, nitelik, inanç ve seçime kavuşur. Öyleyse insan, tarih belirleyiciliğinin tutsağından başka bir şey değildir.

7- Biyolojik Belirleyicilik (Biyolojizm): Bio (Bios), hayat ve yaşamak anlamındadır. Biyoloji ise hayatı konu alan bilim, yani dirimbilim anlamındadır. Biyolojizm de insanın -seçici irade anlamında insanın- hayatı oluşturan öğelerden meydana gelen belirleyici bir dizge ve biyolojinin edimlerinin ve bilimsel yasalarının bir sonucu olduğuna inanan inanç öğretisinden ibarettir.

8- İktisadî Belirleyicilik (Ekonomizm): Tabiat, tarih, toplum, ruhbilim ve biyoloji cebrlerinin güçsüz olduklarına; insanı oluşturan tam ya da güçlü etkenin iktisadî etkenler ya da genel anlamda iktisadî etken olduğuna inanan bir öğretidir. Dolayısıyla insan iradesi, toplumun iktisadî faaliyetlerinin ve ilişkilerinin üretip beslediği bir şeydir.

Gördüğümüz gibi bu öğretilerin tümünde kurban edilen hep insandır. Çünkü insanın iradesi yoksa insan değildir. Ne yazık ki en bilimsel yeni öğretiler, insanı inkâr etmektedir. Dolayısıyla seçici irade olarak insan dışlandığında dışlayan ister metafizik ya da gaybî irade olsun, ister maddî, tarihî, biyolojik ya da sosyolojik etken olsun, değişen bir şey olmaz. Çünkü bunların hepsinin sonucu, seçme iradesini kendinde barındıranlar olarak biz insanların hiçbir etkimizin bulunmadığı, sadece tarihsel birer hayvan, toplumsal birer hayvan, maddî birer hayvan ya da birer biyolojik hayvan olduğumuzdur.

(B.E. 17/Sh. 203-206)

Cemre/Üç Taş

Üç cemre, Mina'daki şeytanın yadigârı üç binadır. Her birine "cemre" derler. İlk Cemre, Orta Cemre ve Son ya da Akabe Cemresi.

Cemre; taşlama, taş atma anlamına gelir.

(B.E. 19/Sh. 87)

İlk Taşlama: Ğâsık; gece, karanlık ve zulmün sultası.

Orta taşlama: Nâfis, nâfisin ajanları; ayrılıkçı büyücüler, düşünceyi, ahlâkı, bilgiyi mahvedenler, ğâsık için fikrî ve kültürel alt yapıyı hazırlayanlar, çöken gecenin kucağında halkı uyutanlar.

Son Taşlama: Hâsid; ğâsık'ın beşinci direği, nâfisin bilinçsiz oyuncağı, düşmana hizmet eden bir dost.

(B.E. 6/Sh. 180-181)

Cennet

"Cennet", "beheşt" demek, yani "beh" olan, iyi olan yer demektir.

(B.E. 15/Sh. 203)

Cennet, insanın bir tür idealidir; mevcut düşük hayattan istenen yüksek hayata gitme ideali. Yalnızca insanın gelişimi yolunda çalışan ve ızdırap çeken insanlar o cennete erişebilecekler. Gerçi İslam, cenneti üstün yüce bir toplum ve insani bir ideal olarak tanımlıyor; fakat ona sahip olma liyakatini taşıyan kimseler oraya varabilir, başka bir ifadeyle insanlar ızdırap, çaba, fedakârlık ve bilinçle ideal toplumu inşa etmelidirler; uygulamada bunların her ikisi de birdir.

(B.E. 14/Sh. 129)

Cennet, insani yazgının tekâmülünün mazharı, kaynağı ve sembolüdür.

(B.E. 14/Sh. 305)

Cevherî Hareket

Cevherî hareket, -Molla Sadrâ'nın kullandığı bilinen terim- özde olan bir harekettir. Örneğin, başlangıçta ham olan, bir süre yarı olgun duruma gelen, sonra da olgunlaşan, ardından yeşil rengi sarıya dönüşen ve en sonunda da kızaran meyvenin cevherî bir hareketi vardır.

Çünkü mekânda hareket etmemiş, tersine özü değişmiş ve ilk olduğu yerde bir durumdan başka bir duruma geçmiştir. Öyleyse cevherî hareket, bir özden başka bir öze geçiştir ya da bu özde cevherin hareketidir.

(B.E. 17/Sh. 53)

Cihet/Yön

Her şeye anlam veren yön olduğu gibi, her şeyi anlamsız yapan da yöndür. Bilimi, sanatı, edebiyatı, yaşamı, medeniyeti, işi, dini, mezhebi, tevhidi, cihadı, Allah'a tapmayı, Kur'an'ı, Muhammed ve Ali'yi, haccı ve ibadeti hem anlamlı, hem de anlamsız yapan yöndür. Bütün inançların ve amellerin kabulü yolun doğruluğuna ve iyi bir kılavuzluğa bağlıdır.

Hür, ebediyete kadar uzanan ve şeytandan Allah'a kadar yol alan mesafeyi kat etmek için devrimci bir seçim yaptı; ansızın yolunu değiştirdi. Her insan yön gösteren bir oktur. Hür, Âşûrâ sabahı Yezid'e giden yolu gösteren bir oktur. Âşûrâ'nın öğle vakti yön değiştirerek Hüseyin tarafını gösteren yön oku oldu. Söylenecek sözlerin tamamı budur ve bunun dışında her ne olursa olsun boştur.

(B.E. 2/Sh. 202-203)

Cinzede/Mecnun/Cinlenmiş

Eskiden divaneye mecnun veya cin çarpmış derlerdi. (Farsçada da divane kelimesi divzede'yi ifade eder). Şu anlamda: Dev veya cinin divane olan kişinin varlığına girdiğine ve onun tedavi yolunun da sadece dua ve büyü ile cini ondan çıkarmak olduğuna inanıyorlardı. Cinzede olan böyle bir hasta, kendi gerçek kişiliğini, hakikî mahiyetini, hatta insanlığını kaybediyor; onun aklı kapanıyor (Mecnun kelimesinin diğer bir anlamı da örtük, gizli, görünmez anlamında cin kökündendir). Devlere de gizli ve görünmez olmanın alameti olmak itibariyle cin diyorlar. Bayındır

bağ ve bahçeyi de toprağı ağacın ve yeşilliğin altında örtülü kaldığı için cennet olarak adlandırıyorlar. "Cunûnu'l-buyût" yani ev cinlerinden maksat da duvar deliklerinde, ayakaltlarında, karanlık köşelerde, eski harabe evlerin kapalı, görünmeyen yerlerinde, karanlık köşelerinde gizlenen fare, akrep, tahtakurusu, sürüngen ve haşerelerdir. Bazı rivayetlerde küçük olduğu için görünmeyen zararlı varlıklara, yani mikroplara cin denilmiştir. İmam Sadık'ın, "Üzümü yıkayın; çünkü cinlerle kaplıdır." dediği gibi veya "Tırnaklarınızı tutun, ortalığa atmayın, çünkü cinler onda yuva yaparlar." gibi. Bu mananın verilmesi, Muhammed Abduh, Seyyid Ahmed Hindî ve Tantavî gibi bazı aydın müfessirlerin, dinsel konu veya meseleleri bugünün yaygın bilimsel görüşüyle açıklamalarına neden olmuştur. Onlar cini, mikrop olarak almışlardır. Bu, bir tür yüzeysel ve ilim dışı aydınlıktır, aydın fikirliliktir. Zira ilim, özel bir kültür, bir din veya bir unsurun meselelerini, bu asrın görüşü, ölçütü ve değerleriyle, bu mantıkla, şu anki değerler sistemiyle tahlil etmek demektir. Her halükârda aline, yani mecnun, hem ruhunda cinin yuvalandığı, kendini tanımayan, cinin şahsiyetini kendi şahsiyetinin yerine koyan ve kendi şahsiyeti yerine cini hisseden insan anlamında, hem de kendi şahsiyet, akıl ve bilincini yitirmiş, meçhul ve gizli kalmış ve neticede kendisini hissetmeyen insan anlamında, gerçek kendisine aşina olmayan, gerçek kendisini tanımayandır.

(B.E. 12/Sh. 256)

Çaba-Tevekkül

Çaba, hedefe ve başarıya ulaşmak için somut yeteneklere ve maddî çalışmaya dayanan insanî bir görüştür. Tevekkülse, her türlü başarıyı ve hedefe ulaşmayı Allah'a dayanmada görmekte ve kendi bireysel çaba, irade ve seçimini yazgısında, mutluluğunda ve mutsuzluğunda etkisiz olarak bilmekte olan insanî bir duygu ve inanıştır. Çaba, maddî insan görüşünün tezahürüyken, tevekkül, ilahî ve madde karşıtı insanın manevi, irfanî ve ruhanî duygusunun tezahürüdür.

(B.E. 16/Sh. 322)

Darbe-Galebe/İstila

Darbe (Coup d'Etat): Kelimenin sözlük anlamı, bu terimin anlaşılmasına yardım etmektedir: Coup: Darbe. Etat da hükûmet anlamına gelmektedir. Burada uygulamaya dönük olması ve ansızın gerçekleşmesi söz konusudur. Hâkim, ansızın gerçekleşen şiddetli bir darbeyle uzaklaştırılmakta ve darbeyi yapanlar onun yerine geçmektedir.

Zira darbeyi yapana hâkimiyet hakkı veren tek sebep ve darbeyi, toplum yönetimi makamının tayininde etken kılan tek mantık, yönetimi zorla ele geçirmiş olmaktır. Yapabildiği tek şey, yönetimi ele geçirmektir. Onun hakimiyete geçmiş olmasının, zorla ele geçirmiş olmasından başka hiçbir kanıtı yoktur. Hükûmeti ele geçirmiş olmak, onun hâkimiyetinin tek delilidir.

Galebe: Bundan, yabancı saldırgan bir gücün, askerî fetihle toplumun yazgısına musallat olmasını kastediyorum. Burada da hükûmetin siyasî felsefesi ve mantığı, darbede ifade ettiğimle aynıdır. Bu ikisi arasındaki tek fark birinin içeriden ve ansızın, diğerinin ise dışarıdan ve açıkça yapılmasıdır; yoksa ikisinde de tek ölçü zora başvurulmasıdır.

(B.E. 26/Sh. 505-506)

Darvinizm

19. yüzyılda ilmî, hatta fikrî temeliyle hem bilimlerde hem de felsefede yer alan meselelerden bir diğeri Darvinizmdir.

Öğretisini natüralizme dayanarak oluşturan Darwin'in öğretisi, türlerin tekâmülünden, türün bir cinsten başka bir cinse (altın üste) dönüşümünden ve çekişme yasası gereği aşağı türün ortadan kalkıp üst türe dönüşmesinden ibarettir. Çekişme yasası gereği daha uygun olan daha güçlüdür, bu çekişmenin doğal so-

nucudur. Daha layık ve uygun olan daha güçlü; daha aşağı olan ise daha zayıf demektir.

Bu kanun biyoloji ve zoolojide söz konusuydu. Sonra diğer bilginler, Darwin kanununu bilim dallarına soktular. Bütün branşlarda, hatta antropoloji ve sosyolojide bile Darvinizm bilimin temeli oldu. Darvinizmi sosyoloji, psikoloji ve ahlâka sokan büyük şahsiyetlerden biri, Spencer'dir. Sosyolojide şöyle ortaya atıldı: İnsan toplumları, hayvan ve bitki türleri gibidir; yani zayıf veya aşağı türler yaşama hakkını veya liyakatini kaybederler. Türler ve bireyler daima birbirleriyle savaş halindedirler. Daha güçlü olan, daha zayıf olanı yok eder. O halde zayıf olanın yok olması ve güçlü olanın hayatta kalması doğaldır. Bu değişim ve dönüşüm evrim sürecinde gerçekleşen bir olaydır. Evrimin ölçütü, "güçlü olmak"tır. Bu işin niteliği ise türlerin savaşı aracılığıyla gerçekleşir. Bu yasaya göre tarihi anlayabiliriz ve geleceği ön görebiliriz. Nitekim mesela John Locke'ın ilkesine (kullanmak ve kullanmamak) göre insan vücudunun bazı organlarının güçlü olduğu ve bazılarının ise zayıf olduğu ve sonra da yok olacağı tahmin edilebilir.

(B.E. 12/Sh. 166-167)

19. yüzyılda individüalistlerle (bireyciler) radikallerin ve hümanistlerin çoğu, toplumu var eden ve tarihi harekete geçiren şeyin bireylerin iradeleri ve düşünceleri olduğuna inanıyorlardı. Halbuki sosyalistler, natüralistler ve materyalistler sonraları, sosyal bilimlerin (hatta edebiyat tarihinin ve çeşitli sanatların) temeli olarak kabul edilen Darvinizm'in etkisi altında, insanı doğadan ayrı olarak yetişmiş bir varlık olarak saymıyor, doğal çevrenin cebri tarafından var edilmiş ve yetiştirilmiş ağaçlar ve hayvanlar gibi, sosyal çevrenin cebrinin var edip yetiştirdiği, tarihi ve toplumu çekip çeviren somut dış yasaların yarattığı bir varlık olarak kabul ediyorlardı.

(B.E. 5/Sh. 44)

Değer

Değer (valeur), bencil ve maslahat gözetici maddî ve bayağı menfaat ve güç araçlarına karşılık olarak, insanda kendisine karşı saygı, kutsallık, asalet, iman, fazilet, güzellik ve hayır duygusu uyandıran her türlü sıfat, yön, olgu, eylem ve hareket demektir. Menfaat-insan ilişkisinin yönü menfaatten insana doğrudur, oysa bunun tam aksine insan-değer ilişkisinde, insan değer içindir.

(B.E. 5/Sh. 171)

Değer, yararlı, ters, kimi zaman da çelişik özel kavramlar ya da ölçütlerdir. Zihnimizde "değer"in sahip olduğu kavram, iktisadî anlam taşımaktadır ya da değer ve eder anlamındadır; değerin insanın bir şeyle, bir bireyle ya da özel bir davranışla olan özel ilişkisinden ibarettir ki onda yarar ve çıkar yoktur, tersine yarar ve çıkarın olumsuzlanması ve zarar söz konusudur. Buna göre, değerin kendisi, insanı, biri yararcılık ve çıkarcılık açısından, ötekisi de değercilik ve değere önem verme açısından dikkate değer olan iki olgu ya da davranış karşısında, değeri seçmeye, kendi çıkar ve yararını elinin tersiyle itmeye zorlamaktadır.

Bir birey için bir çıkarın bulunduğu herhangi bir yerde kişi, bir şey için çıkarı bir yana ittiyse, elinin tersiyle onu ittiyse, onun, bir değer karşısında bulunduğu anlaşılmaktadır. Hayatta kalmak ve yaşamak insan için bir yarardır. Fakat kendi canını -ki can bütün menfaatler için en iyi ölçüttür, en büyük menfaattir- verdiğinde, çıkarlarının ve yararlarının, hayatta kalmanın ve olmanın üzerinde bir değerin karşısında bulunduğu ve bu değeri seçtiği anlaşılmaktadır. Böyle bir kişi şehittir. Bu aşama, değerlerin büyüklüğünün doruğa ulaştığı aşamadır. Daha alt aşamada, en alt aşamada bir yer vardır ki örneğin bir kahvede arkadaşlarınızın parasını ödemek ya da bir yolda giderken birkaç yolcuya hiçbir çıkarı göz önünde bulundurmadan yardım etmeniz bu gruba girer.

(B.E. 16/Sh. 235)

Değer, insan ile bir olay, davranış, eylem veya durum arasındaki ilişkiden ibaret olup içinde faydadan daha üstün bir güdü vardır. Bundan dolayı değer, ibadet ve itaatla yoğrulmuş bir kutsal ilişki olarak adlandırılabilir. Öyle ki bu ilişkide insan, kendi hayatını ve varlığını bile feda etmeye hazırdır.

(B.E. 24/Sh. 55)

Değer ve fayda iki zıt kavramdır. Maddî olmayan bir varlık olarak insana, diğer bütün varlıklardan farklı olarak özsel üstünlükle iç içe geçmiş bir bağımsızlık tabiatı veren şey, onun amaçsız değer aşkıdır.

Değerler tabiatta bulunmazlar, maddede haricî bir varlıkları yoktur. Bundan dolayı realizmin, "değer"in varlığını kabullenmesi imkansızdır. Çünkü insan olmasaydı değerler de olmazdı. Buradan şu kesin ve zorunlu sonuca ulaşıyoruz: Değerler insanın iç dünyasından doğar.

(B.E. 24/Sh. 56)

Değer Biçme

Her olguyu değerlendirirken ona ortaya çıktığı çağda görüldüğü bakışla bakmamız gerekir. Eski dönemlerde ortaya çıkmış ve zamanında kendine özgü işlevi olan olgulara sanayi devriminden, büyük Fransız İhtilali'nden, dünya devrimlerinden, üretim sisteminin, toplumsal, iktisadî, ailevî ve ahlâkî ilişkilerin değişmesinden iki asır sonra yirminci yüzyıl bakışıyla bakılmamalıdır. Meselâ İslam'da ve Peygamber'in hayatında çok eşlilikten söz edeceğimiz zaman toplumsal ilgi ile zaman ve mekânı da ölçüt olarak alıp değerlendirme konusu etmeli ve ondan sonra değerlendirmeye koyulmalıyız. Toplumsal bir olguyu -bir kanun veya eylemi- tarihsel ve toplumsal ortamından ayırarak mutlak ve mücerret olarak yargılamak avamcadır. Çünkü her olgu, toplumsal düzenler değişirken eksi sonsuzdan artı sonsuza kadar değişir ve en ileri olgular halinden en geri olgular haline gelir.

(B.E. 7/Sh. 143)

Demokrasi

"Demo"nun kimsenin sınıfsal ve sosyal imtiyazlarına bakmaksızın halk ve halk kitlesi anlamına geldiğini söylüyorlar. "Krasi" hükûmet demektir. Demokrasi, oligarşi, hanedanlık ve diktatörlük yönetimlerine, tanrısal yönetime vs. karşı bir yönetme şeklidir. Yani demokraside yönetim gücü, ne özel bir sınıftan, ne bir il, soy ve aileden, ne bireyden ve ne de dinden kaynaklanmakta; aksine sadece halkın birebir görüşünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla siyasal erkin ve hükûmetin halk tarafından topluma veya bir sisteme verildiği ve halk tarafından azledildiği, naspedildiği ve nezaret edildiği yönetim biçimine demokrasi denmektedir.

(B.E. 12/Sh. 21)

Demokrasiye olan inancın ve onun daha önce düşünülen parlak ve heyecan verici sonucunun ortadan kalktığını gösteren iki terim ortaya kondu:

1- Dirije (Dirigee) demokrasi, yani yönlendirilen demokrasi.

2- Angaje (Engagee) veya sorumlu demokrasi: Halkın çoğunluğunun oylarından doğan; ama çoğunluğun oylarıyla düşmeyen hükûmetten ibarettir. Bu hükûmet, toplumun hoşnutluğunu değil, ideolojide belirlenen hedefleri gerçekleştirmekle sorumludur. Burada hükûmet, oyların çoğunluğu ile seçiliyor; ama çoğunluğun oylarıyla düşmüyor. İş başına geldiği zaman liberalizme uygun veya karşıt programlar icra etmeyi taahhüt etmiştir. Fakat mutlak demokrasinin ölçütü, sadece daha çok oy almak ve çoğunluğu korumaktır; memleket ister ilerlesin isterse ilerlemesin, fark etmez. Hâlbuki angaje demokrasinin tek hedefi, sadece programların ilerlemesi ve kendi öğretisinin gerçekleşmesidir.

O halde demokrasi dediğimiz zaman, nazarımız daha çok halk kitlesinedir, seçkin insanlara değil. Halk daha çok hissetme katsayısına sahip olduğuna göre, o durumda demokrasi, düşünmeden değil, daha çok histen doğan oylara dayanıyor. Dolayısıyla

demokraside işimiz daha çok halk kitlesi ile olduğu için işi mantık ve akıl esası üzerinden yürütmüyoruz, bilakis halkın hissetme katsayısı üzerinden yürütüyoruz. Faşizm de demokrasi ile iş başına geldi, sonra demokrasiyi ortadan kaldırdı ve halkın duygu katsayısı üzerine oturdu. Hitler'in ateşli sloganları ve konuşmaları, Almanya'da bilimsel tarih felsefesi ve sosyolojiden daha etkili oldu.

Sorumlu demokrasi ne şekilde uygulanır?

1- Liderin demokratik bir biçimde; ama bütün ömrü için seçilmesi aracılığıyla.

2- Seçimler arasında uzun süre var: Şahıs bütün ömrü boyunca veya uzun bir süre için seçiliyor. Bu zaman zarfında kendi programlarını uygulama fırsatı var (Tito ve Sukarno, Bandung Konferansı'ndan sonra bu düşünceyle ömürleri boyunca lider oldular).

(B.E. 12/Sh. 246-249)

Demokratik Devrimci Rehberlik

Yani hükûmet halk tarafından seçiliyor. Fakat onun kaderini, halk adına toplumda çok sayıda bulunan politik oyunların eline vermiyor; hedefi kamuoyunu -yani genel görüşleri- celp etmek değildir; ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek istiyor.

Bu devrimci hükûmet, kamuoyuna ve genel beğeniye dayanmaz -genel beğeniyi başka el ve amiller oluşturuyor-; bilakis mektebinin şiarlarına dayanır ve bunlara dayanarak iş yapar ve hükûmet eder.

Bu, "dirije/güdümlü" veya "angaje/bağımlı" demokrasi adıyla özellikle Bandung Konferansı'ndan sonra ortaya çıktı ve ilk kez anti-emperyalist Cezayir devriminde felsefi bir konu halinde gündeme getirilip ele alındı.

(B.E. 15/Sh. 54)

Depolitizasyon

Halkın politikadan uzaklaştırılması, imamet, rehberlik ve toplumun kaderi meselelerine karşı duyarsız hale getirilmesi.

(B.E. 19/Sh. 194)

Halkı depolitize etmek; Eflatun'un sözünü ettiği siyasî bilincin, benim peygamberce ve aydınca bilinç olarak gördüğüm sosyal bilincin ortadan kaldırılmasıyla olur.

(B.E. 20/Sh. 184)

Desalinasyon

Desalination, yani alinasyon karşıtı, alinasyondan kurtuluş.

(B.E. 17/Sh. 194)

Alinasyonu kendini kaybetme olarak tercüme edersek desalinasyon da kendini bulma olur.

(B.E. 31/Sh. 242)

Determinizm-Tarihsel Determinizm

Determinizm kelimesi, "déterminer"den, déterminer ise "terme" kökünden alınmıştır. Dolayısıyla kelime kökü "terme"dir. "Terme", bizim "had" dediğimiz, felsefe ya da mantıkla ilgili bir terimdir.

"Had" ne anlama gelmektedir? "Bir şeyin varlığının son sınırı" anlamına gelmektedir. Bir şeyin varlığını başka bir şeyin varlığından ayırıp belirleyen, "had"dir.

(B.E. 18/Sh. 100)

Determinizm, her şeyin belirlendiğine inanmak demektir. Yani? Yani her şeyin belli had ve ayrımları vardır; hiçbir şey, belirsiz, sınırsız, anlamsız, türsüz ve ayrımsız değildir. Öyleyse determinizm, bir şeyin, bir nesnenin ve bir gerçekliğin, belirli sınırları-

nın, kurallarının ve ayrımlarının bulunduğuna inanmaktır. Tabiatta determinizm vardır. Benim geleceğim belirlenmiş değildir. Sahip olduğum iradeye, etkenlere, olaylara, rastlantılara ve her şeye bağlıdır.

(B.E. 18/Sh. 102)

"Déterminisme Historique" **Tarihsel Determinizm** demektir. Tıpkı biyolojik determinizm (insan biyolojisi), tabiatın determinizmi, maddenin determinizmi, varlığın determinizmi, eşyanın determinizmi, toplumun determinizmi, matematiğin determinizmi, fiziğin determinizmi gibi, tarih de détermine bir olgudur. Yani tarihin başlangıcından sonuna dek olan hareketi, başından sonuna dek ortaya çıkan değişimler çizgisi détermine bir olgudur. Tarihin geçtiği yerler ve aşamalar, détermine, belirlenmiş ve sınırlanmış yerler ve aşamalardır. Dolayısıyla tarihsel determinizm, cebr anlamına gelmemektedir. Tarihsel cebr, insan iradesini olumsuzlamaktadır. Oysa tarihsel determinizme inananlar, insan iradesine de inanmaktadırlar. Buna göre, tarihsel determinizmin, tarihsel cebr diye anlamlandırılmaması gerekir. Tersine "tarihsel belirlenim" diye anlamlandırılmalıdır. Ya da "tarihsel takdir" (bizim terminolojimizde kötü anlam verilmiştir), tarihsel determinizme karşılık gelecek en iyi, en dakik terimdir. Buna göre tarihsel determinizm (şimdiye dek ön bilgi olması bakımından tanımı yapıldı, şimdi tarihsel determinizmi, kavram bakımından anlamını açıklamak istiyorum. Bu cümle biraz hassastır) şu anlama gelmektedir: Tarih, zamanda hareket halinde olan ve süreklilik gösteren bir birim hareket olup belirli nedenlerin ya da etkenlerin etkisi altında harekete geçmiştir ve belirli (yani determine) bilimsel kanunlara göre hareketini sürdürmektedir. Hareket ederken de belirli etken ya da nedenlerin etkisi altında birtakım değişimleri, sıçramaları ve inkılapları kabullenmekte, belirli etken ya da nedenlerin etkisiyle, dolaylı fakat belirli bir seyir çizgisinde ereksel nedenin belirlediği sona doğru gitmekte ve sonunda bu belirlenmiş, doğal, bilimsel, canlı olgunun (yani tarihin) oluşturulmasından amaçlanan şeyi gerçekleştirir.

(B.E. 18/Sh. 105-106)

Devrim

Acaba "sevra" (devrim) kelimesinde -sadece toplumsal düzenin alt üst oluşunu ifade eden ve bunun dışında bir muhtevası bulunmayan- revolution veya inkılap kelimesinden daha çok -bununla aynı kökten gelen- "sar" (intikam) kavramının saklı olduğunu düşünmüyor musunuz? Burada devrim artık sadece belli bir zamanda belli bir grup tarafından bir sisteme karşı bir ayaklanma değildir. Aksine devrim, her kuşaktaki Allah'ın kabilesine mensup fertlerin kan davaları bulunan o tağutî kabileden intikam almak için kıyam etmelerinden (ayaklanma, başkaldırma) ibarettir.

Devrim kelimesinin kan ile ilişkisi vardır, tarihî teselsül ile ilişkisi vardır.

(B.E. 19/Sh. 100)

Devrimci Züht

Fakirlikle mücadele için fakirliğe tahammüldür. Açlıkla mücadele etmek için açlığa tahammül etmektir. Halka ekmek vermek için ekmeğinden vazgeçmektir. Ayrıca bireysel hayat açısından kanaatkar olmak, muhtaç olmamak, kendisini ve ailesini doyurmak da kendi döneminin açlarını doyururken bireysel hayatında herhangi ağır bir yükün olmaması içindir. Bu züht, henüz daha bir iki yılda borçtan harçtan dolayı iğdiş olan "aydınların" yaptıklarıyla mücadele içindir. Kanaatkar olması, halkın adaletinin temini ve ekonomik durumunun düzeltilmesi yolunda kaybetmekten endişe duyacağı ve onu korumak uğruna muhafazakârlık yapacağı bir şeyinin olmaması içindir. İnsan olmanın sigortası olan züht ve kanaat işte budur. Sorumlulukları ve cihadı uğrundaki mücadelesinde sorumluluk sahibi insan olmanın sigortası budur.

(B.E. 26/Sh. 97)

Din

Din, "bulaşmış bir varlık olarak" insanın kendini temizlemek ve topraktan Tanrı'ya geri döndürmek ve dünya olarak gördüğü tabiat ve hayata kutsallık bahşedip onu uhrâ, yani ahiret yapmak için giriştiği bir çabadır.

(B.E. 14/Sh. 138)

Balçıktan Allah'a dek çizilen yol, mezhep/din adını taşır. Burada mezhebin yol demek olduğu açıktır. Mezhep hedef değil, yol ve araçtır.

(B.E. 16/Sh. 59)

Din nedir? Din bir kelimeden ibarettir: "Bilinç". Maalesef hem din kelimesini hem de manasını bildiğimiz bilinç kelimesini başka türlü anlamlandırmak lazım. Farsça'da filan hudâgâh/bilinçli dedikleri zaman agâh/bilgili olduğu kastedilir. Halbuki bilinçli, bilgiliden farklıdır. Bilinç, dine eşittir. Hudâgâhi bilinç, "conscience"nin tercümesidir. Öz vicdan, kendini hissetme, kendini bilme, kendi özüne karşı huzurî bilgi demektir. İçi boş, yalancı ve görünen ben veya benlerin içinde gömülü ve bilinmez olarak duran o "ben"i kavramaktır. Özünü ortaya çıkarmak için çalışmak, öz varlığının en gizli ocağında yanacak kibriti bulmak, içinde isyana kalkışmak, kendi içinde tutuşmak, öz varlık harabelerindeki gizli hazineleri çıkarmak, gösterdiğim "ben"i inkar etmek, hayatın bende sürekli gizlediği "ben"e inanmak, olduğum "ben"e baş kaldırmak, olmam gereken "ben"i sevmek ve her halükârda kendi özünün derinliklerine göz dikmek: "Bilinç". Bilinçten kastım şudur: Kendi özünün derinliklerine, içine (yani bilinç ve din), aşkın, sanatın, iyiliğin ve cömertliğin yani başkasını kendine tercih etmenin doğduğu yere göz dikmek. Bu, aklın kavrayamadığı bir şeydir.

(B.E. 20/Sh. 148)

Dinin Islahı: Dine giren bazı etkenlerin dışında, dinde var olan bazı meseleler görüyoruz ki bunlar o dinin hakikatinin bir parçasıdırlar. Fakat zamanla, zamanın değişmesiyle kimi şeyler

abese, anlamsızlığa, absürde dönüşüyorlar. Ondan sonra din görünür şeylerden, sloganlardan, merasimlerden müteşekkil bir kitle veya nesne haline geliyor. Dinin ıslahı, saçma şeyleri yok edip atmaktır. Ondan sonra bu saçmaların altında kalmış olan ruh ve boyutu ortaya çıkarmak lazım. Abeste yok olan bu güç, gerçekler harcanırsa o zaman büyük bir toplumsal güç meydana getirmeyi başarabiliriz. Bunu eylem ve hareket temin eden dinamik bir sosyal güç oluşturacak kudrete dönüştürmemiz gerekir.

(B.E. 12/Sh. 104)

Diyalektik

Diyalektik; diyalog ve diyalekt kelimesinden türetilmiş olup konuşmak ve söylemek anlamına gelir. Bu yönü ile bazı kimseler, İslam kelâm ilmine, diyalektiğin tercümesidir derler. Mantığın tercümesi ise lojiktir. Aristo mantığına karşı Müslümanlar, diyalektik ilmini, yani kelâm ilmini (lügat manasıyla) ortaya koymuşlardır:

"Düşüncede ve sözde çelişkileri keşfetme ve takip yoluyla hakikatlere erişme, hedefi ispatlama". En meşhur diyalektik tartışma, Sokrates'ın yöntemidir. Sokrates bu yöntemle rakibinin sözlerindeki çelişkileri keşfediyor ve ona galip geliyordu.

Sokrates'ın bu metodu, Hegel diyalektiğinde korunmuştur. Yalnız şu farkla ki Hegel'in diyalektiği, dünyadaki olayların, varlığın fiil ve etkilenimlerinin çelişki kanununu keşfetme esasına göre anlaşılmasından ve bu iki çelişki arasındaki savaştan yeni bir olayın doğduğu ilkesine inanma esası ile; zıtlar arasındaki savaşta, her olayın kendi çelişiğini zorunlu olarak kendisinde meydana getirdiğine inanmaktan ibarettir.

Bu durumda diyalektik, bir triyada, üç temel unsura dayanmaktadır.

1- Tez.

2- Antitez veya aslın karşıtı.

3- Sentez veya bu iki zıddın toplamından elde edilen sonuç. Yani her tez, kendi karşıtı olan antitezi meydana getiriyor. Tez ile antitezin savaşından yeni bir fenomen olan sentez ortaya çıkıyor.

Örnek: Tavuk ve yumurtayı örnek olarak alalım. Yumurta bir tezdir. Yumurtayı tavuğun altına koyduğumuz zaman, yumurtanın zıddı bir şey meydana geliyor; dolayısıyla ikinci gün biz tavuğun altında sadece bir yumurta görmüyoruz, artık "yumurta olmayan farklı bir şey"imiz de var. Üçüncü günde bu "yumurta olmayan şey" gelişiyor, yumurtayı arkaya itip reddediyor. Dördüncü ve beşinci gün "yumurta olmayan şey" daha çok gelişiyor. Yirminci gün yumurta olgusu ortadan kalkıyor, artık çelişki yoktur, çünkü yumurta yoktur. Birbirleriyle savaş halinde olan bu iki zıttan bir sentez meydana gelmiştir. Bu sentez, civcivdir.

(B.E. 12/Sh. 172-173)

Sourdel Diyalektiği; çocuk diyalektiğidir. Çocuk, annesi tarafından kovulduğunda, azarlanıp aşağılandığında üzülür; annesinin saldırılarından emin olmak için yine ona sığınır. İşte bu, Sourdel diyalektiğidir. Üstün ırk, üstün millet ve hatta üstün insan bir kavmi, bir milleti veya bir insanı kendi güç ve otoritesi altına almak için onu aşağılar. O kadar ki onun dinini, imanını, edebiyatını, düşüncesini, önemli şahsiyetlerini, geçmişini ve her şeyini aşağılar. Böylece o, bu itham ve hareketlerden, sürekli suçlama vesilesi yapılan bu yerden kurtulmak için bizzat onun himayesine sığınır; artık bir daha onun suçlamalarına maruz kalmamak için kendisini ona benzetir.

(B.E. 12/Sh. 172-173)

Dua

Dua, aşkın tecelligahı, âlem ve büyük insanî niyazlar sahasında bilinç anlamına gelen bir ekoldür. Dua, anormal bir sosyal ortamda, toplumsal ve kitlesel cihat ve mücadeledir.

(B.E. 8/Sh. 144-145)

Dua etmek, aşk duymanın, hissetmenin ve sevmenin tecellisidir. Bundan dolayı, tanımak için bir yoldur; iman etmek ve kesin olarak bilmek için bir yoldur.

(B.E. 8/Sh. 54)

Dua bir ruh tecellisidir. Bu ruh, bayağı ve kötü realizm ile sığ bir varlık olan realistin aksine, dünyanın bir yozlaşma çerçevesinde ve var olanın kuşatması altında kalmasını istemez, var olanın yozlaşmasından korku duyar, maddî ihtiyaçların ve ulaşabildiği şeylerin ötesinde bir şeylere muhtaçtır; daha yükseklere ulaşmaya, aşkın (müteal) ihtiyaçlarını gidermeye çaba gösterir. Dünya gurbetinde yabancılaşmaya, yalnızlığa ve maddî hayatın eksikliklerine duçar olduğu halde, modern Avrupa'nın içinde bulunduğu ruh yalnızlığı gibi, dünyanın mutlak olarak absürtlüğüne ve boşunalığa inanmaz. Dolayısıyla ondaki bu ihtiyaç, ızdırap ve cezbe, yalnız bir ruha değil, âşık bir ruha aittir; ayrı kalmış, uzak düşmüş, aslından kopmuş bir ruha!

Dua etmek, liyakat, çalışma ve düşünmeyle elde edilmesi gereken şeyi istemektir. Zorla dua olmaz. Dua etmek istemektir. İstekleri ve ihtiyaçları bir slogan gibi tekrar etmektir. Süreli olarak inanç ilkelerini telkin etmektir. Ruhun bayağı, gündelik ve yozlaşmış bir maddî somutluk içinde kalmaması için dua kırbacıyla kutsal insan ideallerini ve isteklerini canlı tutmaktır.

Dua sadece yaşamak için ihtiyaç duyulan şeyleri istemek değildir; aksine aşkın bir dua, yaşanan hayattan daha yüksek ve yüce ihtiyaçları istemek demektir.

Kim dua eder? Kim şiddetle, aşkla, ızdırap ve korkuyla ister? Kendi varlığında, var olan ile var olması gereken arasında uzunca bir mesafe bulunan kimse. Böyle bir kimse ızdırap içindedir. Böyle bir kimse daima istekli, özlemli, muhtaç ve susuzdur. İşte böyle bir kimse dua eder.

(B.E. 8/Sh. 67-69)

İmam Seccâd ekolünde dua, en derin bilinçlerin, en heyecanlı aşkların ve en yüksek niyazların tecelligâhı olduğu gibi, onun

veya İmamet ekolünde başkalarına hayat dersi veren, bağlılık örneği gösteren, örneklik eden, düşünmeyi ve çabalamayı öğreten herkes için, dikilmiş ağızlar içinde bir konuşma ve konuşturma dilidir.

(B.E. 8/Sh. 79)

Duanın mucizevî etkisi ve değeri konusunda çok şey söylenmiştir, daha da fazlası söylenebilir. Alexis Carrel der ki: *"Akıl bineği, aşkın ayağını attığı yerde âciz kalır ve görülen odur ki dua, en yüksek ifade zirvesini aklın karanlık gecesinin içinde aşk uçuşu sırasında bulur."*

Yine der ki: *"Tarihte hiçbir millet, duayı terk ederek önceden önceye kendi ölümünü hazırlamadan mutlak bir çöküşe ve zevale uğramamıştır."*

Ve der ki: *"Dua, bütün şartlarıyla yapılır, yoğun, devamlı ve ihlaslı bir şekilde olursa, istediği her şeyi elde edebilir, çaldığı her kapı yüzüne açılır."*

Ve der ki: *"Dua, en derin etkilerini dua eden insanın ruhu ve fıtratı üzerinde göstererek onu öyle bir geliştirir ki çevre ve kalıtım elbisesi artık ona dar gelmez."*

(B.E. 8/Sh. 85)

Dua; öğreten, bilinçlendiren, iyilik ve güzelliği telkin eden bir metin, ruhu ruhanî miraca götüren, ölüm gününden kurtaran, Allah'a yakınlaştıran, eğitip öğreten bir ilimdir.

(B.E. 9/Sh. 251)

İslamî Dua: Çeşitli İslâmî dua metinleri incelendiğinde İslâmî duaların -elbette tarihî belge olma bakımından özgün olan metinlerin- şu öğelerden oluştuğu sonucuna varılabilir:

1- Fasihlik

2- Duanın içeriğine ve konusuna uygun ve etkili bir musiki (seci, ölçü, aralık, yerine göre harflerin ve sözcüklerin yumuşaklığı ve sertliği, iştikak, cinas vs.)

3- Akıl: Felsefî ve düşünsel meseleleri aklın alabilmesi için, dua haline uygun ve uyumlu bir şekilde düşünce gücünü harekete geçirmek ve Tanrı'nın sayısız kudret ve yaratış mucizelerini, güzelliklerini ve sanatının tezahürlerini beyan yoluyla ortaya koymak.

4- Siyaset: Burada, toplumsal sorunların ortaya konması ve hak ile batıl, salah ile fesat arasındaki çekişmenin beyanı; halkın saadeti ve şakaveti, zalim ve hain bireye veya topluluğa karşı cesaret ve nefret telkini; Allah'ın huzurunda mazluma, hakka, halkın özgürlüğüne ve mutluluğuna bağlılığını ilan etmektir.

5- Teslimiyet ve isyan: İslâmî dua, dua eden insanı, Allah karşısında tutsaklığa, teslimiyete ve zillet derecesinde bir alçak gönüllülüğe zorlar. Ancak bu çaba, aynı zamanda insana, O'ndan başka hiçbir gücü, hiçbir yönetimi, umut ve dayanak noktasını resmen tanımamasını telkin edecek şekilde gerçekleşir. Bir başka deyişle, bu şekilde Allah'a teslim oluş, o insanın hatırından her türlü başka gücün korkusunu çıkaracak şekilde gerçekleşir.

6- Başarı isteme (Tevfik): Duacı Allah'tan, ruhsal koşulların ve dış etkenlerin her zaman için, kendisinin olgunlaşma, iyilik ve güzellik yolunda çaba gösterebileceği ve bu çabalardan Allah'ın dileğine uygun olarak yararlanabileceği şekilde bir araya gelmesini ister. Başarı isteme konusu, insanın irade gücünün asaletini itiraf etmekle birlikte, aynı zamanda ruh katılığı ve düşünce kıtlığından kaynaklanan gurur ve bencillik olgusunun da insanı kuşatmamasını sağlar.

7- İşleri Allah'a ısmarlama (Tefviz): Bu, kendisinin lezzet ve elem, yoksulluk ve zenginlik, mutluluk ve mutsuzluk dünyasından daha öteye geçip kendi maslahatını, yaratılışın genel maslahatı ve bütüncül sistemi içinde yok etmiş olan bir insanın tepkisidir. Üstelik kişi, kendi teşhis acziyetinin farkına varmış olduğunda, kendisinin hayrına ve yararına olan şeyi de tayin edemez. İşte tam da bu sırada, böylesi yüksek ve kutsal bir kuşku ve hayret aşamasına yükselen bir insanın, kendi işini O'na

ısmarlamaktan, O'nun iradesine ve teşhisine teslim olmaktan ve O'nun istediği her şeye razı olmaktan başka çaresi yoktur.

8- Felsefî yoksulluk: Güçsüzlüğümden veya ifademin yetersizliği yüzünden bundan daha kapsamlı ve sınırlı bir kavram bulamadım. Bundan dolayı ister istemez Carrel'in dediği gibi duanın iki temel üzerine, yani yoksulluk ve aşk üzerine kurulu olduğunu açıklamak zorundayım.

(B.E. 8/Sh. 18-19)

Düalizm

Düalite, ikileme, iki uknuma inanma anlamındadır. (Uknum Yunanca bir kelime olup asıl ve bağımsız unsur, yani ne kendisi bir şeyden alınmış, ne de bir şey kendisinden alınmış olan öğe demektir). Âlem, iki unsurdan meydana gelmiştir; bu iki unsur, öncelikle birbirine hiç benzemez; her iki unsur da evveldir, ezelîdir. İkincisi iki unsur arasında tezat vardır. Üçüncüsü iyi ve kötü, güzel ve çirkin olmak üzere iki kutba ayrılır. Bütün varlığın iki unsurdan meydana geldiğini söylediğimiz zaman yaratıcı veya tanrı olan iki sembol var demektir.

İki unsurluluk, bir din olduğu halde iki tanrıya dönüşen bir tür dünyagörüşüdür.

Zihinde icat edilen ilk şey, "biz"in bölünmesi ve ikilik kavramının icadıdır. Bu düalite önceden iki kavim ve iki kabile arasında vardı. Şimdi kabilenin totemi bölünüyor. Bu durumda semboller de birbirinden ayrılıyor. Birbirinden ayrılan iki totemin özleri de birbirinden ayrılıyor ve böylece toplumdan zihne iki unsur dâhil oluyor. Sonra bu var oluşa yansıyor ve kölelik başlıyor; toplumda hayır ve şer ahlâkî kavramı oluşuyor ve ikilik, düalite doğuyor.

Bundan dolayı ikilik her zaman tevhidden sonra olmalıdır ve öyledir de.

(B.E. 11/Sh. 127-128)

İslam'da Düalizm: İslam'ın düalizmi sadece "insanın dünyası"ndadır. Bu düalizmi insanın dünyasına koyan, öneren ve fertleri ona davet eden İslam değildir. Böyle bir düalizm/ikilik zaten vardır. Aslında insan düalist bir varlıktır. Herkes sahip olduğu bilinç ölçüsünde, kendindeki düalizmi hisseder, varlığının derinliğindeki çelişkiyi fark eder ve Karanlık Zervan ile Aydınlık Zervan arasındaki çatışmayı görür. İnsandaki hiçbir hakikat, iki düşman kutbun, daha doğrusu iki zıt unsurun varlığı kadar bariz değildir. Karanlık ile aydınlık, Ehrimen ile Ahuramazda arasındaki savaş, büyük âlemde değil, küçük âlemde gerçekleşmektedir. Şeytan, Allah'ın rakibi değil, kuludur. O, insanın rakibidir.

Kur'an'ın tasvir ettiği insan, zıtlıktan yaratılmıştır. İki zıt güç, onu iki zıt dünyaya çağırıyor. Birisi hayatın dibe çökmüş balçığına, diğeri karşısında meleklerin secdeye kapandığı zirveye çağırıyor. Önemli olan, sürekli bu iki zıt cazibenin çekim alanında bulunan ve önünde her zaman bu iki yolu gören insanın istediğini seçebilmesidir. Sorumluluğu da buradan başlar. İblis de bu iki yol kavşağında pusuya yatmış olup onun yakasını bir an olsun bırakmamaktadır.

(B.E. 30/Sh. 120, 126)

Dünya/Evren (Tevhîdî Dünyagörüşüne Göre)

Felsefî açıdan evreni, kör kanunlar, güçler ve elemanlar topluluğu olarak değil, canlı ve anlamlı bir varlık olarak görüyorum. Bilinçli bir muvahhit kendisini, anlayan, hisseden ve bilen bir iradenin egemen olduğu bir varlık karşısında bulur. Allah'ın yokluğu doğanın çehresini öyle aptal ve ahmak gösterir ki insan kendisini ona "yabancı" hisseder. Allah'ın yokluğu, varlığı öyle uçsuz bucaksız bir kabristan yapar ki insan kendisini orada "yalnız" hisseder, insanı her halükârda evrenden ayrı görmek mümkün değildir. Eğer evren "anlam"ını yitirmişse, insanın anlamından bahsetmek kuruntu olur. Boş, anlamsız ve saçma varlık, yaşamı da boş, anlamsız ve saçma yapar. Dolayısıyla insan

da anlamsızlığa sürüklenir. "Olmak" abes/saçma olduğu zaman, her şeyin "olmak"tan bir işaret taşıması sebebiyle her şey abes olacaktır.

(B.E. 2/Sh. 79)

Tevhidî dünyagörüşünde dünya hep birlikte yaratış adına uyumlu bir düzenden, tek bir ruhla diri, tek bir iradeyle hareketli olan ve aynı zamanda duygulu, bilinçli, mantıklı ve hedefli bir vücuttan, muvahhidin (birleyici) zihninde şekillenen çeşitli öğeler, yasalar, görüngüler ve hareketler dizgesinden ibarettir.

(B.E. 16/Sh. 109)

Dünyagörüşü

Dünyagörüşü kozmopolitizmin tercümesidir. Her halükârda dünyagörüşünün tarifi şudur: Bireyin kendi inanç öğretisi temelinde varlık dünyası hakkında sahip olduğu algının keyfiyeti. Başka bir deyişle, insanın varlık dünyası hakkında zihninde taşıdığı tasvirdir. Zihnimizde dünya ile ilgili olarak taşıdığımız tasvir, dünya tasviri değil, aksine toplumumuzun tasviridir. Şöyle ki bir köyde, şehirde veya kabilede yaşayan kimsenin dünyagörüşü, toplumuyla uyumludur ve bireyin yaşadığı toplumsal yapı ve kurumların yansımasıdır. Yani önce evrene, oradan da zihne yansıyan bir sosyal sistemdir.

(B.E. 11/Sh. 148-149)

Dünya ve Ahiret

Dünya ve âhiret, ahlâkî anlamlarıyla söz konusu edildiğinde dünya mutlak olarak aşağı ve çirkindir. Toplum karşıtı bencillik ve bireycilik ile kendine dönük olan her şey dünyadır. Başkalarına dönük ve hedefe, İslamî değişime ve Allah'a yönelik olan her şey âhirettir.

Dünyanın maddi hayat veya ölümden önceki âlem, âhiretinse ölümden sonraki hayat anlamına geldiği evrensel ve felsefî telakkide, tam tersine dünya âhiretin mukaddimesi ve tarlasıdır ve bu dünya hayatının mamur, kâmil ve ileri olması sayesinde öte dünya hayatı, onun doğal, mantıksal ve nihai neticesi olarak elde edilmiş olur. Ne yazık ki bu iki kavram bizim dinî zihnimizde karmakarışık hale gelmiştir.

(B.E. 7/Sh. 44)

Ahiret bütün dinlerin idealidir, ancak İslam'da ahiret, bu dünya hayatının bir yansımasıdır; dünya her yerde ahiretten öncedir; ahiret, dünyanın mantıklı bir sonucundan ve sebep sonuç ilişkisinden başka bir şey değildir.

(B.E. 5/Sh. 89)

"Dünya" ve "uhrâ", birbirine komşu olan belli bir coğrafî iklimin adı olarak değil, iki karşıt sıfat anlamında kullanılmaktadır. Kötü, eksik, çirkin; yücelik, ruh ve anlamdan yoksun ve değersiz olan her şey "dünya" iken; iyi, güzel, ebedî; yücelik, hakikat ve anlamla dolu olan her şey "uhrâ"dır. "Yakîn" olan, elden arta kalan, nazil olan ve "faydalı olan" ne varsa hepsi dünyadır. Üstün olan, "uzak" olan, öte olan, yüce ve değerli olan ne varsa, o da "uhrâ"dır.

(B.E. 32/Sh. 98)

Dünyevilik ve Uhrevilik

Tarih boyunca toplum ile halk, dünyacılık ile ahiretçilik arasında diyalektik bir hareket içinde, salınım halindedir.

Bir toplum, ahiretçiliğe ve zühde doğru ya da vehimler, hurafeler tarafına gidiyor, bir toplum ise, dünyacılık ve maddi medeniyet yönüne. Peygamberler, halkın ve toplumun eğiliminin tersine bir yön tutmuşlardır. Meselâ âhiretçi, zâhit ve vehimci ve hurafeci Hint veya Çin toplumunda gelmiş olan bir peygamber,

onları muhalif olan bir yönde, sosyal hayata, ilme ve maddi medeniyete çağırmıştır.

Gördüğümüz gibi Lao-Tsu halkı âhiretçiliğe ve bireyciliğe çağırmışken, Konfüçyüs onun tersine, halkı toplumculuğa ve dünyacılığa yöneltmiştir.

Roma gibi maddi hayat, güç talep etme, maddi tüketim ve lüks ve şehvet peşinde koşma yönüne sevk edilmiş olan dünyacı bir toplumda -2300 ila 2000 yıl önce-, İsa (a.s.) bu sosyal sapmaya karşın toplumu münhasıran ahiretçiliğe, takva, züht ve dindarlığa çağırdı. Sonra toplum, İsa'nın çağırdığı yolda o kadar ileri gitti ki Ortaçağlar meydana geldi.

(B.E. 14/Sh. 315)

Egzistansiyalizm

Egzistansiyalizm, varlığın (existence) mahiyete (essence) öncelikli olmasıdır. Bu aslında var olan çeşitli ekollerdeki -dinli, dinsiz, tanrı tanır, tanrı tanımaz- egzistansiyalizm tanımıdır. Varlık zata ya da cevhere veya mahiyete önceliklidir. Bütün alanlarda "mahiyet", "varlık"tan önce gelir. Ancak insan bunun dışındadır. Tam tersine, insanın varlığı niteliğinden ve mahiyetinden önce gerçekleşir. Öyleyse ben, insanî bir varlık olarak tabiatta önce varlık kazandım.

(B.E. 18/Sh. 234-235)

19. yüzyıl Avrupası'nda Kierkegaard zamanında 20. yüzyıl Avrupası'nda Sartre ve Jaspers zamanına kadar egzistansiyalist hareket adıyla var olan şeyin, aslında Batı'ya hükmeden materyalist sistemlerin ve kirli ve taşlaşmış tüketim hayatının baskısı karşısında Avrupa'nın bir çeşit manevî, felsefî ve insanî bilinç hareketinden ibaret olduğunu görüyorum.

(B.E. 20/Sh. 257)

Egzistansiyalizm hareketi, insan varlığının en derin gizliliklerine dokunup onu harekete geçirerek kışkırttığından insana çok şiddetli bir ızdırap ve heyecan verir. İnsanın sadece birikim ve bilgilerini harekete geçiren öteki öğretilerin tersine egzistansiyalizm varlığı harekete geçirir.

(B.E. 18/Sh. 225)

Egzistansiyalizmin üzerinde durduğu ızdırap "varoluşsal ızdırap"tır. Bizim taşıdığımız ızdıraplar hayatî ızdıraplardır. Hayati ızdırap nedir? Yani ihtiyaçlarımızdan biri karşılanmamıştır ya da karşılanmakta olup olmadığından emin değilizdir veya tehlikeye düşmüştür; sonuçta ızdıraba kapılırız. Oysa o ızdırap varoluşsal ızdıraptır. Yani bütün ihtiyaçları karşılanmış bir kimse bu ihtiyaçları belki hiç hissetmez. "Varoluş, ben, ömür, dünya, yaratılış, ben kimim ve ben hangisiyim" gibi şeyler, onu endişe ve

kaygıya düşüren temel konulardır. Sanırım bu, İslam'da 'haşyet' adını taşıyan meseleyle aynıdır. Korku değildir, varoluş endişesidir. Egzistansiyalizm varoluşsal endişenin kâşifidir.

(B.E. 18/Sh. 233)

Egzistansiyalizm düşünce akımlarının en önemlilerinden biri olup Batı'da ortaya çıkışı Marksizm'den sonra değildir, Marksizm'le çağdaştır. Fakat egzistansiyalizm hareketi özellikle ikinci dünya savaşından sonra genel bir güç kazanır.

(B.E. 18/Sh. 222)

Egzistansiyalizm, insanı tarihsel determinizmin kuklası olarak gören diyalektik materyalizm ile karşılaştırıldığında, insanı doğal bir nesne olarak kabul eden natüralizmle karşılaştırıldığında, insanı kendi müdahalesi bulunmayan kanunların elindeki bir oyuncak olarak tanıtan belirlenimcilik (cebr) ile karşılaştırıldığında, ekonomik problemlerin çözülmesiyle birlikte insanlığın tüm sıkıntılarının ortadan kalkacağını, insanlığın tüm emellerinin gerçekleşeceğini savunan Marksizm ile karşılaştırıldığında; 19. ve 20. asırda insanlığa sunulan "boşluk" üzerine kurulu nihilist ve pesimist ekollerle karşılaştırıldığında, en iyisi olduğu görülür.

Bilim, dini toplumun dışına itekledikten ve toplumu yönlendirme işini üstlendiğini açıkladıktan sonra büyük dünya savaşlarını sahneye koydu. Daha sonra gerçeğin hizmetinde olacağı yerde ekonomik mallarla, üretim ve tüketim ile ilgilenen bir kurum haline geldi. Broucht'ın deyişiyle; "Bilim Orta Çağ'daki durumundan daha trajik ve daha alçak bir şekilde çökmüştür." 1933 yılında bilimin böyle bir çehreye büründüğünü görüyoruz. Avrupa toplumlarında dinin bundan daha iç açıcı bir durumda olduğunu söyleyemeyiz. Hepsinden önemlisi de insanın, huzurunu temin edecek araçlar yapmak için "huzurunu" hiçe saydığı "bir yaşam"a müptela olmuş olmasıdır.

Böyle bir bataklığın içine düşmüş, gayri insanî, hastalığın kol gezdiği bir havayı soluyan bir insan için, bugünün insanını an-

lamayan 19. asrın ekolleri ile karşılaştırıldığında (savaş sonrası ortaya çıkan kuşağın başka bir ekol ve mesaja gereksinim duyduğu göz önünde tutulmalıdır) egzistansiyalizmin en büyük bilimsel ve insanî değeri; Marksizm'in, materyalizmin ve natüralizmin tersine, insanın özgür olduğunu ilan etmesi, kendinden sorumlu, kendi özünün yaratıcısı ve eğiticisi olarak tanıtmasından kaynaklanmaktadır.

Zamanımıza kadar görülen bütün ekoller arasında egzistansiyalizmin, günümüzün zavallı insanının gereksinimlerine en iyi cevap veren bir ekol olma özelliği gösterdiğini görüyoruz. Ancak "yüce insanın" karşısında, insanın Budizm'deki gibi, endüstriyel tenasühün aptal dolabından kurtulması için bütün insanların inanacağı ve karşısında ciddi bir sorumluluk duygusu taşıyacağı hiçbir yol ve hiçbir "mutlak model" gösteremediği için güçsüz bir ekol olarak karşımıza çıkmaktadır.

(B.E. 24/Sh. 309-310)

Egosantrizm

"Ego" "kendi"; "center" "merkez"; "ism" ise ekolün son ekidir. Dolayısıyla egosantrizm, kendinin, benin her şeyin ekseni olması demektir. M.Ö. beşinci asır Yunanistan'ından günümüz Avrupa'sına kadar bu eksen, merkez, Batı düşüncesi olmuştur ve hala da öyledir.

(B.E. 14/Sh. 165)

Egosantrizm hakikati olan şey, insanın anladığı ve gördüğü şeydir; dolayısıyla hakikatin delili, dış gerçeklik değildir. Hakikatin delili, bizim dış âlemden algıladığımız şeydir. Egosantrizm şöyle diyor: Asalet, benim gördüğüm şeye aittir; zira asıl olan insandır. İnsan idrak eden ve düşünen bir güçtür.

(B.E. 25/Sh. 29)

Ekol/Öğreti

Ekol, felsefî görüşten, dinî inançlardan, ahlâkî değerlerden, bilimsel yöntemlerden oluşan uyumlu bir dizgeden ibaret olan, birbirleriyle ilintili bir iletişim içerisinde olup anlamlı ve yönlü harekete geçirici bir gövdeyi oluşturur. Bu gövde diridir; çeşitli uzuvları bir kandan beslenmektedir ve tek bir ruhla diridir.

Ekol, içerisinde bireysel duyguları, toplumsal tavrı, ahlâkî özellikleri, özellikle insanın felsefî, dinî ve toplumsal inançlarını barındıran bir manzumeden ibarettir. Bu öğelerin her biri bir güneş çevresinde dönen bir küre olup bunlar uyumlu, anlamlı bir sistem oluştururlar ve topluca bir yön ve uyuma doğru devinim içindedirler. Bu, devinim ortaya çıkaran, yapıcılık ortaya çıkaran, toplumsal güç ortaya çıkaran, insana insanî yükümlülük ve sorumluluk veren bir öğretidir.

(B.E. 16/Sh. 24-26)

Öğreti, hem eğitim açısından, hem sosyal, siyasal, ekonomik bakımdan, hem de dinî ve din dışı, bireysel veya toplumsal açıdan bütün insan inançlarının toplamı demektir. Bu farklı boyutların tamamında farklı inançlar vardır.

Ayrıca öğreti, bu muhtelif inançların tamamını içinde barındıran ve toptan bir uyum dokusu oluşturan, yani itikadî bir yapı meydana getiren fikrî bir sistemden ibarettir. Öğretisi olmak veya olmamak, bilgi, eğitim veya diploma ile ilgili bir şey değildir. Büyük bilginlerden birçoğunun yeni teori ve keşifleri olduğu halde öğretisi yoktur; aksine bazı kimseler de vardır ki onlar tanınmış şahsiyet olmadıkları, hatta az eğitimli oldukları halde, öğreti sahibidirler.

Öğreti, donuk bir sistemden ibaret değildir, bir teşkilat ve kurum değildir, bir yöndür.

(B.E. 11/Sh. 142, 144)

Emanet

Emanet hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Tasavvuf, emanetin "aşk" olduğunu söylüyor. Mevlâna gibi bazı kimseler ise irade olduğunu söylüyor.

Âlimlerden bir topluluk emanetin "ilim" olduğu görüşünde olmuşlardır. Bazıları "velayet" demişlerdir. Bir grup da emanetten maksadın Hz. Ali olduğuna inanıyor.

Acaba Kur'an bu kelimeyi niçin somut ve açık olarak beyan etmemiştir? Çünkü bu, Kur'an'ın mucizevari dilinin bir özelliğidir: Kur'an öyle bir kelime seçiyor ki, onun çeşitli boyutlarından muhtelif manalar çıkarılabiliyor; bu manaların hiç biri doğru olmayabileceği gibi hepsi doğru da olabilir. Çünkü emanet, Allah'ta olan -O'nun sathında değil- bütün imkânlardır; yine emanet, diğer varlıklarda olmayan, insana özgü olan, insanın beşerî üstünlük ve faziletinin delili olan bütün imkânlardır.

Emanet, birbiriyle iç içe geçmiş, girift olmuş ve biçimlenmiş olan ve de "emanet" adıyla insana bırakılmış olan bütün her şeyin toplamıdır.

Dolayısıyla emanet ile ilgili yapılan bütün nitelemeler doğrudur, ama tam değildir:

Emanet, insan varlığına girmiş olan ve insanı, dünyada tasavvuru mümkün yüksek ve mutlak tekâmül düzeyine ulaştırabilen maddeden ibarettir. O halde irade, ihtiyar, seçme, bilgi, bilinç, yaratıcılık gücü, aşk, marifet, hikmet, evet bütün bunlar ve bizim henüz tanımadığımız, gelecek insanında tahakkuk ve tecelli edebilecek diğer çoğu şeyler, "emanet"in parçasıdır.

(B.E. 14/Sh. 299)

Emperyalizm

Emperyalizm, "Empir" kelimesinden gelir. Aynı kökten "imparator" ve "imparatorluk" kelimeleri Farsça'da kullanılmaktadır.

İmparatorluk, çeşitli milletlerin, muhtelif ülkelerin, içinde birleştikleri siyasal bir teşkilat biriminden ibarettir. İmparatorluğun devletten farkı şudur: Devlet, sadece bir millete veya bir ülkeye hükmeden bir birimdir; fakat imparatorluk, birden fazla ülkeye hükmeden siyasal bir teşkilattır. Dolayısıyla İslam, bir imparatorluktur ve İslam yönetimine imparatorluk yönetimi veya hükûmeti denir...

Emperyalizmin üç yönü vardır:

1- İtikadî ve dinî yön.

2- Askerî ve siyasî yön.

3- Ekonomik yön.

İslam gibi dinî yönü olan emperyalizm: İslam, emperyalistik bir durumu olan evrensel bir dindir, kendi etnik veya ırksal sınırını aşması anlamında emperyalistik. Yani sarı, siyah, Sami, Türk, Berber, Hint ve İranlı ırktan çeşitli milletleri, etnik sınırı dikkate almaksızın kendi kalıbına dökmüştür. Fakat Yahudilik dini böyle değildir, Yahudilikte din sadece Yahudi milletine mahsustur.

Siyasî emperyalizm: Tarih boyunca mevcut olmuş olan bir emperyalizmdir. Bu tür emperyalizmin en meşhur örneklerinden biri İran, diğeri ise Roma'dır. Bunlar, daima Ermenistan konusunda savaş halinde olmuşlardır. Ermenistan'ın alınmasının ekonomik kaynaklar açısından İran ve Roma için değeri olmamıştır; bunun onlar için sadece askerî ve siyasî prestij yönünden önemi olmuştur. Her iki ülke, o konuda didişmişlerdir; öyle ki İslam onların leşiyle karşılaşmıştır. O halde siyasî ve askerî emperyalizm tarih boyunca mevcut olmuştur ve eski bir meseledir. Aslında büyük askerî güçlerin genelinin özünde tarih boyunca bu özellik mevcut olmuştur.

Ekonomik emperyalizm: Makinenin ortaya çıktığı, kapitalizmin gelişip sınırları aştığı zamandan itibaren ekonomik emperyalizm ortaya çıkıyor. Yani daha önce insanın emperyalist bir durumu vardır; şimdi ise makinenin emperyalist bir durumu vardır ve kendi yerel sınırlarında kalamıyor. Çünkü makine zorunlu ola-

rak artan oranda üretmelidir, oysa insan artan oranda tüketmiyor. O halde 19. yüzyılda, sömürü sloganı ile var olan emperyalizm, her ne kadar siyasî ve askerî etkenler de olsa, ekonomiktir. Fakat bu siyasî ve askerî etkenler ekonomik etkenlerin aleti olup mahallî direnişleri ortadan kaldırmakla görevlidirler.

Siyasî ve askerî emperyalizm, makam ve yer talep etme üzerinden olmuş olup ahlâkî bir çehreye sahip olmuştur ve bugünkü görüşle yüzde yüz ekonomik olan emperyalizmden farklıdır. Bunun sebep ve delili de şudur: Günümüz felsefe ve siyaseti, ekonomik temele sahiptir; sebebi de insanı emperyalizme götüren makinedir.

(B.E. 12/Sh. 224-226)

Empresyonizm

Empresyonizm nedir? Resimdeki renklerin tesirinin şiddetiyle gözleri çarpalım, hayrete düşürelim, ruhları etkileyelim çabasıdır. Niçin ruhun böyle bir şaşkınlığa ihtiyacı var? Çünkü Realizmde her şey mantıkîdir. Gerçek âlemde (Avrupa'da) şaşkınlık yoktur; hâlbuki insanın şaşkınlığa ihtiyacı vardır. Empresyonizm, en azından bir an için bile olsa bu nesli bir harikuladelik ve şaşkınlıkla karşı karşıya getiriyor.

Bu aldatıcı bir durumdur. Empresyonizmin kendisi de ben bir hakikati gösteriyorum demiyor; ben bir şaşkınlık yaratıyorum, diyor; tıpkı entrika dolu filimler gibi. İşte boş bir idealizm Avrupa'da revaç buluyor. Bu, tabiata karşı bir tür sanatsal yaratıcılıktır; tabiatın karşısında ve tabiatla kavgada sanatsal yaratıcılığın ve icadın ortaya çıkışıdır. Ki bu, hem edebiyatta, hem müzikte, hem tiyatroda vs. görülüyor. Klasik müziğe bakarsak, mantıklı bir kitap şeklindedir: Senfoniler, giriş, gelişme ve sonuca sahiptir ve bir konuyu açıklarlar. Fakat modern müziğin bir konuyu açıklamak gibi bir derdi yoktur. Sadece şaşkınlık ve duyguyu tahrik etmek söz konusudur, modern müzikte.

(B.E. 12/Sh. 92-93)

Enerjizm

Materyalizmden sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında materyalizme ilk darbeyi vuran şey, materyalizme (maddenin asaletine, maddeciliğe) karşı enerjizm (enerjinin asaleti, enerjicilik) adında bir ekolün ortaya çıkmasıydı.

Enerjizm ekolü veya enerjicilik öğretisine göre maddenin dışında madde olmayan ve tarif de edilemeyen başka bir şey daha mevcuttur. Bu ekole göre fizikte "düalizm", yani ikicilik faraziyesi meydana geldi; o da âlem ve tabiatın iki asil öz olan madde ve enerji üzerine tesisi idi.

(B.E. 12/Sh. 181)

Entelektüel

Entelektüel kelimesinin kökü "entelekt"dir. Entelekt, beyin, akıl, şuur, kavrama gücü ve zekilik ve anlama manalarına gelir. Entelijans insan, akıllı, kavrayış sahibi ve düşünen insan demektir. Bu yüzden entelektüel veya entelijansiya, sosyal sınıflar içinde fikrî, zihnî ve aklî istidadıyla temayüz eden sınıfa denir. Bu onun sözlük anlamıdır.

Terimsel anlamda entelektüel, beyin ve fikir faaliyeti yapan sınıftan veya bu sınıfa mensup bir fertten ibarettir.

Aydın, bir ferdin düşünme bakımından sıfatı iken entelektüel, ferdin meslek bakımından sıfatıdır. Bu kurala göre bazı aydınlar entelektüel iken bazıları değildir.

Bu nedenle aydının, düşündüğümüzün aksine, entelektüelin tercümesi olmaması gerekir. Aydın ve entelektüel iki tümel kavramdır. (Mantıkçılara göre ilişkileri bir açıdan genellik ve özellik ilişkisi olup birbirlerinin eş anlamlısı değillerdir.) Bu yüzden Farsçada entelektüel kelimesi için rûşenfikr/aydın kelimesini kullanmamalıyız. Avrupalının entelektüelden anladığı tam mana ve terimsel anlamı biz Farsça konuşanlar da anlayalım. Ben, bizim yanlışlıkla aydın dediğimiz entelektüel kelimesi yerine tahsilli, diplomalı kelimelerini kullanıyorum.

Entelektüel Tabaka: Entelektüel ve tahsilli sınıfı, dünyada şimdi geçerli olan özel anlamda, Orta Çağ'dan sonra din alimlerine yani Katolik mezhebi alimlerine karşı ayaklanmış, dinî okullardan ve klasik ilim havzalarından kopmuş, din dışı ve kilise karşıtı okul ve üniversitelerde Katolik din bilginlerinin istek ve iradelerine aykırı olarak yeni bilimleri ve felsefeyi okumuş, yeni düşünceyle düşünmeye başlamış ve ilmi hayatın hizmetine vermiş olan bir sınıfa denmektedir. Daha sonra bu ilim, sadece dinî hakikatlerin tebliğ edilmesiyle sınırlı olan dinî ilimlerin aksine toplum hayatına girdi.

(B.E. 20/Sh. 58-62)

Epikürizm

Epikürizm, zevkin asaleti, yani zevkçilik felsefesine (Epikür'ün inancının aksine) ve zamanı ganimet bilme inancıdır; fakat bu zevkten faydalanmanın en iyisi olduğundan değil, bilâkis zevk almanın dışında her şey anlamsız olduğundandır.

(B.E. 15/Sh. 176)

Esmâ (İsimler)

Bana göre isimlerin en iyi anlamı, çeşitli ilmî hakikatlerdir. Çünkü isim her şeyin sembolü, yani her kavramın somutlaşmış şeklidir. İsimlerin Allah tarafından öğretilmesi; evrendeki ilmî gerçekleri kavrama ve tüm manaları anlama yeteneği demektir. İnsan Allah'tan ilk öğretimi almasıyla birlikte alemdeki hakikatleri öğrenebilecektir.

(B.E. 24/Sh. 21-22)

Eşekleştirme

Perişanlıkların asıl nedeni, ne istibdat, ne sömürü, ne de istismardır. Bunların hepsi sonuçtur, iki sebep vardır:

İlki eşekleştirme, ikincisi de eşekleştirme! Şu iki tür eşekleştirme: Eski eşekleştirme ve yeni eşekleştirme!

(B.E. 4/Sh. 266)

Tıpkı yenisi ve eskisi bulunan sömürü gibi. Eşekleştirme, söylediğim gibi, zihnin insanî ve sosyal bilinçten saptırılıp uzaklaştırılmasını ve bu iki bilincin hak veya batılla süslenmesini sağlayan bir etkendir. İşte bunun adı eşekleştirmedir. Özetle, bizim bir eski eşekleştirmemiz bir de yeni eşekleştirmemiz var.

Eski eşekleştirmenin aracı, dini, gerçekliğinin zirvesinde, yalın ve doğru olarak ortaya koyan büyük peygamberler dönemi hariç din idi. Bu dönemden sonra eşekleştirici ve insan düşmanı güçler dinin kaderini ellerine aldılar ve ruhanî sınıf adına, manevî, sufî, zahit veya keşiş sınıf adına dini, insanları eşekleştirme vasıtası yaptılar; hem bireysel eşekleştirmenin hem de sosyal eşekleştirmenin vasıtası. Çünkü din her ikisiyle de ilgilidir. Özellikle İslam, kendisinde hem insanî bilince hem de sosyal bilince yer verir. Bu nedenle İslam, tarihte Peygamber'den sonra eşekleştirme aracı haline getirilince toplum için en büyük musibet meydana geliyor. Çünkü bir darbede her iki bilinci de felç ediyor. Hem insanî bilinci, hem sosyal bilinci.

Geçmişle övünme, sapık şekliyle onun kaza ve kaderine iman, şefaat, sevap, şükür, günah endişesi, bireysel kurtuluş ve cennete girme yolu, bütün bunlar eski eşekleştirmenin ayrılmaz unsurlarıdır.

Din[5] eşekleştirir. Eski toplumlardaki en büyük ve en güçlü eşekleştirici "din"dir.

Züht bir eşekleştirme türüdür. Züht, birtakım sosyal haklara, insan haklarına ve doğal ihtiyaçlara sahip olan insana şöyle der:

[5] Eşekleştirici din ile sapık dini, hakim dini, para ve güç ile işbirliği yapan dini, resmî bir sınıf ve mütevellileri olan dini kastediyorum. Mütevellilerinin kartları, kazanma cevazları ve bu dinin, tekellerinde olduğuna dair özel alametleri bulunan bir din. Yani onlar tebliğ ederler ve başka iki ortakla işbirliği yaparlar.

"Açgözlülük dişlerini bütün bunlar üzerinden çek." Züht, insanı ihtiyaçların en düşük olduğu birkaç kalem ihtiyaçla bir hayvan seviyesinde tutar. Bu şekilde hem dünyanın bütün nimetleri kendisi için yaratılmış olan ve bunlardan faydalanması gereken bir insan olarak bilincime zarar veriyor -ki hiç kimsenin bir köşeye çekilip bir bademle yetinmemi, böyle bir eşeklik yaparak Tanrı'yı çokça minnet altında bırakmamı ve onun benim için yarattığı yiyecekleri yememek suretiyle zahmet çekmemi engellemeye hakkı yoktur!- hem de insanları açgözlü ve yağmacı halk düşmanları yararına zühde davet ediyor. Bu yönüyle zühdün, kendisiyle zulüm yapılan yumuşak bir pamuk kılıç olduğunu görüyoruz.

Diğer eşekleştirme araçları, ahlâk, tasavvuf, şiir, milliyetçilik, geçmişi kutsama ve felsefedir.

Her plan, her konuşma, her davet, her mutluluk, her lezzet, her ilerleme -dikkat edin, her ilerleme- ve insanî bilinç ve sosyal bilinç yolunda bizim için ortaya konmamış olan her güç, medeniyet ve kültür, zihinleri insanlıktan ve bağımsız yaşamaktan uzaklaştırmak ve eşekleştirmektir. (Eşekleştirmenin/istihmarın ne olduğunu biliyor musunuz? Yani halkı eşek yapmak. Eşek anlamındaki hımar kökünden türetilmiştir.)

Eşekleştirme geçmişte yalnızca eşekleştirenlerin deha, zevk ve tecrübelerinden ibaretti. Bugün ilim de ona destek vermektedir. Bütün kitle iletişim araçları, radyo, televizyon, eğitim ve öğretim, basın, Doğu, Batı, tercüme, tiyatro vs. onun yardımına gelmiş; bilimsel psikoloji, teknik sosyoloji, politik psikoloji ve eğitim psikolojisi imdadına yetişmiştir. Eşekleştirme, teknik, teknolojik ve bilimle donanımlı hale gelmiştir. İşte bu yüzden onu tanımak da aynı ölçüde zorlaşmıştır. Kriter, yine tekrar edeyim; insanî bilinç ve sosyal bilinçtir.

Eşekleştirme seni bazen kötülüklere ve sapıklıklara davet eder, bazen de güzelliklere ve haklara davet eder. Böylece seni tehlikeli ve uyarıcı olduğunu düşündüğün hakikatten gafil bırakır.

Eşekleştirme metotlarının birisi doğrudan, diğeri dolaylıdır. Doğrudan eşekleştirme, zihinleri cehalete veya onları saptırmaya zorlamak yani zihinleri cahilliğe, sapıklığa ve azgınlığa sürüklemektir. Dolaylı eşekleştirme ise zihinleri büyük, acil ve hayatî olan haklardan ayırıp onları süslemek suretiyle küçük, önemsiz ve aciliyeti olmayan haklara yöneltmektir.

Dinin, dinsizliğin, sporun, sanatın, eğitimin, ilmin, kârın, hayrın, şerrin ve her şeyin eşekleştirme aracı olduğunu görüyoruz. Çünkü bunlar, zihni bu acil gerçeklerden habersiz bırakmak, istedikleri kimseleri eşekleştirmek için herkesin tipine göre bir eşekleştirme aracı seçmektedirler. Kimin neye ilgisi varsa onu o işin peşinden yollarlar. Bazıları dua ile ilgilenirler, bazıları sporla uğraşırlar; bazıları din, bazıları sanat, bazıları ilim, bazıları araştırma, bazıları ahiret, bazıları irfan bazıları da züht ile meşgul olurlar. Sonuç itibariyle herkes bir yere bağlıdır. Bir insan olarak beni, sosyal bir kader olarak bizi aldatan şey, işte bu metottur.

Özet olarak, eski eşekleştirme, hem insanî özbilinçten hem de sosyal bilinçten habersiz bırakmak için iki kere iki dört eder kesinliğinde belli bir çerçevede bir tip oluşturmak ister. Yani bütün varlığı dört miskal ağırlığında olan bir tip. İdeali ileri görüş. İleri bir sakal, geri bir çarşaf, bir dua kitabı, bir Mescit, bir Harem, bir Kerbela, bir hac, bir namaz, bir oruç, tamam. Dünya ve ahiretin tamamı sağlanmıştır! Haydi işinin peşine düş! Bu, eski eşekleştirmenin oluşturduğu tiptir. Dünya ve ahiret endişesi taşımayan; her türlü sorumluluktan ve her tür cinayet kaygısından kurtulmuş bir tip.

Yeni tip: Bir bayan, bir bey, bir otomobil, bir paket kağıt mendil ve biraz borç; o kadar. Böylece kusuru örtbas edilmiş olur.

Siz evli olanlar ve olmayanlar, açıkça söylüyorum; herkeste bulunan ve şimdi bile sürdürülen şu hatıra defterlerinize bir bakın. Lise dört ve beşli yıllarda ne kadar karamsarlık dolu felsefeler yazmışsınız: "Allah beni niçin yaratmış!" "Ey ölüm, niçin gelmiyorsun?" "Ben niçin varım? Al beni götür!" Hepsi incelik, duygusallık, romantizm ve ruhsal zerafet. Hasta birinin, sabaha ka-

dar uyumamış, intihar etmek isteyen, kendisini bir kuyuya atmak isteyen birinin duyguları. Şimdi evlenmiş bulunuyor. Birkaç defterini de okusun diye başkasına vermiş, geri almak için de ardına düşmemiş. Zaten içini açıp bakmaya utanıyor. Niçin? Çünkü dört tane taksit belini bükmüş. Artık dertlerine Umran Bankası'nın piyangoları deva oluyor. Hayatının nasıl kaydığını görüyor musun? Açığın ne çabuk kapandığını görüyor musun?

İşte bu yeni eşekleştirme tipidir. O da eski eşekleştirme tipi gibi tek tek hepimize tuzak kurmuş bulunuyor. Eski kalıptan kurtulacak olsa bizi yeni kalıba dökerler. Bir yerde baş kaldırsak başka bir yerde başımızı bağlarlar. Bir yerin farkına varsak başka bir yerden habersiz bırakırlar. Bir danışıklı dövüşte yardıma çağırsak hemen yanı başında başka bir danışıklı dövüş zuhur eder ve bizi ona sürüklerler.

İşte bu yüzden bizim neslimizi, bugün basit maddelerden istedikleri şekli verebildikleri, plastik ürettikleri gibi diledikleri şekle sokabilmektedirler. Neslimiz bu güçlerin elinde tutsaktır. Nasıl olsa bilim onlarda, televizyon onlarda, gazete onlarda, kitle iletişim araçları onlarda; tercüme, tiyatro, teknik, antropoloji, sosyoloji ve sanat onlardadır. Hem de dünya çapında. Bundan dolayı dünya çapında standartlara ve kararlara da sahiptirler.

Küçücük şeylere bağlanan, küçücük şeylere ilgi duyan, küçük şeylere üzülen; gamları, dertleri, tasaları ve idealleri çok az olan biz basit ve gafil civcivler, bu karmaşık güçlerin ve vahşi göz bağlayıcıların esiri olmaktan nasıl emin olabiliriz? Nasıl özgür ve bağımsız olabilir, eski ve yeni eşekleştirmeye maruz kalmayız? Çok zor!

Ama ben şöyle düşünüyorum: Çevremizde oluşan gerek bireysel, gerek toplumsal, gerek ilmî, gerek edebî şekildeki her mesele, sanat, felsefe, estetik, din ve dinsizlik ile ilgili her mesele eğer insanî bilinç yani kendini anlama yolunda ve toplumsal bilinç yani zamana, topluma ve kendine karşı sorumluluk hissetme yolunda olmadığını görürse adı ve unvanı ne olursa olsun, ne ka-

dar hak ve kutsal olursa olsun eşekleştirmedir. Ya eski tip eşekleştirme ya da yeni tip eşekleştirme.

(B.E. 20/Sh. 180-208)

Etnoloji

Etnoloji daha çok dünyadaki çeşitli kavim ve kabilelerin özelliklerini ve ırk yönünü inceler.

(B.E. 12/Sh. 83)

Evolüsyon

18. yüzyılda evolüsyona inananlar, şöyle diyorlar: İnsan bilimlerini tabiat esasına göre tecrübe etmek gerekir. Tabiatın tekâmülü tedrici şekilde olduğu için toplumun da tedricen tekâmül etmesi, gelişmesi gerek. Evolüsyon taraftarlarına göre ani değişim topluma baskı getirir, toplumun yıkılmasına ve yok olmasına sebep olur. Önceden toplumu hazırlamak gerekir. Bu iş için zamana ihtiyaç vardır. Dolayısıyla evolüsyonun, tabiata dayanan ince bir ilmî tahlili vardır.

(B.E. 12/Sh. 240)

Faiz

Riba (faiz), terbiye ile aynı kökten gelir. Sermaye, paranın hüküm sürdüğü bir toplumun pisliği ve çamuru içinde kendiliğinden gelişip semirir; gebe kalır ve doğurur. Sermaye sahibi, hiç çalışmadan o paranın üstüne kendiliğinden eklenen birikimden yemeye başlar. Sermaye sahibi, bu çocuğa, el emeği harcamadan, bir üretim veya bir ticaret, dağıtım veya satış sonucunda elde edilen bir emek hakkı olmaksızın sahip olur. Bu paranın getirisi ve sermayenin kârı, belli bir emeğin karşılığı, çalışmanın ve zahmetin ürünü olarak değil, paranın olağanüstü mucizevî gücü ve sermayenin gaybî kerametiyle elde edilmektedir.

(B.E. 5/Sh. 208-209)

Faşizm

Faşizm, yeni sistemde insanî şahsiyet ve sosyal pozisyonunu kaybetmiş olan ve dolayısıyla insanî varlıksal manasını yitirmiş olan ve varoluşsal boşluğunu doldurmak ve böylece ideoloji elde etmek, sosyal misyon kazanmak, hedef belirlemek, varlığını anlamlandırmak ve bu vesileyle iradesizce ruhunu yiyici, faydacı müreffeh sınıfa bağlılık zilleti ve kölelikten kurtarmak için faşizme el açan eski orta sınıfın sahip olduğu ideoloji, felsefe ya da imandan ibarettir.

Alman ve İtalyan faşizminin bütün liderleri teknokrat ve bürokrat sınıfına bağlıdırlar. Bunlar liderliği üstlendiklerinde, bunlardan daha üstte bulunan Alman kapitalistleri bunlara haraç veriyor, önlerinde eğiliyor ve onlardan korkuyorlar. Para, kompliman, yardım ve bağlılık ile onları rahatlatmak istiyorlar. O halde faşizm, kapitalist sınıfa karşı, bir taraftan proleter sınıfına karşı, bir taraftan da toplumlarına karşı bilinçsiz bir ruhsal isyandır; bir felsefenin sahip olduğundan daha çok duygulara sahip olan bir isyandır.

Dolayısıyla faşizm etkeni şundan ibarettir:

1- Sapmış olarak başka sınıftan ziyade kendi sınıfsal esaretine karşı olan insanın sınıf ruhunun isyanıdır.

2- Kendi varlıksal boşluğuna karşı bir isyandır.

Faşizm toplumun asaletine inanır; ondan dolayı milyonlarca insanı çok rahat öldürebiliyor. Faşist toplum, ırkçı ve ulusçu bir toplumdur.

(B.E. 23/Sh. 122-125, 162)

Faşizm, batı tipi burjuva demokrasisi sistemine sahip liberal sanayi kapitalizmi toplumu içinde köksüz, geleneksiz ve kültürsüz bir yeniyetme sınıfın gerici hareketinden ibarettir. Bu sanayi kapitalizmi toplumunda "teknokrat-bürokrat" orta sınıfı (bu sınıf tek dokuludur, tek dokulu bir çifttir: "Teknokrat-bürokrat") sanayi ve kapitalizm toplumunda artmakta olan toplumun temelsiz öbekleri ve avare kesimleriyle yoldaştır ve bir yönden sermayedar, diğer yönden işçi olan iki sınıfsal ve ideolojik üs karşısında bu sınıfa özgü komplekslere dayalı intikamcı bir saldırı -aşağılama ve kofluktan ibarettir- şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunun İkinci Dünya Savaşındaki keskin şekli, İtalyan faşizmi, Alman nazizmi, İspanya Frankizmi ve Japonya'ya özgü şovenizmdir. Bunun müzmin şekli olarak, Batı'nın her yanında kapitalizm, kanser gibi ve durmadan ilerleyen bir egemenlik taşımakta ve Batı'nın bütün demokratik kuramlarını yavaş yavaş altüst etmektedir. Bunun etkileri, özellikle Sovyet Rusya'daki 19. kongreden sonra belirginleşmiştir.

(B.E. 18/Sh. 154)

Fatalizm

Fatalizm yani insanın absürtlüğü, yani iradesizlik, yani şahsiyetsizlik, insanın temel unsur olmayışı.

(B.E. 23/Sh. 21)

İslamî Fatalizm: Yani insanın aşağılık olduğuna inanma; İslam'ın insanda irade ve sorumluluğu yok sayan ve doğal olarak alçak ve zelil bir insan yaratan bir kaza ve kader inancına sahip olması. Dolayısıyla son asırlarda İslam'a yapılan en büyük suçlama şudur: İslam, insanı kaza ve kaderci, güçsüz ve iradesiz köle yapıyor; sorumluluk ve iradeyi insandan aldığı için, insanı sorumsuz, teklifsiz ve iradesiz bir hayvan ve bitki düzeyine indirgiyor. Hâlbuki İslam'da insanın veya Âdem'in yaratılış kıssası, öylesine açık bir biçimde ortaya konulmuştur ki buna göre insan bağımsız, sorumluluğu ve iradesi olan bir varlıktır. İnsana özgü bu irade Tanrı'nın iradesi karşısında dahi tanımlanıp ortaya konuluyor.

(B.E. 25/Sh. 221-222)

Fecr

Fecr, doğuşdan farklıdır. Fecr, kök bağlamında anî oluş ve şiddette gizlidir. İnficar da aynı köktendir. Güneş yavaş yavaş doğmuyor. Fecr ani doğuşu ifade eder. Güneş parlaması ve güneş fışkırması; günün ansızın devrimci bir şekilde şiddetle doğması demektir.

(B.E. 2/Sh. 195)

Felah/Kurtuluş

Tarih boyunca doğal, içgüdüsel, ekonomik, sınıfsal, siyasal, düşünsel ve kültürel varlığına yabancılaşmış insan varlığını her türlü kölelikten kurtarıp özgürleştirme manasındadır.

(B.E. 24/Sh. 34)

Felsefe-Bilim

Felsefe, bilimin ulaşamayacağı ve yükümlülüğü dışında kalan genellemeler ve bilinmezlerle düşünmektir. Mesela insanın ka-

deri, varlığın anlamı, beşeri hayatın felsefesi, insanın yaratılışının hedefi, insanın dünyada sahip olduğu konum ve mevki üzerine düşünmek -bunların hepsi- felsefedir. Neden? Çünkü bilimin bu meselelerde hiçbir çözüm yolu yoktur, asla söz söylemez ve bilimsel sorumluluklar mecrasında değildir. Bilim yalnızca fenomenler arasındaki ilişkiler ve tikellerle ilgilidir. Oysa felsefe hakikatlerden, cevherden ve temel sorunlardan bahseder. Bundan dolayı ideolojiyle bağı, bilimin ideolojiyle olan bağı gibidir. Şu anlamda: Felsefe de bilim gibi bilinmeyeni keşfetmenin peşindedir.

Öyleyse felsefe bilimdir. Nihayetinde bilim ötesi bir bilim. Yani bilinmeyenlerin ve gerçekliklerin ardındadır. "Jugement de faite"in peşindedir; bu "faite"ler, bilimin laboratuarlarda incelediği "faite"ler ve gerçekliklerden daha yüksekteki "faite"lerdir. Dolayısıyla felsefe bir bilimdir. Sonuçta daha temel ve daha genel meselelerle ilgili olarak daha yüksek aşamadaki bilim.

(B.E. 23/Sh. 69)

Feodalite

Aristokratik merasim, kural ve gelenekleri olan ve efendi-raiye çelişkisine sahip büyük bir mülkiyet düzeni. Dışa kapalı ve toprağa bağlı bir düzen.

(B.E. 14/Sh. 27)

Feodalite ya da tımar beyliği ve taife krallığı döneminde üretim sistemi tarıma ve toprağa dayalıdır. Mülkiyeti elinde bulunduran kişi, sınırlı bir bölgede köylü kitleyi yöneten, siyasette bulunan, vergi alan, ahlâkî ve zatî ayrıcalıkları da bulunan bir beydir. Bu bey, "soyluluk ve şeref" sahibidir! Kalıtsal olarak taşıdığı ve başkalarının yoksun bulunduğu bir kan ve soyu vardır!

(B.E. 16/Sh. 76)

Feodalite döneminin birtakım özellikleri vardır:

1. Asilliğe dayalı ahlâk,

2. Kapalı dünyagörüşü,

3. Durgun hayat,

4. Sabit, değişmez mukaddesat,

5. Asil, köklü, dayanıklı ve sağlam toplumsal gelenekler,

6. Donukluk, geçmişe tapınma, ecdada aşırı bağlılık, ailevî âdet ve kurallarla övünme,

7. Gayret, hamiyet, cesaret, cömertlik, misafirperverlik, büyüklere saygı, fedakârlık, milli taassup, aile asabiyeti, manevi değerlere aşırı sevgi ve nihayet güçlü dinsel duyarlılık gibi kendine özgü ahlâki erdemlere genel olarak dayanma. Bu özellikler, bu dönemin ahlâki hayat esaslarındandır.

8. Yenilikçilik ve yenilikten, değişim ve dönüşümden korku, dışarıdan yüklenen unsurlar karşısında mümkün olduğunca çok direnme.

Bunlar, kapalı feodalite toplumunun özelliklerindendir.

(B.E. 14/Sh. 31-32)

Fetişizm

Spencer gibi bazılarının bütün insanlığın dini olarak kabul ettikleri ve diğer dinlerin kendisinden doğduğuna inandıkları çok ilkel dinlerden biri, "Fetişizm" veya "Ruhperestlik"tir. Önce onu iki ayrı din olarak düşünüyorlardı. Bugün ise bazı görüş sahipleri bir tek din olarak görüyorlar.

Fetiş, boncuk, küçük taş, ilkel kabilenin taptığı bazı uğur getirici eşya gibi bir şey veya eşyadır.

insanın ilkel (en önceki) tapınakları ve ilkellerin ibadet yerleri dağ yarıkları olmuştur; onların keşfinden sonra incelikle işlenmiş, delinmiş ve özel ipliklere dizilmiş boncuklar bulundu. Bunlar, oralarda çeşitli şekillerde korunmuşlardır. İlkel, onlara, dokunmak veya öpmek suretiyle ibadet ediyordu.

Fetiş, bazı doğal eşyaların kutsallığına inanmak anlamına gelmektedir.

(B.E. 14/Sh. 70-71)

Fıkıh

Fıkıh, yani dini ilmi, sadece kural, adet, gelenekleri, hükümleri, kanunları, merasimleri ve dinî amelleri öğrenmek -meselâ miras, kurban veya çeşitli namazlar vs. ile ilgili hükümleri öğrenmek- değildir. Bunları herkes tertiple öğrenebilir. Ama o kendini bilme ve bilinç duygusunu tanıma, dini doğru idrak, dinin, üzerine dayandığı esas yönü tanıma ve gösterme, fıkıh adını alır

(B.E. 15/Sh. 229)

Fizyokratlar

Fizyokratlar (Yunan'da Sokrates'tan önce) bu varlık âlemindeki bütün olay, olgu ve varlıkların tabiattan yapıldığına ve bütün farklı varlıkların bir tek maddeden yaratıldığına inanıyorlardı. Fizyokratlar tevhidin peşindeydiler.

(B.E. 11/Sh. 39)

Futurizm

Geleceğin asıl olduğunu kabul etme, gelecekçilik anlamındadır. Futurizm, geleceğe dayalı ve takipçilerini geleceğe yönelten bir ekol, ideoloji ve mezheptir. Futurizm, en gelişmiş insan hayatı ve tarih hareketi anlayışı türlerinden biridir. Çünkü onun karşısında "Muhafazakârlık", "Statükoculuk", "Klasizm görüşü" yani geçmişi yüceltme, "İrtica" ve "Gelenekçilik" yer alır.

(B.E. 19/Sh. 258)

Gam/Hüzün-Üzüntü

Gam ve üzüntü (gussa) farklı duygulardır. Ben eğer rütbe eksikliğime üzülüyorsam bu gam değil, üzüntüdür. Gam, mutluluktan ve üzüntüden daha üstündür. Aynı şekilde trajedi filmleri ile üzüntü filmleri arasında da fark vardır. Gam, insanın ruhunda meydana gelen ve bütün varlık, benlik ve evrenle ilişkisini düşündüğü derin, gerçek ve çekici bir durumdur. Gündelik âdi eksiklikler üzüntüyü, yüce eksiklikler de gamı meydana getirir. Her ikisi de amaca ulaşma yönünde bir istek, ihtiyaç ve çaba oluşturur. Üzüntü, gündelik âdi eksikliklere ulaşma gayretini meydana getirirken gam, din, tasavvuf ve sanat gibi yüce ihtiyaç ve gayretleri meydana getirir.

(B.E. 32/Sh. 59)

Hüzün sanatla, üzüntü üretimle ilgilidir. Hüzün, "yok" olanın eksikliğinden, üzüntü ise "var" olanın eksikliğinden kaynaklanır. Nasıl ki var olana âşık olan bir kimse ona sahip olmadığında üzülüyorsa, yok olana âşık olan kimse de ona sahip olmadığında hüzünlenir.

(B.E. 32/Sh. 81)

Gatlar

Avesta kitabı, altı bölümdür. Eğer başından sonuna kadar sayfaları takip edersek, bu eski zamandan yeniye doğru gelmemiz gibidir. İlk bölüm "Gatlar"dır. Benveniste gibi büyük filologların inancına göre Gatlar, Zerdüşt'ün kendi eseridir; "dinî ilahiler" adıyla Ahuramazda'ya hitaben söylenmiştir.

(B.E. 15/Sh. 220)

Gaybet

Gaybet dönemi, ümmetin mücadelesinin önceden on iki nesle kadar yukarıdan ve devrim komutanlığı tarafından belirlenmiş olan rehberliğinin sürdürülmesi, aynı ideolojiyle, aynı hedef ve sloganlarla ve aynı strateji ve tavır alışla bilinçli Şia halkının kendisine intikal eder ve böylece imamın niyabetiyle en âlim ve âdil rehberi, ümmetin rehberliğinin kesintisiz geleneğini İslam ümmetinin ve insanlığın rehberliği işinde sürdürüp onların iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma alanındaki mücadelelerine daima rehberlik etsin diye seçerler. Böylece onlar, bu yolla halkı tarihin hep daha bir zorba, daha ikiyüzlü ve daha zengin hale gelen egemen ve kesintisiz düzeni karşısında uyandırıp bilinçli, imanlı ve mücadeleye hazır tutacaklardır. Böylece insanlık dünyada artık zorbalığı kabul etmeyecek, yoksulluğa rıza göstermeyecek, bilinçsizliğe teslim olmayacak ve onlara karşı kıyam edecekler ve sonunda kaim gelecektir.

Küçük Gaybet-Büyük Gaybet: İmam, doğal bir kısa ömür uzunluğunda olan bu küçük gaybet döneminde kendi gizli merkezinden ulaklar yola çıkararak, bütçe ve teçhizat göndererek İslam ülkelerinin her yanında ve özellikle Belh ve Buhara'dan Nişabur'a dek İslam âleminin doğu bölümlerinde mücadele teşkilatına önderlik eder. Egemen düzen ne kadar gayret edip çabalasa da takiye taktiğinin herkesi içine alan amansız örtüsü karşısında bu on ikinci rehberi yakalayıp yok edemez.

Sonra büyük gaybet başlar...

Bu dönemde ümmetin rehberliği ve yönlendirilmesi Şiîliğin o ileri ideolojisine dayanarak kendi içinden en âlim ve en âdil rehberi seçerek masum İmam'ın niyabetinde, tıpkı onun gibi ve Şia imamlarının stratejilerine göre onların iki yüz elli yıllık mücadelelerini devam ettirip İslam ümmetine ve insanlığa tarihin güç ve para sahibi iki yüzlü sürgit düzeni aleyhine kılavuzluk (iyiliği emretme kötülükten sakındırma) etmek üzere ümmetin kendi uhdesine bırakılır.

(B.E. 7/Sh. 136)

Geçiş Dönemi

Geçiş dönemi, sosyolojide, özellikle de tarih sosyolojisinde oldukça hassas ve belirleyici bir devredir. Yani toplum, var olduğu tipten başka bir tipe intikal eder (bilinçsizce veya mecburiyetten). Bu iki yola transformation (toplumda değişim dönemi veya geçiş dönemi) diyoruz. Toplumda geçiş dönemi, bir süre (100, 200, 1000 yıl) belli bir mecrada yürüyen toplumun yolunu değiştirdiği yerde tarihin yönünün değişmesidir.

Geçiş dönemi hızlı veya yavaş olabilir, çöküş veya yükseliş bahşedebilir. Bir toplumun macerasında geçiş döneminin ortak özelliklere sahip olduğu söylenmelidir. Geçiş döneminin özellikleri tanınarak tarihte geçiş dönemleri teşhis edilebilir.

(B.E. 27/Sh. 24)

Gerçeklik-Gerçek/Hakikat

Gerçeklik, dışta olan ve özsel-dışsal gerçekleşmesi bulunan şeydir. Fakat bu şey yanlış olabilir. Hakikat/gerçek ise olması gereken, mantık açısından doğru olan; ama var olmamış olabilen, yok olabilen, azınlıkta olabilen, mahkûm olabilen bir şeydir.

(B.E. 17/Sh. 116)

Göç-Hicret

Hicreti Peygamberin hayatında biyografik bir hadise olarak gören genel yargının tersine, Kur'an konuya böyle bakmıyor, bilakis tümel bir insanî ilke olarak bakıyor. Kur'an'da göç, hicret, Peygamber'in (Mekke'den Medine'ye) göç etmesi hakkında değil, tersine bütün insanlar hakkında ve bütün insanlara hitaben ve bütün dönemler için kullanılmıştır.

Ayette ne zaman hicretten bahsedilse, hicreti, göçü emreden "hâcerû" kelimesi, daima "âmenû/iman ediniz" kelimesinden sonra ve "câhedû/cihat ediniz" kelimesinden önce gelmiştir:

Âmenû, hâcerû, câhedû. Kur'an'ın özelliklerinden biri, kelimelerin seçiminde özel bir dikkat ve derinliğe sahip olmasıdır. Mesela Kur'an'da ahiret kelimesi, asla dünya kelimesinden önce gelmemiştir; bu açıkça dünyanın ahiretten önce geldiğini açıklamak istiyor. Dolayısıyla "âmenû, hâcerû, câhedû", şu üç hükmü ifade etmektedir: Birincisi iman, ikincisi hicret, üçüncüsü ise mücadele. Ne gibi bir hüküm çıkıyor? Yani önce bir ideolojiye iman etmek, itikadî bir bilinç ile sorumluluk duygusuna erişmek gerekir. Onu tam olarak elde etmek için hicret etmek gerekir. Sonra da mücadele sorumluluğu ve mükellefiyeti gelir. Niçin? İman ne demektir? İman, mevcut çevre ve şartların aksine yeni bir düşünce demektir. İman, hicretle birlikte olmazsa ve o yeni iman sahibi şahıs veya azınlık hicret etmez de o ortamda kalırsa, onun ikiden fazla seçeneği yoktur: Ya mevcut şartlara teslim olur ve imanını kurban eder ya da zillet ve uzlet, yani kendini kurban etme söz konusudur. Bu yazgı tarihte daima tekrarlanmıştır. Bir toplumda aydın fikirli (bu aydınlık imanın ta kendisidir) olup da meşguliyet ve yaşamdan vazgeçmeye cesaret edemeyen kimseler, ya çürümüş ve teslim olmuşlardır ya sufî, rahip, ruhban olmuşlardır ya da fesat aleti olmuşlardır!

O halde önce iman, ikincisi çevre ile mücadeleye başlamak için çevreden gitmek (muzaffer olarak geri dönmek için gitmek) ve üçüncüsü başarılı, sorumlu ve donanımlı olarak dönüş (mümin olmak, muhacir olarak gitmek ve mücahit olarak geri dönmek). Bunun örneği, bizzat Hz. Muhammed'dir. O, Mekke'yi alabilmek için Mekke'den ayrılıyor. Çünkü eğer Mekke'de kalsaydı, on sene sonra dahi Mekke'yi fethedemezdi.

Kur'an'da hicretin söz konusu edildiği yerlerde birkaç mana vardır:

1- Sorumlu Göç (yani fasit çevreden, muzaffer bir şekilde tekrar bu fasit çevreye dönmek için hicret etmek): Özellikle ikinci Dünya Savaşından sonra sömürge ülkeler olan Afrika ve Latin Amerika'da meydana gelen bütün antiemperyalist devrimlerde devrim tohumunun, sömürge ülkenin merkezinin dışında atıldığını görüyoruz. Yani ülke içinde aydınlanmış bir azınlık eğer

orada kendi muhitlerinde kalsalardı yok olurlardı. Bu sebeple kendi ülkelerinden gitmişlerdir. Hatta metropol ülkenin kendisinde (emperyalizmin anası) dahi cihada başlamışlardır.

Antiemperyalist Cezayir hareketini Mısır'a göçenler, Küba'yı Amerika'ya göçenler, Rusya devrimini Batı Avrupa'ya göçenler, Almanya'ya karşı Fransız direnişini İngiltere'ye göçenler (De Gaulle liderliğinde) vs. meydana getirdiler.

Her hareketin iki aşaması vardır: Biri, şahsiyet kazandırma ve bireyleştirme aşamasıdır. Bu aşama mücadele ve bireysel ıslah aşamasıdır. Bireyleştirme ve bireyi yetiştirme aşaması tamamlandıktan sonra toplumsal mücadele başlar. Bireysel ıslah diyebileceğimiz birinci aşamada cihat yoktur. Fakat toplumsal aşama olan ikinci merhalede cihat meydana gelir. Bu iki aşama arasında hicret zamanı vardır.

2- Sorumsuz ve Özgür Göç: Bazen halkın siyasal, toplumsal, geleneksel ve düşünsel şartları muzaffer olarak dönmesine imkân vermeyecek şekilde olur. (Çünkü içeride ve dışarıda uygun bir zeminin olması gerekir). Fakat bazen bu şartlar mevcut olmaz, burada göç sorumsuzdur (burada kastedilen sosyal sorumluluktur, yoksa göçün kendisi bir tür sorumluluktur, ama bireysel sorumluluk değil). Yani insan sadece imanını kurtarmak için bozuk ortamdan göç eder. Ashab-ı Kehf kıssası, bir takım şahsiyetlerin kıssası, münferittir ve sadece fasit toplumda geçerlidir: Eğer o ortamda dururlarsa alet olmak zorunda kalırlar; fasit olmak istemedikleri için kendi toplumlarından kaçarlar. Bu göç, muzafferce cihat amacıyla geri dönüş için değil, bilakis kurtuluş içindir. Burada, kalmamak, ihanet etmemek, zalimin maşası olmamak hedeflenir. Bu, birkaç kişinin (bu kıssada yedi kişi) bilince vardığı çökmüş bir toplumda istisnai bir durumdur. Bu göç şunu gösteriyor: Dakyanus'un çevresinde birkaç kişinin sorumluluğu var; en azından bireysel ve insanî sorumluluğu. Eğer halka bir hizmet yapamıyorsan, git ki ihanet etmeyesin!

3- İlmî Göç: İlim tarihinin özelliklerinden biri hicrettir. Rönesans'tan itibaren tabiat bilimleri, hatta insan bilimleri göç ile iç içedir. Yani böcekbilimin kurulması için bir dönem Afrika'ya,

Avustralya'ya, Doğu'ya göç başlıyor. Bazen iki veya üç nesil, karınca ve böcekler üzerine çalışma yapmak için Afrika'ya gitmiştir. Ya da sosyolojide, eskiden sosyologlar, bir köşede oturup toplumdan, toplumun oluşum felsefesinden ve hakikatinden bahsederlerdi. Fakat 18. ve 19. yüzyıllarda sosyoloji göçle başlıyor. Yani Müller ve Spencer gibi etnolog ve antropologlar çeşitli kabileleri, o kabilelerin bulundukları yerlere giderek inceliyorlar.

Kur'an'da tarihçiye dahi göç emri veriliyor. Yani bir toplumun tarihini incelemek istiyorsanız, şehir ve kütüphanenizden dışarı çıkmalısınız. Kur'an iki yerde resmen şunu emrediyor: *"Yeryüzünde gezin de yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün."* (3/Al-i İmran Suresi 137).

"Onlar, yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı?" (30/Rum Suresi 9).

Burada Kur'an, hem tarihsel metottan bahsediyor; hareket, nesnel bakış ve gözlem olmalıdır, hem de hedeften bahsediyor; maksat realizm ve zihinsel merak değil, bilakis Kur'an bunu şu sebeple söylüyor: O toplumların niçin yok olduklarına veya zulme maruz kalan toplumların ne tür bir yazgıya duçar olduklarına bir bakın (geçmişten gelecek için ders çıkarın, hisse alın).

4- Ekonomik Göç: Kur'an'da iki yerde şu açıklama yapılır: Hicret eden kimseler, "çok ganimetler" yani maddî birikim, tasarruf ve imkânlara ve Rableri katından maddî nimetlere kavuşurlar. Hicret, hayatın ilerlemesinde etkili bir ekonomik etken olarak biliniyor. Ekonomik gelişim etkeni olarak göç, Avrupalılar bağlamında birçok konuyu vuzuha kavuşturuyor. Avrupa'nın son iki üç asırlık yazgısı, Avrupa'nın ne zamandan beri ekonomik gelişmeye eriştiğini göstermektedir: Asya, Afrika ve Amerika'ya (Yeni Dünya'ya) girdiği ve Orta Çağ Avrupa'sının sınırlı çerçevesinden çıktığı andan itibaren.

5- Ruhsal ve İnsanî Göç: İslam Peygamberine hitap eden ilk ayetler, şunlardır: *"Ey örtüye bürünen, kalk ve uyar!"*; yani senin ağır ve büyük bir sosyal risalet ve sorumluluğun var. Bu risaleti icra etmek için seni kendi içinde boğan ve hapseden gelenek,

adet ve bağların dar kalıplarından çıkıp kurtul. *"Elbiseni/gönlünü temiz tut! Kötü şeyleri terk et!"* Dolayısıyla burada göç, içsel ve enfüsî bir hicrettir. O halde içsel göç, insanın olandan olması gerekene hicretinden ibarettir. Bu noktada şunu görüyoruz: İnsan daima hem dışsal ve nesnel (ekonomik, düşünsel, siyasal ve bilimsel) hayatta, hem de ruhsal ve içsel hayatta (özünde, içinde, kendi oluşunda, kendi fıtrat ve mahiyetinin derinliğinde) sürekli hareket halinde ve içten ve dıştan durgunluk ve hareketsizlik meydana getiren bağları koparma halindedir. Hz. Peygamber'in en iyi ve mümtaz ashabı olan, yalnızlık, zorluk ve ümitsizlik günlerinde peygambere ilk bağlanan ve peygamberin kendilerine en iyi lakapları verdiği ilk kimselerin, en güzel insan niteliği olarak muhacir lakabıyla çağrılması tesadüf değildir. Yani çok muhteşem bir etken olarak göç, öyle bir eylemdir ki varlıklarını Peygambere adamış olan Peygamber dostları için ondan daha değerli bir iş ve sıfat yoktur.

Daha da önemlisi, İslam tarihinde ilk kez hicretin, bir tarih başlangıcı olmasıdır. Ne miladi takvim, ne Peygamberin ölümü, hatta ne de Mekke'nin fethi. peygamberlikle görevlendirilme de tarihin başlangıcı olmamıştır.

(B.E. 11/Sh. 62-67)

Gündelik Hayat (Döngüsel Hayat)

İnsan, gündelik hayatın, tekrarlanan hayatın, döngüsel hayatın aynı aptal döngüsüne, amip ve mikroplardan bitki ve hayvanlara kadar bütün hayatlara hakim olan aynı döngüye düşer. O döngü içinde sürekli yer, uyur, kalkar, yemek için çalışır, çalışmak için yer, boş kalmak için çalışır, çalışmak için boş kalır, tüketmek için üretir, üretmek için tüketir. Öyle ki neresinden tutsan döner. Hz. Ali'nin ifadesiyle, tıpkı değirmen eşeği gibidir. Sabah yola salarlar; çalışıp çabalayarak hareket eder, gider gider ama gün batımmda sabah başladığı yerde olduğunu görür.

(B.E. 20/Sh. 166)

Hâbil ve Kâbil

Âdem'den bahsedilince, maksat genel olarak insan ve insan türüdür. İnsan tarihinden bahsettiğimizde de maksat "Hâbil" ve "Kâbil"dir. Habil ve toplum bireylerinin maddi nimetlere ve üretim kaynaklarına genel katılımı ve hayvancılık dönemi - hayvancılık üretimi- insanının sembolü; Kabil ise, sınıfsal savaş, mahrumiyet, faydalanma, halkın sömürülmesi ve kökleştirilmesi, hâkimiyet, mahkûmiyet, zulmün başlangıcı, maneviyat ve din inhirafı, tekelcilik ve özel mülkiyet dönemi insanıdır. Dolayısıyla Habil ve Kabil, insanın tarihinin başlangıcıdır.

Habil, Kabil tarafından öldürüldüğünde, umumi adalet ve eşitlik esası üzere olan ilk ortaklık ve katılım dönemi yok oluyor ve tekelci mülkiyetler ve sömürü dönemi, topluma mütemadiyen egemen olan dönem başlıyor. Çünkü Habil çiftçidir. Çiftçilik ise; tarih boyunca insanlık toplumunun kendi tarihî değişimlerinde, komün döneminden veya üretim kaynaklarının ilk katılım döneminden, üretim kaynaklarının tekelcilik aşamasına veya özel mülkiyet dönemine, ondan sonra da kölelik, serflik, feodalite, burjuvazi vs. aşamasına tebdil olduğu aşamanın birincil tarihidir.

(B.E. 14/Sh. 308-309)

Hac

Hac: İstek, niyet ve yönelme, yani hem hareket hem de hareketin yönüdür. Her şey, kendini kendinden, hayatından ve bütün bağlarından koparmakla başlıyor. Yoksa sen, kendi şehrinde sakin değil misin? Sükûnet mi? Sükûn mu? Hac, sakinliği reddetmektir. Hayat, hedefi bizzat kendisi yani ölüm olan şeydir. Bir tür soluk alıp veren, can taşıyan ölüm. Murdarca yaşamak, kokuşmuş var oluş.

Hac: Akmaya başla!

Hac, ucu kaçmış bir yumak gibi varlığını açar. Bu kapalı dâire, "devrimci niyet"le açılır, ufuk olur, yola koyulur, ufukları işaret eder. Dosdoğru bir seyir çizgisinde ebediyete hicret eder. Başka bir yöne, O'na doğru.

Kendi evinden Allah'ın Evi'ne, halkın evine hicret!

(B.E. 6/Sh. 31)

Hac, hangi manasıyla anlaşılırsa anlaşılsın, kendinden Allah'a doğru, halkla birlikte yapılan bir harekettir.

(B.E. 6/Sh. 23)

Hac, genel bir bakışla insanın Allah'a doğru varlık seferidir; Âdemoğullarının yaratılış felsefesinin sembolik gösterisi; bu felsefede ortaya konan şeyin nesnel tecessümüdür.

(B.E. 6/Sh. 26)

Hac, muazzam insanî bir ibadettir. Her yıl, her nesil, her insan; hayattan, toplumsal sistemden ve kendi bağ, bağlılık ve bağımlılığından sıyrılır. Yaşamın, insanın sırtına yüklediği, insanlığı paramparça eden sınıfsal, kavmî, ailevî bütün renk ve nişaneleri; toplumu, çürük, çirkin sınır ve bağların tümünü bir kenara iter. Kefene bürünen renksiz ve şekilsiz eşitlik. Kefene bürünen o görkemli sahneye dâhil olur. Orada her birey, İbrahim'in rolünü oynar. Tarihin bu muhacir ve mücahit şahsiyetinin çok hareketli ve çok heyecanlı kıssasının rolünü. Öyle bir oyun ki orada herkes baş rolü oynamaktadır, herkes kahramandır. O çok sarsıcı ve devrimci merasimde bütün hareketleri, halleri ve duruşu ile İbrahim'in, Hacer'in ve İsmail'in o muazzam hatırasını yeniden canlandırır. Hac: İnsanların eşitliği, milletlerin ve sınıfların birlik gösterisi. Tavaf: Aşk ve tevhid. Sa'y: İş ve cihat; tanımaya doğru bir hicret ve şuura doğru bir geri dönüş; aşk menziline ve ideallere doğru yol almak. Kan bayramı ve kendi İsmail'ini kurban etmek. Sonunda da her ferdin üç şeytana karşı (tarih, toplum ve nefis) kazandığı İbrahimî zaferi kutlamak.

(B.E. 22/Sh. 120)

Hac iki esas üzerine kurulmuştur. 1- Tavaf, 2- Sa'y.

Bu iki uygulama Hacer ve İbrahim'in iki hatırasına işaret eder. Allah'ın emri gereği Hacer ve emzikli bebeği, bu terkedilmiş, garip, yakıcı ve kupkuru yere gelirler. İbrahim ikisini getirir ve ot dahi bitmeyen bu vadiye bırakıp geri döner. Hacer imanla ve tam bir teslimiyetle Allah'ın lütfundan ümidini kesmeden -tevekkül- bu ağır görevi kabul eder. O korkunç ve sessiz kayalıkların arasında garip, hiçbir imkâna sahip olmayan, bebeğiyle birlikte yapayalnız bir ana! Ancak sorumluluğunu "hak" olarak bildiğinden; hayatını sürdürebilmek ve hayatta kalabilmek için hayatî önem taşıyan şartların ve imkânların yokluğuna rağmen bu görevi üstlenmekte tereddüt etmiyor.

Mutlak tevekkül!

Bütün bunlara rağmen çocuğunu bu kupkuru ve ıssız vadide Allah'a emanet ediyor ve O'nun iradesine tevekkül ederek yapayalnız ve himayesiz olarak O'na havale ediyor. Kendisi ise su bulmak, bebeğini ve kendisini bu susuzluktan kurtarmak umuduyla kayalıkların arasında bir aşağı bir yukarı gidip geliyor. Koşuyor, çalışıp çabalıyor.

Mutlak çaba!

Evet, haccın temeli bu iki esastır. Kâbe'nin etrafında yedi kez dönerek tavaf etmek... Yedi rakamı, sonsuzluğa ve nihayetsizliğe işaret eder. Yani ebediyen ve ömür boyunca merkezinde Allah olan bir yörüngenin etrafında dönmek. Hayat yolculuğu. Ki nerede olursa olsun merkezle, yani Allah'la arasında bir mesafe yoktur. Attığı her adımda o yöne, merkeze doğru hareket etmek.

Hacervarî bir hayat!

Tavafın hemen ardından, gecikmeden iki dağ arasında yedi defa "sa'y" etmek. Hacer'ce bir koşu ve bir çaba. Maddî arayış içinde olmak, dünyevî rızık talep etmek ve bu dünyanın hayat kaynağını bulmak. Sürekli bir koşu, daimî bir çaba ve her zaman tahkik.

Yine yedi defa!

(B.E. 22/Sh. 160-161)

Hâkim Sınıf-Heyet-i Hâkime

Hâkim sınıf (Classe Dominante) "heyet-i hâkime"den farklı bir şeydir. Hükûmet ya da devlet diye adlandırılan "heyet-i hâkime" toplumun siyasî idaresini elinde bulunduran kesimdir. Toplumda siyasî gücü elinde bulundurur ve genellikle de doğrudan ya da dolaylı olarak veya gizli ya da açık bir şekilde hâkim sınıfa bağlıdır. Bu sınıfın veya yasama, yürütme ve yargı gücünü kendi çıkarlarına hizmet ettiren bir düzenin ya da grubun elinde bir araçtır. Yasama yoluyla, hileyi şeriye yoluyla -bunlar işe yaramazsa- zor kullanarak egemen sınıfı savunan bir gruptur. Sonuç itibariyle hâkim sınıfın siyasî aracı ya da kullandığı gücüdür. Ancak hakim sınıf, (grup, heyet ya da siyasî örgüt değil) toplumsal bir sınıftır. Güç açısından toplumun kaderine ve halkın hayatına tasallut eden kişiler topluluğudur. Üretim kaynaklarına, üretim araçlarına, paylaşıma ve tüketime, kısaca toplumun haklarına, yazgısına, maddî hayatını oluşturan her şeyine, hatta halkın kültürel hayatına bile egemen olan sınıftır. İş gücünün bir kısmını istihdam eden. genel tüketimin bir kısmını elinde bulunduran bir kapitalist, siyasî bir unsur olmasa da hatta döneminin hükûmetine muhalif olsa da hâkim sınıfın bir üyesidir.

(B.E. 26/Sh. 219)

"Egemen heyet" ile "egemen sınıf" arasında fark vardır. "Egemen heyet", hükûmet veya devlet kalıbı içerisinde toplumun siyasi çarklarını döndüren kişilerden oluşan gruptur. "Egemen sınıf" ise toplumsal ilişkiler, kanun, gelenek, kültür, dil, kitlesel davranış, kitle psikolojisi, ahlâk ve özel değerlerden oluşan bir sistemden ibaret olup bu sistem, toplumun manevi, iktisadî ve siyasi gücünü elinde bulundurur ve bu güçleri toplum bireylerinin (halkın) çoğunluğuna uygular.

(B.E. 7/Sh. 100)

Hannâs

Hannâs nedir?

"Seni yoldan saptıran, seni kendine tutsak eden, seni kendinde kaybeden, kendi içinde örten, gizleyen, seni tutan, zindana atan, serçenin peşine düşen kartal gibi seni takip eden, gizli olup gizli iş çeviren, hilekâr, aldatıcı, hile ile senin peşine düşen, aldatmacayla seninle uğraşan, hileyle daima sana yakınlık kurmaya çalışan, yakanı bırakmayan, gidip geri gelen, kovduğunda geri dönen her faktör."

(B.E. 6/Sh. 196)

Hannâs, "gizlemecilik" anlamındadır. Bir şeyden haberi olmayan halk yığınlarının içine vesvese sokar, bir şeyden haberi olmayanların akıllarını ve bilinçlerini yer. Din, bilim ve düşünce adı altında halkın zihnine, toplumun imanına, ahdine ve bağlılığına büyü yapan "neffâse"lerin yardımıyla ve hak cephede bulundukları ve hakkın takipçisi oldukları halde nefsî zaaflara sahip olanların "hasetlerinden faydalanarak tekrar geri dönerler. Çünkü "hannâs"ın diğer bir anlamı da gizlice geri dönen yolcudur.

(B.E. 26/Sh. 242)

Halka musallat olan zalim, diktatör, gaddar ve zorba anlamındadır.

(B.E. 2/Sh. 183)

Hatemiyyet

Hatemiyet şu anlamdadır. Tevhid ekolü ve vahiy mektebi adında bir ekol vardır. Bunlar din ekolüdür, bir okuldur; okulun çeşitli ders ve sınıflarında farklı öğretmenler mevcut. Bu öğretmenler, insan isimli öğrenciyi eğitime tâbî tutmuş ve sınıftan sınıfa yükseltmiş, en son sınıfta ona doktora ve içtihat derecesi vermiş ve "sen müçtehitsin" demişlerdir.

Müçtehit, bütün ilimleri bildiğin anlamına gelmez. Bilakis bu ekol ve okuldan ve bu okulun öğretmenlerinden aldığın eğitim-öğretim ve bilgilere dayanarak araştırmalarını sürdürebileceğin, ilmi geliştirebileceğin ve ilerleyebileceğin anlamına gelir.

Şu halde hatemiyet, insanın vahiy okulundan mezun olması demek; vahiy okulundan mezun olmak ise, insanın hatemiyetten sonra, yeni vahye ihtiyacının olmaması; doktora aşamasından sonra başka bir sınıfa oturmasına lüzum olmaması demektir. İnsanın artık dine ihtiyacının olmadığını söylemek istemiyorum. Şunu söylüyorum: İnsan artık yeni vahye muhtaç değildir. Yani insanın, ekol ve okulun öğrettikleri temelinde, öğrendiği şeye olabildiğince aşina olmasıyla, başka bir peygamber gelmeksizin ve onun elini tutmaksızın, onun yanına gitmeksizin, yeni problemleri, önceki dinlerde ve zamanlarda gündeme gelmeyen sorunları yeni bir vahyin halletmesini beklemeksizin kendisi cevaplayabilir.

İnsan ancak, hatemiyet vahyiyle gelmiş olan şeyi öğrenip onunla amel etmek ve onda içtihat etmek suretiyle adım atar ve mükemmellik yolunda yürür.

Böylece insan, yeni vahiy gelmesinden bağımsız hale gelir; nitekim örneğin ben filan üniversiteden mezun oldum ve şimdi artık bir sınıfa ve bir hocanın gelip yeni dersler vermesine ihtiyaç olmaksızın öğrendiğim bilgilere göre araştırma yapabilir ve incelemelerimi devam ettirebilirim.

Dolayısıyla hatemiyyet dediğim zaman, bu insanın tekâmülünün artık durduğu anlamına gelmez. Acaba Milâdi yedinci asırda, -1300 yıl önce- insanın gelişimi durmuş muydu? Hayır. İnsan daima tekâmül ediyor, gelişiyor. Nitekim ben üniversiteyi bitirdikten sonra şimdiye kadar gelişmemi sürdürdüm ve yeni bir hocam olmadan çalışma ve araştırmalarım arttı.

(B.E. 14/Sh. 316-317)

Hayret/Şaşkınlık

Hayret, bir "mutlak hakirlik"in bir "mutlak azamet" karşısında bulunmasından kaynaklanan doğal bir durumdur.

(B.E. 16/Sh. 272)

Hegelizm

Hegelizm: Hegel -Marksizm'in temellerinin kurucusu ve üstadı- öğretisi, dayanak olarak orta sınıfa dayanmaktan, hedef ve amaç olarak yeni devlete ve modern yönetime inanmaktan ve felsefî bir görüşe değil, felsefî bir sisteme sahip olmaktan ibarettir. Bu durumda Hegel öğretisi, gelişmekte olan orta sınıfa dayanan toplumsal görüşlerden, modern ve yeni devlete ideal devlet ve tarihin son amacı olarak inanmaktan ve felsefî bir inanç sistemine sahip olmaktan oluşur. Toplam olarak bunlar, Hegel'in tarih felsefesini insanlık tarihinin hareketinin ilk merhalesi biçiminde oluşturur. Şu anlamda ki tarih nereye gidiyor? Orta sınıfın, toplumları oluşturacağı, somut bir felsefî sistemi bulunan modern bir devlete kavuşacağı yere gidiyor tarih; işte orası tarihin sonudur. Bu, Hegel'in tarih felsefesidir.

(B.E. 17/Sh. 217-218)

Hibr-Ahbar

Hibr ya da habr, büyük âlim anlamına gelir. Çoğulu olan ahbar, Yahudi din âlimlerinin lâkabıdır.

(B.E. 19/Sh. 66)

Hikmet

Hikmet, ilmin, -hakikatler hakkında zihnî bilinç- hikmet sahibi kimsenin derinliğinde kök salan, vicdanın özünde yer eden ve fıtratıyla yoğrulan bir durumdur. Bilinçli insanın bir parçası,

onun hayatının cevheri haline gelir. Hikmet kendisini kuşanan insanın hayatında bir bakış açısı, bir düşünce biçimi, bir davranış şekli ve ahlâk biçimi olarak tecelli eder. Zira fikrî değerler, onda birer meleke olmuştur ve ilmî kavramlar, konular artık zihninde değil, varlığının doğallığında yerini almıştır. Çürük, sarsılan, geçici, kaygan, sönmeye, satılmaya ve unutulmaya yüz tutmuş düşünce ve idealler; onun zatında sağlam ve muhkem (hikmetli) olmuştur. Bu nedenle Sokrates'in "Hikmete ulaşan, hatadan ve cinayetten korunmuştur." sözü, ne kadar yerinde bir sözdür. "Hâkim" sıfatını ne güzel anlamlandırdı. Kur'an'ın dakik çevirilerinde "Hâkim olan Allah" deyimi; bilgili, bilinç sahibi, bilim adamı veya filozof vs. olarak değil, aksine "doğru davranış sahibi" olarak tercüme edilir.

(B.E. 10/Sh. 79-80)

Hikmet, Müminin Yitiğidir: Hikmet, Yunan (Sokrates)'daki Sofya, Hinduizm'deki Veda ve Zerdüştîlik'teki Spenta Mainyu gibi, bir tür kendini bilme, dünyayı bilme, kendiliğinden anlama ve yön bulma ile akıl ve bilimin ötesinde fıtri ve doğrudan kendi anlamını bulma olup ondan felsefe, bilim ve teknik değil; hakikat, hidayet, aydın görüş, değeri kavrama, sorumluluğu anlama ve "olmak" doğar.

(B.E. 1/Sh. 83)

Historizm/Tarihin Asaleti

History, tarih; historizm ise tarih felsefesinin asloluşu, tarihselcilik anlamındadır. Diyalektik materyalizm ve Marksizm bir tür historizmdir. Sartre'ın egzistansiyalizmi de bir tür 'historizm'dir (sonuçta hayli yüksek ve güçlü bir historizm). Hegel de historist bir filozoftur.

Historizmde insan, bir "mümkün'dür; tahavvül, tekâmül ve olaylar içinde, çağların birbiri ardınca gelişiyle -yani tarihsel süreçte- insan olur. Nasıl mı? Tarihin cebrî, deterministik yasalarının gerektirdiği ve tarihte mevcut nedenlerin bizi meydana ge-

tirdiği şekilde. O halde ben, tarihimin dinî olması hasebiyle dindarım. Eğer Müslüman isem; bu, Müslümanların İran'ı fethetmesi nedeniyledir. Eğer Farsça konuşuyorsam; bundan asırlar önce mahalli hükûmetlerin Deri Farsçasını ulusal dile dönüştürmelerinden dolayıdır.

O halde ben, tarihin emrindeyim ve hiç bir şeyden ibaretim. Tarih, beni kendi istediği gibi oluşturuyor.

O halde herkes, geçmişin yazdığı beyaz bir defterden ibarettir.

(B.E. 15/Sh. 177-178)

Hizmet ya da Islah

Hizmet, hizmet edilene istediği, ihtiyaç duyduğu ve zevk aldığı işte yardımcı olan davranıştır. Islah ise, ona istemesi ve hissetmesi gereken şeylerde kendisini olgunluğa götürerek yardım eder. Bir sevgiliye kavuşmak, bir makama ulaşmak ya da bir dükkan açmak isteyen birinin yardıma ihtiyacı vardır. Kim böyle birine yardım ederse, ona hizmet etmiş olur. Ama istediği şey saptırıcı ise onu değiştiren, uyandıran, bu arzusundan ve bu çabasından vazgeçiren kişi, onu ıslah etmiş olur. Hizmet, kişiye "-imek"te yardım etmektir. Islah ise "olmak"ta yardım etmektir. Hizmette mutlu kılma yönü vardır; ıslahta ise, tekamül verme yönü bulunmaktadır. Batı medeniyetinde Pasteur bir hizmetkardır, Mesih ise bir ıslahçıdır. Doktor hizmetkâr, yazar ıslahçıdır. Mucitler ve kâşifler, insanlığın hizmetkârları; peygamberler ve aydınlar ise ıslahçılarıdır. İbn Sinalar Müslümanların kültürüne ve uygarlığına hizmet etmiştir; Ebuzerler ise onları ıslah etmiştir. Öğretim hizmettir, eğitim ise ıslahtır. Bilim hizmet, din ise ıslahtır. Bilim adamları hizmetkârdır, aydınlar ise ıslahçıdır Bu yüzden ıslahsız hizmet, bazen ihanete dönüşür. Sarhoş bir serserinin eline keskin bir bıçak vermek olur. Onun eline keskin bir bıçak vermiş olan hiç kuşkusuz ona hizmet etmiş olur!

O halde şöyle bir genel ilke kabul edebiliriz: Her ıslah bir hizmettir; ancak her hizmet zorunlu olarak ıslah demek değildir.

(B.E. 26/Sh. 444)

Hizp/Parti

Parti, dünya aydınlarının genel sözlüğünde, genel olarak, dünyagörüşü, ideolojisi, tarih felsefesi, ideal toplumsal sistemi, sınıfsal temeli, sınıfsal tavrı, toplumsal önderliği, siyaset felsefesi, siyasî tavrı, geleneği, sloganı, stratejisi, savaş taktiği ve ülküsü olan ve insan, toplum, millet veya özel bir sınıftaki mevcut durumu değiştirmek, istenen durumu onun yerine geçirmek isteyen teşkilatlı toplumsal bir kurumdur. Dolayısıyla her partinin biri olumlu, biri olumsuz iki yönü vardır: Emir ve nehiy.

Başka bir deyişle, parti -yukarıdaki bütün özellikleri taşıyarakmahkûm sınıfın kendi haklarını elde etmek için kurduğu bir siperdir.

(B.E. 7/Sh. 100)

Şia; Tam Bir Parti: Şia tam bir partidir. Bu parti, bir yandan Şiî bakış açısı ve çizgisiyle, İbrahim milletinin veya İslam'ın en asil usûl ve değerlerinden oluşurken, öte yandan misyonların gerçekleşmesi ve insanların yönlendirilmesi konusunda aydınlara ideal anlamda cevap verir. Özet olarak dedim ki Şia İslam'ın bir dünyagörüşü, ideolojik altyapı, tarih felsefesinin hedefi (misyonu), insanbilim, slogan, sınıfsal temel, sınıfsal tavır, siyasî tavır, iktisadî kurum, rehberlik rejimi, savaşım geleneği, teşkilat, strateji ve parti taktiği ile donanmış bir parti şeklinde tecellisidir. Bu partinin geleneği ve savaşım stratejisi, Şia imamlarının iki yüz elli yıllık kesintisiz ve görkemli mücadelesinde oluşmuş ve sonraki yedi sekiz asır boyunca (Safevîlere dek) zalimler karşısında cephe alarak ve ehlibeyt İslam'ına dayanarak, âlimler, mücahitler, vaizler, şairler ve hatta Şia zâkirleri ve meddahları eliyle muhafaza edilmiştir.

(B.E. 7/Sh. 95-96)

Hükûmet

Dünyada var olan siyasal düzenler şunlardan ibarettir:

1- Demokrasi: Yönetici egemenin, "demo"lar, yani halk kitlesi vasıtasıyla ve yüzde elliden bir fazla oyla hükûmeti bireye veren oy çokluğuyla seçilmesi.

2- İrsî hükûmet: Verasetin, varisi halka hükûmet etme hakkına sahip kıldığı yönetim.

3- Aristokrasi yönetimi: Başkalarından daha üstün kan ve soy eşraflıklarına sahip olup sadece kendileri hükûmet edebilen özel ailelere bağlı bireylerin yönetimidir.

4- Monarşi yönetimi: Bireyin toplum üzerindeki yönetimi.

5- Oligarşi yönetimi: Özel bir grubun topluma hâkim olduğu yönetim biçimi.

Bu meyanda Afrika, Latin Amerika ve Asya'da, geri kalmış milletlerin Batı emperyalizmi karşısındaki mücadele yıllarında yeni bir yönetim türü tecrübe edilmiştir ki, bu devrimci demokratik liderlikten ibarettir; yani hükûmet halk tarafından seçiliyor. Fakat onun kaderini, halk adına toplumda çok sayıda bulunan politik oyunların eline vermiyor; hedefi kamuoyunu -yani genel görüşleri- celp etmek değildir; ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek istiyor.

Bu devrimci hükûmet, kamuoyuna ve genel beğeniye dayanmaz -genel beğeniyi başka el ve amiller oluşturuyor-; bilakis mektebinin şiarlarına dayanır ve bunlara dayanarak iş yapar ve hükûmet eder.

Bu, "dirije/güdümlü" veya "angaje/bağımlı" demokrasi adıyla özellikle Bandung Konferansı'ndan sonra ortaya çıktı ve ilk kez anti-emperyalist Cezayir devriminde felsefi bir konu halinde gündeme getirilip ele alındı.

(B.E. 15/Sh. 53-54)

Hümanizm

Hümanizm, insanlığın en eski felsefi öğretilerinden biridir. Yaygın olduğu şekliyle tarih onun Yunan'da ortaya çıktığını kabul eder. Hümanizm, hem tabiatın asaleti/tabiatçılık hem de Tanrı'nın asaleti/tanrıcılık karşısında insanın asaleti, yani insancılıktan ibarettir. Dolayısıyla hümanizm; tanrıcılık, metafizi-

ğe inanç veya tabiatçılık ve maddecilik inancı arasında bir üstür. Hümanizmde insan, ne tanrıların ve âlemin bütün aklının ürünüdür, ne de bitki ve hayvan gibi tabiatın kör ve bilinçsiz ürünüdür. Bu bakımdan şu söylenebilir: Hümanizm, maddenin asaletinden ve tabiatın asaletinden, yani materyalizm ve natüralizmden daha yüksek, ama metafizikten ve Tanrı'nın eserinden daha aşağı bir öğretidir.

(B.E. 25/Sh. 28-29)

İnsan olmanın kendisi ve de sıradan ve olağan istekler (gerek bedeninden -fizyolojide-, gerekse ruhundan -psikolojide- yayılır), hakkın vesikalarıdır. Felsefe, din ve ahlâkla bir işimiz yoktur; asıl olan insandır; onun dışında her ne var ise teferruattır.

Hümanizm; din adına, Tanrı adına, tabiat adına, ilmî hakikat adına, akli maslahatlar adına ve her adla, dışsal değerleri atmamız gerektiğini; önemli olanın, insanın kendisi ve onun yapı tarzı olduğunu söylüyor. Öyle ki, insan, dünyanın en güzel ve en ölçülü organik yapısıdır. Ruhsal açıdan ise tabiat veya Tanrı, en yüce ruhsal yapıyı onda meydana getirmiştir. Bundan dolayı hak ve batılın, iyi ve kötünün, hayır ve şerrin en iyi delil ve vesikası, insan bedeni ve ruhunun ihtiyaçlarının ve gidişatının iktizasıdır.

Ahlâki ve eğitsel metotları, dışarıdan bu bedene ve ruha yüklemeyelim, onu serbest bırakalım ki hür yetişsin; bu -insan-, tabiatın mevcut en iyi canlı soyu ve en iyi mucizesi olduğu için, gerektiği şekilde yeşermelidir.

(B.E. 15/Sh. 174)

Hümanizm, Rönesans'tan bu yana gayb ve metafizik üzerine temellenmiş teist dinlerin karşısında yer alan ve insana soyluluk kazandırmak isteyen bir ekoldür. Hümanizmin dayanağı bundan ibarettir.

(B.E. 24/Sh. 13)

Irk-Irkçılık

Irkçıların düşüncesine göre her ırkın medeniyet kurmada kendine özgü bir yeteneği ve kültür, din ve estetikte kendine has bir görüşü vardır. Bunların görüşünde tarihin çesitli şekil ve aşamaları vardır; yani baştan beri tarihin çeşitli yolları vardır (hem siyasî hem de dinî tarihin). Bu yolların her biri bir ırka aittir. Bazı ırklar bir sınıra kadar ilerlerken bazıları sonsuza kadar ilerliyorlar. Almanların iddiasına göre onlar, en son sınıra kadar yolu kat ediyorlar. Mesela siyah derili, beyin hücresi, hücre kuyruğunun kısalığı ve kül rengi zarın bulunmayışı nedeniyle eğitim ve düşüncede beyaz derili ile birlikte yola çıkıyor; ama belli bir sınıra varınca duruyor, zira artık devam edemiyor. Buna benzer başka tezler de vardır. Doğulu ırklar irfanî ve dinîdirler; kuzeyliler ise akılcı, bilinçli ve yaratıcı. Dolayısıyla iki tez söz konusudur:

1- Kültürlerin göreliliği (yukarıda anlatılan ırklar temelinde).

2- Bazı ırkların kültürsüz oldukları ilkesi; yani ırkların, kültürlü ve medenî ırklar, kültürsüz ve medeniyetsiz ırklar diye ikiye ayrılması. Medenî ırk ve ilkel ırk.

Bu grup, kültürsüz ırkın, taklit merhalesinde dahi, medeniyet elde etme imkânına sahip olmadığına inanıyor; hatta sarı ırkın kendine has irfanı, içgüdüsel ve bilinçsiz bir kültüre sahip olduğuna inanıyor; zenciler ile Kızılderililerin asla kültürleri yoktur, Samiler en düşük kültüre sahiptirler. Sadece Aryaî ırk nispî ve yüksek kültürlere sahiptir. Doğu Aryaî ırk aşağı, Batı Aryaî ırk ise yüksektir.

Hiç şüphesiz gerçek ilimde hiçbir ırksal konunun değeri yoktur. Bunlar sadece bilimsel açıdan erişilen bir teoridir. Ojenizm, Alexis Carrel'e ait olup insanoğlunun ıslahı için, ırk ve kanın ıslahına inanır.

(B.E. 11/Sh. 71-72)

Itret

Şiîlik'te İslam, Peygamber'in, "Size iki emanet bıraktım: Allah'ın kitabı ve ıtretim." diyerek emanet ettiği gibi iki temel üzerine kuruludur: Kur'an ve ıtret.

Gördüğümüz gibi Ali Şiası, ıtreti sünnetin kendisinden almıştır. Itret'in aslı, ne sünnetin karşısında ne de Kur'an'ın karşısındadır. Hatta bu ikisinin "yanında" da değildir. Bilakis Kur'an ve sünnetin mantıklı, doğru ve emin yoludur.

O, içerisinde "mesaj" ve "mesajcı" bulunan ve kapısı arayış içerisindeki hakikatperest muhtaç halka açık bir evdir. O, mütevazı kapısı ve azametli ve sade ama güzelliklerle dolu içiyle doğruluk ve ismet evidir. İçerisinde entrika olmayan tek tarihî evdir. "Itret", İslam ruhunu tanımanın temelidir. Peygamber'in gerçek yüzü, Kur'an'ın anlam ve yönüdür. Itretin misyonu sadece budur.

(B.E. 9/Sh. 198)

İbadet

İbadet abd kökünden olup yolu dövüp düzleştirmek anlamındadır. Abdu'd-tarik, yol düzleşti demektir.

Dolayısıyla ibadet, kendi bozukluklarını ve çukurluklarını dövüp düzeltmektir. Böylece insan yola girer, varlığa egemen olan iradenin ayakları altında doğru ve düzgün olur. Böylece hakikat kendi uysal yatağında akan bir nehir gibi, insanın varoluş güzergâhından geçer. İnsan, ibadet darbeleriyle doğruluk, iman ve hak saltanatı karşısında dövülüp ufalanır, yol haline gelir!

(B.E. 7/Sh. 80)

İbadet ne demektir? Tabiatta, ruhta, manada, düşüncede, akılda ve insan hayatında bulunan kanunları tanımaktır. Bunlar, Allah'ın eliyle yazılmış ve evrene ve insana yerleştirilmiş bilimsel kanunlardır. İbadet ve kulluk, insanın kurtulabilmesi ve olgunlaşabilmesi için kendi iradesini bu bilimsel kanunlara tabi kılması, onları tanıması ve onlara uymasıdır. Nitekim biz ilim dallarında ibadet sayesinde tekâmüle ulaşırız.

(B.E. 19/Sh. 308-309)

İbadet, ferdin sadece doğrudan ve zihinsel iç dünya yoluyla Allah'a yaklaşması değil, aynı zamanda zihninin ve ruhunun halk ve toplum yoluyla Allah'a geçmesidir.

(B.E. 29/Sh. 59)

İbadetin sözlük kökü, kültürümüzdeki derinlik ve kapsamlılığı gösteriyor. "Abdu't-tarik" ifadesi; ezilmiş, dövülmüş ve yolcuyu rahat, kolay, emin ve hızlı bir şekilde hedefe ulaştıran yol hakkında söylenir. Burada ibadetin varlıkla ilgili bir mesele olduğunu ve aslında kendini yetiştirme anlamına geldiğini görüyoruz. Sapmış âdet, eğilim ve amaçlarla uyumsuz, yoldan çıkmış ve bencilce tutkuları bize yükleyen insanî varlık; bilgi ve bilinçle,

güçlü ve sağlam bir sistemle "tasfiye ve tezkiye" edilmeli, yani arındırılmalı ve "ihlâs"a ermelidir.

İbadetten maksat, insanla Allah arasında sürekli devam eden varlıksal birleşme ve bağlılıktır. Allah; anlam, güzellik, hedef, amaç, iman ve bütün insanî değerlerimizin kaynağıdır. Onsuz her şey boş, anlamsız, saçma ve zelil bir bataklığa düşer.

Bugünki vahşî ve korkunç bir sistem içerisinde insanı varlıksal çirkinleşmeden, kötü değişimden, alçalışdan, insanlığını kaybedişinden ve bütün değerlerini unutmaktan kurtaracak ve varlık merkeziyle ilişkimizi sağlayacak, makinecilik, kapitalizm ve politikanın ağır ve parçalayıcı saldırılarının sahası olan bu dünyada bizi koruyacak ve bize sağlam bir dayanak bahşedecek yegâne bağ ibadettir.

(B.E. 2/Sh. 128-129)

İçgüdü

İçgüdü, canlı varlığa bilinçsizce hayatta yol gösteren doğal güçtür.

Ama insan, içgüdüsel bir hayata sahip olmakla birlikte irade ve seçme kudreti bulunduğundan, onu hayatta iradeyle ve bilinçli biçimde yönlendirecek akılcı bir kılavuzluğa da muhtaçtır. Hiç kuşku yok bu kılavuzluk, "iradeye dayalı seçim" sayılan ve "içgüdünün bilinçli sürekliliği" kabul edilmiş "okul"u oluşturan değerler, deliller, ipuçları ve hedefler temelinde şekillenecektir. Kişiyi bu kriterleri seçmeye zorlayan şey imandır ve bu durumda, seçilmiş bu kriterler insan düşüncesinde "kişinin inançları" adını alır. Bugün ideoloji adı verilmiş şeydir bu.

(B.E. 27/Sh. 136)

İçgüdü-Fıtrat: İçgüdü ve fıtrat birbirine yakın olmakla birlikte aynı değildir. Fıtrat, insanın yapısını ifade eder; ama içgüdü, insanın fıtratına konmuş haller, özellikler ve güçlerdir. İçgüdüler, insanı bilinç dışı olarak bir yerlere çekmektedir.

(B.E. 26/Sh. 32)

İçtihat

İçtihat, "bütün boyutlarıyla İslam'ın yetkin ve ileri bir biçimde anlaşılıp tanınması, bilinçli müçtehitlerin aşkın, ileri ve zamana vâkıf bakış açılarıyla İslam'ın yenilikçi ve tekâmülcü boyutunun algılanması, İslam'ın kitabının katmanlarında gizlenmiş olan ve tıpkı tabiat gibi her kesitinde bir başka görünüm barındıran çeşitli müteşabih anlamların anlaşılıp içindeki hazinelerin ortaya çıkarılması ve en sonunda insanlığın düşünce ve bilim alanındaki gelişimi gereğince yeni gerçeklerin tespit edilmesi ve ihtiyaçların değişip toplumun değişken sistemlerinin temel ve yan yapı ve kurumlarının gelişmesi, tarihin cebrî hareketi ve insanlığın evrimi uyarınca yeni hukuk, hüküm ve ölçülerinin belirlenmesi yolunda ortaya konan özgür ve bağımsız bilimsel çabadır."

(B.E. 20/Sh. 342)

İçtihat, sorumlu araştırmacının -hakikatleri kitaplar, laboratuvarlar ve üniversiteler için keşfetmek isteyen araştırmacının değil- öğretiyi temel alarak halk için, halkın kaderi için ve akideleri daha iyi anlamak, yeni çözüm yolları sunmak, zamanın ihtiyaçlarına cevap vermek, toplumsal hayatın zaruretlerini ortaya koymak ve toplumunu aydınlatıp yönlendirmek için yaptığı özgür araştırmadır.

İçtihat, Şiîlik mezhebinin belli ve ağır sorumluluğu olup ilmin ve insanların bilincinin gelişmesine bağlı olarak zamanın zihin, düşünce ve ilmî kavrayışının geliştirilmesi, zamanın ihtiyacına göre ve her zamanda o hakikatlerin keşfedilme ve daha iyi anlaşılma imkânı olduğu ölçüde İslam'ın ve öğretisinin gerçekleşmesi mümkün hale gelsin diye araştırmacı âlimin sırtına yüklenmiştir. Hepsinden önemlisi bu, elinde bulunan büyük öğretinin hüküm ve esaslarına göre ve yaşadığı zamanın ihtiyacına, hareketine ve zaruretine uygun olarak -dini de diri kalmalıdır- zamana uygun -zamanın ihtiyacına, insanlığın ve bu zamanın neslinin zaruretine uygun- hükümlere, çıkarımlara ve yeni anlamaya el atacak ve din eski ve geçmişe ait şartlar -ki artık geç-

miştir- çerçevesinde kalıp donuklaşmasın ve zamanından geri kalmasın diye hükümler ve sonuçlar çıkaracak olan âlimin misyonudur.

Bu, fakihin -zamanın yeni olaylarını keşfetmek ve bunlara İslamî cevaplar bulmak yerine- oturup banka, depozito ve sigorta gelsin de onun şer'î hükmünü verip izahını yapayım diye beklemesi anlamına gelmez. Bilakis ihtiyaç ve zaruretlerin değişip evrilmesine göre İslam fıkhının sorumlu müçtehit -yani özgür ve sorumlu araştırmacı- aracılığıyla ruhunun, görüşünün, akideleri ortaya koyuşunun, hükümler çıkarışının ve rolünün gelişip tekâmül etmesi gerektiği anlamına gelir.

İşte burada içtihat, zamanın gelişmesi ve değer ve ihtiyaçların değişmesiyle birlikte ilim adamının toplumun fikir ve bilgi bakımından yönlendirilmesi konusundaki sorumluluğunu bu özellik, ağırlık ve açıklıkta bir kez daha ortaya koymaktadır.

(B.E. 7/Sh. 203-205)

İçtihat ilkeleri açısından da "Kur'an ve sünnet", tanıma metotlarımızın sabit ve değişmez kaynaklarıdır. Ancak eski alimlerimiz, kelamcı ve usulcülerimizin koyduğu temeller -ki elbette kendi zamanlarında çok ileri, hatta övünç kaynağıydı- neden beşerin fikrî, ilmî ve toplumsal gelişimine uygun olarak değiştirilemesin, ıslah veya tekmil edilemesin? Geçmiş çağlardaki taassup ve fikrî duraklama kadar hiçbir şey bizi böyle düşüşe ve donukluğa sevk etmemiştir. İçtihad ruhu; bu düşünce duraklaması, insanî düşünce ve toplumun değişim ve tekamülü yolunda değişip mükemmelleşmesi gereken "içtihad ilkeleri" ve "içtihadî metodlar" hakkındaki taklitçi görüşle çelişir. Bu nedenledir ki ben "akıl" ve "icma" ilkesi yerine "ilim" ve "zaman"ı öneriyorum. Bu, özellikle Şia ruhuna, Şia görüşüne ve ilerici Şia ulemasına daha uygundur. Çünkü mezhebimizde açık bırakılan içtihad kapısı, mezhebin her türlü zaman ve zeminde canlı, hareketli ve yeni kalmasında en büyük etkendir. Yine Şia'nın her zaman Eşariyye, Tahiriyye ve Ahbarîler ile diğer tutucu kitlelere muhalif oluşu, İmamın sorumlu ve bilinçli Şia alimlerine her zaman

"yaşanmış olayları" Şiî ekolünün bilimsel ölçütleriyle değerlendirmeleri ve olaylar karşısında kendilerinin ilmî tavırlarını ve kendilerine tabi olan halkın tavrını açıkça ortaya koymaları yolundaki buyruğu ve âlimlerimizin örfe, zarurete, kolaylaştırmaya, ilmîliğe uygun şart ve imkanların olup olmadığına ve gerçekçiliğe dikkat etmeleri, "şeriat"in yanında yer alan bir esas olarak akla dayanmaları ve birçok başka karine ve delil, İslam'da ve özellikle de Şiilik'te makul, ihtiyatlı ve dikkatli bir değişim, tekmil ve ıslahın caiz olduğunu ortaya koymaktadır. Daha da ötesi hasseten ve özel konuda sizin de daha iyi bildiğiniz üzere "akıl" ve "icma" ilkesi Şia'nın fıkıh kültüründe hiçbir zaman mutlak ve kuşkusuz bir kesinliğe sahip olmamıştır. "İcma"nın uygulanabilirlik ve teorik ölçüsü nedir, alanı nedir, nereye kadar ölçüt olabilir, kimler icma yapabilir, hangi şartlarda ve hangi konularda geçerli olabilir? Hepsi birçok "tartışma" ya konu olmuştur. Akıl konusu da öyle. Şia düşüncesi, "Eşariyye" karşısında aklî bir yöneliş içindeyken, mutlak bir aklî görüşe sahip olan "Mutezile" karşısında çok ihtiyatlı davranıyordu. Bu gruba duyduğu fikir yakınlığı nedeniyle aradaki mesafeyi korumaya çalışıyordu. Fakihlerimizin rey ehline ve kıyas ilkesine şiddetli muhalefeti, hatta bunu iblis mantığı diye niteleyip Ebu Hanife'ye saldırmalarının sebebi buydu. Bunlardan başka, eğer akıl insanın mantıklı anlaması ve şuuru demekse -ki ilkelerden bir ilkedir- bu, kitap ve sünneti anlamadır. Öyle ki kitap ve sünnetin sessiz kaldığı yerde o kendi başına konuşur ve görüş belirtir ve bunun dinî içtihatla da bir ilgisi yoktur. Belki de aklın dinde böyle bir hakkı ve bağımsızlığı yoktur. Sonra, mutlak ve mücerret olarak "akıl" ne demektir? Descartes'in söylediği gibi akıl tüm sağlıklı insanlar arasında eşit dağıtılan bir sermayedir. Eğer böyle değilse böyle olmadığının belgesi, delili var mıdır? Veya falan görüş aklın görüşüdür, kitap ve sünnetin değil, denildiğinde bunun delili nedir? Hesaplanabilen ve aklın eyleminin sınırını, ölçüsünü ve değerini somutlaştıran şey ilimdir. İlim, temelde ilmî bir iş olan araştırma ve içtihatta esas olabilir ve olmalıdır. İlimden maksat bütün insanî veya tabiî bilim-

ler; fizik, kimya, sağlık, coğrafya, astroloji, insanbilim, sosyoloji, iktisat, matematik, psikoloji, siyaset, hukuk, tarih vb. ilimler olup her içtihadında müçtehide yardım eder. Hakikatleri, şer'î gerçekleri ve amelî yükümlülükleri keşfetmede ilmin müçtehitler için bir zaruret olduğunu bugün daha çok hissediyor ve ilimden yoksunluğun ne kadar büyük facialara yol açtığını görüyoruz. Yeni iktisadı bilmeden, faiz ve sakıncaları hakkında ve İslam ekonomisine dair fetva vermek, bugünün sağlık bilimlerini bilmeden taharet hakkında içtihat yapmak, siyaseti bilmeden halka görev belirlemek veya İslam ümmeti lideri ve İmam-ı Zaman'ın naibi olduğunu iddia etmek...

Akıl vardır ve bütün müçtehitlerimiz kuşkusuz ki akıllıdırlar ve kendi akıllarınca amel ederler. Başka yolu yok. İçtihat ilim ister, her bir fıkıh meselesinin ve her meselenin şerî hükmünün kendine has ilim dalı vardır ki müçtehit, onu bilmek suretiyle İslam'ın o konudaki görüşünü ortaya koyar. İçtihat yapmak gerekiyor. Dördüncü ilke de zamandır. Âlim ve fakihlerin icması kuşku götürmez bilimsel bir kesinlik ortaya koyamaz. İcmanın özel bir meselede hata yapabilmesi her zaman mümkündür. Bir mesele belli bir dönemde yanlış anlaşılabilir. Sonraları düzeltilebilir. Dünyanın sonuna kadar insanların aklına ilzam ve icbar etmek, eskilerin onayladığı bir hükmü tekrarlayıp uygulatmak bir nevi donukluk ve irticadır. İcma bir görüşün ispatına dair teyit edici delillerden biridir. Ayrıca haklarında icma edilen konular ne kadardır? Doğal olarak çok sınırlıdır. Aslında geçmişte ele alınan konular sınırlıdır. Sonradan gelişen ve gelişecek olan meseleler ise sayısızdır. Ve o konularda icma olmaz. Çünkü sınırlı bir konu, nasıl genel bir ilke, daimî ve mutlak bir ölçü olabilir? Her zaman var olan ve her zaman temel, zarurî, mantıklı ve kaçınılmaz bir ilke olarak hüküm çıkarmada, içtihatta ve sorunların çözümünde, görevlerin ve halkın nasıl amel edeceğinin belirlenmesinde önemli olan, "zaman"dır.

(B.E. 1/Sh. 173-175)

İdealist

İdealist olmak ve idealcilik, insana hastır. Hayalcilik ve zihincilikten çok farklıdır. Bunlar İran'da birbirine karıştırılmış ve muamma haline gelmişlerdir. İran'da aydınlarımız idealizmi öznelcilik veya zihniyete yöneliş olarak tercüme etmişlerdir. Hâlbuki zihniyet ve ayniyet, subjectivite ve objectivitenin tercümesidir. İdeal, reelin karşıtıdır. İdealizm, öznelcilik değildir, idealciliktir. İdealci, mevcut olanı beğenmez. Bütün sosyal, ekonomik, bireysel hayat, sosyal hayat, beşerî ilişkiler, kültür, maneviyat, din, sanat, ahlâk gibi bütün alanları var olan her şeyi, hatta tabiatı bile olduğu şekliyle (dağlar, denizler, çöller) kabul etmiyor. Bunların hepsi, mevcut durumdur, statükodur (statu quo). O bütün bunları kabul etmiyor, yüce ideal ve ülkü tarafına, en üstün ihtiyaçları bulma, daha üstün bir medeniyet veya toplumu inşa etme ya da ona erişme yönüne doğru hareket ediyor.

(B.E. 14/Sh. 127-128)

İdealizm-Realizm

İnsan, ülküsü olan ya da idealist bir varlıktır. Hiçbir zaman "olan" a teslim olmaz. Onu, olması gerekene dönüştürmeye çalışır. Bundan dolayı daima değişik şeyler yapar. Yine bu yüzden, çevrenin ürünü değil, çevresini şekillendiren bir aktör olduğunu gösterir. Başka bir ifadeyle, kendi ülküsünü gerçeğe empoze eder. Böylece yalnız hareket halinde ve olgunlaşma yönünde hareket eden birisi olarak kalmaz, üstelik diğer canlı varlıkların aksine kendi tekamül seyrini kendisi belirler ve olacakları önceden bilir.

İdealizm, insanın hareket ve tekamülünü sağlayan en büyük etkendir. Onu mevcut gerçeğin, tabiat ve hayatın sabit ve sınırlı duvarları arasında hareketsiz kalmaması için tahrik eder.

Onu, sürekli düşünmeye, meraka, icada, araştırmaya, gerçeği aramaya, maddî ve manevî üretime teşvik eden bu güçtür. Sanayi, sanat, edebiyat ve insan kültürünün diğer zenginlikleri, hiç-

bir zaman evrenin kendisine biçtiği konuma teslim olmak istemeyen bu varlığın idealist ruhunun dışa vurumudur.

(B.E. 24/Sh. 54-55)

İdealizm, realizmin aksine, "reel" âlemin hakiki gerçekliğe sahip olmadığı görüşündedir. Dış âlemi düşünen, bizim zihnimizdir. "Realite" değil, "ide" asıldır. Yani zihnimiz olmaksızın dışsal gerçeklik varlığa sahip değildir. Eğer zihnimiz olmazsa, o da asla olmaz.

Realizm, "realite"den gelmektedir, "realite"ye inanan ekoldür. "Realite", gerçekliği olan demektir. Bizim yozlaşmış dilimizde yaygın olduğu şekilde hakikatle realitenin birbirinin müteradifi veya muadili olarak kullanıldığı şeklin aksine realite, "hakikat'ten farklı bir şeydir. Hâlbuki realite ile hakikat, birbirinden ayrı iki kavramdır. Asla birbiriyle bir ilişki söz konusu değildir. Gerçeklik, dışarıda mevcuttur, onu hissederiz. Örneğin biçim, ağırlık ve cinsini hissettiğimiz hoparlör, küçük gerçekliklerden yapılmış büyük bir gerçektir, gerçekliktir.

"Realizm", "gerçekliğin" "hakikat"inin olduğuna inanır. "Hakikat", bizim yargımızla dışarıdan aldığımız yargı arasındaki ilişkiden ibarettir. Bu ilişkide bazen hakikat, bazen batıl vardır. Hakikat, olması gerektiği gibi bir şeydir. Hâlbuki "gerçek", olan; gerçekliği olan şeydir. Bazen bir şey, vardır ve gerçekliğe sahiptir; ama hakikat ve hak değildir, tersine batıldır.

İdealizm, mutlak anlamda şu esasa dayanır: Dış dünya -olduğu gibi- insan zihninin eseridir. Göz, renkleri, olanın aksine görür. Hissedilen veya algılanan sertlik ve yumuşaklık, var olan şey değildir. Ağırlık, sıcaklık, soğukluk; dış dünyada var olmaksızın hissedilir ve algılanır. Tasarım, tasavvur, şekil ve eşya da aynen böyledir. O halde dış dünyayı, zihni olanlar olarak biz meydana getiririz.

Realizm, bunun tam aksine insanın kendisinin dış âleme en küçük bir müdahalesinin olmadığına inanır. Dış dünya görüldüğü gibidir. Meselâ bir ağaç görüldüğünde, dış dünyada varlığı var-

dır. Bundan dolayı dış dünya asıldır, zihnim ise dış eşya karşısında bir ayna ve tâbidir.

(B.E. 15/Sh. 162-163)

İdeal İnsan

İdeal insan, bir arzu, "olması gereken insan", "olmak" zorunda olan insandır.

O, "tanrımsı bir insan" olup onda Allah'ın ruhu, İblis-çamurlığ"dan oluşan öteki yarısına galip gelmiştir. O, kendi "iki sonsuz"u arasındaki tereddüt ve tenakuzdan kurtulmuştur. *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın!"* Bu, eğitim ve öğretim felsefesidir; bu standarttır. Yani konulmuş bütün sabit standartların olumsuzlanmasıdır. Allah'ın tabiat ve huyunu almak, mutlak amaca doğru, mutlak olgunluğa doğru gitmek demektir; yani kalıplaşmış biçimlerde yontulmak ve dökme insanlar yapma değil, bitmez tükenmez bir evrimdir. Bu insan, olması gereken ama olmayan insandır.

Bu ideal insan, tabiatın kıyısından geçip halka sırtını dönerek değil, tabiatın içinden geçerek Allah'ı anlar ve halkın ardınca giderek Allah'a ulaşır. Bu ideal insanın elinde Kayser'in kılıcı, göğsündeyse Mesih'in yüreği vardır. Sokrates'ın beyniyle düşünür, Hallac'ın yüreğiyle aşk duyar. Alexis Carrel'in arzuladığı gibi: "Hem bilimin güzelliğini hem de Allah'ın güzelliğini anlayan, Pascal'ın sözünü Descartes'in sözünü dinler gibi dinleyen" bir insandır.

Buda gibi haz arayışlarının ve bencilliklerin bağından kurtulur; Lao Tzu gibi fıtratının derinliğini, Konfüçyüs gibi toplumun alınyazısını düşünür.

Spartakus gibi köle sahiplerine başkaldırır, Ebuzer gibi açlar devriminin tohumunu saçar.

İsa gibi aşk ve barış habercisi, Musa gibi cihat ve kurtuluş elçisi. Felsefî düşünceye dalıp halkın yazgısından gafil kalmayan, aynı

zamanda da siyasete gömülüp popülizme ve şöhret düşkünlüğüne kapılmayan biri. Bilim, iman lezzetini tatmaktan onu alıkoymaz. İman, ondaki akletme ve mantık gücünü felç etmez. Takva, onu hiçbir işe yaramayan arınmışlığa götürmez. Çaba ve yükümlülük onun ellerini kirletmez. Cihat ve içtihat insanıdır; şiir ve kılıç, yalnızlık ve yükümlülük, duygu ve düşünce, güç ve sevgi, iman ve bilgi vb. insanı. Bütün boyutlarıyla tam bir insandır. Yaşamanın, tek boyutlu, kırık dökük ve kusurlu kılmadığı, kendinden uzaklaştırmadığı, kendine yabancılaştırmadığı insandır. O, Allah'a kulluk yoluyla, var olan her şeyin ve herkesin kulluk bağından kurtulandır. Mutlak irade karşısında teslim oluşu, her zorlama karşısında onu başkaldırıya çağırmaktadır. Ölmekte olan bireyselliğini, insanın "ölümsüz tür"üne hulul ettiren ve kendini yok saymakla kalıcılığa eren insandır o.

O, Allah'ın ağır emanetini kabullenmiştir ve bu yüzden kendi özgürlük ve iradesiyle sorumlu ve yükümlüdür. O kendi evriminin, kendisiyle Allah arasında -halktan ayrı- özel bir bağ oluşturmakta bulunduğu anlayışında değildir. O, insan türünün gelişmesi için gösterdiği çabada, halkın özgürlüğe, ekmeğe, olanaklara ve mutluluğa kavuşması yolunda katlandığı sıkıntı, açlık, yoksunluk ve işkenceyle; düşünsel ve toplumsal savaşımın çilesinin ocağında takvaya, olgunluğa ve yakınlaşmaya ulaşır.

O, çevrenin şekillendirdiği insan değildir; çevreyi o şekillendirmiştir. O, bütün cebrlerden -ki hep insanları kendi içine sıkıştırır ve kendi biçimlendirici kalıplarını onlara dayatır- bilim, teknik, toplumbilim, özbilinç gücüyle, iman ve bilinç zoruyla kurtulmuştur. Doğanın ve verasetin belirleyiciliğinden, tarihin belirleyiciliğinden, toplumun (çevrenin) belirleyiciliğinden bilim ve tekniğin kılavuzluğuyla özgürlüğüne kavuşur, kendisinin üç zindanına da saldırıp onlara egemen olur ve aşk gücüyle de dördüncü zindanından, kendi zindanından kurtulur; ona saldırır, kendine egemen olur ve "kendi kendisi"ni yaratır. O, miras alınan millî geleneklerden, toplumsal adetlerden -ki hepsi göreli olup çevre ve zaman eliyle türetilmiştir- ahlâkı kurtarmak ve tanrısal diri değerleri keşfetmek yoluyla Allah'ın ahlâk ve huyunu alır ve mutlak ahlâka ulaşır. O, artık iyiliği bir "ödev" gibi

yapmaz. Ahlâk, toplumsal vicdanın ona yükledikleri zorunluluklar dizgesi değildir. Tersine, "iyi olmak", "onun kendisi" olmuştur; yüce değerler, onun özünün temel öğeleri ve onun "oluş"unun, "yaşayış"ının, "düşünüş"ünün ve "sevgi besleyiş"inin zâtî boyutlardandır.

Allah, mutlak özgürdür, mutlak bilinçlidir, mutlak yaratıcıdır. Allah'ın emanetçisi olan ve Allah'ın kendisine benzer kıldığı ideal insan ise güzellik, iyilik ve akıllılık ile dolu ölümsüz bir iradedir. Doğa dünyasında sadece o erişmiştir göreli özgürlüğe, bilince ve yaratıcılığa. Çünkü Allah, onu kendi çehresine yakın olarak yaratıp, kendisine yakın kılmış ve onu şöyle uyarmıştır: *"Benim ardımdan gelirsen seni kendim gibi yaparım..."*

Bu, ideal insandır. Üç çehreli bir insandır bu: Hakikat, iyilik ve güzellik. Yani bilgi, ahlâk ve sanat.

O, tabiatta Allah'ın halifesidir; bilinç, özgürlük ve yaratıcılıktan ibaret üç boyutuyla yükümlü bir iradedir.

Bütün kâinata egemen, bütün meleklerce secde edilen ve aşk ve bilgiden oluşan iki sermayesiyle yeryüzü sürgününde bir tanrımsıdır o.

Dünyanın büyük isyankârı; varlığı Allah'ın iradesinin ayakları altındaki düz bir yoldur ki yaratılışa ait son planını onda, kendi elleriyle gerçekleştirmek için onun önünde uzanmaktadır bu yol. Çünkü o, tabiat cennetinden, orada insan cennetini yaratmak için özbilinç ve gurbet çölüne inmiştir.

Şu anda Allah'ın halifesi olan o, kulluğun şaşırtıcı ve zor yolunda, emanetin ağır yükü omuzunda, tarihin sonuna ve tabiatın son sınırına varmıştır.

Orada bir kıyamet ve hazırlık başlar. Bu hazırlıkta Allah, insan ve aşk, başka bir dünya yaratma işine koyulurlar; yeni bir yaratış öyküsü anlatırlar.

Bu yüzden, "Allah'ın, yere, göğe ve dağlara sunduğu ve onların üstlenmekten kaçındıkları emaneti sadece insan üstlendi." İnsan, Allah'ın bu asisi,

Bir eli şeytanın elinde: Akıl,

Öteki eli Havva'nın elinde: Aşk,

Ağır emanet heybesi omuzunda,

Dertsizlik ve mutluluk cennetinden atıldı,

Yalnız başına, bu dünyada garip kaldı.

Asi ama hep dönüş endişesinde.

Şimdi ibadetten, kurtuluşa nasıl yol bulacağını öğrenmiştir. "Gönüllü cebr"e teslim olarak

İsyan ederek kör cebrden kurtulduktan sonra umutsuz kurtuluş sıkıntısının nasıl geçeceğini öğrenmiştir.

O -ki Allah'tan kaçmıştır-

Yeryüzünün çileler ocağında

-Bilinç, yalnızlık ve seçim-

Sınav görüp aldandıktan sonra

Şimdi Allah'a dönüş yolunu

-Onu bekleyen büyük dostuna dönüş yolunu-

bilmektedir...

Bir yol ki:

Ona doğru o "olmak"tan geçer...

(B.E. 16/Sh. 44, 83-87)

İdeoloji

İdeoloji kelimesi; düşünce, hayal, ideal, zihinsel biçim ve akide anlamındaki "ide", mantık ve tanıma anlamındaki "loji" -Latince kökenlidir- olmak üzere iki kelimeden oluşmuştur.

(B.E. 23/Sh. 66)

İdeoloji, inançtan ve inancın tanınmasından ibarettir. Terim anlamındaysa insanın kendisi karşısında sınıfsal konumu, toplumsal temeli, ulusal durumu, dünyevî ve tarihsel takdiri ve bağlı olduğu toplumsal grup karşısında taşıdığı özel görüş ve bilinçtir ideoloji. İnsan onu açıklar, ona dayanarak özel sorumluluklar, çözüm yolları, yön belirlemeler, tavır almalar, amaçlar ve yargılar elde eder. Sonuçta da özel bir ahlâka, davranış biçimine ve özel bir değerler sistemine inanır.

İdeoloji, insanın toplumsal, ulusal ve sınıfsal yönünü, aynı şekilde bireyin, toplumun ve insanlık hayatının değerler sistemini, yaşam biçimini ve ideal konumunu bütün boyutlarıyla yorumlayan, "Nasılsın?" "Ne yapıyorsun?" "Ne yapmalı?" ve "Ne olmalı?" sorularını cevaplayan bir inançtır.

(B.E. 16/Sh. 42-43)

İdeolojinin cevher, hakikat ve asli rolünü tanıtan en net tarif şudur: "İdeoloji, insandaki içgüdünün devam etmesidir."

(B.E. 23/Sh. 119)

İhlâs

İhlâs, varlıksal birlik ve uyumluluk içinde bulunmaktır; düşünce ile amel arasında birlik oluşturmaktır.

(B.E. 2/Sh. 137)

İhlâs, iman, yüce insanî değerler ve kendini bütünüyle Allah'a teslim etme; kendini inkârdan kendini kabule erişme yolunda insanî varlığın biricik ve eşsiz olmasıdır.

(B.E. 2/Sh. 128)

"İhlâs", insanın olgunluğunun en yüce derecesini ifade eden, en derin sözcüktür. Bu kelimenin derinliğini, değerini ve genişliğini insan, "yenilgi" durumu dışında hissedemez. Başarı durumunda ona ulaşamaz. Zihinsel açıdan ona ulaşabilir, hatta onun hakkında bir kitap da yazabilir ancak, yine zihni konuşmuş

olur, vücudunun bundan haberi yoktur. Birçokları vardır ki zihinleri konuşur ancak, bedenleri bundan habersizdir. "İkilik", çift şahsiyetlilik! ...Bence insanlık kültüründe, insanî ve bedenî olgunluğu "ihlâs" sözcüğünden daha iyi ifade eden bir terim mevcut değildir.

(B.E. 10/Sh. 144-145)

İçeriden hicrete başlar. *Var olan*'dan olması gereken'e doğru bir hicret...

Böylece...

İhlasa, insan varlığına ve halisliğe ulaşır!

O'nun için, *O'nun vechi* için halis olmak.

Bundan bin yıl önce, Farsça lugatleri tanıyan ve Kur'an'ı iyi anlayan bir müfessir ihlâsa ne güzel bir karşılık bulmuştur:

İhlâs: Biricik olma.

Evet, *biricik olma!*

Yaşayışta biricik oluş!

Varoluşta biricik oluş!

Aşkta biricik oluş!

(B.E. 8/Sh. 106, 108)

İlâhî Dileme

"Herkes kendi yaptıklarından sorumlu tutulacaktır." (74/Müddessir Suresi 38)

Sadece fertler değil, toplum da böyledir:

"Allah, bir halkın içinde bulunduğu durumu, o halkın bireyleri kendilerini değiştirmedikçe asla değiştirmez." (13/Rad Suresi 11) Burada ilahî dilemenin Katolik anlatımı ile İslamî anlatımı arasındaki fark açıkça görülmektedir. Toplumun değişimi, Allah'ın dilemesinin değil, toplumun kendi ruhsal ve ahlâkî değişiminin sonu-

cudur. Allah'ın dilemesi denilen şey işte budur. Aynı zamanda bu, onun kanunlarından biridir.

İlahî dileme burada kelimenin Katolik anlamıyla "providence"-nin tercümesidir. Yani Allah dilerse hava sıcaklığında hiçbir değişiklik olmadan rüzgar gönderir, bulut olmadan yağmur yağdırır. Eğer isterse bir toplumu beka için gerekli olan tüm etkenlere, yetenek ve liyakate sahip olmasına rağmen yok eder veya tam aksine bu niteliklere sahip olmayan bir toplumu korur. Ama İslam'a göre Allah, her değişim için belirlediği kanunlara ve şartlara aykırı olarak dilemez. Hadiste belirtildiği gibi "Allah, işleri sebeplerine aykırı olarak gerçekleştirmekten uzak durur."

(B.E. 30/Sh. 60, 58)

İlkel Komün/Sınıfsız Toplum

Toplumdaki insanların toplu halde ve birlikte yaşadıkları ve avcılık yoluyla üretimin sağlandığı bir dönemdir. Bu dönemde üretim kaynakları -ki orman ve ırmaktan ibaretti- üzerindeki mülkiyet aralarında ortaktı (altyapı temeli burada toplu durumdaki mülkiyettir).

(B.E. 16/Sh. 75)

İlkel komün veya sınıfsız toplum: İnsanlar, insan sürüsünden ibaret oldukları zaman, yani insanlar ormanlarda grup grup meyve topladıkları, avlandıkları veya ırmakların kenarında avcılıkla meşgul oldukları zaman, özel mülkiyete ihtiyaç yoktu. Çünkü üretim kaynağı, tabiatın kendisi idi. Üretim herkesin elindeydi. Orman ve deniz; meyve, av, balık, et ve deri üretiyor. Hem de herkesin ihtiyacından daha çok. Öte yandan üretim aracı ya yoktu ya da herkesin kendisinin yapabildiği ve sahip olabildiği ölçüde basitti. Bu nedenle ne üretim kaynakları, ne de üretim araçları özel bireylerin tekelinde değildi, sosyal ve ortak mülkiyet (komün) vardı.

(B.E. 12/Sh. 213)

İmam

Kendi varlığıyla olmak için bir örnek teşkil eder ve eylemiyle ümmetin rehberliğini gerçekleştirir.

İmam adındaki böyle bir şahsiyet, tapınmak için değildir. Çünkü o, Allah'ın kuludur. En büyük âlim ve en seçkin imam örneği olan İslam Peygamberi'nin kendisi, Allah'a kulluğun en güzel örneğidir ve aslında insanı Allah'tan başkasına tapınmaktan (şirkten) alıkoymak için gelmiştir. İmam adını taşıyan böyle bir şahsiyet sadece ve sadece imam, yani önderdir hepsi bu; câhilî ve tevhid dışı olan faşist ve istibdadî anlamıyla değil, ümmetle ilgili anlamıyla imam. Ümmetin bulunmaya ve kalmaya giriftar olmasına izin vermeyen önderdir. Ümmetin hoşça vakit geçirmeye ve hazcılığa teslim olmasına izin vermeyen önderdir. Nihayet, yol göstermesinin ışığında ümmetin "hareketini ve hareket yönünü kaybetmediği" önderdir.

(B.E. 7/Sh. 46)

"İmam", "ümmet" ve "ümmi" kelimeleriyle aynı kökten gelmektedir. "Ümmet", İslam'ın inşa etmek istediği toplumun adıdır. "Ümmi", İslam Peygamberinin seçkin sıfatıdır.

İslam Peygamberinin sıfatı bağlamında ümmi, hâkim sınıfa karşı halklara bağlı peygamber anlamındadır.

"İmam", "ümmi" ve "ümmete" ittisal eden bir sıfat ve makamdır. Şiî bir tabirle İmam, daima canlıdır; daima halkın modeli ve örneğidir. Bu anlamda İmam, idealdir. Dinin itikadi ve zihinsel meselelerinin aynî ve nesnel tecessümü olup dinî bir mektebin insani nesillerin yapısında model olması için insan toplumuna verdiği aziz bir örnektir. Bundan dolayı imam, örnek anlamında, bir fabrikanın numunesi, bir mektebin aynî, nesnel tecessümü anlamındadır; yani İslam'ın hayat, iş, mücadele, hedef, ahlâk, ruh ve insani ilişkilerle ilgili itikadi usul ve esasları, ete kemiğe bürünüp ve İmam'ın vücudunda canlılık kazanmıştır.

Kur'an, kelime ve söz ile yapılmış imamdır. İmam ise insani unsurlarla yapılmış Kur'an. İmamın işi ve rolü, bazı rivayet ve dua-

larda olduğu gibi daima canlı olması anlamında "yol işaretleri" olmaktır. Yol işaretleri, kılavuzluk alâmetleri demektir.

(B.E. 15/Sh. 48)

Şia kültüründe imamın iki anlamı vardır:

a- "Numune", "ideal tip", "şehid", "usve", "yol gösteren", "hüccet", "model", "üstün insan" (insan üstü değil) "İslam'ın nesnel tecessümü", "dinin zihinsel kavramlar şeklinde ilettiği inanç ve ahlâkî erdemler bütünü", "görülen ve hissedilen İslam", 'insan şekline girmiş iman."

Bu anlamlarıyla imam, ister hayatta olsun ister ölmüş olsun; ister hâkim olsun, ister mahkum olsun; ister zafer kazansın ister mağlup olsun; her zaman canlıdır, her zaman imamdır.

Bu anlamıyla imamın imam olmaya tayini anlamsızdır; ne atamayladır ne seçimledir ne adaylıkladır, ne de verasetledir.

b- Rehber, önder, lider, ümmetin yönlendirilmesinden sorumlu kişi, tekamül yolunda öğretiye dayalı yöneticilik, rehberlik.

Bu yüzden, Kur'anî anlamıyla imamet, genel anlamda nübüvvetten üstündür. Nübüvvet, mesaj getirmektir, imamet ise mesajı uygulamaktan sorumludur, nebi, yalnızca öğretiyi iletmektedir; fakat, imam aynı zamanda (tıpkı yıllarca süren nübüvvetten sonra imamete seçilen İbrahim gibi) toplumu inşa etmelidir. Topluma rehberlik eder, toplumsal yöneticiliği elde eder, siyaseti de nübüvvetle birlikte üstüne alır.

(B.E. 26/Sh. 561-562)

İmamet

Kendine has bir rejim ve siyasal felsefe olan imametin diğer bir anlamı şudur: İmamet, ne demokratik rejim, ne veraset rejimi, ne istibdat rejimi ve ne de sınıf ve hanedan rejimidir.

Birincisi, imamet, sürekli bir nizam değildir. Her ne şekilde olursa olsun Şia imam itikadına göre on iki muayyen şahısla sı-

nırlıdır. Bundan daha fazla olmadıklarında şüphe yoktur. Bundan dolayı sürekli bir rejim olamaz. Eğer olsaydı bu silsiledeki imam şahıslar belirli olamazdı.

İkincisi, sosyal değişimin özgül bir dönemi ile ilgilidir, yani Medine dönemi ve yedinci ve sekizinci yüzyıl İslam toplumu. İslam Peygamberi sosyal ve fikrî bir devrim yapmıştır. Bu iş için de on yıllık bir zamanı olmuştur. Acaba on yıllık bir zaman zarfında, büyük bir toplumda devrimci bir nesil ve gerçek devrimci bir düzen tesis edilebilir mi?

Asla! Devrimci bir düzen meydana getirilebilir; fakat devrimci insan, devrimci toplum, devrimci kültür asla! Bu birkaç nesillik iş gerektirir.

Binaenaleyh öncelikle sınırlı bireyleri olan imamet devrimci bir rejimdir. İkincisi geçiş dönemine aittir; geri kalmış cahiliye toplumun, kültürel, itikadi ve siyasi gelişmişliğe sahip bir topluma geçiş dönemiyle alakalıdır.

Toplumun cahiliyeden, gelişmiş kâmil topluma geçişi için bir dönem vardır ki, o "İmamet" olarak adlandırılmaktadır.

O halde İslam Peygamberi'nin, kendisinden sonra on iki kişiyi vasi olarak ilân etmiş olması ve insanların Peygamber'in bu vasilerinin hükûmetini kabul etmesi gerektiği ilke ve esası, bu anlamda sadece tarihî bir izah ve meşruiyete sahip değil, ayrıca çok ileri düzeyde ilmî ve sosyal bir izah ve meşruiyete de sahiptir.

Dolayısıyla imamet, bir ideolojinin tahakkuk esasına ve toplumu bağımsızlık ve demokrasi eşiğine ulaştırma temeline dayalı geçici bir intikal devresindeki toplumun devrimci rehberlik rejimi olarak tanımlanabilecek özgül bir siyasal felsefe ve siyasal düzenden ibarettir.

(B.E. 15/Sh. 50-53)

İmamet, toplumu ve bireyleri "var olan"dan, "olması gereken"e yönlendirmek şeklindeki ağır rehberlik misyonundan ibarettir. Ama bu "imamın kişisel isteğine" göre değil, herkesten çok ima-

mın kendisinin tâbi olmasını ve sorumluluk duymasını gerektiren sabit ideolojiye göredir. İmameti diktatörlükten ayıran yan, işte budur. Devrimci düşünce önderliği ile bireysel istibdat önderliği birbirine zıttır.

(B.E. 26/Sh. 464)

İndividualizm

İndividüalizm sözlük anlamı ve ahlâk açısından bencillik ve kendini beğenme demektir. Felsefî açıdansa, kişinin toplumda bireyin asaletine inanması, yani bireyin hürriyet ve özgürlüğüne inanması ve şahsî menfaatleri topluma tercih etmesi anlamına gelir.

İndividüalistler, bireyin temel gerçeklik olduğuna inanıyorlardı. Bireylerin toplamından toplum meydana gelir. Onlar şöyle diyorlardı: Birey asil bir insandan ibarettir; bireylerin toplamından bir idare benzeri toplum oluşuyor (yani onlar toplumu bir idare ve teşkilat olarak görüyorlardı. Teşkilatı ise, onun uzvunun bireylerinin bir eseri olarak kabul ediyorlardı, yaratıcısı ve sebebi değil).

(B.E. 12/Sh. 24, 161)

İnfak

İnfak (nefek) çukurun doldurulması demektir. Burada kasıt, toplumsal çukur, yani sınıfsal mesafelerdir.

(B.E. 3/Sh. 132)

Kur'an'ın ifadesi yüce, hassas ve bilimseldir. "Zekât ve infak, zenginin fakire bir ihsanıdır." demiyor. Diyor ki; *"Onların mallarında dilenen ve mahrum olan için de bir hak vardır."* (51/Zariyat Suresi, 19). Hak! (Dilenen fakir ve sömürülen yoksul).

(B.E. 10/Sh. 121)

İnfak her şeyi vermektir. Canı, malı, hayatı, karını ve çocuğunu infak etmek. Çünkü inanç yolunda, halk yolunda bunların hepsi fitnedir. Dünyayı kirli saymalısın, geceni gündüzünü vakfetmelisin. Hem de tembelce köşene çekilip sorumluluk üstlenmeden züht, riyâzet, ibadet ve itikaf ile değil, bilakis cihadın, çabanın, halkın, inancın ve eylemin içinde.

(B.E. 7/Sh. 209)

İnkılap/Devrim

"Toplumsal alt yapının" (Structure sociale) değişmesi demek olan sosyolojideki anlamının dışında, onun siyasî anlamı, egemen olanın siyasî yapısının, gücünün, düzeninin ve sembollerinin değişmesidir, toplumun çoğunluğunun davranışıdır. Devrim, toplumsal iradenin tecellisi olarak -kendi kaderi üzerinde söz sahibi olma hakkı- bir ferdi, bir rejimi ya da bir grubu -halk karşıtı azınlığın iradesinin tecellisidir- güç ve baskı kullanarak uzaklaştırıp toplumun yönetimini eline almaktır.

Burada da darbedeki gibi ya da fetih ve işgal yoluyla gerçekleştirilen dış galebedeki gibi, hareket güç kullanılarak gerçekleştirilmektedir; fakat zor kullanmak değil, hak kullanmaktır. Hak sahibi mahrumların, haksız gâsıplara karşı güç kullanmasıdır.

Burada tayin meselesinin iki yönü bulunmaktadır: a- Hakimiyet gücünün öncekinden sonrakine intikali, devrimci bir şekilde davranarak, şiddet ve baskı kullanarak gerçekleştirilmektedir.

b- Belli bir kişi, devrim önderliğine ya da hükûmet yöneticiliğine devrimden sonra, devrim tarafından tayin edilir. Artık baskı yoktur, tersine devrimcilerin ve halkın hoşnutluğu ve kabulü vardır.

Burada devrim önderi ile hükûmet yöneticisinin farklı kişiler olması da aynı kişiler olması da mümkündür. Gandi devrim önderi; Nehru ise yöneticiydi. Lenin ise hem devrim önderi hem de devrimci hükûmetin yöneticisiydi.

Bu noktada son derece karmaşık bir mesele ortaya çıkmaktadır. Öncelikle bir devrimdeki üç karakteri somut olarak birbirinden ayırmak gerekmektedir.

1- Devrimin ideologu ya da düşünsel öğretinin kurucusu ve devrim ideolojisinin tasarımcısı.

2- Devrim önderi ya da kahramanı.

3- Devrimci hükûmetin yöneticisi veya politikacı.

(B.E. 26/Sh. 508)

Devrim ve Reform: Devrimin ya da "revolution"un bilimsel tanımı, toplumun altyapısında olan değişiklikten ibarettir. Islah ya da reformun bilimsel tanımıysa, üst yapısal kuramlarda ya da sütunlarda olan değişiklik biçimindedir.

(B.E. 16/Sh. 126)

İnsan

İnsan için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Örneğin Aristo şöyle diyor: "İnsan düşünen/konuşan hayvandır." Eflatun şöyle diyor: "İnsan siyasal hayvandır". Tanınmış din bilimci Müller ise şöyle diyor: "İnsan şekil yapan bir hayvandır." yani zihinsel şekil yapar. Mesela kişi, insan bireylerini görüyor ve insanın aynısı olan farazi bir şekil yapıyor. Fakat belirtilmelidir ki bu tariflerden hiçbiri mükemmel değildir. İnsan, bu tariflerde anlatılanlardan daha karmaşıktır. İnsanın tarifi bana göre şudur: "İnsan, ütopist, mutaassıp, siyasal, isyan eden, yaratan, meşguliyet arayan, çeşitlilik arayan ve bekleyen bir hayvandır."

(B.E. 25/Sh. 17-18)

İnsan, sürgün edilmiş bir tanrımsıdır; zıtların bir araya gelmesidir. Diyalektik bir olgu olarak "Allah-Şeytan", "ruh-balçık"tır; kendi yazgısını oluşturan özgür iradedir; sorumlu, yükümlü, Allah'ın istisnaî emanetini alan, bütün meleklerin tapındığı, yeryüzünde Allah'ın halifesi, Allah'a asi bile olan, görürlüğün yasak

meyvesini yiyen, cennetten kovulan ve bu doğa çölüne sürülen, aşk (Havva), akıl (şeytan) ve isyandan (yasak meyve) oluşan üç çehre taşıyan, sürüldüğü yerde (tabiatta) insanî bir cennet yaratmakla, sürekli savaşında balçıktan Allah'a dek yükselmekle ve bu balçık ve lığ halindeki hayvanken Allah'ın ahlâk ve huyunu almakla görevli olandır!

(B.E. 16/Sh. 61-62)

Allah'ın Ruhu + Kokuşmuş Balçık = insan.

"Kokuşmuş balçık ve Allah'ın ruhu", iki remiz ve iki sembolik işarettir. İnsan, gerçekte ne kokuşmuş balçıktan (hame-i mesnun) yapılmıştır, ne de Allah'ın ruhundan. Bilakis birincisi mutlak aşağılığı, yerinde saymayı ve duraklamayı göstermekte, diğeriyse sonsuz ilerlemeyi ve bitimsiz yüceliği anlatmakta olup insan dilinde bu anlamı tam olarak ortaya koymak için Allah'ın ruhundan daha iyi bir bileşim bulunamaz.

Kur'an'dan anlaşıldığına göre insan, iki çelişik kutup olan "Allah-Şeytan" kutupları arasında bir konumda bulunan bağımsız ve sorumlu bir iradedir. Bu iki çelişiğin bir araya gelmesi, bu "tez" ile "antitez"in toplamı -ki onun hem tabiatında vardır hem sergüzeştinde- onda hareketi, evrimsel-cebrî ve diyalektik bir hareketi ve insanın özünde ve yaşayışında çelişik iki kutup arasındaki sürekli savaşımı yaratır.

İkili ve çelişik "Tanrı-Şeytan" ya da "ruh-balçık" bileşimi (ki insan bu ikisinin toplamıdır), insanın diyalektik bir gerçeklik olduğunu söylemek ister.

Allah ya da Allah'ın ruhu -ki mutlak ve sonsuz temizlik, yücelik, güzellik, görkem, güç, yaratıcılık, bilinç, görme, bilme, sevgi, rahmet, irade, özgürlük, bağımsızlık, egemenlik ve ölümsüzlüktür- insanda, onu doruğa doğru çeken, göğün görkemine, göksel miraca, Allah'ın ahlâkıyla donanmaya sürükleyen bir yeti ve çekimdir. Oraya kadar ki insan, doğanın bütün gizlerinin bilincinde olacak bir bilgiye ulaşır; maddî ve manevi bütün güçlerin, yerin ve göğün, güneşin ve ayın, hatta Allah'ın meleklerinin -Allah'a

yakın melekler de dâhil- onun karşısında teslim bayrağını çekerek yere kapandıkları, dünya saltanatına dayalı bir varlıktır; tanrımsı bir kuldur. Bilinçli, gören, yaratan, yargılayan, bilen, hikmetli, müdebbir, temiz ve yüce bir iradedir; yeryüzünde Allah'ın emanetçisi, cennetteyse ölümsüz bir yaratık olan bir irade.

Niçin? Nasıl? Onun yarısı Allah'ın ruhudur. Bu ise onu yücelmeye, evrime, 'mutlak'a, Allah'la, ilahî doğa ve yaratılışa doğru kanatlandırılan, devinim ve yücelişe doğru sürükleyen tezdir. Ne var ki birincisiyle çelişen güçlü bir etken de onu çökeltileşmeye, donuklaşmaya, duraklamaya, ölüme, aşağılığa, çirkinliğe ve kokuşmaya çekmek ister. Böylece tanrısal bir ruh taşıyan ve sel gibi çağlayıp coşarak akan, önündeki pislikleri süpüren, kırıp döken ve yolunda yeşillikler, mutluluklar, bahçeler ve güzellikler filizlendiren, tüm bunları denize, mutlak saf ebediliğe ulaşmak için yapan insanın, sel suyunun dibine çöken, dibe oturup kalan, pekişip sertleşen, yanlan, testicilerin çamuru gibi (salsalin kelfehhar) yeri kaplayan, kaynakları tıkayan, tohumları altına alan, yeşilliklerin üzerine çöken ve üzerinde hiçbir ot bitmeyen lığ gibi, deviniminden geri durmasını, durağanlaşmasını, tarla yerine balçıklık, deniz yerine bataklık olmasını, hareket yerine duraklama, hayat yerine ölüm, Allah'ın ruhu yerine kokuşmuş balçık (hamei mesnun) ve taşlaşmışlığı olmasını sağlamaya çabalar. Bu ise tezi reddeden, çürütmek isteyen, insanı tezin karşıtı bir yöne sürmeye çabalayan antitezdir (karşı tez).

Bu iki çelişiğin bir araya gelmesiyle savaşım ve devinim ortaya çıkar. Sonuçta da evrim, bu ikisinin sonuç ve terkibidir (sentez). "Allah'ın ruhu" ile "kokuşmuş balçık" arasında "iki sonsuz" arasındaki kadar uzaklık vardır. İnsan ise bu ikisi arasında "seçim" yapması gereken bir "ikircik", bir "gelgit", bir özgür iradedir. Balçığın içinde, sertleşmiş lığların altında, ruhu, Allah'ın ruhunu seçmek ne kadar da zor ve ağırdır. O yanda üstünün en üstünü, hayal edilebilenden daha yüce ve büyük olan sonsuz ve mutlak yetkinlik, güzellik, gerçek, güç, bilinç ve irade bulunmaktadır (ahiret). Bu yanda da aşağının en aşağısı, mutlak ve sonsuz eksiklik, çirkinlik, yanlışlık, güçsüzlük, bilgisizlik ve tut-

saklık, hayal edilebilenden daha aşağı, daha çirkin, daha bencildir (dünya).

İnsanın bir ucu Tanrıdır, bir ucu şeytan. İki "uç"ta iki mutlak "imkân". İnsan sonsuz sayıda aşağı ile sonsuz yücenin bulunabileceği bir yoldur. Bu yol, varlık alanında çekilmiş bir çizgidir. Her şeyin içinden geçmektedir. İnsan ise sorumlu bağımsız iradedir. O, hem seçmek durumunda olan irade hem de seçilmek durumunda olan murattır. Brahmanizm'deki söyleyişiyle: Hem yolcu hem yol hem de gitmektir. Kendi balçıklı benliğinden tanrısal benliğine doğru sürekli bir hicret içindedir insan. İnsan, bu özlerin bir araya gelişi, diyalektik varlık ve ikili bir ucubedir. Tanrı ise burada, yani insanın özünde, insanın hayat yolunda bir sonsuz yön anlamına gelir. Aynı biçimde balçık ve çamur da bu anlama gelir. Yoksa insanın gerçek yapısı, onda bugün gördüğümüz ve bilimin sözünü ettiği, tanıdığı ve tanıyabildiği şeydir.

İnsan, bu diyalektik olgu, sahip olduğu çelişik ikili yapı nedeniyle zorunlu olarak hareket halindedir. Çelişme ve savaş alanı onun kendisidir. İki güç arasındaki bu savaş, ondaki sürekli tekâmülü gerçekleştirir.

Bu hareket, balçıktan Allah'a doğrudur. Allah neresidir? Nereye kadardır? Sonsuzluktadır. Sonuçta insan hiçbir durağa varamaz; Allah'ta yerleşmez. Bu toprak-Allah mesafesi, insanın olgunluğunun evrimsel uzanımıdır. Ama ona doğru, onun yönünde evrim ve devinim halindedir sürekli. Yani sonu 'O' olan yüceliş ve yükseliş uçuşundadır insan. Ne var ki sonu olmayan bir yüceliştir bu. O ise sonsuz, sınırsız ve uçsuz bucaksızdır. Bu da insanın sonsuz aşağılıktan sonsuz yüceliğe dek uzanan hareket ve devinim çizgisini ve aynı zamanda da onun tekâmülünün nereye değin olduğunu gösterir: Allah'a değin, Allah'ın ruhuna değin. Yani sonsuza değin, yani durmaksızın.

İnsan bir seçimdir; savaş, çaba ve tanımadır; bir sürekli olmadır, sonsuz bir hicrettir; kendinde hicrettir; balçıktan, Allah'a dek hicrettir (enfüsi hicret).

(B.E. 16/Sh. 54-59)

İnsanbilim

İnsanbilim ya da hümanizm, ekol sahibinin -dünyagörüşüne göre- insan denen varlığın ne olduğu ve ne olması gerektiği konusundaki algılama biçimidir. Burada insanbilimden amacım, bir öğretide var olan insanı tanıma biçimidir, bilinen anlamıyla insanbilim değil.

Bir öğreti insandan söz ettiğinde ve insanbilimi tanımladığında, felsefî ve itikadî algılamada insanın anlam ve gerçeğinin tanımını amaçlamaktadır; fizyoloji, psikoloji, biyoloji, etnoloji, antropoloji ve sosyoloji gibi bilimlerde var olan gerçekliğini değil. Kuru bilimsel gözde değil, onun inancında, hedeflediği öğretinin ve itikadî bakış açısının gözünde "insanın tür olarak gerçeği"dir amaçlanan.

(B.E. 16/Sh. 32-33)

İnsanın Dört Zindanı

İnsanı sıkan zindanlar hangileridir?

İlk zindan, doğa ve coğrafyadır. İnsan bu zindandan tabiî bilimler ve teknolojiyle kurtulur.

İkinci zindan, tarihin belirleyiciliğidir. Tarihin yasalarını, dönüşüm ve tekâmülünü keşfetmek, insanı bu zindandan kurtarıyor.

Üçüncü zindan, sosyal ve sınıfsal sistemdir ki devrimci ideoloji onu bu zindandan kurtarıyor.

Dördüncü zindan ise insanın kendi zindanıdır: *"Andolsun nefse ve onu bir düzen içinde şekillendirene. Sonra ona günahkarlığı ve sakınmayı ilham edene."* (91/Şems Suresi 7,8) İnsan dünyevî olanla uhrevî olanın karışımıdır. Şeytanî ve ilâhî unsurlardan müteşekkildir. Şeytanî unsurlar onu toprak tarafına sürükler; ilâhî unsurlar ise Allah'a doğru yükseltir. Ama insan bir "seçim"dir. İşte burada onun sorumluluğu ve bilinci ortaya çıkıyor ve Mevlana'nın ifadesiyle, "O, kendi savaşında perişan, karışık ve çok çeşitli durumların bir arada olmasından kurtuluyor." İçgüdüsel ve

biyolojik terkiplerin karışımıyla bilinçli, yön ve ideal tayin edici, yaratıcı ve seçici, saf ve temiz bir özsel iradeye dönüşüyor. Böylece insan "felâh"a erişiyor. "Felah", insanın kendi zindanı olan dördüncü zindandan kurtuluşu ve özgür oluşudur. Doğal içgüdüler, geleneksel âdetler, sosyal ve tarihsel cebrlerle birlikte insan benliğinin psikolojisi üzerinde donuklaştırıcı ve taşlaştırıcı tesir bırakmışlardır.

(B.E. 2/Sh. 118-119)

Cebrlerden Kurtuluş-Özgür İnsan: O, çevrenin şekillendirdiği insan değildir; çevreyi o şekillendirmiştir. O, bütün cebrlerden - ki hep insanları kendi içine sıkıştırır ve kendi biçimlendirici kalıplarını onlara dayatır- bilim, teknik, toplumbilim, özbilinç gücüyle, iman ve bilinç zoruyla kurtulmuştur. Doğanın ve verasetin belirleyiciliğinden, tarihin belirleyiciliğinden, toplumun (çevrenin) belirleyiciliğinden bilim ve tekniğin kılavuzluğuyla özgürlüğüne kavuşur, kendisinin üç zindanına da saldırıp onlara egemen olur ve aşk gücüyle de dördüncü zindanından, kendi zindanından kurtulur; ona saldırır, kendine egemen olur ve "kendi kendisi"ni yaratır.

(B.E. 16/Sh. 85)

İnsanlık

İnsanın en belirgin özelliği "kendisinden haberdar" oluşudur. Onun yaşamı ve hareket seyri, yalnızca biyolojik kanunların ve yaratılışta yapısına konulmuş olan, fıtratı ile yoğrulmuş doğal içgüdülerinin belirlemesine bağımlı değildir. Tekamül seyrinde, bilinçlenmesine paralel olarak seçme, kullanma ve yaratıcılık gücü onda kuvvetlenir. Sonuçta kendisine hükmeden tabiat kuvvetlerine ve onu şekillendiren fıtrî güçlere galip gelir. Onun varlıksal tekamül yönünü açıklayan bu zafere "insanlık" adı verilir.

(B.E. 24/Sh. 29)

İntikam

Bir kabilenin herhangi bir ferdi diğer kabilenin herhangi bir ferdini öldürüyor. Fertlerinden birisi öldürülen bir kabile, kan sahibidir; o öldürülen bu kabilenin intikamıdır (kan davasıdır). Tam anlaşıldı mı? Diyelim ki biz bir kabileyiz. Düşman kabilesinin fertlerinden birisi bizim çocuklarımızdan birisini öldürdü. Onun babası, annesi veya oğlu kan sahibi değildir; bizim hepimiz kan sahibi sayılırız. O, babasının, annesinin, büyük oğlunun değil, kabilenin intikamıdır, bizim intikamımızdır. Pekiyi, bu ne demektir? Bu bizim düşmandan bir kan talep etmemiz anlamına gelir. Hamiyet, yani omuzlarımıza binen bu intikam yüküne tahammül etmemek. Kabilevi hamiyet işte budur. İntikamını affeden veya intikam gütmeyen kimse namusunu da satmış sayılır. Kanını satan kimse namusunu da dinini de satar; onun hamiyeti yoktur. Bundan dolayı her hamiyet sahibi kabile bir intikamı olduğunda düşmandan kesinlikle onun intikamını almalıdır.

(B.E. 19/Sh. 97-98)

İrade

İnsan, iradesi olan bir varlıktır. Bu, onda bulunan açıklanması imkansız ve harikulade en büyük güçtür. Bu irade, tabiat alemini, tarihi ve toplumu kendisine mutlak olarak bağlayan nedensellik zincirine "bağımsız ilk neden" olarak dahil olur, işlev görür ve bu belirlenmiş teselsülde rol oynar.

(B.E. 24/Sh. 53)

İrfan

İrfan, insanın fıtratından kaynaklanan düşünsel bir akımdır. Genel anlamıyla irfandan maksat, bu doğal dünyada içsel korku ve endişeyi hissetmektir.

Bu ızdırap duygusu, onun doğayla ilişkisinde var olan eksiklikten doğmaktadır. Yani insan, insan olduğu ölçüde, artık doğanın kaldıramadığı ihtiyaçları hissediyor. Niçin? Çünkü doğa; insan, inek, hayvan ve bitkinin hep birlikte içerisinde yaşadıkları evdir, yuvadır. Bu doğa, hayvanın ihtiyacı üzere yaratılmıştır. Bu doğada meydana gelmiş olan insan, doğanın yani insan ve hayvanın ortak evinin gideremediği birtakım gereksinimlere sahiptir. Onda, işte bu noktada eksiklik, yetersizlik, dünyaya yabancılaşma ve bu dünyada gurbet duygusu meydana geliyor. Bu susuzluk ve gurbet, onda, gereksinim ve susama, beşerdeki irfanî ruhun tecellisinin iki aslî kaynağıdır. O halde insanın, ihtiyaç ve susuzluğunu gidermek için bu dünyada olmayan bir şeye inanması, madde ötesi yüce ihtiyaçları gidermek ve kendisinin yeri olarak hissettiği yerlere gitmek için tabiata doğru yönelmesi doğaldır. Çünkü insan, doğadan daha çok geliştiği ölçüde, doğayla yabancılaşıyor ve neticede gurbet ve yalnızlık hissediyor. Dolayısıyla bu yalnızlığı önlemek ve bu gurbetten kaçmak için, burası olmayan bir dünyaya yöneliyor.

Tek kelimeyle burada olmayan dünya, "gayb"dır. Bu yüzden çok kısa bir ifadeyle irfanın, gayba gitmek, gaybı keşfedip bulmak için insan fıtratının tecellisi olduğu söylenebilir.

(B.E. 2/Sh. 54-55)

İrfan, kendini burada garip bulan ve bütün mevcudat ve kainatı oluşturan yabancılarla aynı evi paylaşan insan fıtratının tezahürüdür. Bir oyundur ki, insan bir kafeste esir durumda, kendini duvardan duvara vuruyor, uçmak için hareket edip duruyor; kendi ısındığı vatanının havasında, kendi esaretinin kaynağı ve bizzat kendi örtüsü olmuş olan kendi varlığını ortadan kaldırmaya çalışıyor.

(B.E. 14/Sh. 138-139)

İsâr

İnsan olmak ya da ahlâk çadırının temel direği, tek kelimeyle "isâr"dır. Tek başına ve bu denli kısa olduğu halde bunca anla-

mı kendinde barındıran böylesi bir kelime yoktur hiçbir dilde. İsâr, "kendi yarar ve çıkarlarına, başkalarının yarar ve çıkarlarını yeğlemek" demektir. İsâr, ahlâkın doruğa ulaştığı bir edimdir. Bir kimse iki yolla -birinci yol kendi çıkarına, güvenine, var olmasına çıkarken, ikinci yol, tüm bunları, başkalarının yararına, onların mutluluğu uğruna terk etmeyi gerçekleştirir- karşı karşıya kaldığında ikinci yolu, yani "başkaları"nı seçerse "isâr"da bulunmuş olur. Bu, bireyin bir yandan kendi çıkarlarını sağlarken ve kendisi için yaşarken, bir yandan da başkalarının iyiliğini düşünmesi ve başkalarının yaşayışlarını sağlaması diye ifade edilebilecek bir yoldan apayrı bir yoldur. Böyle olursa bu isâr olmaz, ihsan olur.

(B.E. 16/Sh. 242)

İsâr, her şeyi bağışlamak ve hiçbir şey almamak için bir buyruktur.

(B.E. 16/Sh. 248)

İsâr, bireyin, insanın başkasını kendisine tercih ettiği bir aşamadır. İsâr, başkasını kendisine tercih etmek demektir; hatta senin, başkasının veya başkalarının canını kendi canına tercih etmen; onu koruman, kendini yok etmen demektir. Burada anlaşılıyor ki insan, iki ölümden birini, kendi ölümünü seçmiştir; canının ölümünü, menfaatinin ölümünü, şöhretinin ölümünü, mutluluğunun ölümünü, huzurunun ölümünü, malının, yediğinin, içtiğinin ölümünü...

(B.E. 25/Sh. 150-151)

İsmet

İsmet, halkın önderinin, toplumun liderinin, halkın alın yazısını elinde bulunduran kimsenin, halkın kendisine iman beslediği önderin bozuk, zalim, güçsüz, korkak ve uzlaşmacı olmaması, hiçbir zaman çirkinliklerin çevresinde dönüp durmaması gerektiği anlamındadır. Bu anlamıyla ismet, İslam yönetimi iddiasında bulunan, ama güçsüz, kirli, bozuk ve hain olan herkesin ağzına indirilen sert bir yumruktur. Şia'nın ismete olan inancı, bu

azınlığı sürekli olarak -toplumsal ve düşünsel bir ismet içerisinde- kirli güçlerden uzak kalmaya ve onlara bulaşmamaya zorluyordu. İslam tarihinde ismet, kendilerini Peygamber'in halefi kabul eden ve Yunan, Roma, Doğu ve Batı hükümdarları gibi halkı yöneten halifeleri ve bağlılarını aşağılayıp mahkûm eden ve onlar için dayanılıp benimsenilmesi olanaksız süregelen bir darbeydi. İsmet ve ismete olan inanç, halk kitlesiyle, din adına kitleden yararlanmak isteyen yönetimler arasında bir duvardı.

(B.E. 9/Sh. 199-200)

Düşünsel ve toplumsal kılavuzların, halkın imanından, bilgisinden ve yönetiminden sorumlu önderlerin temizliğine ve takvasına inanmak demektir. Yani hain yönetimin reddedilmesi, temiz olmayan âlimi izlemenin ve hilafet kuramlarına bağlı ve saptırıcı ruhanîlerin reddedilmesidir.

Safevî Şiası'nda ismet; özel bir zat olup insan türünden gelmeyen, hata ve yanılgıya düşmeyen gaybî varlıklara özgü istisnai bir sıfattır. On dört kişinin bu türden kimseler olduğuna inanmaktır. Yani hain yönetimin doğal olduğunu kanıtlamak, pak olmayan âlimin ve zalimlere bağlı ve saptırıcı ruhanîlerin kabulü demektir.

(B.E. 9/Sh. 249)

İsrâ

Peygamber, geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı İsrâ hareketiyle, büyük tevhidî dinlerin iki kıblesi arasında bağlılığı bildirmek yani kendi varlığında Mescid-i Haram'ı Mescid-i Aksâ'ya bağlamak istemektedir. Bu bağlanma manevî bağlanmayı sembolize etmektedir: Peygamber, kendi İslam'ını Hıristiyanlık ve Yahudilik hareketinin köklerine yani Musa ve İsa'ya bağlamak istemektedir. Bu bağlanma aynı zamanda bütün tevhidî dinler arasında şirke karşı bir vahdet, tarihî veraset ve ortak cephe oluşturmak için sembolik bir alt yapıdır. İşte bu üç

büyük tevhidî din arasındaki vahdette İsrâ, yani Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gidiş hareketi, bu siyasî ve tarihî rolün sembolüdür.

(B.E. 2/Sh. 219)

İstiz'af

Kur'an'da kullanılan "istiz'af" kelimesi, "çaresizliğe ve zaafa düşürmek" anlamına gelmekte olup çok düşündürücüdür. Çünkü istibdat, istismar, isti'bad (köleleştirme), isti'mar (sömürgeleştirme) ve istihmar (eşekleştirme) gibi tabirlerden daha genel bir tabirdir. Bunlar hep "istiz'af"ın çeşitli zaman ve sistemlerdeki farklı biçimleri olup kimi zaman istiz'afın bir biçimiyle mücadele edilip ortadan kaldırılırken başka bir biçimi onun yerini almaktadır. İster iktisadî zaaf (istismâr), ister siyasî zaaf (istibdât), ister ulusal zaaf (isti'mar), ister fikrî, ruhî ve ahlâkî zaaf (istihmar) ve ister sonradan türetilebilecek başka bir zaaf olsun, insanı zaafa düşüren her sistem istiz'af sistemidir. Bu sistemin mağdurları ise mustaz'aflar sınıfını meydana getirirler. İşte Kur'an, bu sınıfın kurtuluşundan ve dünyada istiz'afın alt edilmesinden söz eder. Bu yüzden sözü diridir Kur'an'ın. Oysa onun yerine, onun şekillerinden birini, örneğin "istib'ad" ya da "isti'mâr" veya "istibdâd"ı yok etmeyi hedef alsaydı, bağımsızlığın ya da demokrasi ve liberalizmin gerçekleşip kölelik sisteminin ortadan kaldırılmasından sonra sözü ölmüş ve misyonu tamamlanmış olurdu ve sadece tarihî değeri olurdu o zaman. Bağımsızlık ve liberalizmden sonra da halk kitlesi yine sınıfsal istismar ve fikrî eşekleştirme gibi başka şekillerde zayıflığa düştüğü için (insanlarda var olan insanî güçleri ve ilahî yetenekleri felç edip güçsüzlüğe düşüren ve bilinci, uyanışı ve sorumluluğu etkisiz kılan kara büyü mesabesindeki din, sanat, felsefe, edebiyat, ideoloji, propaganda, bilim, cinsel özgürlük, boşluk felsefesi, Beckett oynamalar, hiççilik, tasavvuf, zâhitlik, bireyselcilik, riyâzet, zihinselcilik, maddecilik, realizm, idealizm, uyuşturucu

maddeler ve binlerce yeni, eski ve renk renk kural aracılığıyla), eğer Kur'an "istiz'af"ın şekillerinden biriyle mücadele etmeyi hedef seçmiş olsaydı, Kur'an'ın misyonu bu yeni durumda işe yaramaz olurdu. Böyle olunca da aydınlar, kaçınılmaz olarak, yeni sistemi ve yeni ortaya çıkan insanlık dışı durumları ve formları açıklayıp onlarla mücadele edebilecek yeni bir ideolojiye ihtiyaç duyarlardı.

(B.E. 20/Sh. 211)

Bütün sınıflı sistemlerde ortak ve sabit bir sınıfsal taksim vardır. Şu anlamda ki dikey kesitte her bir toplum (ister serflik sisteminde olsun, ister sermayedarlık sisteminde, ister kölelik çağında olsun, ister hürlük çağında) iki sabit sınıfa ayrılır bu sınıflandırma, toplumun kaynaklarına, araçlarına ve üretim ilişkilerine göre gerçekleşir ve toplumu, Kur'an'ın kapsamlı kavramıyla istiz'af eden kutup -egemen sınıf- ile istiz'af edilen -mahkûm sınıf- şeklinde ayırır. Bu iki sınıfın her birinin dikeyi -toplumsal şekle göre- birkaç yatay sınıftan mürekkeptir.

(B.E. 7/Sh. 101)

İsyan

İsyan, Allah'ın "irâde"sine karşı bir "irâde" yani tabiatın cebrine karşı özgürlük, seçim, sorumluluk, bilinç ve sonuçta tokluk ve dertsizlik bahçesinin, ihtiyaç, açlık, susuzluk, ızdırap ve dert dünyasına dönüşmesi demektir. Yani hubût/iniş demektir.

(B.E. 6/Sh. 96)

İsyan; fert olarak benim, bilinçsizken beni böyle -bu duygular, özellikler, düşünce biçimi ve hayat tarzı ile- oluşturan tarihin zorlayıcılığı zindanından çıkmam ve tarihin beni sürüklediği yola başkaldırmam demektir.

(B.E. 29/Sh. 70)

İş-İşsizlik

İş birkaç çeşittir:

1- Hakiki, faydalı ve üretimsel işle meşgul olma şeklindeki iş (emploi).

2- Sözde iş, yani bir meşguliyet, ama beyhude bir meşguliyet olan iş, çalışma anlamında müzmin işsizlik (sans-emploi). İşçi, yedi sekiz saat veya belki daha fazla çalışıyor; fakat o işten topluma bir fayda gelmiyor. Sermayesi on tümeni geçmeyen ve birkaç paket sigara ve kibrit alıp satmak için caddelere dökülen işçiler gibi.

3- Gizli işsizlik (emploi degisa). Bu tür iş de toplum açısından faydasız bir iştir. İşçi gizli işsizlikte çalışıyor, zahmet çekiyor, fakat işinin kendisi beyhude ve faydasızdır. Bunun müzmin işsizlikten farkı var (masa gerisinde bayrak veya flama ile oynayan memurlar).

4- Mevsimlik iş (emploi periyodik). Mevsimlik iş, işçinin yılın büyük bir kısmında işsiz olduğu, sadece belli bir dönemde çalıştığı iştir. İnşaat işleri buna örnek verilebilir.

5- İşsizlik (chômage), meşguliyetsizlik, mutlak işsizlik.

(B.E. 12/Sh. 81)

İşrak

Gerçek hakikati gösteren ve insana anlatan şey, akıl ötesi bir etkendir. Akla karşı, hissettiğimiz ve hakikati onunla tanıdığımız tek güç, işraktır (intuition).

İşrak, tasavvufumuzda gönül olarak anlamlandırılan şeydir; gönül, büyük hakikatleri anlayabilir; fakat akıl onları anlamaktan acizdir.

(B.E. 15/Sh. 68)

İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmak

Bugün dünya aydınları tarafından "insanî ve toplumsal sorumluluk" diye ifade edilen şey, İslam'da açık ve belirleyici bir ifadeyle, "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker" şeklinde ifade edilmiştir.

(B.E. 26/Sh. 190)

İslam, takipçisi olan bireyin ya da grubun toplumsal sorumluluğunu bir ya da birkaç toplumsal konuyla sınırlandırıp belirlememiştir. (Çünkü toplumsal olgu, geçici ve değişken bir fenomendir.) İslam, bunu tarihsel dönemlerdeki akışa ve toplumsal şekillerdeki değişime rağmen sabit kalan ve her devirdeki ve her sistemdeki insanda ortak ve benzer olan iki insanî olgu üzerine bina etmektedir ki bu da onun 'fıtrî oluşu'nun açık bir göstergesidir.

Onlardan biri "marufu emretmek" diğeriyse "münkerden sakındırmak"tır. Bu ikisinin, iki "insanî ve fıtrî çaba" olduğunu görmekteyiz. İslam, bunu takipçilerine iki "farz toplumsal çaba" olarak sunmuştur.

(B.E. 26/Sh. 193)

İyiliği emredip kötülükten sakındırmak (Emr bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker), bireyin kendi toplumunun ve inandığı ekolün kaderi konusundaki görevidir. Aydın kişinin sorumluluğudur, yol yordam sahibi insanın, ideolojiye inanan insanın, hizbi olan bireyin, geri kalmış ve sömürülmüş tutsak bir topluma mensup insanın...

(B.E. 5/Sh. 51)

İslam'ın, kendi takipçilerinin toplumsal sorumlulukları için seçtiği dil, tarihin bütün devirlerinde, bütün toplumsal sistemlerde ve insanlara sıkıntı veren bütün sayısız çatışma ve çelişkilerde canlı olması ve rehberlik rolü üstlenmesi gereken dinin dilidir. Bu yüzden genel ve çok kapsamlı iki kelime olan maruf ve münker kelimelerini seçerek her birinin işlerlik durumlarını ve ölçülerini bulmayı her çağın, her sistemin insanının içtihat ve anlayışı ile insanlar için her zaman ve zeminin çirkinlik ve güzelliklerini ortaya

koymasına bırakmıştır. "İyiliği emretme kötülükten sakındırma"yı o asil ve geniş İslamî anlamıyla göz önüne almalı ve öyle uygulamalıyız. Çünkü toplumdaki birçok münker ve maruf ölçütü, her gün başka bir renk ve görünüm alıyor. Bunlara ilişkin kavrayışlarımız sadece bir veya birkaç kuru ve soyut zihinsel kalıp içerisinde katılaşıp kalırsa, sadece ve sadece geçmiş dönemlere özgü bir veya birkaç dışsal ölçütü tanımış olacağız veya şimdiki zamanda özel bir sistemde, zamanın geçmesiyle birlikte bu şekilde bir maruf ve münker bile mevcut olmayacak!

En büyük münker, bizim iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma dairesini ferî ve ferdî konularla sınırlamamız ve sabit olgulara münhasır kılmamızdır!

Bu bakımdan içtihat yoluyla kendi zamanının maruf ve münkerlerini keşfedip belirlemek ve sonra da iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmaya rehberlik etmek, her çağın ilmî önderliğinin ve fıkhî içtihadının uhdesindedir.

(B.E. 7/Sh. 67-69)

İyi Olmak/İyilik

İyi olmak! Heyecan verici bir kelime değildir iyilik. Farsçada "iyiliğin" olağanüstü bir ihtişamı ve azameti yoktur. Ortalama olmakla, kokusuz ve özelliksiz olmakla aynı saftadır. İyi olmak, bizim gözümüzde, kötü olmamak demektir! Oysa bu, bayağı bir anlamdır. İyi insan! Kimlere iyi insan deriz? Sadece damatlığa, aile kurmaya yarayan, hali vakti yerinde olan kimselere. Hem tabiatın sözünü hem de bütün insanların sözünü dinleyen kişilere. İyi insan, yani kimsenin kendisinden kıl kapmadığı kimse? Nasıl yani, ne demek bu?

Burada, iyi olmanın, hayatın, halkın ve günü gün etmenin üstünde bir seviyede, en yüksek "güzel oluşlarla" birleştiğini, birbirine karıştığını; burada, en yüce duyguların bile kısacık ellerinin güçlükle eşiğine erebildiği burada, olağanüstü ruhların miraçlarının zirvesinde, iyiliklerin en yüce güzelliklerden bile güzel

olduğunu; güzelliklerin, en semavî, en mukaddes iyiliklerden bile iyi olduğunu kim biliyor? Burası başka bir dünyadır; burada başka şeyler vardır: Başka renkler, ateşler, aydınlıklar, haller, niyazlar, dertler, susuzluklar, aşklar, dostluklar, bağlar, duygular, tasvirler, çırpınışlar, imanlar... Hiçbir tabirin ayağı oraya adım atamaz. Hiçbir dilin eli yüksek eteklerine uzanamaz. Zamanın tatlı bir oyun oynaması lazım. Şairin dediği gibi, şiiri çok yinelenen bir şey olsa da anlamı benim sözünü ettiğim bu yerde, tamamen başkadır. Kavramı açık ve yinelenen, ama anlamı bir mûcize büyüklüğü, şaşırtıcılığı ve güzelliğinde olan sözlerdendir.

(B.E. 13/Sh. 294)

Jeografizm

Jeografizm ekolü, sert, yumuşak ve orta olmak üzere üç tabiata inanır. Sert iklimli topraklarda iş ve üretim mümkün değildir. Bu tür topraklarda su, kanal ve ırmak yoktur ve buralar tarıma, uygarlığa ve şehirleşmeye elverişli değildir. Bu toplumda yaşama ve hareket oluşmadığından, -burada birtakım kimseler yaşasalar da tarih oluşmaz- gördünüz ve görmektesiniz ki hâlâ ilkel biçimde yaşayan birtakım kabileler vardır ve bunlar Çin'le, Fransa'yla, bizimle ve bütün insanlıkla yaşıt olmakla birlikte, durgunluk ve yerinde sayma durumunda kalmışlar ve hiç kımıldamamışlardır. Diğer toplumlar ise devinim içinde olmuşlardır. Dolayısıyla bin yıllık geçmişi bulunmak, tarihi bulunmanın kanıtı değildir. Tarihsel geçmişten amaç tarihin hareketidir.

Öte yandan, beslenmek, barınmak ve giyinmek için insanların tedbir almalarına, çabalamalarına ve mücadele etmelerine gerek kalmayacak ölçüde nimet bolluğunun olduğu bir yerde doğal olarak, düşünme, teknik, örgüt sistemi, iş bölümü ve uzmanlık oluşmaz; böyle bir yerde tarihin hareketi de yoktur. Öyleyse tarih nerede oluşur? Tabiatın insan karşısında ne açık bir sofra, ne de korkunç ve yaşanılamaz bir mezarlık olduğu yerlerde.

(B.E. 17/Sh. 72-73)

Jugement de Fait ve Jugement de Valeurs

Yaptığım bütün araştırmalar için veya incelediğim her kitapta ve değerlendirdiğim her eserde işaret edeceğim iki bilimsel çalışma yöntemi vardır.

Biri aşamanın teknik ve resmî ıstılahı, jugement de fait'tir. Diğer aşama ise jugement de valeurs veya jugement des valeurs'dur. Jugement, yargıda bulunma ve hüküm verme anlamına gelir. Fait ise olan, meydana gelen, yani hariçte, dışta olan şey, var olan ve aynî, gerçek, nesnel olan şey anlamındadır.

Birinci aşamada -jugement de fait aşaması- "fait"leri, gerçek ve gerçekliği inceliyoruz, araştırma aşamasını kastediyoruz. İkinci aşamada -jugement de valeurs aşaması-, tanıdığımız şeyi değerlendiriyor, iyi yapıyor ya da kötü yapıyoruz, ona inanıyor veya onu inkâr ediyoruz. İyi ve kötü olduğuna, hak ve batıl olduğuna hükmediyoruz. Avam, bu iki aşamayı birbirinden ayırmıyor ve hemen baştan jugement de valeurs ile başlıyor, değerlendiriyor. Henüz başlangıçta değerlendirmede bulunuyor. İyi ve kötü diyor, hayır ve şer diyor, inanıyor veya inkâr ediyor, seviyorum ya da sevmiyorum diyor. Bütün bunlar, jugement de fait ile başlamasından ve gerçekliği olduğu gibi tanımasından öncedir.

(B.E. 14/Sh. 236)

Kâsitîn

"Kâsitîn", "Kıst" kökünden gelmektedir ve anlamı adalet ve eşitliktir. Arapça gramerinde bazen kelimelerin kökü, başka bâblarda ya da kiplerde çekildiğinde tam zıt bir anlam kazanır. Mesela "ucme", "müphem, belirsiz, dilsiz" anlamındadır (acem de onunla aynı köktendir), ancak bu kelime, "ifal" bâbıyla çekildiğinde "icâm" olur ve anlamı da müphemliğin ortadan kaldırılması olarak değişir.

Diğer bir örnek de "nafaka" kelimesidir. Bu kelime "çukur" ya da "mesafe" anlamındadır. Kelime if'âl babıyla çekildiğinde "infak" oluyor ve anlamı da "mesafeleri ortadan kaldırmak" biçiminde değişiyor. İnfak etmek, "sınıfsal mesafeler ile mücadele etmek" demektir. Burada da "kâsit" kelimesi, "kıstın zıddı" olarak, zâlim, istismarcı ve adalet düşmanı anlamındadır. Bu nedenle kâsitînden maksat, zâlimlerdir. Yani zâlim, cebbar, cellat, halkın haklarının ve özgürlüklerinin düşmanı, servet ve güç düşkünü, zorba, menfaatçi, mütecaviz ve diktatör olanlardır. Cepheleri, çehreleri, tavırları, geçmişleri, tarzları, sloganları vs. tümüyle açık ve belirgindir. Halk da tereddütsüz bir şekilde onların tümünü tanımaktadır.

(B.E. 26/Sh. 201)

Kader

Her milletin kaderi, ekonomik üretimin belirlediği durumdan ibarettir. Her bireyin veya insan toplumunun kaderi de onun kendi dışında kalan çevrenin zorlayıcı iktidarının elindedir. Marks ve Engels'in deyimiyle: "İnsan vicdanı, insanın sosyal konumunun zorunlu ve doğal bir sonucudur. "

"Bu ilkeye evet demek, insanın önceliğine hayır demektir, burada akla fazla ihtiyaç yoktur," şeklindeki bu sözün hakikatini anlamak için sadece sağlıklı ve özgür bir akıl yeterlidir.

İslam, tarihteki ilmî yasaları ve sosyal etkenleri reddetmediği gibi, tam aksine onlara istinat eder. İnsanı, bunları tanımaya ve onları izlemeye çağırır. Kaderi belirlemede ve sosyal sistemi değiştirmedeki muhatabı, doğrudan doğruya bilinçli, özgür, eylem gücüne ve seçme kabiliyetine sahip insandır, yani sorumlu insandır. Bu yüzden kaderini değiştirmeyi, sadece üretim tarzını değiştirmede değil, düşünce tarzının ve salih amelin bilinçli bir şekilde değiştirilmesinde görür. İslam'ın dilinde birbirinden ayrılmaz bir şekilde tekrar edilip duran salih amel ve imana istinat etmek, İslam'ın sosyal konumdaki değişimi, insanî konumdaki değişimin bir sonucu olarak gördüğünü göstermektedir, İslamî, insanî konumun değişiminde, bilinçli inanca ve devrimci eyleme dayanmakta ve şunu vurgulamaktadır: Bir toplumun gerçek muhtevası -şekiller, tavırlar, zahirî ilişkiler ve bugün devrim adı verilen şeklî yer değiştirmeler değil- insanlar, gerçek muhtevalarını ve insanî mahiyetlerini bizzat değiştirmedikçe zorunlu (cebrî) bir şekilde değişmez.

Sosyal konumundaki, yaşamsal statüsündeki ve tarihî yazgısındaki değişim karşısında insanın önceliği, sorumluluğunun büyüklüğü ve ağırlığı tam da burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü, mukadderatını sosyal kaderinin belirlediği bir insan sorumlu değil, edilgen olacaktır.

(B.E. 5/Sh. 141-142)

Kader: Yazgı, takdir, sınır, ölçü değer güç, hürmet, eşitlik, bir işte tedbir ve hazırlık, olguların tecelli zamanıyla irade arasındaki ilişki anlamına gelir.

(B.E. 2/Sh. 194)

Kadir Gecesi

"Şüphesiz biz onu Kadir Gecesi'nde indirdik. Kadir Gecesi'nin ne olduğunu sen ne bilirsin?" Kadir, hem değer, hem de takdir anlamındadır. "Kadir Gecesi bin aydan daha üstündür." Bir gece var, herhangi bir gece... Zamanının değerleri arasında fark vardır. Bu

birkaç saat (Kadir Gecesi) tarihin bütün zamanlarından daha kıymetlidir. *"Melekler ve Ruh bu gecede Rablerinin izniyle her yönden inerler. Selâm olsun bu geceye, güneş pınarı ansızın fışkırıncaya kadar."* (97/Kadir Suresi). Kuşkusuz bu gece, güneş patlamasına bağlanacak bir gecedir. Bunun için gece, karanlık ve gergin olmasına rağmen o kadar değerlidir. Çünkü değer yaratan, yeni bir takdir ve yeni insanlar yaratan gecedir. Bütün geceler ve bütün çağlar böyle değildir elbet. Tekrarlanan, birbiri ardınca gelen zamanlar, geceler ve gündüzler çoktur; ama onlarda yeni bir insan, yeni bir düşünce ve yeni bir hareket meydana gelmiyor, insanlar geçmiş kavramlarla geviş getirmektedirler. Varis oldukları şey donuk ve katıdır. Bu devrim yaratıcı, devrimci, yetiştirici kısa zamanlar; karanlıkların hâkim olduğu ve fecre bağlandığı zorlu, sıkıntılı, işkence ve güçlüklerle dolu olmasına rağmen mukaddes zamanlardır. Dolayısıyla, Kadir Gecesi mukaddes bir gecedir.

(B.E. 2/Sh. 194)

Kapalı ve Açık Ekonomi

Kapalı üretim ve ekonomi ne demektir? Bir köy düşünün:

Ana yolun yanında değil. Modern üretim araç ve işleri oraya gelmemiş. Köylülerin sabanı var, çeşmesi ve harmanı var, mal ve kumaşlarını kendileri dokuyor, kendileri dikiyor ve kendileri giyiyorlar. Bu köy, kapalı bir üretim ekonomisine sahiptir. Buğdayı tarladan getirir. Arpayı da tarladan getirir. Arpayı merkebine verir, buğdayı ise kendisi tüketir. Pamuğu hanımına verir, hanımı da ondan kumaş dokur, elbise diker ve kendisi de giyer. İneğinin sütünü verir ve karşılığında yumurta alır. Meyvesini yün ile değiştirir. Başka birisi ise yününü lor ile değiştirir. Lorunu verir ve karşılığında soğan alır. Bu köy kalesinde üretim ve tüketim, kapalı bir daire etrafında döner.

Bu kaleye baktığınızda, tam bir kapalı toplum görürsünüz. İran'da hâlâ kapalı toplum özelliğine sahip böyle kaleler vardır.

Örneğin çevresinde hisar olan, dört burcu ve bir kapısı bulunan bir kale görebiliriz. Bu, oranın kapalı bir toplum olduğunu göstermektedir. Toplumun kapalı oluşunun işaretlerinden biri, kapalı üretimdir. Yani üretim ve tüketim, birbirini bir daire üzerinde izler. Döngüsel bir yapı vardır burada, kendisi üretir, kendisi tüketir. Yani ne dış üretimlere ihtiyaçları vardır ne de ürettiklerinin dışarıda tüketilmesine. Dolayısıyla üretim ile tüketimin birlikte oluşu, kapalı ekonominin temel özelliklerinden biridir.

Böyle bir köye bir adam geliyor ve derin bir kuyu kazıyor. Bir kez iki yüz bin tümenlik pancar işi yapıyor ve üç yüz bin pancar elde ediyor. Birden bu kapalı daire açılıyor. Burada üretilen pancarların tamamı, bu köyün iç üretim dairesinin bir parçası değildir. Bu pancarlar, otomobiller ve kamyonlarla, 10 km. veya 20 km. uzaklıktaki şeker fabrikasına gidiyor (gördüğümüz gibi üretimin kapalı dairesi açılmış); fabrikada şekere dönüşüyor ve ürünü iç ve dış pazarların tamamına dağıtılıyor. Görüyoruz ki bu köyün kapalı iç üretimi açık pazarlara doğru açıldı. Öteki kapalı ekonominin manası, bu ise açık ekonominin manasıdır.

(B.E. 14/Sh. 27-28)

Kapitalizm

Kapitalizm, bireysel bir sermayedarlık ve makine zenginliğidir. Bu sistem zorunlu olarak sömürüyü icat ediyor.

(B.E. 12/Sh. 226)

Burjuvazi ile kapitalizmin ayrılış dönemi o kadar belirgin olmayıp kimileri kapitalizm ile burjuvaziyi tek dönem olarak görmektedirler; yani kapitalizmi burjuvazi düzeninin tekamül etmiş dönemi olarak kabul etmektedirler ama kimileri de aradaki farkı belirginleştirmek istemektedirler (benim görüşümce de belirgindir). Ben de bu ikinci görüşe inanmaktayım. Bu ikinci görüş şudur: Klasik şekliyle burjuvazi, şehir hayatına ve el emeğine dayalıdır.

(B.E. 18/Sh. 32-33)

Burjuvazinin kapitalizme dönüşüm seyri, sermayenin artışa eğilimli olduğu, ama sermayedarın azalmaya yüz tuttuğu ikili bir seyirdir. Öyleyse ki siz, Sebzivar gibi küçük bir şehre girip orada kaç tacirin bulunduğunu sorduğunuzda, burada yedi-sekiz yüz tacir var, derler. Washington'a gitseniz ve burada kaç sermayedar var, diye sorsanız, iki üç kadar; fazla yok, derler. Çünkü makinenin değiştiricilik rolüne soyunması bakımından, bilim adamının makine fabrikası için hazırladığı proje için büyük sermayelere ihtiyaç vardır. Kimi zaman, uzmanın bir üretim işi için, ya da bir makine için [sipariş] verdiği bir lambanın -ki filan özellikleri taşımalıdır- tutarı beş milyon tümendir. Bir makine ya da bir fabrika, başka formüllerle, başka mühendislerle vs. yapılmalıdır. Fakat özel bir deney için sadece bir lambanın üretilmesine ihtiyaç vardır; harcamaya yol açacak birkaç lamba üretimine ihtiyaç yoktur. Bir deney için bu lambanın masrafı birkaç milyon tümendir. Bu deneyin sonuca ulaşmaması da olasıdır. Bu, kat kat sermayeye muhtaçtır. Bu yüzden bu yeni değişimde sermayeler parça parça olmaktan çıkıp birbiri üzerine yığılırlar ve birkaç kutuplu olurlar. Dolayısıyla sermayedar sayısı azalır, sermaye artar.

Toplumda sermayenin neden arttığına gelince (bu konu çok önemlidir): Örneğin, toplumda yüz milyar dolar sermaye var. Burjuvazi döneminde on bin tüccar bu paraya sahipti. Şimdi örnek olarak beş yüz sermayedar bu sermayenin tamamına sahip olmak durumundadır. Önceden on bin kutupta toplanmışken şimdi beş yüz kutupta toplanmıştır. Fakat neden bu on milyon dolar, yüz milyon dolar, örneğin elli altmış yıl içinde yüz katına çıkmıştır? Sermayenin bu yığılışı, makine işi için büyük sermayelerin zorunlu olmasından dolayıdır. Fakat sermayenin kapitalizm döneminde yükselerek artması niye? Bu, makinenin rolü dolayısıyladır. Bu rol, fazla (surplus) üretim adıyla makinede bulunan bir rol olup sanayi sermayedarlığının sosyolojisinin anlaşılmasının en temel anahtarıdır.

(B.E. 18/Sh. 38-40)

Kardeşlik

Bütün insanların tabiatları aynıdır, zira tüm insanlar bütün farklı renkleriyle aynı kaynaktan gelmişlerdir.

Dış tehlikeye karşı zaferin kefili olan dinî kardeşlik ve vatandaşlık, iç eşitliğe karşı iki kardeşin eşit olmamasını korumanın teminatıdır.

Antiemperyalist mücadelenin sona ermesinden ve sömürünün tamamen kovulmasından sonra derhal mücadelenin biçimi değiştirilmeli ve içe çekilmelidir. Bu aşamada mücadele, kendi millî şeklinden sınıfsal biçime dönüşmektedir. Yabancıya karşı anlamı olan "kardeşlik" sloganı, yerini "eşitlik" sloganına bırakmalıdır.

(B.E. 4/Sh. 296-297)

Bir toplumda kardeşçe yaşamak, eşitlikçi bir hayat temeli dışında imkansızdır.

Sınıf düzeninde, sömürü ekonomisinde, bireysel mülkiyette din kardeşliği, millî birlik, insanî eşitlik gibi sözler yalnızca şiir ve nesir yazmaya veya konuşma yapmaya yarayan edebî konulardır. İlahî tevhid, sınıfsal şirke dayalı toplumlarda yalnızca nifak için kullanılabilecek bir kelimedir.

(B.E. 20/Sh. 412)

Karma (Hinduizm'de)

İnsanın duçar olduğu bu girdap nedir? Karmadır, tenasühtür. Yani sen -her birey-, şu cebrin mahpususun: Büyü, yetiş, ızdırap çek, çaba harca, kin ve aşk besle, mahrumiyetleri gör, yaşa, ihtiyarla ve öl. Böyle aşamalardan geçeceğin bir cebrî durum. Bu duruma göre yine bu dairevi hareket başlasın. Tekrar başka bir hayvan ve insanın bedeninde dünyaya gel, hayatın bu çetin ve ızdırap dolu bütün aşamalarını kat. Doğumevinden ihtiyarlığın

zirvesine git ve ölümün üstüne düş; yine tekrar ikinci defa, üçüncü defa, dördüncü defa ta ebede kadar.

Bu arabanın, bu tekerleğin adı "Karma"dır. Bundan dolayı sen, daima bu cebr dairesi içinde olmaya mecbursun, sonsuza kadar dönmen gerek; bu dönüşümün esiri ve bu cebrin zindanı oldukça da kurtulamazsın; o halde bu "Karma" döngüsünden kurtulman gerekir.

(B.E. 15/Sh. 79-80)

Kendini Bilme/Özbilinç

Öz vicdan, kendini hissetme, kendini bilme, kendi özüne karşı huzurî bilgi demektir. İçi boş, yalancı ve görünen ben veya benlerin içinde gömülü ve bilinmez olarak duran o "ben"i kavramaktır. Özünü ortaya çıkarmak için çalışmak, öz varlığının en gizli ocağında yanacak kibriti bulmak, içinde isyana kalkışmak, kendi içinde tutuşmak, öz varlık harabelerindeki gizli hazineleri çıkarmak, gösterdiğim "ben"i inkar etmek, hayatın bende sürekli gizlediği "ben"e inanmak, olduğum "ben"e baş kaldırmak, olmam gereken "ben"i sevmek ve her halükârda kendi özünün derinliklerine göz dikmek.

(B.E. 20/Sh. 148)

Bilinç, beni daima dışarıdan ve beni kendisine kurban eden sürekli uğraşlardan kendime çağıran bir şeydir. Beni, ikide bir kendimi görmem için sürekli aynanın karşısına geçirir. Kendi gerçek tasavvuru gözünün önünde olan hiçbir kimse yoktur. Hatta günde üç dört saat aynanın önünde duran kimseler bile kendilerini bir kere dahi görmemişlerdir!

(B.E. 20/Sh. 173)

İki tür bilinç vardır: Birisi öz/insânî bilinç, diğeri sosyal/toplumsal bilinçtir.

İnsânî Bilinç: Öze, bilince dönüştür.Ben kendimi ancak tanrısallığının zirvesinde bir insanî olgu ve insanî varlık olarak his-

settiğim zaman bulabilir, kendimi tam olarak tanıyabilir, kendimle yakınlık kurabilir, kendimi anlayabilir ve görebilirim. O zaman kendimi hiçbir fiyata vermem; hiçbir ânım satın alınamaz. Tabiî, kim olduğumu anlarsam.

Sosyal Bilinç: Toplumsal bilinç yani zamana, topluma ve kendine karşı sorumluluk hissetme, Eflatuncu siyaset manasında siyasal bilinçtir. Jurnalist ve gündelik anlamda değil, aksine Eflatuncu anlamda politik mesele; yani siyasî hayvan olma, yani insanın toplumun hangi tarihsel ve sosyal aşamada bulunduğunu bilmesi. Toplumuna karşı nasıl bir bağlılığının olduğunu, kendisine ve toplumuna hakim olan yazgıyı, halkı ile kendisi arasındaki karşılıklı ilişkilerin neler olduğunu bilmesi, kendini toplum karşısında, toplum içinde ve topluma bağlı hissetmesi, toplumuna karşı sorumluluk üstlenmesi; toplumun kılavuzluğu, rehberliği, kurtuluşu ve hareketi için kendinde bir gözcü, bir öncü sorumluluğu hissetmesi. Bu, insanın ikinci sorumluluğu anlamına gelir. Aydın olmak veya mutaassıp olmak; ikisi de aynı kavramı ifade eder.

(B.E. 20/Sh. 175-176)

Kendini Yetiştirmek

Kendini yetiştirmekten maksat, kendimizi zahitler, dervişler, riyazet ehli, ruhbanlar ve din âbitleri gibi başkalarından, zamandan ve kendimizle toplumumuz arasında olan ve olması gereken tüm bağlardan soyutlayarak hayalî, zihinsel, geleneksel, miras alınmış, grupsal ve ulusal değerler veya ruhanî ve sûfî ahlâkta var olan kendine özgü idealler esası üzerine yetiştirmek demek değildir. Yahut da kendini yetiştirmeyi Marksistler gibi sadece zamanın siyasî bir hareketine katılım hazırlığımız için bir vesile olarak telakki etmemeliyiz. Aksine, bununla birlikte, kendini yetiştirmek şundan ibarettir: Bir asıl, ilke, temel, asalet ve hedefle kendini devrimci yetiştirmek, yani varlık cevherimizi geliştirmektir.

(B.E. 2/Sh. 111)

Kendini yetiştirmek, kendimizde, bu üç boyutun (özgürlük, eşitlik ve irfan) uyumlu bir şekilde gelişimi demektir. Yani kendimizi Mazdeist hissetmemizle birlikte, işimize Budist yüceliği de yerleştirelim ve ayakta tutalım. Aynı zamanda insanî özgürlüğe o derece saygı gösterelim ki karşıtlarımıza hatta fikir düşmanımıza dahi özgürlüğün kutsallığı hatırına tahammül edelim.

Özet olarak; bu üç boyutu sürekli ibadet, amel ve sosyal mücadele ile birlikte billurlaştırmak ve takviye etmek gerekiyor:

(B.E. 2/Sh. 126-128)

Kenz

Kenz (hazine), Farsça "genc" kelimesinin Arapçalaşmış ve masdar haline gelmiş şeklidir. Yani sermaye biriktirmek demektir. Altın ve gümüş sermayeciliği temsil eder.

(B.E. 3/Sh. 179)

Kevir (Çöl)-Hubut (İniş)

Çöl, sadece benim ve bizim kamışlığımız değil, milletimizin kamışlığıdır. Hepimizin ruhu, düşüncesi, dini, irfanı, edebiyatı, görüşü, hayatı, fıtratı, macerası ve kaderidir. Çöl, bir coğrafya olarak beliren tarihtir.

Çöl, umutsuz ve suskun bir halde, kendisini teslim ederek toprağın üzerine yayan sonsuz ve esrarengiz azamettir. Susuz ve bayındırlıksız bir kuruluktur, mağrur bir yüksek tepesi, neşe içinde çağıldayan bir ırmağı, bir çeşme başının romantik şarkısı, gülü, bülbülü, manzarası, otlağı, yolu, yolculuğu, menzili, hedefi, esrikçe akan bir nehri, denize nazır bir kucağı, bulutu, yıldırım gülümseyişi, şiddetli bir gök gürültüsünün ağlayış acısı olmayan bir hiçtir çöl. Ağır, yanık, gamlı, kederli; gulyabanilerin, cinlerin, kötü ruhlar ve insan yiyen kurtların mekânı! Hayal, büyü ve efsanenin doğum yeri; suyun değil, serabın toprağı; sessiz, ama durgunluktan değil, korkudan. Ateşli ve acımasız

havasıyla insanın beynini kafatasında kaynatır. Sıcak toprağında, otlar bile yeşermekten, başlarını dışarı çıkarmaktan korkarlar. İnsanlarının derileri kemiklerinin üzerinde yanmış, yüzleri kavrulmuş, alınları buruşmuştur! Ne de olsa çölde bakmak zordur. Çöl görmesin diye ellerini gözleri üzerine gölge ederler. Çöl, gördüklerini görmesin, bildiklerini bilmesin diye! Bazen bir kasırga kopar, yeri göğü birbirine katar, gökyüzünü karartır, köyleri darmadağın eder. Kasırga dindiğinde, ardından yine çölün çehresi belirir, tıpkı eskiden olduğu gibi.

Çölde sadece ılgın ağacı ile dikenli bitkiler yetişir. Bu sabırlı, kahraman ve korkusuz ağaçlar, çöle rağmen, suya ve toprağa ihtiyaç duymadan, okşama ve sevgi beklemeden, çölün kuru ve yanık bağrından ateşe doğru başlarını uzatır, dimdik ayakta dururlar. Sanki her biri bir ilahedir; korkusuz, mağrur, yalnız ve yabancı. Sanki çölde boy gösteren, başka bir dünyanın elçileridir. Bunlar cehennemde biten cesur ağaçlardır. Ama bunların yaprağı ve meyvesi yoktur; çiçek açmazlar, ürün vermezler. Filizlenme heyecanı, tomurcuk açma şevki ve açılma umudu, daha saplarında veya dallarındayken kuruyakalır, yanar ve sonunda çöle karşı küstahlık etme suçuyla, köklerinden sökülerek tandırlara atılırlar. Bu onların mukadder yazgısıdır.

Çöl, yeryüzünün son noktası, hayat ülkesinin sonudur. Çöldeyken, sanki başka bir dünyanın sınırlarına yakın gibiyizdir. Bu yüzden, felsefenin hep kendisinden söz ettiği, dinin hep kendisine çağırdığı fizik ötesini çölde çıplak gözle görmek ve hissetmek mümkündür. İşte bu yüzden, peygamberler hep çölden çıkmış, şehirlere ve köylere doğru gelmişlerdir. "Çölde Tanrı vardır!" Buna, Muhammed'i tanımak, göğünün yüksek odalarında Cebrail'in kanat seslerinin kulağa ulaştığı, hatta ağacı, mağarası, dağı, her kaya parçası ve çakıl tanesi vahiy ayetlerini dudağında taşıyan, Tanrı'nın konuşan dili haline gelen ortamı görmek için Arabistan çöllerine gelmiş ve oranın esrarengiz atmosferinde ilham kokularını koklamış olan Romanyalı bir yazar tanıklık etmiştir.[6]

[6] Giorgio, Fransızca *"Muhammed'in Hayatı"*nın, yazarı.

Çölde, evlerin duvarlarının dışında, köyün surlarının arkasında hiçbir şey yoktur. Orası sonsuz bir yokluk sahrasıdır; ölümün yatağı, korkunun kol gezdiği yerdir. Orada yollar, sadece gökyüzüne doğru açılır. Gökyüzü! Yeşil arzular ülkesi, umutların ve okşayışların dalgalı ve duru pınarı... Bekleyiş! Bekleyiş... Özgürlük ve kurtuluş ülkesi, varoluş ve hayat mekânı, mutluluğun kucağı, temiz ruhların ve masum meleklerin gezinti yeri; bu toprak zindandan, bu çile, zincir, işkence ve açlık dolu hayattan, ölümün müşfik elleriyle kurtulduktan sonra, iyi insanların buluşma yeri.

Çöl, bu esrarlı hiçlik makamı, orada dünya ve ahiret karşı karşıyadırlar. Yeri cehennem, göğü cennettir; halkı ise bu ikisinin arasında berzahtadır. Derileri gövdelerinin üzerinde kurumuş, kavrulmuş, alınları hep kırış kırış, dudakları hep ağlamaklı, yüreği acı bir hasret veya canhıraş bir manzarayla yanık bir adam; kaşları, gözlerini iki kolunun arasına sıkmakta ve gizlemekte; kirpikler, korkudan, birbirlerini her iki yandan birbirine çağırmakta ve göz kapakları gözlerinin üstüne düşmektedir. Bakışları, bu cansız ve çukurlaşmış gözlerin gizlediği acıklı bakışlardır... Bunların hepsi, çölün cehennemî güneşinin marifetidir. Çölde etrafa bakmak güçtür. Çöl görmesin diye ellerle gözler üzerine gölgelik yapmak gerekir. Çölde gölgeye tapılır, güneşe değil! Gece çağırılır, gündüz değil; büyük kimselerin inayet ışığı değil, gölgesi istenir; Tanrı'nın aydınlığı değil...

(B.E. 13/Sh. 238-241)

Çöl, bayındırlığın yokluğu demektir. Yaşamak için gönlünü suya ve bayındırlığa bağlamış olması yüzünden, çöl bir tür usanmışlıktır. Mutluluk, lezzet ve huzur için çırpınış, iyimserliği yitiriştir. Bir ağaç gölgesi altında uzanmanın, evini barkını kurmanın, mutluluk içinde nefes almanın, kendinden hoşnutluk duymanın ve bunca nimete şükretmenin iyimserliği.

Öyleyse yeryüzüne inişi (hubut) kendi türleri adına bir felâket olarak gören Âdemoğullarının bir kısmı için çöl, insanı o yasak

meyveye yaklaştıran ebedî mutsuzluk, tatsızlık ve susuzluk yazgısıdır. Bundan dolayı kara mûcizedir. Ancak insanın yazgısını kabullenerek onun peşinden giden Âdemoğullarının geri kalan kısmı için "yeryüzüne iniş, bu tokluk, doyum ve çilesizlik cenneti", kaygının, susuzluğun ve ateşin insanoğlunun yolunu gözlediği o çöle baş koyuş, onları bu yasak meyveye yaklaşmak için kararsız hale getiren bir arzudur.

(B.E. 13/Sh. 204-205)

Dünyada her şey insanın var oluşu içindir. Dert şudur ki var oluş ne içindir? Dünyada varoluşlarını kendilerinin varoluş aracı olan şeylere araç kılanlar ne gülünçtürler! Bu aptal döngüde dönüp duran insanlar ne de çoktur. Böylelerinin hikâyeleri, sabahtan akşama dek hareket halinde olup da sonunda tamı tamına başladığı noktaya varan dolap beygirinin hikâyesidir!

Bu yüzden, hayat adı verilen platonik mağarada ancak dışarıdan habersiz olan kimseler iyi, güzel, sakin ve mutlu bir yaşantıya sahip olabilirler. O taraftan bir elçi, bir mesaj ve tanıdık bir ses onların huzurunu bozamaz. Bu mağarada bitki, hayvan ve insan bir aradadır.

Paul Valery şöyle diyor: "Medeniyetinin yok olucu olduğunu ilk kez olarak bilen günümüz insanıdır!" Buysa insanlık kültürünün fethettiği en yüksek zirvedir. Bu mağarada bitki ve hayvanla bir arada yaşadığını bilen sadece insandır. İnsanın bütün acılarının kaynağı bu haberdarlıkta yatmaktadır. İnsanın cennette yediği "yasak meyve"ye "görürlük meyve"si denilmesi tesadüfî değildir. Öyle bir meyve ki insanın boğazından geçince cennetteki yemyeşil bahçe, insanın lezzet dolu güzel ve sakin cennet hayatı, çile ve yalnızlık dolu yeryüzü gurbetine dönüştü! Ve "Âdem'in düşüşü" ve Âdem'in isyanı adını taşıyan o ölümsüz hakikatin sonsuz anlamı budur. Prometheus ve şeytan arasında ne ilginç bir benzerlik var!

(B.E. 13/Sh. 114-115)

Kıst-Adalet

Kur'an ve hadislerde şu iki kelime vardır: Biri "kıst" diğeri "adalet". "Kıst", "zulm"ün karşıtıdır, "adalet" ise "cevr"in karşıtıdır. Her ikisi de genellikle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır: Zulüm ve cevr, kıst ve adalet. Hâlbuki mesele çok ince ve derin, çok hassas ve önemlidir. "Kıst", sınıf sosyolojisi açısından nihayetsiz derecede hassastır ve bana göre her şey demektir, yani her şeyin alt yapısı!

"Adalet", "cevr"in karşıtı olup herkesin üzerinde ittifak ettiği hukuk esasına göre va'z edilmiştir. Fakat "kıst", toplumda bir bireyin sahip olduğu pay esası üzere olan ekonomik altyapıdır.

Bundan dolayı geçerli ıstılaha göre adalet, üst yapısal, kıst ise alt yapısal bir meseledir. Adalet, konulmuş kanunlar temelinde bireyler arası ilişkide ortaya konulurken kıst, ekonomik ve sınıfsal düzen ve mülkiyet temelinde ortaya konuluyor.

Meselâ sağlam, doğru, müstakil ve adil bir yargı sisteminden payına düşeni alan İngiltere'de, çok fazla nispette adalet icra edildiği söylenebilir. Falan geri kalmış ülkede -bir kimsenin külahını alırlarsa, külahım başımdan düştü deme cüret ve cesaretine sahip değildir; çünkü abasını da çıkarıp almalarından korkuyor- ise adalet yoktur.

İngiltere'de adalet vardır, o geri kalmış ülkede yoktur. Fakat her ikisi bir konuda ortaktır; o da her ikisinin de "kıst"ının olmamasıdır. Çünkü "kıst"ın, yargıyla ve adalet sistemiyle bir ilgisi yok; mülkiyet düzeni ve ekonomik alt yapı ile bağlantısı vardır. Bu her iki ülke de, sınıfsal düzen ve bireysel mülkiyete sahiptir.

Şia mezhebinde çok dayanılan ve Kur'an'da mükerreren gelen "Kıyam bilkıst ve kaim bilkıst", hem Allah'ın işidir, hem O'nun peygamberlerinin risaleti, hem de İslam imamı ve ümmetinin asıl misyonudur.

Adalet; herkese toplumda ödedikleri gibi yasal hakkının karşılığı demektir. Kıst ise herkese, toplumun ödemesi gereken hakiki payının karşılığı demektir. Adaletle kıst vücut bulmayabilir.

Gerçi, altyapısız adalet de, yalancı, sahte, geçici ve bireylere bağlıdır; fakat kıst mevcut olduğunda, adaletin vücut bulmaması mümkün değildir. Alt yapı, hak esası üzere olduğunda, üst yapı doğal olarak sağlam kalıyor. Bu anlamda adalet, Avrupa dilinde "justesse"nin karşılığıdır. Kıst -bu incelik, dikkat, derinlik ve mana doluluğuyla bir terim yoktur- tavzih ve biraz kolaylaştırmayla eşitlik anlamında "egalite" olarak manalandırılmalıdır. Tabii ki buradaki eşitlik, toplumdaki bütün bireylerin eşitliği anlamında değildir -bu hem imkânsızdır, hem de insafa aykırıdır-, bilakis bireyin toplumda yerine getirdiği işe karşılık toplumun ödediği hak eşitliğidir; yasal hakkın -ücretin- herkesin gerçek hakkı -hisse, pay- ile eşitliği.

Adalete sahip olmak için adliyenin ıslah edilmesi gerek. Kıst içinse, ekonomik alt yapıyı değiştirmek gerek. Kıst, sadece mülkiyet düzeninde sosyal bir devrimle mümkündür. Kıstın aslı, Marksistlerin sosyolojide keşfettiklerini sandıkları ve sosyalizmin iddia ettiği şeydir! Veya şunu görmemiz lazım: Kıst, öyle köklü bir dinî kurum ve yapıya sahiptir ki, onun yerleşmesi ilahi iradenin gereği olup bütün büyük peygamberlerin risaleti, imametin vazifesi, hatta beşerî toplumda ve evrensel düzeyde ümmetin sorumluluğudur.

(B.E. 15/Sh. 45-48)

Kıyas

İki bilinen öncülü yan yana koyan ve bu ikisinden sonuç elde eden şekil.

Bu iki öncülden biri büyük öncül, diğeri küçük öncüldür. Örneğin; a) İnsan güler (büyük), b) Hasan bey güler (küçük); o halde Hasan bey insandır (sonuç). Burada düşünce tümelden (insan) tikele (Hasan bey) ulaşır.

(B.E. 12/Sh. 178)

Kitap-Terazi-Demir

Toplumun kültür ve ideolojisi: Kitap.

Eşitlik, yani ifrat ve tefritin, zulmün, ayrımcılığın, sınıfların, bireyciliğin, bencilliğin olmadığı toplum: Terazi.

Güç, askerî güç, ekonomik güç, üretim gücü, tabiata egemenlik gücü: Demir.

(B.E. 25/Sh. 216)

Klasisizm

Klasisizm bir tabirle bireysel ruh ile düşünce ve geçmiş gelenekler temelinde her bir toplumun sosyal yapı, kurum ve teşkilatlarının bağından ibarettir.

(B.E. 12/Sh. 73)

Kolektivizm

Kolektivite kelimesinden geliyor. Kolektivite "bir topluluk", kolektivizm ise bu topluluğun asıllığına dayanan bir ekol demektir. O halde kolektivizm, ekonomide kolektivitenin asıllığı demektir. Kolektivizm de bireysel mülkiyeti toplumsal mülkiyete feda etmek demektir.

Siyasette kolektivizm, siyasal kararları bir partiye, bir heyete, bir bireye değil, bilakis kolektiviteye, yani topluluğa bırakmak demektir. İşte, pratikte ve idarî sistemlerde kolektivizm, topluca çalışma sistemi demektir, bireysel iş sistemini ortadan kaldırmak demektir. Ekonomide kolektivizm, komünizm anlamına gelir, komünizmin tam eş anlamlısıdır. Siyasette kolektivizm ise liberal demokrasiye benzer ve çalışma sisteminde onun bariz örneği İsrail'dir.

(B.E. 12/Sh. 223)

Kolonyalizm

Kolonide oturma, yaşama demektir; yani Avrupalı bir azınlığı Asya ve Afrika'nın bir köşesine yerleştiriyorlar, onlar da tarımla meşgul oluyorlar.

Ancak Avrupalı, kolonyalizm kelimesini Afrikalı zenci için tercüme etmek istediği zaman, "medeniyet kazandırma", "dinî müjde" ve "umran ve bayındırlık" anlamı veriyordu.

(B.E. 11/Sh. 23)

Kolonyalizm, tarih boyunca mevcut olmuştur; fakat sömürü boyutuna sahip olmamıştır (mesela Kuroş Babil'e saldırısında "Biz Babil'i idare etmeye gelmedik, bilakis burayı bir koloni yapmaya, üretim ve işe başlamaya geldik." dedi).

Kolonyalizm iki çeşittir:

1- Metropole (ana ülke) bitişik kolonyalizm.

2- Metropolden ayrı kolonyalizm.

Bir birey, metropol ülkeden yerli ülkeye girdiği zaman ya metropolün siyaset, devlet ve toplumu ile olan bağlılığını koruyor (Fransa ve Cezayir gibi. Metropol devlet koloniye hürriyet vermek istiyor; fakat koloniler istemiyor ve diyorlar ki senin gölgen üzerimizde olsun). Yahut aslında koloniler, metropol toplumla mücadeleye giriyor, buna ayrılmış kolonyalizm diyorlar (Ben Rudizyaiyim diyen İngiliz Simit gibi).

(B.E. 12/Sh. 226-227)

Konservatizm

Muhafazakârlık, yani korumacılık dini: Ne revolosyona ne de evolosyona inanır; ancak hedefte onlarla aynıdır; zira değişim ve dönüşüme o da inanır, ancak bu değişimin ne aniden olmasına ne de tedricen olmasına inanır. Çünkü gelenek, toplumun muhafazasının ölçüsü ise, toplum ister ansızın isterse tedricen değişsin, değişim her iki halde de zarar verir. Muhafazakârlık şöyle

diyor: Her zaman özel olarak yeni bir geleneğin ortaya çıkmasıyla diğer gelenek bir kenara çekilir. Eğer mevcut gelenek çöküş getiriyorsa, o takdirde yeni bir geleneğin getirilmesi için gayret edilmelidir. Toplum yeni bir bağ bulursa, o eski gelenek herhangi bir çaba harcamaksızın kendiliğinden ortadan kalkacaktır (Bu iş birkaç nesil boyunca gerçekleşir).

(B.E. 11/Sh. 184)

Köle-Kölelik

Köle: Toprağa bağlı olmayan, fakat mülk sahibinin mallarından biri olan, dolayısıyla hayvanlar ve eşya gibi alınıp satılan ve malikin kendisinin can ve varlığının sahibi olduğu köle.

(B.E. 14/Sh. 55)

Kölelik: İçinde, 'kendi'sinden başka hiçbir şeyi bulunmayan, ne toprağı, ne suyu, ne yüzsuyu, ne şerefi, ne soyu sopu, ne ahlâkı ne izzeti, ne düşüncesi, ne bilgisi, ne hüneri, ne değeri, ne hakkı, ne hakikati, ne ruhu, ne anlamı, ne eğitimi, ne dini, ne de dünyası bulunan bir sınıfın yer aldığı toplumsal bir düzen.

Toplumun efendi ve köle biçiminde ikiye ayrıldığı kölelik dönemi. Bu dönemde iki sınıf arasındaki ilişki, mal sahibi ile mal, insan ile hayvan ilişkisi gibidir. Efendi, kendi eşyası durumundaki kölesini öldürme, dövme, satma vb. hakkına sahiptir (Altyapı temeli burada sınıfsal ilişki biçimidir).

(B.E. 16/Sh. 65, 75)

Bu üretim düzeninde insanlardan kimi bireyler tıpkı hayvanlar gibi öteki sınıfın mülkiyeti altında bulunurlar ve bunlar, üretim araçları olarak iktisadî üretim işinde kullanılırlar.

(B.E. 16/Sh. 128)

Domestik Kölelik: Kölelerin, üretimde çalışmadığı bir köleliktir. Fakat eşraftan bazı aileler; "süslenme", "poz verme", gösteri, eşraflık ve güç alameti vs. olarak evin işi için bir iki köleyi evde

bırakıyorlar, alıp satıyorlar. Bu, süslenme köleliği veya sembolik ya da domestik kölelik, yani hizmetçiliktir.

(B.E. 15/Sh. 241)

Kudret/Güç

Batılı ruh, hemen başlangıçtan itibaren güç kazanma peşindedir. Güçten maksadım, hedeflere ulaşma, içgüdülerin tatmini, ihtiyaçların karşılanması ve genel olarak tabiata hâkimiyette insanın güçlülük ölçüsüdür.

Batılı insan, başından beri ve bütün devrelerinde, güç elde etmenin peşindedir.

Yunan kültüründe "kudret" veya güç, çok canlı bir kelimedir. Roma'da medeniyet, güç ve güçlü zora dayalıdır, sembolü de kurttur. Bugünkü Avrupa Rönesans'tan sonra kuvvet temelinde büyük bir yapıdan ibarettir. Bu güç, maddi kudreti, tabiata hâkim olma kuvveti, ekonomik güç, sosyal ve siyasal gücü kapsamaktadır.

Avrupa'da, tekniğin Doğu'dan daha ileri olması, Batı'nın daima peşinde olduğu hayatta güç arama ruhunun tezahürlerinden biridir.

Doğu ruh ve kültürünün hâkimiyeti altında olan Orta Çağlar Avrupa'sı, hakikati talep etmektedir. Bu, Doğu ruhunun özelliklerindendir. Rönesans'tan sonraki Batı, güç peşindedir. Bu da, Batılı ruhun özelliklerindendir. Yeni görüş ve ruhun en seçkin düşünür ve kurucusu Francis Bacon, bilim hakkında şöyle diyor: Bilim, Batı'nın güç isteme ruhunun çok açık tecessümüdür. "Bilim, tarih boyunca hakikati arıyor ve kâinatın sırrını, hayatın sırrını, Allah'ın sırrını ve aşkın sırrını keşfetmek, ilk varlığın ve en son insanın alınyazısından haberdar olmak, eşyanın künhüne vakıf olmak, olay ve olguların altındaki şeylerin hakikatini idrak etmek istiyordu. Ama ne hakikate ulaştı, ne kendi hayatına, ne de insana bir hizmet yapabildi. Öyle ki, Yunan, ilmî gü-

cünün zirvesinde olmasına ve bütün insani dehalarına rağmen, Atina'nın yalın ayaklılarına ve kölelerine bir hizmette bulunamadı; ne bir set yaptı, ne bir kaldıraç. Bilginlerin hepsi maddi ve günlük hayatla uğraşmak yerine, hakikat arayışında idiler, ama asla bulamadılar.

Bugün onun hepsini bırakmanız gerekir. Bilim ve felsefenin daimi sloganı "hakikat nedir?"den el çekmelisiniz, "hakikat"in yerine gücü geçirin; bilimin sloganı da "güç talebi" olsun.

(B.E. 14/Sh. 152-153)

Kurum

Toplumlarda kurum ne demektir? İnstitüsyon kurum diye tercüme ediliyor. Bu "s, t" Latince'den gelmektedir; kelimenin kökünün bir parçasıdır (Farsça'da da vardır; istâden/durmak, ayakta durmak, istgâh/durak, istasyon... Tâkistan ve şehristân gibi sözcüklerdeki son ek halinde ve de istar gibi Avrupa'ya ait çeşitli tabirlerde görülüyor ki bütün bu kelimelerin ortak yönü, onların sabitlik ve durgunluk durumudur).

O halde toplumda nelere kurum dendiğini bilmeden "kurum"un ne gibi bir duruma sahip olduğunu anlamayız. Dolayısıyla içinde "s, t" olan institüsyon, ister istemez sübût ve durma haline sahiptir. Bundan dolayı toplumdaki bazı meseleler, duraklama, durma ve sabitlik halinde iken bazıları da değişim halindedir. O halde toplumda değişim kabul etmeyen ve din, evlilik (evlilikle ilgili adap, adet ve gelenekler değil, evlilik adlı olgu), yönetim gibi sabit yapılar, temel kurumlardır. Sigorta, emekli sandığı ve banka gibi kurumlar da ikincil kurumlardır. Söylediğimiz gibi kurum değişmez; fakat toplum değişir ve bir dönemden diğerine intikal ederse, temel kurumlar da değişir. Ancak statik olan toplumun içinde savaş gibi birtakım hususlar değişir; ama bunlar kurum değildir.

(B.E. 12/Sh. 73-74)

Hareket ve Kurum: Toplumbilimde "hareket (mouvement)in, kurum (institution)a dönüşümü" denilen bir ilke vardır. Şu anlamda ki toplumda birtakım idealler ve amaçlar doğrultusunda bir hareket ortaya çıkar. Bu hareketi (kelimenin tam anlamıyla bir akımı) ortaya çıkaran, bir düşünce, bir eğilim ve harekete geçirici geniş bir imandır. Bir hareket, bir hedefe doğru akan bir ruhtan ve bir devinimden ibarettir. İzleyicilerin tümü, konuların, yargıların, inançların ve sloganların tümü ve hatta izleyicileri arasında var olan törenler, o amaca yönelmişlerdir. Her şey ve herkes, hareketin oluşma nedeni olan o hedefin gerçekleşmesi için bir araçtır. Bu hareket ya da devinim, o amaca ulaşma yolunda, kendi kendine, yolunu tıkayan etkenler olan engellerle karşılaşır. Kargaşa, çatışma ve karmaşa işte burada ortaya çıkar. Dolayısıyla, devinim ve hedefin aydınlık olması, hareketin özelliklerindendir. Her şey, bu hedefe ulaşmada bir araç ve başlangıçtır. Bundan başka, bu hareketin ilerlediği çizgide ve serüveninde zorlayıcı çabalar, çatışmalar ve savaşımlar bulunur. Bir öğreti, bir din; toplumsal, dinsel, sınıfsal ve ulusal bir ideoloji, başlangıçta, zamanın ya da sınıfın veya ulusun gereksinimine cevap vermek için ortaya çıkar. İdeal ve amacını gerçekleştirmek içinse kendi izleyicilerini harekete geçirir.

Bu hareket, kendi çizgisinde ilerlemektedir. Mevcut düzeni değiştirme iddiasında olan bir hareket, yıkmak ve mevcut durumu gösteren ya da oluşturan her şeye karşı sert bir eleştirel yapıyla yeni bir durum ortaya çıkarmak, yeni koşullar yaratmak ister.

Her şeyi değiştirir. Hareket, amacına ulaşır ya da hedefine ulaşmaksızın gücünün doruğuna erişir. Ne var ki oraya ulaştığında çatışma ve savaşımı ortadan kalkar. Karşısında setler ve engeller yoktur artık. Gücüne eriştiğinde durum değişir; durur, durgunlaşır. Harekete geçirici ve devrimci durumunu yitirir; muhafazakârlık kazanır! İlkin, düşmanı silahsızlaştırmak ve düzeni değiştirmek isterken şimdi kendisi güçlü ve hâkimdir ve kendisini korumak istemektedir. Bu yüzden devrim karşıtı bir hal alır. Kendisi işbaşına gelince, sonraki devrimleri ihtilal, hıyanet ve karşı devrim diye niteler.

Burada konuyu toplumbilim açısından incelediğimizde görürüz ki başlangıçta hareket (mouvement) olan şey, şimdi kendi gücü içerisinde kuruma, sabit bir toplumsal yapıya dönüşmüştür. Toplum üzerinde bir tür şemsiye olmuştur artık. Görünürde gücünün doruğuna ulaşmış bulunan, ama ruhunda duraklama ve durağanlaşmaya düşen kurumsallaşmış bir devlet gücü haline gelmiştir.

(B.E. 9/Sh. 35-36)

Küfür

Küfür, örtmek anlamındadır. Tıpkı ekin işinde olduğu gibi. Önce tohum ekilir, sonra da onun üzeri toprakla örtülür. İnsanın içinde de hakikat vardır. Ancak bu hakikatin üstü cehalet, kin, menfaatçilik veya mutlak bir bilgisizlik gibi sebeplerden dolayı siyah bir perde ile kaplanmış ve örtülmüştür. Bu nedenle ona küfür denir.

(B.E. 22/Sh. 19)

Kültür-Tarım/Tarla

Kültür, bir milletin tarih boyunca biriktirdiği sembol, işaret, âdet, gelenek ve toplumsal hareket tarzları biçiminde ortaya çıkan manevi, sanatsal, tarihsel, edebî, dinî ve hissî tezahürlerin toplamından ibarettir. Bu birikimler, o kavmin dertlerini, istek ve ihtiyaçlarını, sosyal özelliklerini ve ekonomik yapısını izah ederler.

(B.E. 25/Sh. 192)

Kültür, bir ulusun içeriği tarih boyunca hazırlanıp şekillenen manevî ürünlerinin toplamıdır. Kültüre bu biçimi toplumun ruh veya vicdanı verir. Bundan dolayı her kültürün doğrudan doğruya kendisine özgü tarihî kaderi ve sosyal altyapısıyla karşılıklı sebep sonuç ilişkisi ve mantıksal bağı vardır.

(B.E. 4/Sh. 270)

Monoculture (Tek Tip Tarım): Batı için sömürgeciliğin tezahürlerinden biridir. Çünkü sömürgecilik, kendisini dünyanın efendisi, dünyayı da kendi tarlası olarak görüyor. O kadar ki ülkelerin ürünlerini tekdüze kılmak bile sömürgeciliğin belirtilerinden biri olmaktadır.

Şu, çok güzel bir lafzî benzerliktir: "Kültür" (culture) kelimesi hem tarla hem de yaygın olarak kullanageldiğimiz 'kültür' anlamına gelmektedir. Kültür, bir anlamıyla, Batı dışındaki dünyanın üretim ve ziraatını gerçekleştirmek, bir anlamıyla da dünyada medeniyetler, tarihler ve kültürler yapmaktır. Bunların her ikisi de emperyalizmin işidir. Zayıf ülkelerde tarlalara öyle bir ekim ve ziraat yapılmalıdır ki ürünlerini Batı'ya satmazlarsa açlıktan ölmelidirler. Manevî kültür bakımından da binlerce yıldır insanlığın zeka, deha ve deneyimlerinden kaynaklanan rengârenk sanat, zevk ve estetikten oluşan büyük kültürler, büyük medeniyetler, büyük maneviyatlar yok sayılmalıdır. Kültürel sömürge traktörü veya biçerdöveri gelmeli ve Asya, Afrika, İran ve tüm İslam toplumlarının medeniyetlerini biçmelidir ki böylece sadece Batılı 'kültür' orada ekilebilsin; her tür soy, tarih ve medeniyete sahip uluslar birbirine benzeyen boş testilere dönsünler. Yani susuz gırtlak, boş bir mideden başka hiçbir şeye sahip olmayan, fakat Batı makinesine yakıt veren, kan ve can veren, Batı üretim ve ekonomisine kan enjekte eden tüketiciler yığınına dönsünler.

(B.E. 4/Sh. 21-22)

Küresel Sınıf

Marks'ın kavramları içinde "küresel sınıf' diye bir konu vardır. Geçmişte her toplumun sınıflarının kendine mahsus özellikleri vardı. Yunan burjuvazisi, Hint ve Amerikan burjuvazisinden farklıdır. İşçi açısından da durum böyledir. Polonya işçisi dindar idi; ama Alman işçisinde dindarlık yoktu. Dolayısıyla farklı toplumlarda aynı adı taşıyan sınıfların birbirinden ayrı sosyal ilgi ve nitelikleri vardı. Her noktadaki her burjuva ve işçi sınıfı,

kendisi için, sınıfının başka toplumlardaki üyelerinden bağımsız maslahat arayışları içindeydi. Ayrıca ekonomik maslahat arayışları bakımından da dünyada bir tür sınıfsal grup krallıkları mevcuttu. Fakat yavaş yavaş kapitalizmin boyunduruğu ve determinizm, grup krallıklarını ortadan kaldırdı ve küresel sınıflar ortaya çıktı.

Küresel işçi sınıfı, küresel kapitalist sınıf vs. Şimdi öyle bir durumdayız ki ulusal sınıflar süratle küresel sınıflara dönüşmektedir.

(B.E. 12/Sh. 48)

Lee

Konfüçyüs'ün Çin toplumunu ıslah etmek için geliştirdiği Lee kavramı, yüksek ve önemli manalar içermektedir. Konfüçyüs, Lee kavramını değişik yerlerde farklı anlamlarda kullanmıştır; bir yerde adet, görenek ve teşrifat; başka bir yerde ibadet ve rükünler ve bilahare insanın sosyal ve dinî işlerinin tam örneği anlamında tercüme etmiştir veya bir yerde sosyal düzen inancı ve her şeyi yerli yerine koyma anlamında kullanmıştır.

(B.E. 11/Sh. 189)

Liberalizm

Liberalizm, toplumdaki bütün bireysel ve toplumsal hak ve isteklerin özgürlüğünü bireye vermemiz, insanın hürriyetlerini asla ondan almamamız ve onu hiçbir şeyle sınırlamamamız demektir.

(B.E. 12/Sh. 236)

Liberalizm yönetim şekli değildir, yönetimin sıfatıdır; yani hürriyet, halkın inanç, fikir ve dinini açıklama özgürlüğü demektir. Liberalizm, halka hürriyet veren bir yönetimdir.

Dolayısıyla halka zorla egemen olan ve halkın kendisine oy vermediği bir yöneticinin (demokrat değil) liberal olması mümkündür, Kerim Han Zend gibi. Buna karşılık halkın oy verdiği bir demokratın da halkın özgürlük hakkını elinden alması ve bir diktatör olması mümkündür.

(B.E. 12/Sh. 21)

Liberalizmin yüksek, kutsal ve temel hedefi de bireyin, içinde yaşadığı toplumda sosyal, hukukî ve siyasî açıdan özgür olduğunu hissetmesidir. Yani liberalizm yönetiminin arzusu, bireylerin istedikleri duyguya sahip olmalarıdır. Fakat zahiren çok de-

ğerli görünen liberalizm hükûmetinin, gerçekte genellikle hakiki ilerleme esasına aykırı olduğunu söylemek gerekir; insanın ilerlemesini toplumun gücü ve daha çok yararlanma ile karıştırmamız hariç.

(B.E. 12/Sh. 237)

Lüb

Kur'an, insanda kalp ve beyin, akıl ve duyu ya da sezgi adında iki gücün bulunmadığına, tersine, doğru anlamak adında tek bir gücün var olduğuna inanmaktadır. Bu, "lüb"dür, akıldır, "fuad"dır. Bu üç tabir, Kur'an'da eşit olarak yer almaktadır.

(B.E. 16/Sh. 113)

Lümpen

Lümpenler, başıboş, köksüz, sınıfsız, belirli bir şekilsiz, belirli bir aile ve toplum konumundan yoksun ve çulsuz insanlar olup bunlara "ipsiz sapsız" deriz. Lümpen, toplumda genellikle uygunsuz işlerden, kaçakçılıktan, uyuşturucu maddeden, yasa dışı ve uygunsuz aracılıklardan veya haraç ve benzeri şeylerden beslenir ve asil bir kökeni olmadığı için toplumsal bakımdan şiddetli ukdeleri ve bir tür şiddetli karamsarlığı vardır.

(B.E. 18/Sh. 283)

Maddiyat-Maneviyat

Maddîlik, içgüdüsel ve doğal insanî ihtiyacı gideren şeyden oluşur; insanın doğal, içgüdüsel ve maddî olmayan ihtiyaçlarına karşılık gelen şey ise manevîdir; başka bir ifadeyle maddî olgular, hayatî ihtiyaçları karşılayan olgulardır. Maddî ihtiyaçlar karşılanmazsa kişi ölür. Manevî olgular, insanın hayatî olmayan ihtiyaçlarını karşılayan olgulardır. Bunun için elbise giymek gibi meselelerin tamamı maddîdir. Fakat elbise modası ve rengi, manevî olguların parçasıdır. Varlık ve varlıktan yoksunluğun insan hayatına bağlılığı söz konusu olduğu için ekmek maddîdir, şiir ise manevî.

(B.E. 11/Sh. 18)

Makine ve Makinizm

Makinizm, yani makine düzeninin topluma hâkimiyeti, Batı'ya has mantıkçı, akılcı ve Descartesçı zihne özgü olup duygusal ve metafizik olan, sebep-sonuçtan anlamayan Doğu'nun zihnine aykırıdır. Hâlbuki Batılı sebep-sonuçtan başka bir şeyden anlamaz. Buna göre makine ve ekonomi düzeninden ibaret olan yeni medeniyet, Batı'nındır, Batı'ya aittir; dolayısıyla onu yapan ve idare eden de Batılıdır.

(B.E. 11/Sh. 38)

Makinizm: Makineleşme, insanın, sanayi toplumunda sınıf ve sömürü işlerinde aline olmasına neden olmaktadır. Böylesi bir sistemde zaman tam anlamıyla programlanmakta, insan çalışması teknik ve mekanik bir biçim kazanmakta, bireyin çalışması tek boyutlu olmaktadır. Her birey sadece küçük bir hareketle bir iş yapmakta -bir aracın tümünün üretimini gerçekleştirmekte- ve insan ömrü boyunca bu sınırlı ve anlamsız hareket dışında başka bir iş yapmamaktadır. Bunun en güzel örneği Charlie Chaplin'in *Asrî Zamanlar* filmidir.

Makinizm, makineye ve insana yüklenen sınaî rekabet kapitalizmi sistemidir. Makinenin kurtuluşu için makinizmi yıkmak gerekmektedir.

(B.E. 16/Sh.267, 269)

Makinenin Özellikleri:[7] Birincisi, üretimde ilerlemedir: Bir makine üretimini uzun bir zaman boyunca aynı tutamaz, üçüncü ve dördüncü yıllarda, birinci ve ikinci yıllardan daha fazla üretim yapması gerekir. Makine üretimini sadece geri bırakmakla kalmaz, aynı zamanda hep aynı oranda da tutamaz. İnsanların ihtiyaç duyduğu ya da duymadığı şeyin üretimini geliştirmekten başka bir çaresi yoktur, aksi halde parçalanır gider.

İkincisi çeşitliliktir: Ürettiği malların sürekli olarak sadece nicelik yönünden önceki mallardan iyi olması değil, aynı zamanda "çeşit" yönünden de daha fazla ve daha yeni olanı bulması gerekir; çünkü değişik rekabetler her zaman için vardır ve bu rekabetler o malların yakın çeşitlerine daha iyi şekiller ve tarzlar kazandırır, ayrıca insanın çeşit arayan zevki ise benzer malların ardına düştüğü için, diğer kişinin malları yerde kalır. Buna göre hem üretimini arttırması hem de ürettiği mallara kalite yönünden çeşitlilik kazandırması gerekir.

Üçüncüsü, fiyat indirimidir: Makine bir taraftan üretimini arttırmak zorunda, diğer taraftan fiyatını azaltmak zorundadır; çünkü fiyatlarda azaltma ile rakibinin benzer ürünlerine karşı pazarını koruyabilmesi veya yeni pazarlar keşfedebilmesi ve ele geçirebilmesi [gerekir]. Bu makinizm sisteminde ortaya çıkan tezat ve çelişkidir. Neden? [Çünkü] bir taraftan fiyatı düşürmek zorunda, diğer taraftan da personelin, (işçinin, idarî memurunun) masrafını azaltmak zorundadır. Buna ek olarak satın aldığı

[7] Makinenin özelliklerini bir realite ve "ortaya" çıkmış özel bir varlık olarak aktaracağım. Burada makine yine toplumsal bir olgudur, teknik bir olgu değil. Makinenin teknik bir olgu [olarak] özellikleri yoktur. Burada sözünü ettiğim makine idrake sahip, duygulara, bilince, yöne ve harekete sahip olan, proje çizen ve hedefi olan ve insanın rakibi olan bir varlıktır. Makinizm demek budur.

hammaddeler de her geçen yıl daha da artmaktadır. Makinizmin çelişkisi, kimi zaman makinizmin patlaması, hatta sınıfların patlaması ile neticelenmesidir.

Dördüncüsü, bağımsızlığa meyil ve insana ihtiyaç duymamadır: Makine ortaya çıktığında sürekli insana ihtiyaç duymamaya meyleder. İlerleme kazandığı ölçüde, bin kişi olan işçisi yüz işçi olur. Diğer yıl işçisinin artacağı yerde, azalmakta ve teknisyenler yavaş yavaş makinenin çevresinden ve yanından kenara çekilmekteler; çünkü otomatikleşiyor. Öyle ki elli mühendis, yüz elli teknisyen ve bin işçisi olan fabrika, şu an tamamen otomatik bir şekilde sadece bir kontrol edene ve sıradan birkaç işçiye ihtiyaç duymaktadır. Böylece makine sürekli kendisinin insana ihtiyaç duymadığı ve daha sonra ise insandan bağımsız olduğu bir yöne ilerlemektedir.

"Otomasyon" dönemi gelecekte dehşet veren bir dönemdir, tüm üretim araçlarının kendi kendine iş yapan olduğu bir dönemdir, insanın makinenin çevresinde ve yanında öldürücü bir hayata tutulduğu bir aşamadır.

Beşincisi makinenin evrenselleşmesidir: Makine millet, mahalle, ırk, din ve sınır tanımaz, benim ve onun piyasasını tanımaz; daima tüm yeryüzünü ve tüm insanları ve pazarları kendisinin tüketim mallarıyla kaplama halindedir. Çünkü üretimin ilerlemeye zorlaması ürettiği malları iç piyasanın ihtiyacından daha fazla artmasına ve kapital ve makine sahibinin burada duraklamasına neden olur. Çaresiz iç pazarı arkasında bırakmalı ve dış pazarlara hücum etmelidir. Bu, adı "makine zorlaması" ya da "makine emperyalizmi" olan o şeydir, yani makinenin dünyayı yemesi ve dünyayı tutmasıdır.

Altıncısı millî asaletin ve insanın kalıplaştırılmasının reddedilmesi: Ancak makinizm fazla mallar üreten bir araçtan ibarettir. Bu ürünler o kadar yüksek oranda üretilmektedir ki iç pazara sığmaması nedeniyle taşmaktadır ve tüm insanlar tek bir ürünün tüketicisi olmak zorundadır. O halde bütün insanların aynı zevk kalıplarına girmeleri gerekir; "insanları kalıplaştırma" hareketi!

Dünya emperyalizmi, siyasî, askerî ve ekonomik sömürü ve hepsinden daha kötüsü ve korkunç olanı, kültürel sömürü ve "kültürel asimilasyon"un tümü makinizm sisteminin getirdikleridir, yani yeni milletlere ve yeni pazarlara yeni tüketimlerin saldırısıdır.

Makinizmin Toplumsal Sonuçları: Makinizm zorunlu olarak teknokrasi ve bürokrasiye, bürokrasi de zorunlu olarak faşizme doğru gitmektedir, gitmezlik edemez.

Makinizm, istismarı tasavvur ettiğimizin aksine geçmişten daha fazla ve dehşet verici hale getirir.

Amburjuvazimiz yeni fenomenlerden biridir yani makine fazla üretim yaptıkça sermaye sahibini daha fazla şişman, işçiyi ise daha zayıf yapar; ancak [sınıflar arası] farktan dolayı herhangi bir patlamanın yaşanmaması için sermaye sahibi işçide yapay bir duygu meydana getirir.

"Kültürel istismar" ve "kültürel asimilasyon", benzeme, taklit, rekabet ve sembolik ve yapay tüketimler yoluyladır.

Makinizmin dünya tüketimi için bütün dünyaya dayattığı kalıplarda insanların ve milletlerin kalıplaştırılması ve tek tipleştirilmesi.

"Asaletler ve manevî kaynaklar"ın yağması ve milletler, şehirler ve değişik sınıflar içerisindeki beşerin çeşitli tecrübelerinin hepsinin ortadan kalkması.

Emirlerle hareket eden kof, köksüz ve her yönden yorgun insanların ortaya çıkarılması için "tarihle irtibatın kesilmesi", "sınıf farkının oluşturulması" ve "şimdiki neslin tüm tarihî bağlarının koparılması". Tarihî tecrübelerine bağlı olan insan mukavemet gösterir. O kimdir? Dünya kamuoyunda put gibi olan, evrensel ve siyasî kuvvetin doruğunda kendi kabilelerinin yerli elbiseleriyle Birleşmiş Milletlere giren Nekrume kavimleri, Lumumba ya da Nehru gibi adamlardır. Ancak kof adam sürekli tüketim endişesine sahiptir.

(B.E. 31/Sh. 305-323)

Makinezedelik: Burada insan, "şey" oluyor ve kendisini "şey" hissediyor. Makine tutsaklığı bu anlamı veriyor. Birey makineden bir parça oluyor. Bugün insan, makinenin saldırısı altında bozuluyor, yani yabancılaşıyor. Birey, kendini makinenin devamı ve parçalarından biri olarak görüyor.

(B.E. 12/Sh. 257)

Maddi makinezedelik ve dünyanın tüketimci burjuvazi kültürü, insanı ekonomik bir hayvan yapmış, insanlığı ilmî ve sınaî gücünün zirvesinde içi boş, kuru, derinliksiz kılmıştır. İnsanları güçlü ve kurnaz, fakat çok aşağılık ve hakir; ahlâki ve ruhi açıdan zayıf kılmıştır. Bugünün insanını, kendisi için yaptığı bu hayata karşı isyana sürüklemiştir; ticarî kültüre, sınaî kültüre ve tüketim hayatına karşı.

(B.E. 14/Sh. 276)

Makinezedelik/makine tutsaklığı, makine zindanında tutsak olmak demektir, bazı ayrıcalıklardan yoksun olmak demektir. Fakat benim söylediğim manadaki makine tutsaklığı, düşünce, irade ve duygunun yerini makinenin alması demektir. O, bizim şimdiye kadar tanıdığımız ve alışık olduğumuz insanî ruh türünü değiştirecektir. Mesele artık, makine zindanında mahpus olma problemi değildir; aksine aslında tanımadığımız ve bize tamamen yabancı olan yeni bir insan türünün yaratılmasıdır. Öyle ki onun insanlığı makineye tabidir ve bu yeni tür insanın misyonu makinenin hareketinde kullanılan bir alet olmakla özetlenir. Yani insanlar, evrenin yegâne özgür ve bağımsız unsurları, tabiatın belirlenmiş ve bilinçsiz aletleri haline gelirler.

(B.E. 12/Sh. 24)

Mana

Mana, bazı şeylerde az veya çok var olan, hatta bazı şahıslarda çok fazla ve güçlü olan isimsiz gizli bir güçtür. Biz, büyüsel işler, dualar, özel virtler vesilesiyle ve bu gizli güçleri celp etme ve

hüküm altına almada özel bir güç ve bilgiye sahip olan büyücü veya özel bireyler vasıtasıyla, onlara tevessülde bulunarak ve bağlanarak, onlara el sürerek ve onları öperek, manayı kendimize sokup onların güç ve kutsallığından nasipleniyoruz.

Hıristiyanlık'ta ruh (esprit) "mana"nın gelişmiş ve iyileşmiş ruhudur. Mesih, yani İsa mana (ruh) sahibidir; çünkü kutsal bir cins ve tabiata sahiptir ve başkalarının su ve toprağından değildir. Son akşam yemeğinde içtiği şaraptan hala bir miktar kaldığına inanmaktadırlar. İki bin yıldır o şarabı suyla karıştırıyorlar ve büyük bir kadehe döküyorlar, herkes ondan içiyor. Bu iş, günümüze kadar devam etmiştir. Kilise ve papanın bütün azameti, kutsal su, şarap ve ekmeğe sahip olmasında yatmaktadır. Papa, keşişler ve patrikler o "ruh"un taşıyıcısıdırlar. "Ruhani" sözcüğü bu inançtan gelmiş olup ondan yoksun ve cismani olan avam karşısında bu gruba ıtlak edilmektedir.

(B.E. 14/Sh. 88-89)

Manifesto

Manifestoyu Batı Avrupa'da 19. yüzyıl meydana getirmiş olup onun meydana gelmesine iki etken neden olmuştur:

1- 19. yüzyıl.

2- Batı Avrupa.

Genel olarak Eski Çağ'a hümanizm çağı denir. Orta Çağ, din ve iman devresidir. Rönesans yüksek fikrî uçuş ve maceracılıklar çağıdır. 17. yüzyıl, aydınlık çağıdır. 18. yüzyıl, aklı kullanma ve rasyonalizm çağıdır. 19. yüzyıl, ideoloji çağı, yani bütün düşünürlerin itikadî bir ekol üzerinde düşündüğü çağdır; yani kendi toplumlarını ve hayatı açıklamak için bir mektep ve akım meydana getiriyorlar. 20. yüzyıl ise inançlardan şüphe asrı, çözümleme ve tahlile yöneliş çağıdır.

Komünist Manifesto şu esaslara dayanır:

1- Her toplumun tarihi, sınıf savaşları tarihidir. Bu savaşlar bazen gizli, bazen açık bir şekilde ve zaman ve mekana göre kendine özgü şekiller alıyor olup toplumun bütün devrimci şeklinin değişim kaynağı ve özüdürler veya savaşan sınıfların ortak yok oluşuyla sonuçlanırlar.

2- Geçmiş sınıfsal mücadele türleriyle yeni problem ve şekilleri artırmaktan başka bir iş yapmamış olan ve öncekinden daha çok iki muhalif ordugâha, yani burjuvazi ve proletaryaya taksime doğru ilerleyen burjuva toplumu.

3- Burjuvazi toplumu, uluslararası işbölümünü genişletmiş ve böylece ülkeler arasında ortak bağımlılık meydana getirmiştir.

4- Her burjuvazi toplumuna hâkim olan rekabet yasası, üretici güçlere öyle bir kudret bahşetmiştir ki burjuvazi üretim şartlarından daha öte gitmiştir.

5- Burjuvazi toplumu, sosyal ücretliler sınıfının genişleyip yoğunlaşmasına, yani bu topluma muhalif sınıfın meydana gelmesine sebep olmuştur.

6- Ücretliler, üretici güçlerden istifade ederek ve toplumsal şartlarını oluşturarak burjuvazi problemini yok etmeden, kendi üretimlerini ekonomik bağımlılıktan kurtaramazlar.

7- Emekçilerin mücadelesi, başlangıçta millî bir boyuta sahiptir. Tedricen ve tekâmüle paralel olarak uluslararası boyut kazanıyor.

8- Emekçiler kendi sınıfsal partilerinde toplanmalıdırlar ki her ülkede siyasal gücü ele geçirsin ve üretim aracını devletin elinde toplasınlar.

1848 yılında henüz halk kitlesi için açık olmayan bu düşünceler, kapitalizm genişleyip de topluma hâkim ekonomik bir güç haline gelince tedricen halka nüfuz etti. 19. yüzyılın ikinci yarısının başlangıcında manifesto, sosyalizmin temel kitabı sayılıyordu. Bugün de hâlâ sosyalist yazılardan hiçbiri, Manifesto'yu unutkanlık dünyasına attıramamışlardır.

(B.E. 12/Sh. 221-223)

Mârikîn

Mârikîn; hata, kötü düşünce, yanlış anlama, şuursuzluk, taassup, bilinçsizlik, kötü yolun seçilmesi, dış propagandalar sebebiyle düşmana uygun ortamın hazırlanması, hâinlerin söylenti üretmesi, garazlıların, sahtekârların ve münafıkların yanlış bilgilendirmesi, iç ve dış düşmanların yarattığı sosyal şartlar ve zehirli fikir akımları, kıskançlık kompleksi, şahsî kin, bencillik. vs. neticesinde din yolundan ve doğruluktan ayrılan, hakka karşı düşmanlığa girişen ve düşmanın oyuncağı olan ücretsiz memurlar ve kinsiz garazkarlardır!

Oysa daha önce din yolunda ve hak cephesinde idiler. Ancak düşmanın aleyhte propaganda yapıp zemin yaratmasından dolayı farkında olmadan yavaş yavaş hakikat çizgisinden uzaklaştılar ve doğru yoldan yüz çevirdiler. Sonuçta hak cephesinden saptılar ve ayrıldılar. Bununla birlikte onlar, hak yolu seçtiklerini, doğru düşündüklerini ve doğru yaptıklarını zannediyorlardı!..

(B.E. 26/Sh. 202)

Marksizm

19. yüzyılın ikinci yarısı, Marksizm'in doğması ve en güçlü ve materyalizmle donanmış en büyük ekol olarak zirveye ulaşması zamanıdır. Materyalizmi güçlendiren şey, onu diyalektik denilen mantıkla destekleyen Marksizm idi.

Marks, zeki ve güçlü bir yazardır; ancak bir mucit değildir. O, sosyal sınıf kavramını Saint Simon'dan, mülkiyetin reddi konusunu önceki komünistlerden, Avon ve Proudhon gibilerden, materyalizmi Feuerbach'dan, diyalektiği ise üstadı Hegel'den almış ve bu ikisini birleştirip demiştir ki materyalizmde, yani maddenin asaletinde, maddecilikte bütün insanî ve tabiî olguların tahlili, madde esasına dayanır ve bu yaklaşıma göre maddenin genel yasası diyalektik yöntemle yapılır. Bu, idealist mantığın aksine, maddî dünyanın realist mantığıdır (diyalektik mantık).

(B.E. 12/Sh. 171)

Marksizm'in Başarısının Etkenleri: Marksizm'de ortaya konan ve Marksizm'in şiddetli ve açık başarısına neden olan konulardan biri, on sekizinci yüzyılda gerçekleşen Büyük Fransız İhtilali'yle İngiltere Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan sanayi kapitalizmi tezadıdır. 19. yüzyılda doruğa ulaşan sınıf çelişkisinin bu denli köklü olduğunu görüyoruz.

Marksizm'in başarısının ikinci etkeni, kendisinin karşıtı durumundaki kilise, kapitalizm ve faşizmden oluşan üçlü cephedir - ki faşizm bir tür cahilce nasyonalist ve ırkçı bir dayanak olduğundan onu sanayi kapitalizminden bağımsız olarak belirttim-.

Üçüncü etken: Marksizm'in şiddetli bir biçimde ilerlemesinin üçüncü nedeni, felsefî açıdan materyalizme dayanmasıdır. 19. yüzyılda kilisenin değil, bilimin dine doğru yeni bir yöneliş içinde olduğu 20. yüzyılın tersine, din kötü bir durumdaydı. 19. yüzyıl, kilise karşıtı özgürlükçülerin başarılarının doruk noktası olup bu hareketi ta 15. yüzyıldan başlatmışlardı. 16. ve 17. yüzyıllar aydınların çağıydı. 18. yüzyıl büyük felsefelerin çözümlenme çağı, 19. yüzyıl ise dinin yerine geçen ideolojilerin çağıdır.

(B.E. 17/Sh. 135)

Marksizm Çeşitleri: Üç ayrı Marksizm bulunmaktadır: Amiyane Marksizm, resmî devlet Marksizm'i ve bilimsel Marksizm.

Amiyane Marksizm'den amacım, yeni sözlerle az çok tanışık olan kimselerin tanıdıkları ve herkesin yerel gazetelerinden, mahalli ve ulusal aydınların kalemlerinden bir ya da iki makale okumakla dünyada savlarını reddetme ya da ispatlama amacıyla haklarında kitaplar yazılan Marksizm uzmanı haline geldiği Marksizm'dir.

İkincisi, resmî Marksizm ya da devlet Marksizm'i; egemen partinin tekelinde bir doktrin, felsefe ve mezhep şeklinde olup bir toplumda egemen durumdaki bir siyasî rejim ve siyasî güç için bir düşünce alt yapısı ve haklılık açıklaması durumunda bulunan Marksizm'dir. Bu gücün elindeki Marksizm, dinî ve teokra-

tik yönetimlerin elinde bir mezhep biçiminde savaşım için ya da haklı görünmek için bir silah durumunu almıştır.

Üçüncüsü, Marks'ın kendi Marksizm'i ya da bilimsel Marksizm'dir. Yani bilimin sözünü ettiği ya da bilimsel bakışla bakılan Marksizm'dir.

(B.E. 17/Sh. 178-179)

Materyalizm

Materyalizm, maddeci dünyagörüşüdür.

Materyalistler fizik dünyanın ilk ve temel taşı olarak maddenin esas oluşuna inanır ve enerjiyi maddenin değişmiş ve artık şekli sanarlar.

(B.E. 16/Sh. 343, 50)

Materyalizm çok eski bir ekoldür. Kökleri eski Yunan dönemine dayanır. Lusibius ve Demokritos tanınmış eski Yunan materyalistlerindendir. İki tür materyalizm mevcuttur. Biri klasik materyalizm, diğeri ise modern materyalizmdir.

Modern materyalizm ile klasik materyalizm arasındaki ortak yön; canlı ve fizik evren ve varlığı donuk duyulur madde ile sınırlamak ve maddî olmayan, maveraî olan her şeyin asaletini reddetmekten ibarettir.

Modern materyalizm, klasik materyalizmin sahip olmadığı bir temele dayanmıştır. Bu sebeple materyalizm dini, geçmişte çok zayıf ve istisnaî bir dindi. Fakat 19. yüzyılda hızla gelişim gösterdi, öyle ki çoğu aydın ve bilginleri kendisine çekti, hatta dini şiddetle sarstı. Materyalizm niçin bu kadar güç kazanabildi?

Üç güçlü etken, Yeni Çağ'da materyalizmi yaygınlaştırdı:

1- Bilimin, düşman saydığı kiliseden bıkması.

2- Bilimlerin maddeyi bilme ve tahlildeki tekelciliği ve Tanrı, ruh, öte dünya, maneviyat, sırlar, gizemler ve semboller gibi es-

ki dünyayı dolduran, insanın hayat ruhunu ve manevî ahlâkî değerlerini inşa eden bütün manevî ve metafizik meselelerden yüz çevirmesi.

3- Materyalizmin Yeni Çağ'ın dünyagörüşüyle uygunluğu; hayatın olması gerekene değil, olana doğru yönelmesi, yani ekonomiyi insanın dini yapan burjuva görüşünün yayılması.

Materyalizmi güçlendiren şey, onu diyalektik denilen mantıkla destekleyen Marksizm idi.

Diyalektiğin materyalizme bağlı oluşu, materyalizmin felsefî bakımdan daha bir güçlenmesine; materyalizmi hem felsefî ve mantıkî açıdan, hem de bilimsel açıdan canla başla savunmaya neden oldu. Nitekim 19. yüzyılın en büyük hareketi olarak kendini gösterdi. Bana göre onun her sahada gelişimine sebep olan şey, (kelimenin tam anlamıyla) materyalizmin ve diyalektiğin desteği idi. Sosyalizm, işçi mücadelesi ve güçlü sol eğilim, 19. yüzyılda Avrupa'da zirveye varmıştı. Hâlbuki Marks'ın ekolünün temel dayanaklarından biri olan Feuerbach ekolü kendisine sadece kütüphane raflarında bir yer bulabilmişti.

(B.E. 12/Sh. 168-172)

Materyalizm, tabiattaki bütün öteki nesneler gibi tabiattaki maddî güçlerin ürünü olduğu için insanın tabiatın istediği biçimde davrandığına, onu oluşturan maddî öğelerin gerektirdiği gibi irade gösterdiğine inanır. Dolayısıyla insanın bir şeyi kabul edip etmemekteki, seçip seçmemekteki iradesi, maddî bir nesnenin özsel sıfatı gibi belirlenmiştir. Seçmişse, seçmeme seçeneği olmadığı için seçmiştir. Seçmemişse, seçme seçeneği olmadığı için seçmemiştir. Çünkü maddîlik, zorla belirlenime sürüklenir. Materyalizmde maddî güçlerin ötesinde bir olgu olarak insan anlaşılır değildir ve kaçınılmaz olarak insan belirlenmiş bir olgudur. Burada belirleyici etken maddî yasalardır.

(B.E. 17/Sh. 204)

Materyalizm, çevrenin (çalışma aleti, üretim aracı, tarihin cebri, sosyal etkenler veya doğal ve coğrafî etkenlerin asıllığı) insanı

yarattığına inanıyor ve insanî özgür beni tamamen bir kenara bırakıyor ve bu yaklaşıma göre sonuçta insan, dışsal belirlemelerin, zorlamaların iradesiz, sorumsuz, insanlık ve değerden yoksun oyuncağı oluyor.

(B.E. 11/Sh. 79)

Tarihsel materyalizm -Marksist yönetimin Marksizm adıyla sunduğu şekliyle- insanın, tarihin maddî etkenlerinin belirlemesi ve bilinçsiz ürünü olduğu anlamına gelir. İnsan, tarihsel maddeciliğin oyuncağıdır. Tarih ise insanları kendi isteğine göre oluşturan maddî ve materyalist etkenler dizgesidir.

(B.E. 17/Sh. 211)

Zorunlu ve kaçınılmaz olan, materyalizmin sürekli olarak, hiç beklemeksizin individüalizme neden oluşudur. "Her ne varsa budur, insan ve hayatı da birkaç yıl ve birkaç kalem ihtiyaçtan ibarettir" inancı, şu ahlâk ve davranışı da ardından getirmektedir: Öyleyse ne varsa ben ve lezzetlerimdir. Çünkü maddî realist bir kişi kendi maddî çıkarlarını, başkalarının maddî çıkarları için terk ettiyse, realist olmayan bir davranış sergilemiş olur. Çünkü başkalarının ekmeği yolunda canımı verdiğimde bu ekmek benim için artık bir "iktisadî gerçeklik" değildir; insanî, manevî, madde üstü, iktisat ötesi bir konudur.

Felsefî materyalizm, ahlâkî individüalizme neden olmaktadır, yani Epikürizme. Yani işin özü şudur ki felsefî bakımdan mutlak maddîliğe; kör, sağır, hesapsız, duygusuz dünyaya inanan herkes, pratik hayat ve ahlâkî davranış açısından kendiliğinden, ahlâkî bireyselliğe, yani kendini gözetmeye ve anı ganimet saymaya sürüklenir.

(B.E. 16/Sh. 254-255)

Medeniyet

Medeniyet (temeddün), "m-d-n" kökünden olup medine (şehir) sözcüğüne akrabadır. Medine şehir demektir. Medeniyet ise in-

tisap, istinat ve bağlılık manasıyla, bu bapta gelmiş olan anlama işarettir; örneğin kibir büyüklük, tekebbür ise büyüklük göstermeye bağlılık anlamındadır. Dolayısıyla medeniyet, medineye, şehre bağlılık hissi ve o hissi ortaya koyma demektir.

Medeniyet, genel anlamıyla insan toplumunun maddî ve manevî ürün ve birikimlerinden ibarettir. İnsan ürünleri dediğimiz zaman tabiatta sıradan bir durumda olmayan ve insanın yaptığı bir şeyi kast ederiz. Dolayısıyla, tabiatın ürünü karşısında insan ürünü yer alıyor.

(B.E. 11/Sh. 15-16)

Medeniyet (kendi irade ve bilinciyle) dört etkenin sonucudur:

1- Sosyal hayatın içindeki mevcut yasalar. Yani toplumun oluşumundan sonra ister istemez bireylerin isteği olmaksızın, toplum kendiliğinden sosyal düzenlerin gelişimine doğru ilerliyor. Toplumun bünyesindeki mevcut yasalar, toplumu gelişime yöneltiyor.

2- Sosyal anlaşma. Yani insanlar, birlikte toplum halinde yaşamak ve varlıklarını o sosyal hayat temelinde bilinçli bir şekilde sürdürmek üzere birbiriyle anlaşma yapmışlardır. İşte medeniyet bunun sonucudur (Rousseau'nun tezi).

3- Aşk ve en geniş anlamıyla, yani insanın maddî ve manevî ihtiyacı anlamında açlık. İhtiyaçlar, insanı harekete geçiriyor. Medeniyetin iki boyutluluğu bu iki etkenin ürünüdür, sonucudur; bazı eserler sadece aşktan doğmuştur, bazıları ise maddî ihtiyacın karşılanmasından (sihir ve ev). (Sheller'in tezi).

4- Savunma ve saldırı. İnsan, hayatta ya saldırı ya da savunma halindedir. Savunma halinde doğa ve düşmanın (rakip ister insan olsun, isterse hayvan) saldırısını önlemek için öyle çalışır ki bu çaba onu keşif, yaratma ve icada götürür. Saldırı halinde ise doğa ve düşmanı sömürmek veya yok etmek için çalışır. İnsan toplumundaki bu karışıklık ve çelişki, medeniyeti meydana getirmiştir. Toynbee bir tür sosyal diyalektiğe inanır: Saldırı tez, savunma antitez ve medeniyet sentezdir.

İki toplumda medeniyet meydana gelmemiştir:

1- Toprağın kuru ve yaşanılır olmadığı ve dolayısıyla hamle yapılamayan yerde.

2- Tabiatın çok bereketli olduğu ve bundan dolayı insanların ne birbirleriyle ne de tabiatla savaşmadığı yerde.

(B.E. 11/Sh. 20-21)

Medeniyet, insan veya toplumun fikrî ve ruhsal yükseliş aşamasından ibarettir. Hakikatte insanî, sosyal ve siyasal bilinç, bireysel medeniyet alameti iken, bireylerin bireyliklerini toplumda kaybettikleri halde şahsiyetlerini kendisinden aldıkları ortak yön ve düzen, sosyal medeniyet alametidir. Ortak ve üzerinde ittifak edilen tanım şudur: "Medeniyet ve kültür, bir toplumun, maddî ve manevî birikim ve ürünleri toplamından ibarettir. Fakat bana göre medeniyet, her kabiliyetin kendini özgürce ortaya koyma imkânı bulabildiği elverişli zemin demektir". Medenî insan da böyledir; yani bu zeminin kendisi için hazırlandığı zaman ve mekânda o medenî olur. Elbette kesinlikle mutlak anlamda medenî olduğunu söyleyemeyiz; ama insanın istidatlarını ve kendine has imkânları ortaya koyabildiği ölçüde medenî olacağını söylemek mümkündür. O halde medeniyet, bana göre nesnel değil, öznel; başka bir tabirle maddî değil, manevîdir.

(B.E. 11/Sh. 57)

Medine-i Fâzıla (Erdemli Şehir)/Ütopya

Ütopya, herkesin zihninde beslediği, gönlünde arzuladığı, insan toplumunun o şekilde biçimlenmesine çalıştığı ideal bir toplumdur. Bütün felsefeler, dinler ve insanlar, zihinlerinde mutlaka bir ütopya taşırlar.

Dindarın zihnindeki cennet, medine-i fâzıladır. Eflatun'un Ütopya'sı, çağının aristokrat ve düşünür Yunanlıları için medine-i fâzıladır.

Thomas More'un Güneş Kenti ve Tanrı Kenti vs. birer medine-i fâzıladır. Jean Isoule'nin Temiz Kenti de öyle. Şia'nın, âhir zamanda gerçekleşeceğine inandığı evrensel adalet toplumu da öyle.

(B.E. 16/Sh. 43)

Mele-Mütref-Ruhban

1- Mele, açıkgözlülerdir. Yani toplumda iktidarın temsilcileri. Mele, toplumda yürürken gözünü açık tutan kişidir.

2- Mütref, dinî, beşerî ve ahlâkî hiçbir sorumluluk tanımayan servet sahibi zengindir. Servet ve malî yeterliliklerinden kaynaklanan kibirlenme, onları bütün insanî yükümlülüklerden uzaklaştırmıştır. Mütref, bukalemun gibi, yürüdüğü yolda bir başka türlü yürüyen kişidir!

3- Ruhban, yani mabetlerin -dinlerin- mütevellisi, dinlerin temsilcisi.

Biri, toplumun dinî gücünü elinde tutandır, rahiptir, din adamıdır ve ahbardır: Dinlerin ruhanîleri ve dinlerdeki din adamı sınıfı, yani resmî sınıf. Biri mütrefindir, iktisadî sınıf; diğeri ise siyasî sınıf ve toplumsal güç ellerinde olan mele'dir. Bu üç kumaş, bir tek dokumayı imal eder ve bir tek sınıfı oluştururlar; ama üç kılıktadırlar.

(B.E. 23/Sh. 55)

Melek/Surûş (Zerdüştlükte)

Surûş: İnsanın itaat, takva ve kulluğunun mazharı ve de yeryüzünde tanrıya itaat ve ibadeti tebliğ eden ruhanilerin mazharıdır.

(B.E. 15/Sh. 232)

İtaat anlamında surûş, bizim dinimizdeki Cebrail gibidir.

(B.E. 15/Sh. 199)

Menâsık

Menâsık, ne-se-ke kökünden gelen mensek kelimesinin çoğuludur. Kelimenin içinde ne gibi anlamlar bulunmaktadır? İbadet, takva, riyazet, Allah karşısında huşu, insanı Allah'a yaklaştıran şey, elbiseyi yıkayıp temizlemek, eve varmak, doğru ve güzel yolda yürümek ve yürümeye devam etmek, Allah'tan gelen her hak, Allah'a sunulan şey, kan ve kan tazminatı...

Bu anlamlara göre;

Nâsık insan: Âbid, zâhid insan.

Nâsık yer: Üzerine yeni yağmur yağmış yemyeşil güzel yer. Mensek: Tanıdık, dost memleket. Gönlün ülfet ve bağ kurduğu diyar, Allah'ın her ümmetin ayakları altına serdiği dosdoğru yol. Menâsık, ne haccın âdabı ve amelleri hakkında tam bir fıkhî risale ne de bu âdabın felsefesi, bu amellerin yorum ve analizi hakkında fikrî bir risaledir. Aksine menâsık, hacdaki âdâb ve amellerin özel adıdır. Bu, İslam'ın bizzat ona verdiği isimdir. Bu da benim, topluluk halinde zamana bağlı olarak yapılan düzenli hareketler bütünü şeklinde yaptığım hac tarifimin, bu isimlendirmeyle uygunluk oluşturduğunu göstermektedir.

(B.E. 6/Sh. 21)

Mesih

Mesih, İsa'nın adı değildir. Mesih, beklenen peygamber anlamında genel bir sıfattır. Yahudiler, daima Mesih'in zuhurunu beklerler. Sonunda Meryem oğlu İsa, "Ben Mesih'im" dedi ve Mesîhîler inandılar. Yahudiler de İsa, Mesih değildir, gerçek Mesih gelmemiştir, dediler.

(B.E. 19/Sh. 58)

Messianizm

Sosyolojide çok derin ve önemli bir konu olarak gündeme getirilen "Messianisme" ilkesi, insan toplumunun Mesih veya vaat edilen kişiye inanması esası anlamına gelir. Bundan dolayı hem tarih bize toplumların her zaman gelecekte hakikat, adalet ve özgürlüğün kesin zaferine inandıklarını söyler, hem de sosyoloji Messianisme olarak her toplumun bu inanca kendi tabiatında yapısının doğal ve fıtri bir tepkisi olarak çeşitli açıklamalarda sahip olduğunu düşünür.

(B.E. 19/Sh. 258)

Metot

Metottan maksat, ilmî araştırma yoludur. Yani örneğin insanı tanımak için ne yapalım? İnsanı biyoloji ve fizyoloji açısından belirleyelim ve sonra ortak niteliklerini bir araya getirelim. "İnsan konuşan bir hayvandır." dememiz, yanlış bir tümdengelim olur; çünkü bu hiçbir bilinmeyeni ortaya çıkarmıyor.

Metodu, tarz, stil veya yönelimle karıştırmamak gerekir. Mesela Kur'an'ın, vasıf, tahlil, sembolik, öykü veya söylemle iç içe bir tarzı vardır. Kur'an'ın ilgisi, tabiat, toplum ve tarihedir. Fakat metodu, yani araştırma yöntemi, Aristocu tümevarımın, tümele bakma yaklaşımının tersine tümdengelimdir, tikele bakmadır. Yani ilk sebep, tabiat ötesi, fizik ötesi, ruh ve külliyatla meşgul olmak yerine, nesnel, doğal ve insanî olay ve parçaları araştırma konusu yapmaktadır; inek, bal arısı, karınca, böcek, örümcek, ay, güneş, yıldız, Ad ve Semûd kavimleri gibi.

(B.E. 12/Sh. 150)

Zihinsel Metot: Zihinsel metot, tabiat, toplum ve beşer tarihinin kanun ve yasalarını aklî, mantıkî ve zihnî yolla keşfetme yöntemidir. Yani meçhulün ilk bedihî bilgilere döndürülmesi kadar belli idi ve araştırma ve incelemeye gerek yoktu. Orta Çağ'da zihinsel metot hakimdi.

Tümevarımsal Metot: Yeni Çağ'da metot tikel, nesnel ve deneysel (tümevarımsal)dır. Bu metot, zihinsel metodun aksine son derece basit ve yüzeysel, fakat aynı ölçüde doğru ve faydalıdır. Zihinsel metodun tersine tecrübe, araştırma ve dokunmaya koyulur.

(B.E. 31/Sh. 208)

Millet

Bu kelime, Kur'an'da yedi sekiz defa kullanılmış olup daha çok İbrahim milleti veya İbrahim, İshak ve Yakub milleti şeklinde söz konusu edilmiştir.

İbrahim milleti, bir öğreti olarak söz konusu edilmiş olup İslam Peygamberi onun devam ettiricisidir. Başka bir ifadeyle İbrahim milleti, tevhid risaletinin başlangıcından İslam Peygamberi'ne kadar bütün peygamberlerin davetçisi oldukları öğretidir. Dolayısıyla her çağda ve her toplumda bütün gerçek peygamberler, şeriatları birbirinden farklı olsa da insanlığı bir tek millete davet etmişlerdir.

İbrahim milletinin takipçileri, Kur'an'da millet kelimesi kullanıldığı zaman bugün ideoloji adını taşıyan anlamın irade edildiğine inanır. Şu anlamda ki İbrahim milleti -ki tarihin bütün peygamberlerinin ve milleti kurtuluş ve adalete yönelticilerin ortak ekolüdür ve peygamberler bütün zamanlarda ve bütün düzenlerde insanları ona çağırmışlardır- İbrahim ideolojisidir.

Milleti aksiyon anlamında almak da mümkün. Fakat aksiyon, ekolü değil daha çok hareketi gösteren bir kelimedir. Oysa millet, bu kelimenin basit kabına sığmayacak kadar derindir.

Milleti öğreti anlamında alırsak ideoloji kavramına daha yakın olur, ama burada da ekol kelimesi ideolojiye oranla incelikten yoksundur. Çünkü mantıkçıların ıstılahınca câmidir fakat mâni değildir. Yani ideoloji kavramını kendinde toplar, fakat ideolojiden başka anlamların girmesine mâni olmaz. Çünkü ekol, "fel-

sefe, bilim, edebiyat sanat ekolü" anlamında da olabilir ki bu durumda ideoloji değildir ve burada ideoloji kavramıyla uyuşmaz.

(B.E. 7/Sh. 80-82)

Mina

En uzun vakfe, en son duruş, en son menzil! Yani arzu, ideal, hedef ve... Mina, minye, emânetle ilgili, temenni, aşk; bilgi ve bilinç aşamasından sonraki son aşama.

(B.E. 6/Sh. 117)

Aşk ülkesi Mina'da hem Allah hem de İblis var! Burada senden, senin hayat serüveninden söz ediyorlar, dünyadan değil. Evrende sadece Allah vardır. Evrene tevhid egemendir. Evet orada, içinde Allah ve İblis'in yuva kurduğu insandır konuşulup gündeme getirilen; düalizm tabiatta değil, insandadır. Mina, senin iman ve aşk ülkendir, kaderindir. Orada içindeki İsmail'inin başında Allah'la İblis savaşmaktadır. Mina, senin arzularının ülkesidir.

Ne kadar şaşırtıcı: Zafer günü, kan bayramı, çocuğun doğum şenliği yerine çocuğun şehâdet töreni!

"Kurban Bayramı"

Bu millete, bu milletin gelenek, tarih ve övünç kaynaklarına bir bak!

Kan, soy sop ve toprak milleti değil.

İnanç ve cihat milletidir o.

Tevhid ümmeti.

Kullar, insanın özgürlük misyonunu -Âdem'den âhir zamana kadar- omuzlarına almış, özgürlük savaşının sınırlarını fıtratlarının derinliklerine kadar genişletmişlerdir. Kullar, cihat meydanını Bedir'den Mina'ya kadar uzatmışlardır.

Özgürlüğün, hürriyetin manasını böyle zirve noktasında anlayan kullar, özgürlüğü, sadece Firavun'dan kurtulmak değil, İsmail'den de kurtulmak, sadece düşmandan değil, kendinden de kurtulmak olarak anlayan kullar!

(B.E. 6/Sh. 171-172)

Miraç

Miraç, insanın varlıksal ve dikey yükseliş/gelişim hareketinin rolünün kaynağıdır.

Dikey hareket, yani "miraç", insan yetiştirme fonksiyonu ve insanın varlıksal gelişimidir.

Miraç, Peygamber'in, insanın yerden Allah'a doğru varlıksal yükselişindeki rolünün açıklayıcısı ve sembolüdür. Dolayısıyla bu "miraç", insan varlığı açısından, insanın varlıksal yükseliş ve gelişimini gösteren felsefî bir konudur.

(B.E. 2/Sh. 215-220)

Mitoloji (Efsane)

Mitoloji meydana gelmesi gereken, ama gelmeyen tarihten veya meydana gelmesi gereken, ama gelmeyen olaylar toplamından ibarettir. Mitoloji kahramanları, olmaları gereken, ama olmalarına tarihin izin vermediği kimselerdir. Mitoloji ve efsaneler bir dönemin ya da bir kavmin veya esas itibariyle beşer türünün insanî tarihinin ideal, hakikat ve değerlerinin tecelli dünyasıdır.

(B.E. 11/Sh. 109)

Mitler, sosyal bir devrenin bütün imeklerinin (var bulunmalarının) ve aynı şekilde imemeklerinin (var bulunmamalarının) oluşların ve olmayışların görünümünü veren aynadan ibarettir. İmekler, bizim mitlerden, efsanelerden, onların oluştuğu dönemde ne tür şeylerin olduğunu anlayabilmemiz demektir ve aynı şekilde eksiklikleri ve olmayan şeyleri de mitlerden anlaya-

bilmemiz demektir. Zira efsaneler, insanın var oluşta olmasını arzu ettiği şeyler, sahip olduğu arzu ve hayalleridir. Mitoloji dünyası, olan değil, olması gereken bir dünyadır. Efsaneler, sanat metnidir; yani usulen bir sanatsal eserdir, yaratmadır, sanatsal bir yaratıştır. Bu sanatsal yaratış, canlarının öyle olmasını istediği halk kitleleridir; fakat ne dünya, ne toplum, ne de tarih böyle hareket ediyor. Bundan dolayı da o, onu telafi etmek için efsaneleri yaratıyor.

(B.E. 11/Sh. 112)

İslamî mitolojide Nuh kıssası vardır. Bu, insanlığı Nuh'tan önceki mutluluk dönemi ve Nuh'tan sonraki mutsuzluk, uğursuzluk ve fesat dönemi diye taksim eden bir öyküdür. Babil yazıtlarında Nuh'tan önceki dönem, insanın altın çağı olarak bilinir. Yunan mitolojisi döneminde bu durum mevcuttur. Prometheus'nin insanı meydana getirmesinden sonra insan mutludur ve tanrılarla yaşıyor ve Zeus Girit'ten geliyor ve Atina'nın tanrılarına musallat oluyor, Atina halkını karanlık, zulüm ve çirkinlik içinde tutuyor.

(B.E. 11/Sh. 114)

Efsaneler (mitolojiler), tarihin eksikliğini telafiden ibarettir. Efsaneler, "tarih"tir, ama olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi. Efsaneler, insandan daha üstün ve mükemmel olan ve her biri gerçeklik dünyasından daha üstün bir dünyadaki mesele ve işlerden birinin olgun ve mutlak sembolü olan bireylerin hayatının ve onlarla ilgili olayların ifadesidir.

(B.E. 25/Sh. 18)

Efsaneler, her duygunun, her kutsallığın ve her maddî ve manevî güzelliğin yüce numunesinin bir bütünüdür. Öyleyse insan, numuneler yaratıyor. Ancak olanı değil, olması gerekeni yaratıyor. Büyüklüğün en yüce numunesi, Çin'de ve Japonya'da tanrı "Rama" ve "Futuşi Şi" şeklinde, Roma'da ve Yunan'da tanrı "Zeus" veya "Osiris" şeklinde ortaya konuyor.

(B.E. 26/Sh. 58)

Mitra

Sevgi, rahmet, şefkat, güneş ve yer tanrısı. Mitra ruhaniyetin, mûbedlerin, mugların, brahmanların tanrısıdır.

(B.E. 15/Sh. 226)

Mülhit (Dinsiz) Mücahitler-Mümin Mücahitler-Oturan Müminler

Dünyanın bugünkü tezadını halletmede bizim yanlışımız, mülhit mücahitleri mümin oturanlar ile kıyaslamamız ve meseleyi çözmekten âciz kalmamızdı. Bu ölçme mantık olarak yanlıştır. Mülhit mücahitler mümin mücahitler ile kıyaslanmalı. O zaman bir mücahit mülhit de zaten itiraf edecektir ki halkın kurtuluşu yolunda canı infak ve kendini îsâr etmek için Allah'a iman, daha uygun bir dünyagörüşü ve daha mantıklı bir altyapıdır. Çünkü dünyayı duygu, şuur, hesap ve mantık sahibi olarak ve kendini bu varlıkta kaybolmayan zevalsiz bir eylem olarak gören bir mümin, Allah'tan ve meâddan aldığı güçle kendi sorumluluğu yolunda ve halkın hayatı için ölümü öyle doğal ve kolay anlar ki onu seçerken bir kahramanlık duygusuna bile kapılmaz ve ölümle karşılaşmayı kahramanlığa ihtiyaç duyulacak bir şeyden daha değersiz görür.

Biliyorum ki bilinçli ve sorumlu müminler arasındaki bir şehit, tıpkı namaz kılar gibi can verir!

Şimdiye dek halk için kıyam eden bilinçli, mücahit, özgürlükçü ve halk karşısında sorumlu insanların tamamı içinde en iyi ümmet olanlar işte bunlardır.

Halk yolunda marufu salık verip münkeri engelleyen ve Allah'a iman eden en iyi ümmet!

Çünkü Allah'a iman ederler!

(B.E. 7/Sh. 78-79)

Mümin

İslam, hak ekolü kavrayan, ona gönülden bağlanan, onu kendi varlığının dayanağı kılan, kendisini ona karşı sorumlu ve bilinçli hisseden, Avrupalıların deyimi ile "ideoloji ile beraber bu fikre, ülküye ve hakikate itaat eden, bunun etrafında dönüp dolanan", bireysel hayatını onun üzerine bina eden, insanî kişiliği ondan beslenen ve şekillenen, onun yolunda çabalayan, mücadele eden ve amellerinin kaynağı akidesi olan kimseye "Mümin" demektedir.

(B.E. 10/Sh. 81)

Kafir Görünümlü Mümin: Sartre'ın egzistansiyalist olmadığından söz ediyorduk. Nitekim Nietzsche de Nihilist değildi. Felsefe merhametin zaaftan kaynaklandığını düşünüyor, zayıfa yardımı hakka hıyanet olarak değerlendiriyordu. Hak demek güç demekti ve dolayısıyla zayıf demek bâtıl demekti. Onu öldürmek gerek. Kasvet ve güce tapıcılık dininin peygamberi olduğu halde canını taş kalpli arabacının kırbaçları altında savunmasız kalmış olan zayıf bir atı savunmak için feda etti!

Makus nifakları ve riyaları tanımıyoruz. Kural olarak kötü olup da iyi görüneni münafık ya da riyâkar olarak görmeye alışmışlardır. Bazen kimileri tam tersidir; kötü görünümlü iyi, kâfir görünümlü mümindir kimileri. Böyle münafıklar müminlerden, böyle riyâkarlar dürüstlerden üstündürler. Sartre, bunun üst örneğidir. Der ki hiçbir şey hiçbir şeye göre değildir. Sadece Tanrı değil, iyi ve kötü için bile bir ölçü yoktur. Herhangi biri herhangi bir işi kendi dilediğince yapıp bunun iyi olduğunu zannetmişse bu iş iyidir. Çünkü eylemleri ölçebileceğimiz ve iyi mi kötü mü olduğunu tespit edebileceğimiz bir ölçüt yoktur. Böyle bir inanış, ister istemez ve doğal olarak ânı ganimet saymayı, hazcılık ve kendini muhafaza etme sonucunu doğurur. Sartre ise insanlığın ölümsüz esasları için kendini yok saymaya, başkalarının huzuru için kendini sıkıntıya atmaya ve hatta kendini feda etmeye, kendi takipçilerinden hiçbirinin onunla bir

adım bile gelmeyecekleri bir yere ulaşmıştır! Ümmetine yabancı, toplumu içinde yalnız bir peygamber!

(B.E. 13/Sh. 108-109)

Münafık

En derin ve gizli şekliyle münafık, varlıksal yönleriyle itikadî yönleri birbirinden ayrı olan kimselerin sıfatıdır. "Nıfk"; çukur, boşluk ve mesafe anlamına gelir. Bir bakıma münafık, varlığının bu iki görünümü arasında bir boşluk ve mesafe bulunan kişidir: Bir tür iki kişilikli bir yapıya sahip olmaktır.

(B.E. 2/Sh. 137)

Hakikati ikrar eden, ancak gönlünde batıla inanan, tefrika, ihanet ve sapıklık içinde olan, başkalarını zayıf düşürmeye çalışan, kendi bireysel, sınıfsal ya da grupsal çıkarları için bu inancı kullanan, sorumluluktan kaçmak için işi sabote eden; dinî, fikrî, aklî, sosyal, ahlâki, ve ilmî açıdan yanlış yorum, tevil ve tefsirlerle meşgul olan kimseye "münafık" denir.

(B.E. 10/Sh. 81)

Münafık; İslam adaleti kılığını kuşanan zalimdir, tevhid sloganı atarken bir yandan da puta, insana, paraya ve güce tapandır tehlikeli düşman. "Ahiret adamı" kostümünü giymiş köle taciri, din taciri, ilim taciri ve insan taciridir tehlikeli düşman. Küfre âlet olmuşken, İslam'ı kendine âlet yapandır o. O, cehalet ve uyuşukluğun bekçisi, hurafe, yalan ve vehmin teşvikçisi, toplumdaki duraklama, katılaşma ve zilletin fâili; hayat, kader, yoksulluk, düşkünlük ve tehlikeden, düşman desisesinden ve kısacası dünyada ve toplumda ne olup bitiyorsa ondan insanları gafil kılan etkendir ve İslam adına onları teslime çağırandır. O, yeryüzü tanrılarının hoşnutlukları ve gönül rahatlıkları için, sahte kutsallık elbisesi içinde Allah'ın hoşnutluğunu tebliğ eder ve her zaman Müslümanların cehalet, yoksulluk, geri kalmışlık ve saflıklarından beslenen güçlerin elinden hayır ödülü alabil-

mek için, "izzet"i seven İslam'ın Rabbini, "hayr"ı servet diye niteleyen İslam Peygamberi'ni ve ilim, adalet ve demir dini olan İslam'ı, cehalete, zulme, zayıflığa, yoksulluğa, geri kalmışlığa ve hastalığa katlananlara mükâfat vericiler olarak tanıtır.

(B.E. 20/Sh. 292-293)

Mümin Münafıklar-Münafık Müminler: Yezitçe düşünce, ahlâk ve davranış tarzı, edebî bir tabir veya tesadüfi bir niteleme değildir. Her değeri, her sınırı, her hürmeti korumayı inkar ve reddeden, aşırılıkta, tecavüzde, hakkı yok etmede, cellatlıkta, içki içmede, ayyaşlıkta ve zamparalıktaki küstahlığını ve pervasızlığını açıklamada, ilahî dünyagörüşünü, insani takvayı ve haddini bilmeyi inkarda içgüdülerini ve çirkin heveslerini özgürce salıvermede nasıl birisi olduğunu şu sözleriyle ilan eden ondan başkası değildi:

Haşimogulları siyasetle oyun oynayıp saltanat peşine düştüler.
Yoksa ne gaipten bir haber var ne de inmiş bir vahiy.

Gördüğünüz gibi bu aydınca düşünce, son derece ilmî görüş, materyalist yaklaşım, realist hayat ve ahlâk yöntemi bizim kültürümüzde bazılarının sandığı gibi ne o kadar yeni bir şeydir ne de o kadar övünülecek, ilerici ve insanî bir durumdur. Buna mukabil olarak hangi çehrenin, dünyagörüşünün, hayat tarzının ve sosyal yapılanma üssünün var olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte Yezid'in çıkarımı mantıklıdır. O iyice bilmektedir ki ahlâkî materyalizm felsefî materyalizmle uyumlu bir üstyapıdır. Çünkü maddî düşünerek manevî hareket etmek bir tür varlık ikiliği ve çift kişilikli olma halidir. Sâdık insanların duçar olduğu bir bilinçaltının varlıksal nifakı. Mümin münafıklar! Çok şaşırtıcıdır bu! Güzel değildir, bununla birlikte bu sâdıkların saçlarının bir teli mümin münafıkların bir çoğunun sürüsüne değer.

(B.E. 5/Sh. 127-128)

Müntazır/Bekleyen

Bekleyen; son devrim borusunun her an çalınabileceğine ihtimal veren ve kendisini kesinlikle zorunlu ilahî kanunlara göre başlayacak olan bu cihada katılmakla yükümlü kabul eden ve dolayısıyla ister istemez hazırlık yapan sorumlu ve donanımlı bir hazır insandır. Her Şiî, başını yastığa imamın sesini duyacağı ümidiyle koyar.

(B.E. 19/Sh. 269)

Bekleyen, insan karşıtı sistemlerin her an yıkılacağı beklentisi içinde olan ve kendisini sürekli böyle bir evrensel devrime, Ali'nin kılıcı, Peygamberin zırhı ve Peygamber ve Ali'nin torununun eliyle gerçekleştirilecek olan ikinci Bedir'e katılmak için hazırlayan sorumlu Müslüman insandır.

Bundan dolayı "Bekleyiş" itiraz etme ve hangi şekilde olursa olsun, hâkim sistemi ve mevcut durumu tamamen yok etme mezhebidir. Bekleyiş, insandan sorumluluğu kaldırmak şöyle dursun, üstelik onun kendi yazgısındaki ve hakikatin yazgısındaki sorumluluğunu daha da ağırlaştırır, çabuklaştırır, mantıklı ve önemli hale getirir.

(B.E. 19/Sh. 275)

Müzik-Gınâ

Şia'ya özgü akide ve hükümlerin çoğunu mantıklı bir şekilde açıklayıp yorumlamaktan ve tarihî olarak çözümlemekten âciz olan şu anki Şia tebliğ mekanizmaları, aydınların, "Derin ve etkili bir sanat olan ve çok olumlu da olabilecek müzik niçin Şia'da haramdır" şeklindeki eleştirileri karşısında cevap vermekten aciz kalmıştır. Çünkü ne Kur'an'da, ne sünnette müziğin haramlığına dair bir belge bulamamaktadır.

Şia'da müziğin haramlığı o kadar meşhur ve mütevatirdir ki hiçbir âlim, buna uymazlık edemez ve caiz olduğu hükmünü veremez. Öte taraftansa benim inancıma göre, bu haram kılma,

Şia fıkhındaki en mantıklı ve en ileri hükümlerden biri sayılır ve toplumsal bilincin ve toplumda halkın aleyhine gerçekleşen bütün siyasî, kültürel, fikrî ve hatta sanatsal olayların bilincinde oluşun göstergesidir!

Bu hükmü incelemek için üç şeyi bilmek gerekir:

1-Hükmün aslını, 2-Müzik sanatını, 3-Bu hükmün sâdır oluş zamanını ve toplumsal şartlarını.

Birincisi müzik, kelimeyle yaratılan şiir, renk ve şekille yaratılan resim ve hareketle yaratılan tiyatro gibi sesle terkip edilen bir sanattır. Bu terkibin çeşitli şekilleri, genel anlamda müzik adını taşıyan çeşitli şarkı türlerini meydana getirir. Müzik alet, form ve içerik ve etki bakımından hamasî, lirik, duygusal, dinî, etnik, geleneksel, modern, klasik, sazlı, vurmalı, yaylı vs. şeklinde sınıflandırılmakta olup her biri hakkında ayrıca yargıda bulunmak ve değerlendirme yapmak, sanat, teknik, etkileyicilik, ahlâk, toplum, fikir, uyuşturuculuk ve tahrik edicilik gibi çeşitli açılardan hakkında hüküm vermek gerekir. Tıpkı diğer sanatlar gibi. Meselâ hem toplumda bilinç, iman, hareket ve yapıcılık ile güç ve bilinç meydana getirmenin hizmetinde olabilen ve mücahidin kılıcı ve aydının kalemi gibi rol oynayabilen, hem de cinselliğin, uykunun, uyuşturuculuğun, sapmanın, içgüdüsel hazcılığın, yıkımın ve fesadın hizmetinde olabilen ve eroin, zehir, hastalık, cehalet ve musibet dolu bir bela gibi bir rol oynayabilen şiir gibi.

Şia fıkhında -bugün avam arasında rayiç olanın aksine- söz konusu olan müziğin haramlığı değil, bizim ilmî metinlerimizde mevcut olan ve fakihlerimizin ifade ettikleri "gınâ"nın haramlığıdır. Tıpkı gazel söylemenin şehvani ve âşıkane şiir söylemek anlamına gelmesi gibi, teganni de ıstılah olarak saz çalıp şarkı söylemek demektir. Saz ve şarkıdan kasıt, genellikle cariyelerin tahrik edici danslarıyla birlikle icra edilen şehvani âşıkâne müziktir. Şarkıcıların içki meclislerinde ve eşrafın oturak âlemlerinde tahrik edici bir edayla söyledikleri aşk ve şehvet şarkıları

veya aşk gazelleri yahut övgü kasideleri ya da düşmana karşı söylenen bayağı yergiler bu cümledendir.

Dolayısıyla müzik -bütün diğer sanatlar gibi- uyuşturucu ve harekete geçirici, olumlu ve olumsuz, hamasî ve lirik, bugünün aydınlarının deyişiyle sorumlu sanat (toplumun hizmetindeki sanat) ve sorumsuz veya laubali sanat (sanat için sanat, kişisel duyguların, hobinin, cinselliğin ve hazzın hizmetindeki sanat) olarak sınıflandırılabilir. İki tür müzik; hamasi/epik müzik ve lirik/şehvanî müzik. Lirik müziğin, eğlence müziği olduğu, hobi olarak çalıp söylenilen içip eğlenme müziği olup uyuşturucu müzik olduğu bellidir. Lirik müzik aslında "gınâ"nın tercümesidir ve mutrip de bu anlamdadır.

Chopin'in, Mozart'ın, Bach'ın ve Beethoven'in senfonisi gınâ değildir. Beethoven muganni değildir. Beşinci Senfoni'yi Almanya'nın demir adamı Bismarck duyunca gözyaşları yanaklarına akın eder ve mistisizmi andıran derin düşünceli bir edayla şöyle der: *"Bu eserde hayatın bütün sırlarını, insan ruhunun görünmez kıvrımlarını ve kaderin şaşırtıcı oyununu duymaktayız."* Böyle bir eseri Baba Kerem, Çerâ Nemî Raksî (Niçin Dans Etmiyorsun) ve Şukûfe Nov şarkısı ile, Kerim Fekûr'un içi boş ve kokmuş tasnifleriyle ve bir toplumun bahtsızlığı, zilleti, uyutulması ile zaafa, laubaliliğe ve hayalciliğe teslim oluşu ve mahvoluşu için yeterli olan meyden, mutripten ve yârin aşağı uzuvlarından söz eden sûfiyane gazellerle bir tutulamaz. İnsanı öyle görkemli ve güçlü göstererek onun cebri güçlü pençelerinde ciyak ciyak bağırtmasını sağlayan bir eseri, baygın bir edayla söylenen ve

"Ben senin mahallenin köpeğinin ayağının tozu olanın
Mahallesinin köpeğinin ayağının tozuyum!"

diye başlayan Rengârenk Güller tasnifiyle aynı kefeye koymak ve her ikisi de müziktir diye ikisi hakkında da aynı hükmü vermek mümkün değildir!

Şimdi tarihe dönmeli ve Şia'nın halkı uyandırıp harekete geçirmek, halka yükümlülük duygusu aşılamak ve iman, cihat ve mücadele ruhu kazandırmak, Şam ve Bağdat hilafet odakları ve

onlara bağlı hükümdar ve sultanlarla, askerî, toplumsal, kültürel, dinî ve ahlâkî bütün boyutlarıyla mücadele yolunda üstlendiği cihat misyonuna bakmalıyız.

İlk kez Halife Muaviye'nin İranlı bir müzikçi ve şarkıcıyı yeşil sarayında istihdam ettiğini biliyoruz. Daha sonra Bizanslı, İranlı ve Arap şarkıcılar halifenin sarayına yöneldi. Bu gelenek, İslam'ın başlangıcından itibaren tedricî olarak ve Müslüman halktaki ciddiyet, cihat, akide ve yükümlülük ruhundan uzaklaşıldıkça halifelerin saraylarında daha yaygın hale gelmekteydi. Abbasîler dönemindeyse zirveye ulaştı. Öyle ki Abbasî sarayları, Sasani saraylarını taklit ederek efsanevi gece eğlenceleri düzenlemekle ve Barbed ve Nekîsa müzikleri icra etmekle yetinmedi, Çin'den Maveraünnehir ve İspanya'ya kadar her yerden rakkas, çalgıcı ve okuyucuları hilafet merkezine getirtti. Halifenin şarap, kitap, mey ve mutrip mahfillerinde göbek dansı ve çıplak cariye dansları boy gösterir oldu. Bu yolda öyle ileri gitmişlerdi ki Peygamber hilafetinin ve İslam'ın merkezi (!) Bağdat, efsanevî bir şehir haline geldi ve dünyada efsanevî bir şöhret kazanan Bin Bir Gece Sarayı'yla anılır oldu. Müzik, raks, şarkı, mey ve mutribin -yani gınânın- yaygınlığı sadece halifelerin ve onlara bağlı hükümdar ve sultanların saraylarıyla sınırlı kalmayıp doğal olarak halk arasında da şaşırtıcı bir revaç ve nüfuza erişti ve bu yolda hem hükümdarlar, hem mutasavvıflar -ki tekkeleri Gazneli, Selçuklu ve Moğol sultanlarının üssü haline gelmişti- raks, semâ, el çırpma ve tepinme adına esaslı rollere sahiptiler.

Böyle bir durumda, baştan başa dert, şehadet ve cihat ruhu olup zulüm ve cinayetten muzdarip ve hilafete bağlı odakların propaganda ve telkinlerinden haberdar bulunan bilinçli ve yükümlü devrimci Şia önderleri, hilafet kurumunun katliam yaptığı, Bağdat sarayının Şia imamını, özgürlük, takva ve ilim önderlerini kendi korkunç bodrumlarında zincire vurduğu, işkence kuyularına attığı aynı gece, efsanevî görkemli salonlarında, cariyelerin rakslarıyla, muganniler şarkılarıyla, sâkilerin gezmeleriyle, şairlerin methiyeleriyle ve fakihlerin teyit ve tevilleriyle bir şamata kopardığını, sadece saray mensuplarının ve ümera-

nın değil, halk kitlelerinin de gınânın sarhoş edici, uyutucu ve haz verici sesiyle, dünyayı ve dünya üzerinde olup bitenleri unutup ânı ganimet sayacak kadar kendinden geçmeye, laubaliliğe ve uyuşukluğa gark edildiğini görüyorlardı. Ali'nin feryatlarını, Hüseyin'in kanını, Alevi katliamını, zindanların dolup taşmasını, Müslüman halkın fakirlik ve zilletini, faciaları ve zulümleri unut, bu baş ağrılarını düşünme!

Bir elde şarap kadehi, bir elde yarin zülfü
Bu arada sarhoşça bir rakstır arzum

Halk felaketin zirvesindeyken, facia, zulüm ve adaletsizlik her yanı kaplamışken şarabın ve mutribin okşayıcı ninnisiyle, mahmur bir edayla çıkışır:

Bir perde çal ki sazına uygun âh edilebilsin
Bir şiir oku ki onunla kocaman kadeh içilebilsin

Bu gınâdır. Bu, "gınânın mahvedici ve uyuşturucu toplumsal rolü"dür. Gınâ, sadece Şia fıkhında değil, bütün yükümlü aydınların ve ideoloji sahibi olup da cihadın ve halkı uyarmanın ağır yükünü omuzlarında taşıyan bütün grupların gözünde, hatta sanata bir insanî ve toplumsal gelişim ve olgunlaşma etkeni olarak bakan ve ona değer veren bütün sanatkârların ve müzikçilerin gözünde haramdır ve onunla mücadele, onların toplumsal misyonları ve itikadî sorumlulukları içinde yer alır. Bu yüzden batı sömürgeciliği, Afrika'da siyah caz ve dansı önemser ve yüceltir. Böylece bilinçli bir mücahid olması gereken Afrikalı siyahiden dans eden bir şarkıcı meydana getirmek ister. Siyahlara karşı olan Amerika'nın Afrikalıya siyah insanın aslında sanatçı bir ırk olduğunu anlatmaya niçin çabaladığını görüyoruz! Elbette sanattan kastı, gınâî tarzda dans, şarkı ve cazdır ve Afrikalının sanatını Amerika'da böyle gösterir!

Bu yüzden müttefikler, saldırgan ve tehlikeli Alman nasyonalizmi tekrar canlanmasın, hamasi Alman ruhu felç olup ölsün, kahramanlarını unutsun ve yenilgiye alışsın diye Elvis Presleyleri genç Alman neslinin putu haline getirirler!

Gınâ, uyuşturucu şehvani müziktir ve hilafet düzeninde rejimin sembolü ve kitlelerin uyuşturucusudur. Şia bunu yasaklayarak rejime en büyük darbeyi vurmuş, onun toplumsal rolünü etkisiz hale getirmiş ve karşısında direnişe geçmiştir.

(B.E. 7/Sh. 173-180)

Nâkisîn

"Nekese" anlaşmayı bozmak, bizim deyimimizle ise "ihanet" anlamına gelmektedir. Bu sebeple burada söz konusu olan dış düşman değildir, halkın ve halkın inancının karşısında yer alan bir sınıf söz konusu değildir. Burada söz konusu olan, kişisel sebeplerden ve özel garazlardan dolayı müttefikini sırtından vuran dosttur. Bunlar genelde şiar değiştirmiyorlar, düşman cephesine katılmıyorlar, kendi inançlarından vazgeçmiyor ve halkın, hareketin ve hak öğretinin karşısına dikilmiyorlar, ancak birtakım ruhî vesveseler, kişilik zayıflığı, tamah, bencillik, haset, "müttefiğin ve dostun büyüklüğü karşısında duyulan aşağılık duygusu", kişilik yoksunluğu, inanç ya da irade zayıflığı, gücü ve hareketin önderliğini elde etme temayülü, şöhret sevdası, eski yoldaşlara, dava arkadaşlarına duyulan şahsî kinler, olayların gerisinde kalmak, siyasal ve toplumsal açıdan gelişmemişlik, sorumluluk duygusunun zayıflığı, basiretsizlik, alacağı tavrın doğuracağı olumsuz sonuçları önceden görememek... kökleri ve derinliği konusunda kendisinin bile farkında olmadığı daha pek çok karmaşık kişisel etkenlerden dolayı ne yaptığının farkında değildir, ihanetini ve gafletini tevil ediyor, hareketin önüne taş koyuyor, sapmaya ve bölünmeye sebep oluyor, tefrika yaratıyor, cepheyi zayıflatıyor, "ümmet" karşısındaki toplumsal misyonuna rağmen, hareketin dış düşmanla çatışma halinde bulunmasına rağmen, "Kâsitîn" tehlikesinin tehdidine rağmen içeride ihtilaf çıkarıyor, kişisel meselelerini söz konusu ediyor, cephenin ön saflarındaki güçleri, içeriye çekerek çıkar için hesaplaşmaya girişiyor, cenah çatışmalarıyla cephe gerisini meşgul ediyor, dolaylı olarak düşman için uygun zemin hazırlıyor, en iyi fırsatları, güçleri ve imkanları uygunsuz ve zamansız yerlerde heder ediyor, inancın ve inanç cephesinin bedenine en büyük darbeleri indiriyor, hak güçlerini parçalıyor ve hakka tapanları karalıyor, hak cephenin en güçlü fikrî ve toplumsal şahsiyetlerini içerden felç ediyor ve onları bâtıl ile savaş sahnesinden uzaklaştırıyor.

Hareketin nüfuzlu, etkin ve sevilen çehrelerinden oldukları, iftihar dolu bir geçmişe sahip bulundukları için halk yığınları nezdinde hareketin inanılan, güvenilen ve etkili şahsiyetlerinden sayılmaktadırlar. Hakkı, kişilere göre belirleyen ve kişileri şöhretlerine göre değerlendiren halkın gözünde güvenilir kimselerden sayıldıkları için halk arasında büyük sapmalara ve en derin ayrılıklara sebep olabilirler. Düşünceleri saptırabilir, akılları karıştırabilir ve halkı, hak adına kişisel çıkarları doğrultusunda yönlendirebilirler. Çünkü bunlar, hususî temayüllerini, kendilerine çıkar sağlayacak hedeflerini ve düşmanlıklarını tüm çıplaklığıyla halka sunmuyor, onları en güzel ve en aldatıcı hakperest şiarlarla, itikadî ve toplumsal izahlarla, ilahî tefsirlerle halkın gözünden gizliyorlar. Hem de öylesine ustalıkla gizliyorlar ki hatta kendileri bile bunun etkisi altında kalıyorlar! Bunlar Nâkisînden olanlardır. Tahmin ediyorum, anlam ve gramer açısından, tarihteki ve Arapça'daki kaynağı bilinmediği için bu, halkımızın dilinde kullanılan şekliyle bir ölçüde buna yaklaştırılmış ve Farsça'daki "nakes" sanılmıştır.

(B.E. 26/Sh. 270-271)

Namaz

Bizim dünyagörüşümüze göre hayatla doğrudan bağlantıdır. Yangının formülünü keşfetmek değil, ateşin üzerine elimizi koymaktır. Bir tür cezbeye kapılmak, iki varlık arasında mıknatısî bir çekime girmektir. Bu küçük sonsuzun o büyük sonsuz karşısında yer almasıdır. Victor Hugo'nun deyişiyle: "İşte namaz budur!"

(B.E. 5/Sh. 145-146)

Namaz, "ruhun, evrenin manevî merkezine, varlığın büyük ma bûd ve maşukuna doğru yaptığı gezinti"; Victor Hugo'nun ifadesiyle "küçük bir sonsuz"un, "büyük bir sonsuz" karşısında duruşudur.

(B.E. 6/Sh.23)

İslam'da namaz, özellikle gece gündüz belli saatlerde yapılan hareketlerin başlangıcında, bireyi, bütünüyle bireysel ihtiyaçlarını temin için bir çaba olan ferdî ve ekonomik yaşamın bataklığından dışarı çıkarıyor ve Allah'ın karşısında tutuyor. Varlıksal cezbe ve duygu ile dolu bir halde veya ihlâs dolu bir halvet içerisinde yahut heyecan ve birlik dolu bir toplulukta, insanın genel gidişat içerisindeki varlıksal yönünü yeniliyor ve düzeltiyor.

(B.E. 2/Sh. 128)

Nâs/Halk

Halk (nâs) kelimesinin İslam'da derin bir anlamı, özel bir algılanış biçimi vardır. Sadece halk, Allah'ın temsilcisi ve Allah'ın ailesidir (en-nâsu iyâlullah). Kur'an, Allah adıyla başlamakta ve halkın adıyla son bulmaktadır. Kâbe, Allah'ın evidir ve Kur'an ona "halkın evi" der; bireylerin mülkiyetinde bulunan başka evlerin karşısında "özgür ev" (Beytülatik) adını verir. Burada "nâs"ın, teker teker bireyler dizgesi anlamını değil, bilakis bireyler karşısında toplum anlamını verdiğini görüyoruz. "Nâs", çoğul anlamı veren tekil addır. Aslında "nâs" kelimesinin tekili yoktur! Bütün bireylerinden bağımsız bir kişilik olan toplum kavramını hangi kelime bundan daha iyi anlatabilir?

(B.E. 16/Sh. 80)

İnsan, zihinsel bir varlıktır. Bir türün adıdır, bunun içerisine rahmetli Çombe[8] de girer! Bunun içerisine şeytan da Allah da girer. Shandel'in deyimiyle: "İnsan? Ne demek? Kim olduğunu sor, ne olduğunu söyleyeyim!" "En-nâs" (halk) somuttur. Dış gerçekliğe sahip olan insandır. Felsefe-i Ûlâ ile ilgili felsefî bir bahis, zihinsel bir mesele ve metafizik bir hakikat, değildir. Ben, sen, bizleriz... Yeryüzünü, sokakları, evleri dolduran gerçek ve

[8] Moiz Çombe Zaireli politikacı, (1919-1969) Afrika'da sömürgeciliğe direnişin simgesi haline gelen Partice Lumumba'nın birlik yanlısı tezlerine karşı çıkmış ve onu öldürtmüştür. (Fecr)

nesnel tüm insanlardır. Allah'ın muhatabı bunlardır, peygamberlerin mesajı iletme misyonları, hakimlerin, filozofların ve ediplerinki gibi seçkinlere, eşrafa, ilmî, siyasî ve ruhanî topluluğa değil, bunlara yöneliktir.

(B.E. 26/Sh. 430-431)

Bu üçlü (melik-mâlik-mele) tabakanın karşısında halk (nâs/insanlar) tabakası yer almaktadır. Her ikisi de tarih boyunca birbirlerine karşıt olarak, birbirlerinin karşılarında bulunmaktadır.

Bu sınıfsal toplumda Allah, "halk" safındadır. Öyle ki Kur'an'da toplumun söz konusu edildiği her yerde Allah ve "nâs", birbirinin müteradifi olarak bulunur.

Öyle ki bir ayetteki nâs kaldırılıp yerine Allah konulabilir ve aynı şekilde Allah kelimesi kaldırılıp yerine nâs konulabilir, bu durumda ikisi de aynı anlamı taşıyabilir.

Örneğin *"Allah'a karz-ı hasen ile borç verirseniz..."* (64/Teğabun Suresi 17) ayetinde Allah'tan amacın insanlar olduğu açıktır. Yoksa Allah'ın karz-ı hasene ne ihtiyacı olabilir? Yani burada "insanlara karz-ı hasen ile borç verirseniz..." denilmektedir.

Dolayısıyla toplumsal konularda, yani toplum kurumunda (inanç konularında yani dünya kurumunda değil) "nâs" ve Allah birbirinin yerine geçer. Bu esasa göre "Hüküm Allah'ındır.", "Mal Allah'ındır." *"Din yalnız Allah'ın oluncaya dek"* (8/Enfal Suresi 39) dediğinde hâkimiyet, kendilerini Allah'ın temsilcisi, oğlu ve makamı ya da Allah'ın yakınlarından biri olarak tanıtanların değil, halkındır; sermaye, Kârun'ların değil halkındır; din, ruhanî ve kilise adındaki özel kişi ya da kurumların tekelinde değil, bütünüyle halkındır, demiş olmaktadır.

(B.E. 16/Sh. 78-79)

Nitekim tarihte bu mahkum katman ve o üç hâkim katman beraberce asırlardır tek düze bir şekilde hareket etmektedir. Bir kesim, -şehit Hâbil'den doğan bir "raiyet", cellat Kabil' den doğan ise üç elamandır- halkın kafasına, gönlüne ve midesine tasallut etmektedir. Her üçü de bir "hannas" olarak "insanların

rabbi" olduklarını, "insanların efendisi" olduklarını ve "insanların ilahı" olduklarını iddia etmektedirler.

(B.E. 26/Sh. 430-431)

Nasyonalizm

Klasik manadaki nasyonalizm, ırkî ve millî özelliklere dayanmaktır. Ama benim bahsettiğim nasyonalizm bu manada değildir. Bilakis benim inandığım milliyetçilik, kendi kültürel ve manevî kişiliğine dayanmaktadır.

Nasyonalizm/milliyetçilik, ırk, toprak ve kana tapmak değil, ilkelden medenîye, kültürsüzden kültürlüye, taklitçiden mucide, başkasına benzeyenden soylu insana dönüştüren kültür ve maneviyata dönüştür.

(B.E. 20/Sh. 74-75)

Natüralizm

Natüralizm, materyalizmin aksine maddenin zatını -19. asrın fiziği, atomdur- asıl olarak görmüyor. Bilakis tabiat isimli olup üreten varlıkların hayat ve ölümünü elinde bulunduran, amellerinde bilinç hisseden, üzerinde bir sistem olan, genel olarak dünya adında büyük bir makine olan hayat ve hareket sahibi bir kalıp toplamını asıl olarak kabul ediyor. Natüralizm için; konusunu ister atom zerreleri, isterse enerjiler teşkil etmiş olsun önemli değildir. Hangi şeyden yapılmış olursa olsun asıl olan ve önemli olan tabiat isimli dünyanın sahip olduğu canlı bir düzendir. Bu yüzden çocuğun en iyi çocuk yuvalarında, eğitim yerlerinde, en kaliteli okullarda, en iyi elbise ve gıdalarla eğitilmesini tabiata aykırı görüyor. Çocuğu, tabiatın annenin kucağına düşürdüğü şekilde orada eğitilmesini istiyor. Bundan başka bir şekilde hareket eden ve çocuğu anneden alan her sosyal düzen, tabiata aykırı iş yapmış olur. Bundan dolayı natüralizm, in-

sanın bütün doğal ihtiyaç, ilişki ve gıdalara ve hatta doğal yemek yemeye dönüşüdür.

(B.E. 15/Sh. 175-176)

Nefis/Can-Ruh/Revân

Nefs veya can, canlı varlığın hareketine sebep olan biyolojik hayat gücünden ibarettir.

Ruh veya revân, insandaki manevî kuvvetten ibaret olup nefisten daha yukarı, daha soyut ve daha kutsaldır. Mantık, akıl, anlayış ve idrak, nefsin değil, ruhun sıfatlarındandır.

Biyoloji, nefis ve can hakkında incelemeler yapıyor.

Ruh ve revân ise, felsefe ve ahlâkta incelenmektedir.

(B.E. 12/Sh. 158-160)

Nirvana

Nirvana'nın çeşitli manaları vardır: Hiç kimse onun manasını doğru anlamıyor -Bu benim sözüm değil, bu dinin büyük filozoflarının sözüdür-; fakat onu, sönmüş ateş, sakin akıl, huzur, esmesi olmayan uzay ve rüzgâra benzetmek mümkündür.

"Nirvana" genel olarak, huzur veya sükûnet olarak adlandırılabilir.

(B.E. 15/Sh. 83)

Niyâbet/Vekillik

Gaybet dönemi, sorumluluğun yok sayıldığı ve zuhurun menfi bir şekilde beklenildiği dönem değildir. Bilakis insan sorumluluğunun daha ağır ve daha doğrudan olduğu dönemdir. Bu dönemde âlim, Allah ve öğreti karşısında, ilmi karşısında ve imam

ve halk karşısında somut, ağır ve açık bir sorumluluk üstlenir. Bu ise niyâbetten ibarettir.

Niyâbet, imamın yolunu ve nübüvvet hareketini devam ettirebilmek için ilmin üstlendiği sorumluluk demektir. Tarihin bu anında ilmin sorumluluk ve görevi, halka kılavuzluk etmek, halkı yönetmek, kitleleri eğitmek ve bilinçlendirmek ve halkı sürekli olarak öğreti, zaman, yazgı ve sorumluluğuyla aşina kılmaktır.

Bu dönemde gaybet, toplumsal sorumlulukların tatili demek değildir. Hatta kotardıklarının ve kotarmakta olduklarının (!) tersine, nübüvvet ve imametin bütün sorumluluğu ilim ve âlimin sırtına biner.

(B.E. 7/Sh. 203)

Niyet

Eşiğe varınca başlamak mı istiyorsun, her şeyden önce niyet etmelisin. Niyet nedir peki? Bu kökten ne gibi anlamlar çıkar acaba?

"Bir şeye yönelmek, kastetmek, bir yere azmetmek. "Nevâkellâh": Allah yol arkadaşın olsun ve seni korusun. Yer değiştirmek, bir halden başka bir hale geçmek, yolcu: Uzaklara gitmek. Dişi deve: Semiz olmak! Niyaz: Elleri açmak! Hurma: Meyveye durmak (düşünülebilir!). Konak: İkamet etmek, uzaklık, yolcunun ilerlediği istikamet. Niyet: Kasdetmek, kalbin azmetmesi, yüreğin, kendisiyle uyumlu olduğu şeye doğru hareketi; niyaz, iş. Asker: Kendini dönüşüme hazırlamak, bir kavmin inancını, bir toplumun yazgısını elinde tutmak..."

Mîkat'ta büyük bir değişimin, devrimci bir değişim ve dönüşümün, bir intikalin sınırındasın: Kendi evinden insanların evine; dünyalık işlerden aşka; kendinden Allah'a; esaretten özgürlüğe; nifak, ikiyüzlülük, rütbe, nişan, sınıf, soy sop ve makamlardan

doğruluk ve samimiyete; gizlilikten açıklığa; geçici gündelik elbiseden ebediyet elbisesine; kayıtsızlık, lâubalilik ve herşeyi mübah görmekten özveri, sorumluluk ve ihram giysisine bir intikal ve dönüşüm sınırında!

Niyet et! Meyveye duran hurma gibi. Ey kabuk, ey kof! O "bilinç" tohumunu kendi içine ek, boş içini onunla doldur. Büsbütün beden olma, meyve ver! Varlığını kabuk yap, imanının çekirdeğini oluştursun; varlık ol, var ol, hep abajur olma, karanlık gönlünde ışığı yak, ışılda. Dol, parla ve aydınlat, bırak da bu öz ışığın parlaklığı, seni kendinden geçirsin, kendin yapsın. Ey hep cahil, hep gafil olan! Allah'ı bilen ol, yaratılmışları bil, kendini bil.

Sen ki her zaman iş âleti oldun. Sen ki her yerde çaresiz oldun, iş seni seçiyordu; çalışıyorsun, fakat âdet olarak, gelenek olarak, cebren... Şimdi niyet et, bilinçli, özgür ve bildik bir tercihle seç:
Yeni yolu,

Yeni yönü,

Yeni işi,

Yeni olmaklığı

Ve... yeni kendini.

(B.E. 6/Sh. 42-43)

Ojenizm

Ojenizm ekolü, yani insan genlerinin ıslahı akımı. Yani ağaçların ırkını ıslah ettiğimiz gibi insan ırkını da ıslah etmeliyiz. Dolayısıyla Darvinci evrimi insanın kendisi devam ettirmeli ve daha üstün bir insan türü meydana getirmelidir.

Ojenizm, Alexis Carrel'e ait olup insanoğlunun ıslahı için, ırk ve kanın ıslahına inanır.

(B.E. 11/Sh. 71-72)

Oksidantalizm

Batıcılık dini, yani günümüz dünyasında sadece bir medeniyetin var olduğuna, bunun da Batı medeniyeti olduğuna, diğerlerinin ya Batı medeniyetini seçip medeni olmaları gerektiği ya da vahşilik ve çöküş içinde kalacaklarına inanmak demektir.

(B.E. 14/Sh. 167)

Oluş/Kevn-Yokoluş/Bozuluş/Fesad

İrfanî Doğu düşüncesinin temeli, değişim ve geçicilik mantığıdır. İrfanî mantıkta hiçbir şeyin sabit varlığı yoktur; her şey her zaman kevn-ü fesad (oluş ve bozuluş) halindedir.

(B.E. 11/Sh. 175)

Doğulu görüşte asıl olan, kevn ve fesad, yani oluş ve yokoluş/bozulmadır. Kevn ve fesad, diyalektik bir görüştür.

(B.E. 14/Sh. 196)

Orta Çağ

Batı, Hıristiyanlık'tan bin yıl önce medeniyet, kültür, sosyal güç ve özgür düşünceye sahip olup aydınlık bir çağı yaşamış, tecrübe etmişti. Kadim Yunan ve Roma, Batı'nın bu altın tarihini meydana getiriyorlardı. Bu aydınlık çağ, Hıristiyanlığın tiranca egemen tutum ve davranışının başlamasıyla birlikte yerini karanlık, donukluk, durgunluk ve zayıflık çağı olan Orta Çağ'a bıraktı. Batı'da dinin egemen olduğu bin yılda kültür, deha, özgürlük, bilimsel ilerleme, edebiyat, sanat ve felsefe söndü.

(B.E. 4/Sh. 226)

Orta Çağ Avrupa'sı, iki sosyokültürel üsse, din ve feodalizme dayalı bir toplumdur. Din ve feodalizm. Katoliklik, Aristo felsefesi ile Eski Yunan-Roma putperestliği kültürünün Hıristiyanlaşmasından ibaretti. Eski Batı gelenekleri, yeni Doğu imanı içinde korunarak, sağlamlaşmış ve daha şiddetli olarak kemikleşmiştir. Öyle ki her yenilik, bid'at; her buluş, küfür ve isyan olarak telakki ediliyor; her değişiklik, Kilisenin şiddetli korku ve tepkisine sebep oluyordu. Kilisenin, cahilî, aristokratik, kültürel ve fikrî donukluk ve gelenekçiliğe duçar olduğu böyle bir ruh, feodalitenin sosyal kalıbına girmiştir. Bu kalıp ise, kapalı, donuk, durgun, gelenekçi, değişim ve ilerleme karşıtı, her yenilik ve hareketin düşmanı bir düzendi.

(B.E. 4/Sh. 231-232)

Orta Çağ Avrupa'sı feodalizmin ekonomik alt yapısına ve dinin, Katolik dininin inançsal üst yapısına sahipti. Bu din, dünyagörüşü, ahlâk, felsefe ve gelenekleri o toplumsal düzenle uyumlu olacak şekilde bir araya getirip düzenliyor, açıklıyor ve takdis ediyordu. Zira topluma hâkim olan resmî dinler, daima bilinçli veya bilinçsiz olarak böyle bir rolü üstlenmişlerdir. Eğer böyle bir düzene gerçekte muhalif olmuşlarsa, egemen düzenin boyutlarından biri olan resmî temsilciler grubu eliyle de bu işe uygun olacak şekilde tahrif edilmişlerdir.

Burada anlattığımız sosyal ve ekonomik hayatın, feodaliteye dayalı olan Orta Çağ'da feodalite adında çeşitli birimleri mevcuttur. Bu birimlerin her birinin kendisine ait ordusu, geleneği, başkanı, töreni ve yönettiği halk vardır, müstakil hayatı mevcuttur. Birbirinden ayrı olan bu toplumsal birimler, merkezden kaçış halindedirler. Ortak bir düzen oluşturma arayışındadırlar ve birbirleriyle irtibatlıdırlar. Hangi vasıtayla böyle yapıyorlar? Katolik kilisesi vasıtasıyla. Evrensel Katoliklik adıyla evrensel bir güç vardır. Avrupa'da Mesih'in dini, bir şemsiye işlevi görerek dağınık feodalite birimlerini bir araya getiriyor, topluyor, çeşitli feodalitelerden Hıristiyan bir ümmet meydana getiriyor. Feodalite nasıl bir düzendir? Aristokratik merasim, kural ve gelenekleri olan ve efendi-raiye çelişkisine sahip büyük bir mülkiyet düzeni. Dışa kapalı ve toprağa bağlı bir düzen. Kapalı düzen nedir? Kapalı düzenin iki özelliği vardır: Biri, kapalı bir dünyagörüşü, diğeri ise kapalı bir üretim ve ekonomidir. Kapalı üretim ve ekonomi ne demektir? Bir köy düşünün:

Ana yolun yanında değil. Modern üretim araç ve işleri oraya gelmemiş. Köylülerin sabanı var, çeşmesi ve harmanı var, mal ve kumaşlarını kendileri dokuyor, kendileri dikiyor ve kendileri giyiyorlar. Bu köy, kapalı bir üretim ekonomisine sahiptir. Buğdayı tarladan getirir. Arpayı da tarladan getirir. Arpayı merkebine verir, buğdayı ise kendisi tüketir. Pamuğu hanımına verir, hanımı da ondan kumaş dokur, elbise diker ve kendisi de giyer. İneğinin sütünü verir ve karşılığında yumurta alır. Meyvesini yün ile değiştirir. Başka birisi ise yününü lor ile değiştirir. Lorunu verir ve karşılığında soğan alır. Bu köy kalesinde üretim ve tüketim, kapalı bir daire etrafında döner.

Toplumun kapalı oluşunun işaretlerinden biri, kapalı üretimdir. Yani üretim ve tüketim, birbirini bir daire üzerinde izler.

Dolayısıyla üretim ile tüketimin birlikte oluşu, kapalı ekonominin temel özelliklerinden biridir.

O halde kapalı dünyagörüşü ne demektir? Kapalı dünyagörüşü, insan zihninin dünya hakkında sahip olduğu tasavvurdan iba-

rettir. Hangi insanın? Kapalı bir ekonomide yaşayan insanın dünyası da kapalıdır. Bütün gökyüzü onun köyünün çevresinin üzerini saran bir örtüdür. Diğer taraflardan hiçbir haber yoktur. Kapalı dünyagörüşüne sahip olan kişinin dünyası kapalı ve küçüktür.

(B.E. 14/Sh. 26-28)

Orta Çağ'ın Özellikleri

1- İktisadî ve toplumsal düzeni feodalitedir.

2- Siyasî düzeni, papanın münhasıran herkese egemenliğidir.

3- Orta Çağ'da milliyet yoktur.

4- Siyasî adem-i merkeziyet, yani Hıristiyan ümmetinde siyasî veya millî hükûmet adında bir merkez yoktur. Yunan döneminde millî hükûmet vardı, Roma döneminde merkezî siyasî hükûmet vardı ve dinden ayrıydı. Fakat Orta Çağ'da siyasî merkezîlik yoktur. Niçin? Çünkü papa Tanrı'nın temsilcisidir. Tanrı olunca da başka kimsenin halka hükûmet etme hakkı yoktur. Tanrı'nın kendisi de aşağı gelmediği için papayı göndermiştir; o, Tanrı'nın koyunları üzerinde temsilcidir. O, çobandır ve yeryüzünde otlatmalıdır. Çünkü sonra sütlerini sağacak, yünlerini eğirecektir. Siyasî merkezîlik yoktur, fakat dinî merkezîlik vardır.

5- Tanrı'nın dili adıyla Latin dilinin tekelidir. Tanrı, Latin diliyle konuşur!

(B.E. 31/Sh. 83)

Otomasyon

Makinenin kendi kendine çalışması, insana ihtiyaç duymaması ve ona karşı bağımsızlığını ilan etmeye olan eğilimidir. Her gün daha az işçi ile daha fazla üretim yapan "makinenin yükselen üretim gücü" ve insanın rolünü işçilikten kontrole indirgeyen otomasyonu, Marks'a özgü tarihî determinizmin, sosyal devrim

öngörüsünün ve gelecekte toplumun tamamını endüstriyel işçi sınıfının işgal edeceği tahmininin aksine, yarının tarihini üretimde insanî işgücünün kademeli olarak azalması ve üretimin makine tarafından üstlenilmesi yönüne doğru çekti. Bu yön değişikliği, şu anda sanayileşmiş toplumlarda kendisini ileri derecede göstermektedir. Öyle ki hizmet sektöründe, düşünce alanında ve teknik işlerde çalışanların niceliksel artışı, sanayi işçilerinin (proletarya) artışından daha hızlıdır. İlginç olan şudur ki bu gerçek, endüstriyel bakımdan çok gelişmiş olan sosyalist sistemlerde (Sovyetler, Çekoslovakya, Doğu Almanya) daha fazla hissedilmektedir. Çünkü bu sistemlerde endüstriyel üretim toplumun asli ihtiyaçlarıyla sınırlıdır ve sonuç olarak, gelişmiş teknoloji, daha az işçinin işgücüyle toplumun ihtiyacını karşılamakta ve endüstriyel ilerlemeyle otomasyonun gelişimi, insan bireylerini ekonomik üretim yolunda daha hızlı bir şekilde özgürleştirmektedir. Bu gerçek, açık bir şekilde, Sovyetlerde görülmektedir.

(B.E. 5/Sh. 231)

Önderlik

Önderlik, insanların, önderliğe layık ve kendilerini mevcut kötü durumdan arzu ettikleri hedefe götürebilen bir ferde inanmalarından ibarettir. Bir dönemdeki veya herhangi bir yerdeki bireyler, bir şahsa yöneliyorlar ve o şahısta bir kahramanlık ya da siyasetleri için bir liderlik özelliği buluyorlar; onun aracılığıyla ve onun izlenmesi suretiyle hedeflerine ulaşabileceklerine inanıyorlar.

Burada bu önder/lider, toplumun yönetimini ve yazgısını gerçekten ele alabilecek biri olsa da olmasa da kendisine itaat edilen ve bir grubun inandığı bir kahramandır. Burada kahraman ve önder, önderlik öznesidir, diğerlerinin onunla kurduğu bir irtibat öznesidir; bu şahsa bakışları, bu anlamı barındırmaktadır. Bu şahıs, bu grubu ümit bağladıkları zafere fiilen ulaştırmakla yükümlüdür.

Bir kahraman önderdir. Siyasî hayatın önderidir, bağımsızlık önderidir, toplumun önderidir. Halk, her durumda karşılaştığı her sorunda, en layık kişidir diye ona başvurmaktadır. Bu siyasî kahraman, millî kahraman, ırkî kahraman, dinî kahraman, toplumsal kahraman, hükûmeti elde etmiş olsun ya da olmasın, halkın yazgısını eline almış olsun ya da olmasın, hedefi, halkın yönetimini ele geçirmektir, mevcut kötü durumdan, arzu ettikleri daha iyi duruma ulaştırmaktır.

(B.E. 26/Sh. 466-467)

Öze/Kendine Dönüş

Kendine dönüş; kendi insanî şahsiyetini, kendi tarihî ve kültürel asaletini tekrar bulmak demektir; yani bilinç demek, kendini bilmek demektir; nihayet kültürel alinasyon ve manevî sömürü hastalığından kurtulmak demektir.

(B.E. 12/Sh. 264)

Son zamanlarda Aime Cesaire, Fanon, Senghor, Nyerere, Kâtib Yâsin, Kenyata ve Udeh gibi siyah aydınların ortaya attıkları slogan, "geleneğe dönüş"tür. Siyahları kültür üretme gücü bulunmayan ve her zaman medeniyetlerin ırgatı olarak ya da kültürün yaratıcısı değil, başkalarının kültürlerinin tüketicisi olarak tanıtan ve sonuçta onun bugün de Avrupa medeniyetinin ırgatı ve Avrupa kültürünün taklitçisi olmasını isteyen Batı karşısında cephe alma adına millî kültüre ve tarihî geleneğe dayanış. Dolayısıyla Batı karşısında kültürel dayanaklarını sağlamlaştırmaya ve bu işin gelenek ve tarihine dönmeye çalışan siyah aydınların sloganları ileri bir slogandır. Tıpkı Merhum Celal Âl-i Ahmed'in *Garbzedegî* (Garbzedelik)'sinde toplumumuz için gündeme getirdiği gibi. Fakat bizim inanışımıza göre Batı, biz İranlılar ve Müslümanlar karşısında geleneksel kültürü inkâra kalkışmadı ki biz buna karşı koymak için kültürün ispatına koyulalım. Bilakis o, bu kültüre şiddetle ve hatta kimi durumlarda abartılı fakat saptırıcı bir biçimde atıfta bulunur! Yani kültür, medeniyet ve tarihe, yani şahsiyetimize ilişkin kendi istediği bir yüz resmeder. Böyle olunca, kültürel varlığın ispatı ve geleneksel özümüze dönüş bizim için herhangi bir sorunu çözmez; bilakis bu durumun, ortamı Batı'nın suistimaline daha uygun hale getirmesi, ulusal gelenekleri, yerel âdet ve görenekleri canlandırma adına bizi bir tür "yeni irtica"ya sürüklemesi mümkündür. Bunun izlerini bugün tavırlardaki eski hayranlığı, davranışlardaki eski özentisi, Batı hayranı kimseler arasında tavır ve düşüncede bir tür ahmaklıktan kaynaklanan çelişki olarak avam gibi görünmenin yaygınlaşması ve ezelî üstatları ne derse yapan ve bilinçsizce hareket edip konuşan tiplerin sahte Doğuculuğu biçiminde görmekteyiz. Onlar, ezelî üstatları ne derse yaparlar. Üstatları, sirkeye tatlı demişse, bunların ağızlarının suyu gerçekten akar ve sirkenin tatlılığını gerçekten hissederler! "Amerikan tarzı gericilik" olarak nitelenebilecek olan bu geleneğe dönüş, bugün "öze dönüş" diye sunulmakta olup aslında yeni ve oldukça çirkin bir eşekleştirmedir!

Bu çok modern ötesi olanlardan birinin evine, bu grubun öze dönüş hareketinin bir sembolü olarak bir "eşek palanı" asmışlar!

Bu yüzden, bizim sözünü ettiğimiz öze dönüş, geçmişe irticâî bir dönüş değildir: *"Ökçelerinizin üzerinde geriye mi döneceksiniz?"* (3/Âli İmran Suresi 144) "Eskilerin masalları"nı (İslam bunların hepsini elinin tersiyle itmektedir) diriltmek değildir; ataların ve dedelerin çürümüş kemiklerini yüceltmek değildir. İtikadı ve tarihî kişilik ve kimliğimizi bulmak ve yaratıcı ruhu ve üstün manevî değerleri diriltmek için "insanî öz"e dönüştür.

Dolayısıyla "öze dönüş" sloganındaki özün "hangi öz" olduğunu; "mitolojik öz" mü, "millî ve ırkî öz" mü, "tarihî öz" mü, "geleneksel ve yerel öz" mü, "antik öz" mü, "dinî öz" mü? Hangi din? Sünnî mi, Şii mi? Hangi Şia? "Ali'ye ait olan" mı, "Safevilere ait olan" mı?

Tarih boyunca oluşmuş ve bize manevî kimlik ve kültürel kişilik kazandırmış olan özel bir insanî öze dönüş, tarihin sürgit hareketine, itikadî yöne, halk ruhuna ve sınıf görüşüne, yani toprak ve çalı çırpı altında, tarihî macera, olgu ve olayların altında, geçici, dayatılmış ya da değişken ve yapay şekil ve tavırların altında, sürgit akışı olan, bugüne dek gelen ve beraberinde bizim insanî hakikatimizi, aşkın ve ahlâkî değerlerimizi, inanç ruhumuzu ve manevi sermaye ve imkanlarımızı taşıyan kesintisiz gerçek ruha dayanarak öze dönüş. O, aramızda olan bir geçmiştir, câri ve canlı bir tarihtir. O, geçmişte kalmış ve çağların derinliklerinde ya da yıkıntıların arasında gömülü olan ve sadece tarihçilerin ve bilim adamlarının zihinlerinde var olan ölü bir dinî ve antik öz değildir. O, kitapların, belgelerin ve eski eserlerin arasında kabre gömülmüş bir cenaze değildir ki arkeologlar ve düşünürler onun kabrini kazıp da zorla kendisine can üfleyerek harekete geçirsinler. Bu "öz", yaşayan bir insandır. Bütün çağlarda ve dönemlerde, bütün olayları, değişimleri, inkılapları, medeniyetleri, kültürleri, düşünceleri ve inançları uzun tarihimiz içerisinde yaşamış olan yaşlı bir kişidir bu öz. Şimdi de bizi! Tarihin kargaşa ve "kevnü fesad" dolu geçmişinde var olmuş ve bugün de diri ve mevcut olan bu kişi, müşahhas bir kimlik, ruh ve öz kazanmış ve dopdolu değerler ve kaynaklarla, büyük imkanlar ve Mesihçe bir mucizevî güçle donanmıştır. Kültür sö-

mürgeciliği ve yandaşları sadece ondan korkarlar. Onu felç etmeye ve öldürmeye çabalarlar. Batı onu inkâr etmez, bilakis onun yüzünü, ondan kaçalım ve yabancının eteğine sarılalım diye, başka bir şekilde göstermek ister. Bizim onunla tanış olmamızdan korkar. Ona tapmamızdan kaygısı yoktur, hatta bizi buna teşvik bile eder. Ancak onun kim olduğunu bilmeyelim diye bin türlü çaba göstermiş ve göstermektedir. Ona dönersek, diri ve hayat verici olan o öze dayanırsak, mucizevi biçimde bizi diriltir. O, Keyumers'tir, Hızır'dır, Mesih'tir. O, hayatının son mevsiminde Müslüman olmuş ve son olarak da Ali'nin İslam'ına yönelmiştir. O, bizim ta kendimizdir. Batı, kültür sömürgeciliği, şu anki irtica, "bugünkü din", cehalet, güçsüzlük, uyku, uyuşukluk, gelenek, kör taassup ve sahte yenilik ve bütün bu yabancı kişiler karşısındaki biz! Ona dayanmalı, "özümüzün özü"ne dönmeliyiz.

(B.E. 20/Sh. 324-325)

Tek kelimeyle söylüyorum: Bizim dayanağımız İslamî kültürel özümüzedir ve bu öze dönüşü kendimize şiar edinmeliyiz. Çünkü bize bütün özlerden daha yakın olan yegane öz budur. Şu anda canlı olan, yaşayan, toplumun bünyesinde bir ruh, bir hayat ve bir iman olarak varlığını sürdüren tek medeniyet ve kültür budur. Bu toplumda bir şeyler yapmak isteyen aydına hayat ve dinamizm verecek olan bu özdür. Fakat İslam'ı, çöküşün sebebi olan, bilgisiz ve bilinçsiz geleneklerin tekrarı biçiminden çıkarıp bilgi ve bilinç veren, ilerici, mücadeleci, uyandırıcı ve aydınlatıcı bir ideoloji haline getirmeliyiz. Böyle yapmalıyız ki dinli veya dinsiz aydın sorumluluğunun, öze dönmek ve özden hareket etmek için kendisinden başladığı bu bilinç, canlı ve toplumda var olan en derin manevî gerçekliğimizin ve hakiki insanî şahsiyetimizin temeline dayansın, bu sermayeden beslensin, kendi ayakları üstünde dursun ve aynı zamanda bir değişimle İslam'ı, toplumsal gelenek biçiminden, bir ideoloji biçimine, öğretimi yapılan ilmî bilgiler toplamından bilinçli bir imana, sadece uhrevî sevap için yapılan slogan, sembol ve eylemler toplamından, insanı ölüm öncesinde sorumluluk, hare-

ket ve fedakârlığa yönelten en büyük güç haline gelsin. Ve büyük bir özü çıkarma adına gelsin ki bu aydın toplumun içinden bilinç ve aşk çıkarsın ve bu nesilde o Prometheus mucizesini gerçekleştirsin; bilinç ve imanın doğurduğu mucize, bu güç sayesinde gerçekleşsin, donukluk ve taşlaşmışlık ansızın harekete, cehalet ise hemen bilgi ve bilince dönüşsün; birkaç asırlık çöküş ansızın bir diriliş halini alsın; böylece aydın (dindar olan da olmayan da), kendi güçlü, diri ve bilinç yüklü özüne dönerek Batı'nın kültür sömürgeciliğine karşı dursun ve din gücüyle uyuşturulan toplumunu yine dinin gücüyle uyandırıp harekete geçirsin, üretken ve anlam yüklü bir insan kitlesine dönüştürüp ayağa kaldırsın; hem kendi medeniyet, kültür ve manevî şahsiyetini sürdüren bir nesil olarak, hem de Tanrı'nın ateşini yeryüzüne getiren Prometheusler olarak tecelli etsin.

(B.E. 4/Sh. 35-36)

Özgürlük

Bu kelimenin, dinde derin ve sonsuz bir boyutu vardır. Fakat tarihte ve yeni materyalist felsefelerde, çok kısaltılıp daraltılmış; içeriksiz, kuşatıcı olmaktan yoksun bir anlam yüklenmiştir. Her halükârda özgürlük, insan varlığının temel boyutlarından biridir. Bütün dinlerin nihaî ideali kurtuluştur. Bu Hint felsefesindeki Mûgeşâ' (Ya da "Moksa", Sanskritçe kurtuluşa erme)dır. Bu felsefede tüm arzular "Mûgeşâ"dır. "Mûgeşâ", insanın tenasüh döngüsünden kurtuluşu demektir.

Nitekim tenasüh, bir zindandır. Aslında bu felsefede, din, kendini yetiştirme çabasıyla insanı o tenasüh döngüsünden kurtarmak ve onu sonsuzluğa götürebilmek için gelmiştir. Görüyoruz ki ideal, kurtuluştur; İslam'da ülkü, felahtır. Elbette "liberte (özgürlük)" ile kurtuluş (felah) arasında anlam farklılığı vardır: "Liberte" bir bağdan ve kayıttan kurtulmaktır sadece. Oysa felah varlığın tekâmül edici bir özgürlüğünü kapsamaktadır; bir ferdin zindandan kurtulup özgür olması veya bir engeli kaldırmak değildir. Aksine, bir tür gelişim, olgunlaşma ve filizlenmedir.

Bunun, bütün dinlerde, bütün sosyal ve siyasal faaliyetlerde, bunca mücadele ve şehadeti meydana getiren önemli bir saik olduğunu görüyoruz. Devrim tarihinin her noktasında -şimdiye kadar- bütün bu mücadelelerin özgürlük için olduğu görülür. Şimdi de milyonlarca köylü, işçi ve aydın, özgürlüğü yakalamak; sömürüyü, emperyalizmi ve diktatörlüğü yok etmek için kanlarını ve hayatlarını veriyorlar. Şimdi yaygın hale gelen bu durum, tarih boyunca da var olmuştur. Dolayısıyla özgürlüğü isteme, sevme ve arama boyutu, insanı donukluktan, tembellikten, gafletten ve dış güçlere boyun eğip kulluk etmekten kurtaran en büyük faktördür.

(B.E. 2/Sh. 40-41)

Özgürlük var oluşla ilgili bir meseledir. Kurtuluş bir durumdur, özgürlükse bir haslet. Emekle, çalışmayla, bilinç ve gelişimle elde edilen insan gelişiminin bir derecesidir. Zindandan kurtulmuş biri, oradan kurtulmuş olduğu halde her şey olabilir, bir köle, bir hırsız, bir özgürlük düşmanı olabilir. Ama gelişmiş ve bilinçli bir insan, tutsak da olsa, zindana da düşse özgürdür, ikisi arasında fark vardır.

(B.E. 5/Sh. 62)

Özgürlük, bugün varoluşçuluğun gündeme getirdiği ve geçmişte "cebr ve irade" konusu içinde söz konusu edilen bir kelimedir.

Özgürlük veya hürriyet, bütün dünyanın, sebep ve sonuçlar silsilesi esasına göre akış içinde olduğu ve idare edildiği anlamına gelmektedir. Meydana gelen her olay, cebrî bir sebeple ortaya çıkar. Bu sebebin kendisi de başka bir sonuç için sebep olur. O halde ortaya çıkan her işin bir sebebi vardır. Bu iş de tekrar diğer bir sonuç için sebep olur. Örnek olarak, ocak yakıtı, aydınlık ve sıcaklık için bir sebeptir. O halde aydınlık ve sıcaklık, yakıtın yanmasıyla cebren, yani zorunlu olarak meydana gelmiştir. Yakıtın sonucu olan sıcaklık ise kaynayan su için neden oluyor.

O halde bütün olaylar cebren meydana geliyor. İnsan da, tabii etkenlerin etkisinde meydana gelen maddi bir olaydır. Fakat insan, kendini cebrin boyunduruğundan kurtarma ve sebep-sonucun cebrî hiyerarşik yolunda sebep rolünü oynama yeteneğine sahiptir.

Mesela bütün doğal, fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikolojik, sinirsel ve kansal etkenler, bende açlık sonucunu doğurmuşlardır. Bütün hayvanlardaki gibi cebrî açlık, bende cebren yeme arayışı meydana getiriyor. Yemek arama ise bende yemek bulmak ve yapmak için birkaç adım ve faaliyet meydana getiriyor. Sonra yemek, sonra hazmetmek vs.

(B.E. 14/Sh. 290-291)

Cinsel Özgürlük: Cinsel özgürlüğün iki karşılığı vardır. Birincisi, Batı'nın Doğu'dan yağmaladığı ham maddelere karşılık olarak bir hediye vermesi gerekmektedir. Doğu'ya cinsel özgürlüğü sokuyor. Doğu'dan bize gelen bütün bu ham maddelere karşılık size bir şey hediye etmemiz gerekir. Evet, sizin cinsel açıdan özgür olmanıza izin veriyoruz. Gerçekten de Doğu'ya büyük bir lütufta bulunulmuş! Propaganda vasıtaları ve kitle iletişim araçları, bütün Doğu'da eş zamanlı olarak her yerde sürekli bu sloganа dayanıyor.

Peki niçin? Sosyal özgürlük peşindeki 18-25 yaş arası genç nesli yok etmek için. Bu, bütün dünyada gündemdedir. Bu genç nesli aldatabilecek en büyük güç nedir? Cinsel özgürlük. Çünkü bu nesilde hem sosyal özgürlük kaygısı hem de cinsel bunalım var. Bundan dolayı en iyisi cinsel özgürlük verelim de sosyal özgürlük ihtiyacı onun içinde eriyip gitsin. Peki, bu nasıl olacak? Cinsel bunalımın baskısı altında olduğu şu beş altı yıl içinde sosyal özgürlüğe kavuşacağım diye cinsel özgürlükten yararlanarak. Zaten daha sonra hali kalmayacak. Borç ve taksit altında öyle bocalayacak ki aklı büsbütün başından gidecek. Evet yalnızca bu beş altı yıl geçtiğinde sorun kalmayacak.

(B.E. 20/Sh. 205-206)

Bireysel Özgürlük: Bireysel özgürlük, zihni, sosyal özgürlükten ve sosyal bilinçten uzaklaştırmak için kullanılan en büyük uyuşturucudur. Bu mesele çok önemlidir. Not alın. Zihinde sosyal bilinci köreltmek ve insanı ondan uzaklaştırmak için bireysel özgürlükler meselesini gündeme getirirler. Bu insan, bireysel bakımdan özgür olduğunu anlayınca özgür olduğunu hisseder. Bu tıpkı kapalı bir salonda kuşun kafesini açmaya benzer. Ne fark eder? Bu sadece yalancı bir özgürlük hissidir. Hatta daha kötüsü. Çünkü insanın esaretinin farkında olması, bir kurtuluş sebebidir. Ama bu bilgi de yok olup sahte bir özgürlük duygusu yaşanınca artık Allah'a şükredecektir. Nitekim etmektedir.

(B.E. 20/Sh. 205)

İnsanın Özgürlüğü: Özgürlük, hakim olan "belirlenmişliğe" karşı kafa tutma imkanı; evreni ve canı yaratıp hareket ettiren, düzen veren ve idare eden nedensellik zincirinden kaçış imkanı...

Böylece tabiat, hayat, tarih ve toplumun bağlı olduğu; fizik, biyoloji, tarih ve sosyolojinin kendisinden söz ettiği bu nedensellik zincirinde bizzat bir neden olarak işlev gören, nedenselliğin belirlenmiş çizgisinde hareket eden ve gittikçe gelişen ölçüde tabiat, tarih, toplum ve kendinde istek değişikliğine yol açan bir güç meydana getiriyor.

Nihayet bu yaratık, bir yaratıcı oluveriyor. Maddî yaratılışın önceden kendisi için yaptığı takdire karşı çıkan bu insan, bizzat kendi tabiatının kurucusu ve yazgısının sorumlusu oluyor. Âdem'in, Rabb'ine karşı yasak duvarını yıkarak başlattığı isyan, yeryüzüne inme, tabiî belirlenmişlikten kurtulma, önceki içgüdüsel hayatı ve dertsiz, mesuliyetsiz cenneti terk etme ile sürdü ve sonuç olarak tarihin hareketinde kendi kaderini kendi elleriyle çizdi. Tanrı'nın evrende yaptığını o ilahî tabiatta yaptı ve Kur'an'ın ifadesiyle "Allah'ın yeryüzündeki halifesi" oldu. İnsanda böyle bir gücün varlığını inkar eden her din veya düşünce ekolü, hem biliyormuş görünmesine rağmen cahilce davranmaktadır hem de insanı insanlığından soyutlamaktadır. Cahilce

davranmaktadır; çünkü insanın somut gerçekliğini ve onun tabiat, tarih, medeniyet, kültür ve yaşamındaki rolünü görmezden gelmekte ve dünyagörüşünün dar kalıplarına sığmadığı, zihinsel ön yargısına ve yapay mantığına uymadığı için açık ve hissedilir olan gerçeği reddetmektedir. İnsanı insanlığından soyutlamaya gelince; aslında iradeyi ondan çekip alınca sonunda insanın "sorumlu" olmasından dem vurmak yersiz ve anlamsızdır. Çünkü insandan sorumluluğu kaldırdığımızda sahip olduğu tüm değerleri ondan almış oluruz.

(B.E. 24/Sh. 29-30)

Parçalama

Parçalama da tefrika anlamına gelmektedir; fakat insan karşıtı tefrika insanın insanla ve bir insan kümesinin başka bir insan kümesiyle olan ilişkisini zulüm ve tecavüze -yasal ve şer'i biçimde ya da hiçbir biçim olmaksızın- göre belirler.

Sürekli bütünsel iki şekilde parçalama ise, iktisadî bakımdan, sınıfın sınıfı, ulusun ulusu sömürmesi biçimindedir; millet milleti, sınıf sınıfı sömürmektedir. Siyasal bakımdan da zorbalığın bir millete egemen olma (istibdat) ve milletlere egemen olma (emperyalizm=imparatorluk) çabasıdır.

Bu (parçalama) da insanlığın her zaman süren hastalığıdır, tarihe sürekli egemen olan sistemdir; adalet, özgürlükçülük, İslam, tevhid öğretisi ve İbrahim'in yolu, insanlık tarihi boyunca sürekli bir hareket biçiminde, egemen sistem karşısında yer almıştır.

(B.E. 16/Sh. 314)

Pragmatizm

Pragmatizm (amelin, işin, pratiğin asıllığı; pratikçilik), pratikte olumlu sonuç veren her felsefe ve inancın asaletine inanmamız; pratikte olumsuz sonuç veren her felsefe ve inancı batıl saymamız ve mantıkî ve aklî ölçü ve delil yerine amelî etkisini doğruluk ölçütü olarak kabul etmemizdir. Örneğin Tanrı'nın ispat ve inkârı konusunda geçerli delillerin yerine, Tanrı'ya inancın hayatta işe yaradığını ve faydalı olduğunu görüyoruz veya faydasız, hatta zararlı olduğunu görüyoruz. Eğer pratikte faydalı ise o halde Allah vardır, eğer zararlı ise o halde yoktur (Amerikalı William James).

(B.E. 12/Sh. 218)

Pragmatizm, eylemi esas alan bir felsefe olup esas olarak görüşü, çıkarımı ve hatta kokusu Amerikalıdır. Amerikan kokusunun ne

olduğunu biliyor musunuz? Resmî Marksizm şimdi William James'in pragmatizmine dayanmaktadır. Ne hokkabazlık ve üçkâğıtçılık ama! Praxisle pragmatizm arasındaki kavram benzerliğinin yakınlığından yola çıkarak -ki praxis eylem, pragmatizmse eylemin esas oluşudur- pragmatist bir felsefe üretmiş ve bütün dünya aydınlarına yutturmuştur.

(B.E. 17/Sh. 225)

Praksis

Praksis şu anlamdadır: Uygulamaya geçmedikçe hiçbir şey yoktur. Hiçbir şey amelden önce gelmez.

(B.E. 14/Sh. 225)

Praksis, toplumsal ilişkilerin -o dokunun- içinde doğal yaşayış türünden ve mevcut uyumlu, uyumsuz ilişkilerden oluşan özel bir edimdir. Dolayısıyla praksis, nedeni toplumsal ilişkiler ve alt yapı (baz değil) olan bir edimdir. Bilimsel Marksizm'de toplumsal ilişkiler dizgesi bir toplumdur; kendisi eylemde bulunur, kendisinin üretme yeteneği vardır, enerji üretme yeteneği vardır, maddî ya da manevi nesneye şekil verme yeteneği vardır; kendisi yıkar, yapar, değiştirir, devrim yaratır, ıslah eder.

(B.E. 17/Sh. 183)

Profan-Sacre

Totemizm, Fetişizm ve Animizm gibi ilkel dinlerin özelliklerinden biri şudur: Bu dinlere inananlar, Totemizmde insanın totemle ilişkisine, Fetişizmde insanın fetişle ilişkisine ve Animizmde eşyanın insanlar ve ruhla ilişkisine göre dünyayı ve bütün eşyayı, bütün her şeyi "le sacre" ve "le profane" ikiye ayırıyorlardı. "Sakre", mukaddes ve mübarek olan şey demek, profan ise mukaddes ve mübarek olmayan şey demektir. Bazıları profan sözcüğünü Farsçaya "pelîd" (kirli) olarak çevirmişler-

dir. Hâlbuki pelîd kelimesi profanı karşılamaz. Profan, dinî ve kutsal olmayan her şey demektir. Nitekim şimdi biz, kendi toplumumuzda eskiden, yani İslam'dan önce bazı inançlar görüyoruz; örneğin bir bitki parçasını mübarek veya kutsal bir yere çekmekle onu mübarek kılıyoruz, yani "sakre" yapıyoruz. Fakat bu işi yapmadan önce o "sakre" değildi, "profan" idi. O halde "profan", yani kutsal dışı olmak, maddi ve bayağı olmak demektir; kirli ve pis olmak değil.

(B.E. 14/Sh. 83)

Proleter

Proleter sözlükte, dilenciden daha yukarıda, işçiden daha aşağıda yer alan kimseye denir. Belirli bir işi olmayan, hatta bir işçinin hangi işi yaptığını belirleyen bel, kürek, balta, testere gibi çalışma aletlerinden bile yoksun olan, köyde, genellikle güneşli bir köşede oturup tesadüfen bir iş çıksın diye bekleyen veya çarşıda pazarda pinekleyen, elleri boş halde, kendilerini havuz suyu dolduran, kar küreyen, halı yıkayan "bir kol gücü" olarak ev işleri için pazarlayan, yani dilencilik yapmayan dilenci kılıklı işsiz güçsüz kimselerdir.

(B.E. 5/Sh. 229)

Marks, bu kelimeyi, endüstriyel kapitalizm düzenindeki işçiler anlamında kullanmıştır. Çünkü bunlar, proleter gibi iş araç gerecinden yoksundurlar. Çünkü sanayi döneminde iş aracı (fabrika), işverenin elindedir, işçinin elinde değil. Bu yüzden, fabrikada çalışan yeni proleter de sıradan bir işçiden daha yoksun, daha tutsak ve daha sömürülmüştür."

(B.E. 9/Sh. 173)

Sanayi işçisi ile proleterin ortak yönü, iş aracına sahip olmamak ve şahsiyetlerinin, çalışma kolları ile sınırlı olmasıdır. Bu bakımdan işçi (proleter), ancak devrimci güçtür; zira iş gücünden başka bir şeye sahip değildir. Bu, proleterden mülkiyetinin alı-

nabileceği bir şey değildir; başka bir tabirle proleteri kaybetmemek için muhafazakârlaştıran bir şey değildir.

(B.E. 12/Sh. 224)

Protestanlık

"İslamîleşmiş Hıristiyanlık"tan ibarettir. Yani İslamî görüşle tanışmanın etkisiyle İslamî düşünüşü, İslam'ın dünya algısını ve İslamî dünyagörüşünü alan ve fakat Hıristiyan kalan Hıristiyanlık. Tıpkı şunun gibi: Bugün birçok Müslüman vardır; Avrupa'ya gider, orada modern öğrenim görür ve Avrupai bakış açısını ve yeni bilimsel bakış açısını edinir, fakat aynı zamanda dinini muhafaza eder, ancak dinini modern Avrupai algıyla tahlil eder. Avrupa'da Katolik mezhebi, İslam toplumuyla temas ve tanışmanın etkisiyle İslamîleşmiştir. Yani İslam toplumunun bu aydın kesime kazandırdığı uyanış ile birlikte bu aydın kesim, kendilerine egemen durumdaki geri kalmış dinî düzene "protest" ve itiraz eder.

(B.E. 31/Sh. 109)

Katoliklik dünyacılığı İslam'dan aldığı zaman Protestanlık olur. Protestanlık, Max Weber'in deyişiyle Avrupa toplumunun gelişip değişmesine neden olmuş ve dünyagörüşünün ve dinin değişmesi yönünde bir etken olmuştur.

(B.E. 31/Sh. 116)

16. asırda Katolik kilisesine itiraz eden, başkaldıran, Hıristiyanları papanın sultasına karşı isyana, piskopos ve kardinalleri katletmeye çağıran Luther, gerçekte itirazcı burjuvazinin itiraz feryadını feodal çağın gelenekçilik ve zühtçülüğüne karşı yükseltmiştir.

Protestanlık, Katolikliğin ahirete yöneliminden dönen ve dünyacı yönelim ve ruhu olan, maddi hayata, sanata, işe, servete ve nihayet sermayedarlığa aşk besleyen Hıristiyanlığın ta kendisidir.

(B.E. 14/Sh. 37)

Haçlı Savaşlarında Hıristiyanlığın İslamîleştirilmesi, Protestanlığı meydana getirmiştir. Daha sonra Katolik mezhebi, protesto eden, itiraz eden, eleştiren, dünyalı ve maddî ve sosyal hayata dayanan bir dine dönüşür.

Orta Çağ boyunca bin yıl durgunluğa sebep olan Hıristiyanlık, daha sonra Avrupa'nın hareketlenme ve üretkenlik etkeni haline gelir. Bize anlatılanın aksine, Rönesans'ta yeni medeniyeti meydana getiren, dinin reddedilmesi ve uzaklaştırılması değildi. Bilakis bunun sebebi, geri, edilgen ve zahitçe dinin, itiraz eden, eleştiren, çalışan ve bu dünyalının hayatına dayanan Hıristiyanlığa dönüşmesi idi. Daha doğrusu, yeni medeniyeti meydana getiren bu Protestanlık idi. Din düşmanı materyalizm, Rönesans'ta mevcut değildi. Zira Rönesans önderleri ve büyükleri dindar kimselerdi.

Katolikliğin Protestanlığa dönüşmesi, gerici bir dinî ruhun, Batı'nın bin yıllık durgunluk ve gevşekliği üzerine günümüzün büyük medeniyetini kuran toplumcu dinî ruha dönüşmesi demektir.

(B.E. 20/Sh. 276-277)

İslamî Protestanlık: Aydının ilk sorumluluğu, toplumunu canlandırıp harekete geçirmek ve kurtarmak yolunda İslamî bir protestantizm yaratmaktır. Hıristiyan protestantizminin Orta Çağ Avrupası'nı infilak ettirip din adına toplumun düşünce ve kaderini durdurup donuklaştıran bütün çöküntü etkenlerini yok edişi gibi, topluma yeni bir düşünce, yeni bir hareket aşılayabilmek için İslamî bir protestantizm oluşturmaya koyulmalıdır.

Elinde bir şey bulunmayan ve barış ve uzlaşmacı Mesih'ten özgürlükçü, sorumlu ve dünyacı bir Mesih meydana getirmek zorunda olan Avrupa protestantizminin aksine, Müslüman protestantizmi, bir yığın hareket, aydınlık ve heyecan ile sorumluluk yaratan ve dünyayı önemseyen öğelerle doludur. En temel kültürel geleneği ise şehadet geleneği ve insanî çabasıdır. Adalet ve zulüm arasında geçen savaşlarla dolu bir tarihi vardır. Ay-

dınlatıcı, sorumluluk verici ve insanın özgürlüğünü savunan kavramları vardır. O, bu öğelerle yoğrulmuştur.

Aydın, İslamî (özellikle de itiraz mezhebi olan, eşitlik ve rehberliğe inanan ve tarihi sürekli cihat ve şehadet olan Şiî) bir protestanlık hareketi meydana getirerek halkın şu anki dininin taklide, uyuşukluğa ve temkine dayalı ruhunu; itirazcı, atılımcı ve eleştirici ictihadî ruha dönüştürür ve toplumunun ve tarihinin içinde birikmiş olan bu muhteşem enerjiyi ortaya çıkararak arıtır ve bu enerjiden topluma hareket ve hararet verici maddeler verir ve kendi çağını aydınlatıp kendi kuşağını uyandırır.

(B.E. 20/Sh. 251-252)

Providence

Katoliklerin inancına göre tarihin hareketinin temel etkeni meşiyyet (irade) ya da "providence" dır. İlahî meşiyyet, takdir ve önceden planlanmış olan şey -Allah'ın, yaratıştan önce kendi ezelî bilgisinde taşıdığı plana göre ya da iradesi doğrultusunda- tarihi harekete geçirir. Kişiler, kişilikler, uluslar ve sınıflar, tümüyle ilahî iradenin iradesiz araçları durumundadırlar.

(B.E. 17/Sh. 55-56)

Psikanaliz-Psyche

Freud'un bahsettiği "psyche", kompleksler, hastalıklar ve duyarlılıklar da dahil bütün bu ruhsal durumların ilgili olduğu güçtür (Gerçekten her ne olursa olsun bu etkiler hissedilebilir ve incelenebilir). Hakikatte psyche, insana özgü vicdandır. Hâlbuki ruh, akıl ve mantıkla ilgilidir; ama psyche'nin onlarla bir ilgisi yoktur. Nefsin canlı kalmakla, psyche'nin ise ruhun hassasiyetleri ve insanî komplekserle işi vardır. Fakat bizim psyche'yi karşılayacak bir kelimemiz olmadığı için, onu yanlış olarak ruh diye anlamlandırmışız.

Psikoloji yavaş yavaş psikanalize dönüşmektedir, yani psychenin tahliline. Psychenin tahlili ise yavaş yavaş dine, felsefeye ve insana el atmaktadır. Felsefenin en büyük meselelerinden biri, rüya ve rüyaların tabiri idi. Fakat bu işi şimdi psikanaliz yapmaktadır. Felsefe ve dinin meselelerinden bir diğeri de bir kuvvet olarak çalışan, bedenden soyutlanmış ruh idi. Fakat şimdi onu psikanaliz ele almaktadır. Toplumda ve çevrede iş yapan insanın derununda psyche'nin şekillenme tarzı, insanı ve maneviyatlarını tanımada bize büyük yardımda bulunmaktadır.

(B.E. 12/Sh. 159)

Psikolojizm

Psikolojizm, insanın biyoloji ve psikolojinin niteliklerinin önceliği temelinde insanın tarifinden ibarettir. Ruh ve bedenin hakikatiyle, dünya felsefesinin hakikatiyle ve hiçbir şeyle işi yoktur. Bilakis içinden ve ruhundan tecrübe ve duygu alanında bulunan dışsal fenomenlerin tezahürlerini insan hakikatinin eserleri olarak telakki eder ve der ki, "insan hakkında bundan fazla felsefe yapmayacağım. İnsan bunun dışında bir hiçtir. İnsanın hakikati, psikoloğun deneyim alanında bulunan ruhsal eserler ve dışsal ruhsal olgularla özetlenir. İnsanın hakikati budur" der.

(B.E. 15/Sh. 176, 179)

Politika/Siyaset

Siyaset kelimesinin Yunan dilindeki karşılığı -bugün tüm Avrupa dillerinde ve tüm metinlerde tekrar edilir- politika (politique)dır. Politika, şehir anlamına gelen "polis" kelimesinden türemiştir.

O halde işi politika yani şehrin en iyi şekilde idaresi olan hükûmetin ülkedeki görevi, bir anlamda belediyenin şehirdeki görevi gibidir. Bir şehirdeki belediyecilik sisteminin, halkın anlayışını ıslah etmek, genç neslin en iyi şekilde düşünmesini ve

bir önceki neslin, çocuklarını daha iyi eğitmesini sağlayarak onların dinî düşüncelerini geliştirmek, onları daha dindar ya da daha dinsiz yapmak ve onlara bir ahlâk anlayışı sunmak gibi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bunlar bir kurum olarak belediyenin ve şahıs olarak da belediye başkanının sorumluluk alanı içerisinde değildir. Zira belediye ve belediye başkanı, yalnızca şehir halkının rahat yaşamasını ve şehirdeki düzeni sağlamakla görevlidir. Yönetimdeki hükûmetin de ülke sınırları içerisindeki görevi budur. Yani toplumu korumak ve ülkedeki insanların rahat yaşaması için gerekli imkanları sağlamaktır. Bütün bunlar, "ülke işlerinin idaresi" yani politikaydı.

Ancak Doğu'da (toplumun ve ülkenin idaresi demek olan) politika yerine, "siyaset" kelimesi kullanılmıştır. Bunun anlamı, halkın korunması ve ülke ya da toplumun idare edilmesi değildir. Siyaset, sözlük anlamı itibariyle "vahşî atı terbiye etmek" demektir. Bundan dolayı, siyasette değişim, terbiye ve tekamül söz konusudur. Böylesi bir hükûmetin görevi, halkın mevcut ruhî, ahlâkî, fikrî ve toplumsal durumunu, olması gereken ruhî, ahlâkî, fikrî ve toplumsal duruma dönüştürmektir.

(B.E. 26/Sh. 443)

Putperestlik

Putperestlik şirkin eş anlamlısı değil, şirk dininin özel biçimlerindendir. Şirk, tarih boyunca halkın genel dini olarak bilinegelmiştir ki bunun biçimlerinden biri de putperestliktir. Bu nedenle putperestlik put ya da çeşitli eşyalar yontmak ve inşa etmektir. Bu putlar ve eşyalar, şirk dininin takipçileri için kutsaldır. Yani bu putların ya Allah'ın kendisi olduğu inancındadırlar ya da bunların Allah'ın vekilleri ve ona ulaşma vasıtaları olduğuna inanırlar. Netice itibariyle bu ilahlardan birinin hayatlarının bir kısmına müdahil olduğuna, dünyada olup biteni etkilediğine inanırlar.

(B.E. 22/Sh. 20)

Rab

Allah'ın en üstün sıfatlarından biridir. Kökü "rabbe"dir: Hak sahibi, gözetici demektir. Büyüten anlamında değildir. Çünkü bu durumda kökü "rubu" olmalıdır. Fakat babamın deyimiyle "Rab", "eğitici"lik anlamını da kapsar. Çünkü gözetici ve veli, tabiatıyla eğitici ve öğreticidir. Bu yüzden "Rab", "Mürebbi" kelimesinden daha geniş ve zengin bir manaya sahiptir. Rab insan ile evrenin çok boyutlu sorumlusudur, hem de onlar üzerinde mülkiyet hakkına sahiptir. Aynı zamanda öğretmen ve eğiticidir. Ayrıca yaratılışın, hayatın ve insan terbiyesinin nihai hedefi de bu sözcüktedir. (Çünkü bir yaratığın sahibi, onu kendi isteği, hedefi, yolu, hatta huy ve şahsiyetine uygun olarak büyütür.) "Sahip", "mürebbi, eğitici"den daha çok, sahip olduğu yaratık konusunda sorumluluk duyar ve ciddiyet gösterip acır. "Rab", "sahip" olarak anlamlandırılmalı "büyütücü besleyici" değil. Elbette Allah "sahip" ve "büyütücü"dür de!

(B.E. 30/Sh. 587)

Raid/Keşifçi

Raid, kabilesine sulak ve verimli arazi aramak amacıyla çıkar. Kabilesinin yerleşmesine uygun ve güvenli bir yer bulur. Geri dönüp kabilesine haber verir ve halkını bulduğu yere götürür.

(B.E. 19/Sh. 66)

Radikalizm

İnsan ahlâkını, dinden çıkan görev ve yükümlülüklere dayandırmak yerine, insanî tabiî fıtrat ve vicdanda mevcut zat, öz ve temel niteliklere dayandırmamız gerektiğine; yani Allah'ın buyruğunu takip etme, cennet ümidi, cehennem korkusu veya ahlâkî ve dinî zaruretler yerine, sabit yapısal temel niteliklere -

bunlara radikal (kök) adını veriyorlar- sahip olan insanî fıtrat, "nature humaine" temelinde insanların hayatını iyiye, iyiliğe yönlendirebileceğimize inanan bir ekol veya ideolojidir.

(B.E. 15/Sh. 173)

Rasyonalizm

Ration veya akıl, beyinde bulunan ve yalnızca gerçekleri keşfeden, gerçekleri hedeflere ulaşmak için öncül olarak kullanan ve bu hedefleri menfaatlere göre seçen bir güçtür. Gerçeklerden maksat, iki kere iki dört eder türünden hakikatlerdir. Bütün ilimler rationla üretilmiştir. Toplumda gerçeklikleri ration çıkarsar ve bu gerçeklikleri menfaatlere göre seçtiği belirli bir hedefe varacak şekilde düzenler. Mesela uçak yapımında bir menfaat görmezse peşine düşülmez. Rasyonalizm, mantıkçı, kuru ve hesapçı soyut akıl manasında rationdan gelmekte olup aklın asıl olduğunu savunan bir ekolden ibarettir. Bu ekol, insana ve topluma mantıklı yönde hızlı bir ilerleme ve gelişme kazandırmakla birlikte insan ve toplumdaki birçok yönü de zayıflatır. İnsan birçok güzellik ve değerin mantıklı olmadığını reason vasıtasıyla anlayabilir ve anlamaktadır. Reasonun bütün yönleri rationun düşünceler üzerindeki mutlak saltanatı yüzünden işlevsiz hale geliyor ve yok olmaya yüz tutuyor. Çünkü insan, rationun şaşkına döndüğü birtakım şeylere ilgi ve ihtiyaç duyar.

Aklın birkaç boyutu vardır: Biri "ration" dediğimiz nesnel dış gerçekliği idrak eden, kabul eden akıl; diğeri "reason" dediğimiz hakikatleri idrak ve kabul eden akıldır.

İnsan, kendisini toplum veya bir kimse için feda ettiği zaman delilik değil, makul ve aklî bir iş yapmıştır. Bunu sadece reason kabul eder, ration değil. Büyük Alman filozofu Nietzche'nin bir katır sebebiyle gerçekleşen ölümünü reason kabul eder, ama ration reddeder.

(B.E. 12/Sh. 27-28)

Revizyonizm

Revizyon, tekrar görmek demektir. Revizyonistler ise Marks'ın esaslarına inanan; fakat 20. asrın gerçekleri ve kendi yerel gerçeklikleri temelinde görüş yenilemeden yana olan komünistler demektir.

Genel olarak revizyonizm, 1848 yılında yayınlanan Manifesto'daki konu, usul ve esasların gözden geçirilmesini, yeniden elden geçirilmesini istemektedir; iki sebeple istemektedir:

1- Günümüz dünyası, geçmişin dünyasından farklıdır.

2- Her bölgenin, her coğrafyanın toplumsal gerçekleri ve olayları farklıdır. Komünizm, Avrupa toplumunun gerçeklerine göre ortaya çıkmıştır. Oysa bu şartlar, dünyanın her tarafında aynen oluşmaz.

Dinde en büyük sövgü "bidat", komünizmde ise en büyük sövgü "revizyonizm"dir. Fakat buna rağmen komünistlerin kendileri, sabit olan şey değişimdir, hiçbir baskı ile değişim ve evrimin önüne geçilemez, diyorlardı. Bu açıdan şu anda dünyada ve Marksizm'in kendi takipçileri arasında revizyonizm, süratle gelişim halinde olan ve ona karşı her türlü mücadelenin boşuna olduğu bir harekettir.

(B.E. 12/Sh. 187-188)

Revolüsyon

Revolution, bütün gelenekleri ansızın yok etme inancıdır. Şöyle diyor: Eğer geleneğin mantıklı bir etkeni yoksa, o takdirde ortadan kaldırılmalıdır.

(B.E. 11/Sh. 184)

Revolüsyona (devrim) inananlar, toplumun ani değişiminden yana idiler. Onlar insan âlemini tabiat âleminden ayırdılar ve yazgıları belirlenmiş olan diğer bütün varlıkların tersine insanın alınyazısını bizzat insanın kendisinin yaptığına inandılar. Do-

layısıyla insanlar, kendi alınyazılarını kendileri yaparlar, aşağı bir durumdan yüksek bir duruma ansızın sıçrayabilirler.

(B.E. 12/Sh. 240)

Riyazet

İnanç ve halk için savaşım vermek, çabalamak ve katlanmak, olumlu sıkıntılar ocağında şekillenmek ve arınmak.

(B.E. 16/Sh. 174)

Rönesans

Rönesans şu anlama gelir: Bir insan veya toplumun iki ölümü olduğu gibi aynı zamanda iki doğumu da vardır: Bir insan bir kez annesinden doğar. Burada anne onu doğurup dünyaya getirir. O, doğuncaya kadar cenin kanını emer. Fakat bazılarının ikinci doğumu vardır. İkinci doğumda insanın annesi insanın kendisidir. İşte buradadır ki insan an gelir, irade ve seçme yeteneğine kavuşur ve veraset, gelenek ve dinin onu şekillendirmesinden farklı olarak kendi binasını yeniler: Bu, Rönesans'tır. Rönesans, yani doğum, yani insanın kendi eliyle yeniden doğmasıdır.

(B.E. 31/Sh. 92-93)

Rönesans neye dönüş idi? Hıristiyanlığı kenara atmak değil; aksine, Hıristiyan kültürünü gevşeklik, uyuşukluk ve durgunluktan kurtarıp eleştirel, yapıcı, aydınlanmacı ve hareketli bir hale yani Protestanlığa dönüştürmekti. Bu nedenle çağdaş büyük Batı medeniyetinin 15., 16. ve 17. yüzyıl Avrupa aydınları: "Batı'nın kültür kaynaklarını Antik Yunan ve Roma'dan, Hıristiyanlığın var olduğu büyük iman ve duygu kaynaklarımızdan çıkaralım, dosdoğru ve bilinçli bir şekilde tanıyalım ve bilinçlendirici, yapıcı ve enerji verici bir güce dönüştürelim."dediler.

(B.E. 20/Sh. 277)

Rönesans, Skolastik felsefeye karşı olan ve hümanizme dönüşü destekleyen bir harekettir. Rönesansın gerçek somut misyonu, Yeni Çağ'ı yaratan ve Orta Çağ ile Skolastik felsefeyi ortadan kaldıran bir hareket olmaktır.

Rönesans, insanın gerçeğin temeli ve asalet olduğu, aynı zamanda da değerlerin ve güzelliğin temeli olduğu düşüncesine dönüştür.

(B.E. 16/Sh. 160)

Rönesansın Etkenleri: Modern medeniyeti meydana getiren ve Avrupa'nın durgun halden hareketli hale geçmesini sağlayan temel etkenlerin iki tane olduğunu görüyoruz: Birisi, feodalitenin burjuvaziye dönüşmesi şeklindeki ekonomik etkendir. Yani gerilik ve irtica faktörü olan feodalitenin aristokrat sınıfı yerine burjuvazi gelişmiştir. Bu, Doğu ile ilişki, Haçlı Savaşları, uluslararası denizcilik yolları, Amerika ve Avustralya'nın keşfi, büyük ticaret kaynaklarının ortaya çıkması, Asya, Afrika, Latin Amerika ve hatta Kuzey Amerika'nın sömürülmeye başlamasının sonucudur. Bu etkenler, burjuvazi sınıfının gelişmesine ve Avrupa'da feodalite sınıfı ve sisteminin çökmesine sebep olmuştur.

Ama diğer etken fikrî etken idi. (Aydının fikrî etken meselesi hakkındaki mesajı ortaya konmuştur.) Bu, Katolikliğin Protestanlığa dönüşmesiydi. Yani 14. yüzyıl aydını dini ortadan kaldırmaya gelmedi; aksine, Avrupa'da o kadar güçlü ve kuvvetli olan, güçlü olduğu ölçüde Avrupa'nın gerilemesine ve donuklaşmasına sebep olan dini korudu; fakat onu ahiretçilikten dünyacılığa çevirdi. Ruh, nefis, ahlâk ve riyazetle ilgilenmekten iş üretim, çalışma ve faaliyete, sufilikten itirazcılığa, bencillikten toplumculuğa yöneltti. Yani Protestanlığa dönüştürdü. Avrupa'nın bağrında bulunan bu güçlü dinî ve kültürel kaynak, aydın tarafından hareketli, hareket ettirici, diri ve üretken bir madde haline getirildi.

(B.E. 20/Sh. 422)

İslamî Rönesans: Yani o uyandırıcı devrimci ruhun, temiz, aydınlık, devinim yaratıcı, izzet verici ve sorumluluk kazandırıcı imanın, gerçekçi, mantıklı ve toplumsal bakışın ve insanî, ileri ve öncü ideallerin, yani ilk İslam'ın yeniden doğuşunu sağlamak... "Mesaj"ı yeniden gündeme getirmek; insanlık tarihinin solmuş, pörsümüş ve kararmış kalbinde ansızın köklü ve keskin bir inkılaba yol açan, ahlâkta, düşüncede, duyguda, bireylerde, toplumlarda o güçlü coşkuları yaratan, çölün ortasında şaşırtıcı dehalar çıkaran, vahşilikte medeniyetler yeşerten, donuklukta devinimler başlatan, güçsüzlükte güçler, zebunluk ve zillette izzetler, esaret ve kölelikte özgürlükler ve nihayet mahrum ve mustazaf sınıfların derinliğinde özbilinç ve yeniden dirilme meydana getiren mesajı.

İslamî rönesans, "ilk İslam'ın keşfi", gerçek İslam'ı dirilterek bir "ideoloji" bulmak, "öze dönüş", Kur'an'a dönüş, "Ali'nin anladığı gibi Kur'an'a dönüş."

Bu yolda bu çağın ihtiyacına göre en temel şiarlara ulaşmak: İman, öğreti, vahdet, adalet ve rehberlik.

(B.E. 20/Sh. 328, 332)

İslamî rönesans hareketinin kurucusu olan Seyyid Cemal'in veya İkbal'in "İslam düşüncesinin yeniden yapılanması" dediği bu hareket için seçtiği isim, Selefiye Hareketidir. Yani geçmiş hayata geri dönüş hareketi. Daha güzel bir deyişle, geçmiş hayatı şimdiki ölü ve hareketsiz bedene yeniden geri döndürme hareketi.

Bu durum, dinamik bir topluma, güçlendirici ve ilerici bir dine arız olmuş olan mevcut ölüm, duraklama ve çöküş karşısında bir yeniden doğuştur; devrimci, ilerici, çürümeye ve kokuşmaya karşıt bir eylemdir.

(B.E. 5/Sh. 72)

Dinî bir rönesans -yani o hayat, hareket, güç ve adalet dinine dönüş- yoluyla hem irtica etkenlerini (aydının şimdiye dek takviye ettiği etkenleri) felç etmiş olur, hem de halkı uyuşukluğa,

durmaya, sapmaya ve aldanmaya iten şeyden kurtarmış olur. Böylece aynı öğeleri, diriliş, uyanış, hareket ve hurafelerle savaş aracı haline getirmiş olur; kendi öz kültürüne dayanarak kendi doğumunu yenilemeye ve kültürel kişiliğini diriltmeye koyulur ve Batı'nın kültürel saldırısı karşısında kendi insanî, tarihsel ve toplumsal kimliğini belirginleştirir.

(B.E. 20/Sh. 252)

Ruhanî-Ruhaniyet

Ruhanî kelimesinin Hıristiyanlığa ait bir terim olduğunu, bizde sonradan kullanılmaya başlandığını, İslam'da onun yerine "âlim"in bulunduğunu, din önderleriyle halk arasındaki ilişkinin cismanî-ruhanî ilişkisi, karanlık-aydınlık ilişkisi ve fizik-metafizik ilişkisi olmayıp son derece basit ve mantıklı bir biçimde öğretmen-öğrenci ilişkisi olduğunu belirtmiştim. Fıkıhla ilgili amelî taklit, İslam'da halk ile din âlimleri toplumunun bilimsel gücü ve bilimsel uzman arasındaki ilişki "zorunlu" -yani toplumun doğal gereksinimi- olarak ortaya çıkmıştır, tıpkı tıp bilginleri topluluğu ya da makine mühendisleri veya toplum bilimleri hocaları gibi. Fakat öteki dinlerdeki ruhanînin gücü, "resmî" olarak -yani topluma egemen olan yasal bir hüküm ve resmî bir gelenek olarak- söz konusudur; İslam'da halkın seçimi söz konusuyken, ötekisindeyse halkın başı üzerinde duran bir "kanun sopası"dır.

(B.E. 16/Sh. 273-274)

Ben, ruhanîlerle İslam alimlerini bir tutmuyorum. Aksine birbirine zıt olduklarını düşünüyorum. İslam'da bizim ruhanîlik diye bir kurumumuz, sınıfımız veya tipimiz yoktur. İslam'da bizim, âlim olmayanın karşısında âlimimiz vardır; cismanî karşıtı olarak ruhanî değil. Bazıları benim neden bu toplumu bazen en ciddi ve en derin biçimde savunduğumu, ona en güçlü iman ve ümidi beslediğimi, bazen de onlara karşı en şiddetli saldırıları yönelttiğimi ve bu tezadın hangi tezadın sonucu olduğunu so-

ruyorlar. Bu tezat, ruhanîler/din adamları ile alimler arasındadır. Maalesef her iki tip de, rollerinin zıt olmasına rağmen dinî toplumda genellikle aynı kıyafete ve görünür üsse sahiptirler. Toplumla olan ilişkileri yalnızca "bir eli tutmak, bir eli öpmek için" olduğunu söylediğim ruhanîdir. Bunlar genelde İslam'ı (tarih, akaid, Kur'an, sünnet, Şiîlik, hukuk felsefesi, Peygamber'in risaletinin ruhu ve ana yönü, Ali'nin öğretisi, Hüseyin'in hareketi, adalet, imamet, intizar...) hiç bilmezler. Tam olarak hahamların, rahiplerin, keşişlerin ve mûbedlerin kopyası olan bir rolleri vardır. Bütün dünya dinlerinin ruhaniyet ağacından, İslam'ın kestiği ağaçtan bir dal. Fakat yönetici sınıf, hakim kurum, halk arasında mevcut durumu açıklayacak ve insanları uyuşturacak, yani dinî hakikatleri tarif edecek ve iktidarın hizmetinde kullanacak bir yapıya ihtiyaç duyduğu için yavaş yavaş böyle bir resmî kurum oluşturdu. Sünnîlik'te bu önce Osman (Kabu'l-Ahbar) zamanında, daha sonra Abbasî hilafetinde dört fıkıh mezhebinin resmîleşmesi, içtihadın dışlanması ve yolunda giden ve doğru fıkıh olan Caferî mezhebinin reddedilmesiyle başladı. Şiîlik'te ise saltanat sisteminin ve selef hilafetinin mirasçısı olan Safevîler'den sonra fakat kutsal Şia kıyafetine bürünerek. Neticede Şiîliğin ortadan kalkması ve "Şah Mescidi"nde Yüce Kapı'nın komşusu olması gerekiyor. Böyle bir rolü alim yapmazdı; kızılbaşın işbirlikçisi olan ruhanî yaptı. Onun ayakkabısı, çizmenin diğer yarısıdır ve Şah Sultan Seyyid Hüseyin'in ayağında bir çift ayakkabıdır. Cehalet ve zulmün baş kahraman oldukları böyle bir sistemde adalet arayıcısı ve imameti tanıyan âlim yani Şia alimi nasıl da yavaş yavaş sahneden çekiliyor ve yerine ruhanî musallat oluyor. Öyle ki Safevîler'den dört asır sonra bütün Şia memleketinde yazı yazmış veya ders vermiş bir şahsın duyulmadığını görüyoruz. Profesör Massignon'un Hz. Fatıma hakkındaki ilmî fişlerinden daha olgun başka bir eser yazılmamıştır. Ayetullah olur; git, gel, vakit, kurum, isim, ekmek. Bu durumda bir ilim ve araştırma dağı, yanında bir iş yığını, Şuşter'in bir köşesinde oturmuş, adını da hiç kimse duyamamış. Ruhanî'nin sadece İslam hakkında değil, Kur'an, siyer

ve imamların hayatı hakkında da ilim ve araştırması yoktur. Eksiktir, onu hafifletir.

Yanlış anlaşılmasın diye yine de bu hatırlatmayı yapıyorum. Çünkü bugün aydınlar, hatta sade ve açık görüşlü insanlar bile bu tek tip giysi ve süsün altındaki ikiliğin farkındadırlar. Şiî alime büyük değer verdikleri ve inandıkları ölçüde ruhanînin elini okurlar ve cehaleti ilim elbisesinde tanırlar. Ruhanî, kendisini savunmak için alimin başının arkasına saklanır ve ruhaniye kurban olan bu adamı siper alır. Böylece İslam'ı ve Şiîliği savunan, sorunlu olarak İslambilim âlimini ve anlama Şiîliğini savunan dürüst hak taraftarları, bu İslam, Şiîlik ve ilim düşmanlarının üzerine rezil edici kelime okları ve nifakın kara maskelileri üzerine aydınlatıcı ayet kurşunları atıyorlar. İbrahimî tevhid ülkesinin putlarını şuur ülkesinin cemreleriyle taşlarlar. Elleri ve gönülleri titremesin, alimin temiz yüzü tırmalanmasın, imanın kutsal vicdanı yaralanmasın diye. Bundan dolayı eğer susarsak cehalet ve zulmün uğursuz anlaşmasına yardım etmiş oluruz; her gün tahrif, donmuşluk, zillet, boyun eğme, uyuma ve uyuşmadan oluşan gayrimeşru çocukların doğumuna şahit oluruz. Eğer saldırırsak ortada ve çokça bulunan (barış zamanı cephe gerisine atan, savaş zamanı peşpeşe saf tutan) doğru "hüccet"lerden darbe yeriz.

(B.E. 20/Sh. 111-113)

Ruhban

Tapınakların efendileri, dinlerin ruhanîleri.

(B.E. 4/Sh. 326)

Sabır

Sabır, iman, mücadele ve insan kalma yolunda zorluklara ve tehlikelere olumlu manada direnmek ve dayanmaktır; zelil ve aşağılık dört ayaklı tahammül değildir.

(B.E. 19/Sh. 321)

Sarı Sabır ve Kırmızı Sabır: Sabra gelince: Biz yıllardır İslam'a, Kur'an'a ve İslam'ın ve Şia'nın ilk yetiştirdiklerinin asil diline ve görüşüne ilişkin bilgimizin ve fikrimizin gücüyle bunun gerçek anlamını anladık. Bundan önce de biliyorduk ki "sabretmeyi", eşekçe tahammül göstermek ve hamalca yük taşımak şeklinde yorumlayanlar ve ondan teslimiyet, zillet, zorbalık, zulüm, haksızlık, saldırganlıklara gögüs germek, her türlü tehlike ve cinayet karşısında sessiz kalmak, her türlü kötülüğü görmek, her türlü zulme katlanmak, her türlü kabadayılık, yağmacılık ve ihaneti görüp ses çıkarmamak, hakikate, İslam'a, insanî değerlere, halka, itikadî mukaddesata ve hatta kendi şerefine yapılan her türlü tecavüze tahammül göstermek, ses çıkarmamak, hepsinin hesabını kıyamete bırakmak; adalet yazgısını, intikam almayı, ıslah etmeyi, hakkı sahiplenmeyi, zalim, fasık ve insanlık dışı güçleri ahir zamana ve Hazreti Mehdi'nin zuhuruna bırakmak... diye, istinbat edip halka yutturanların hepsi zulmün temsilcileridir. Bunlar, Firavun'un büyüsüne kapılmış düğümlere üfürenler ve "vesveseci hannaslar" olup Hüseyin'in kanından afyon ve sabrından eroin, uyku ilacı, ölüm aşısı ve narkoz yapmışlardır. Böylece yağmacı, yıkıcı ve öldürücü Tatarların tecavüz, yağmalama ve cinayet yolları açılmış ve ev, hırsızların girmesi için güvenli ve huzurlu hale gelmiştir. Böylece Nemrutların tanrılık etmede ve Karunların yağmalamada kafaları rahat olacak; hiç kimsenin ses çıkarmayacağından, itiraz için ağzını açmayacağından, el kaldırmayacağından, baş kaldırmayacağından, hatta yerinden bile kıpırdamayacağından emin olacaklardır. Çünkü bunlara "sabır" zehri aşılanmış; gövdeleri felç olmuş,

kanları zehirlenmiş, kafaları sersem ve baygındır. Bağırsakları dışında hayat belirtileri tümüyle ortadan kalkmış, hiçbir vuruşa tepki göstermiyorlar. Sabır zehiri! Gerçekten de "sabır" bir tür acı ilaç ve zehirin adıdır. "Sarı sabır"! Hem tıpta ishal etmek için kullanılır, hem de sanayide sarıya "boyamak" için kullanılır!

İslam'ın sabrı kırmızıdır. "Kırmızı sabır", şehadetin bir şekli olup bir canlı şehit olmayı başarabilir.

(B.E. 1/Sh. 222, 217)

Salsalin Kelfehhar

Sel suyunun dibine çöken, dibe oturup kalan, pekişip sertleşen, yarılan, testicilerin çamuru gibi (salsalin kelfehhar) yeri kaplayan, kaynakları tıkayan, tohumları altına alan, yeşilliklerin üzerine çöken ve üzerinde hiçbir ot bitmeyen lığ.

(B.E. 16/Sh. 56)

Samsara

Samsara, görünen, yalancı, bağımlı, itibarî ve yansıma dünya anlamındadır. Her şey hayal, her şey nisbî, göreceli, her şey bağımlı. Edebiyatımızda var olan payidar olmayan dünya -şaşkınlık ve ızdıraptan başka bir şey olmayan dünya- samsaranın tercümesidir; hiçbir şeyin onda sürekli olarak var olmadığı bir dünya; zira hiçbir şey hakiki varlığa sahip değildir.

Bu dünya geçicidir. Bir deniz gibi sabit değil, bilakis dalga ve kabarcık gibi daima olma ve olmama, kevnü fesad, oluş ve yok oluş, ölüm ve doğum halinde ve hepsi yalancı varlıklar içinde; insan bütün bu dalgalarda, bütün bu kabarcıklarda boş bir hayata duçar; kabarcık üzerine oturmuş; fakat altında hava var, kendi içinde olduğu gibi.

Bundan mütevellit, mutlak huzur, sükûnet, güzellik ve ebediyet olan -geçicilik, yıkım, ölüm ve sürekli değişim olmayan- haki-

kate erişmek için hakikate ulaşmak için samsaradan kurtulmak gerekir.

(B.E. 15/Sh. 79)

Sanat

Sanat tapınma kavramının bir parçasıdır ve tapmanın özünde vardır. Durkheim'in ve sanat tarihine inanan herkesin sözüyle sanat dinin evladıdır, bugün tersine onu incitse de!

(B.E. 14/Sh. 106)

Sanat, var olanın doyurmadığı ve kendisi karşısında varlığı kusurlu, eksik, yetersiz, soğuk, çirkin, hatta Sartre'ın ifadesiyle ahmak ve mana, ruh ve duygudan yoksun bulan ruhun bir yansımasıdır. O, dertsiz, ruhsuz, bayağı ve hoş halk kitlesi içinde giriftar olduğu; kendisini diğer herkesin varlığına rağmen yalnız bulduğu ve yer ile gök ve bu ikisi arasındakiler içinde yabancı hissettiği ızdırapa, büyük düşünen dervişlik acısına, büyük bir düşünceye, mana, duygu ve bilgi sermayesine sahiptir.

Böyle bıkkın bir görüşten, varlık ve hayatın böyle acı duygusundan doğmuş olan sanat, onu tekmil etmeye, "olan"ı "olması gereken"e yaklaştırmaya ve ardından bu dünyaya sahip olmadığı şeyi bağışlamaya çalışıyor. İrfan ve dinin, burada sanatla yolları ayrılıyor. O ikisi, insana gurbetten vatana kılavuzluk ediyorlar. Onu hakikate yaklaştırmak için gerçeklikten uzak tutuyorlar. Din ve irfan, burada kararsızdırlar; kaçış felsefesi: O bir yere, bu ise "bura olmayan her yer"e!

Sanat, kalış felsefesidir; çünkü o buranın kalma yeri olmadığını biliyor. Kendi evinden, vatanından ve ondaki hayattan sahip olduğu bir tasavvur, söz ve hatıra ile burayı onun tarzında süslemeye ve sanatsal yaratılarla o "görünmeyen aşina ve güzel diyar"ın dilini, ses, şekil ve renklerini bu "görünen yabancı ve çirkin yer"de taklit etmeye çalışıyor.

Sanat, Allah'ın yaratıcılığının tecellisi olan bu varlık âleminin devam etmesinde, insanın yaratıcılık içgüdüsünün tecellisidir; insan sanatla, bu âlemde hissettiği eksikliği telâfi etmeye ve böylece kendi bıkkınlık ve kararsızlığını, kendisi için yapmadıkları bu sarayda hafifletmeye, bu gurbette yaşamaya ve yabancılar kalabalığıyla birlikte olmaya tahammül etmeye çalışıyor. Sanayi de, sanat gibi insanın yaratıcı içgüdüsünün tezahürüdür; fakat sanatın aksine gurbet duygusundan, ızdıraptan "olan şey"den hoşnutsuzluktan kaynaklanmıyor; bilakis ona daha yakın olmak ve ondan daha fazla almak içindir. Amacı kurtuluş değil, daha çok esarettir. Sanat insanı tabiatın sahip olmadığı şeyden faydalandırmak istiyor, sanayi ise onu tabiatın sahip olduğu şeyden daha fazla faydalandırmak istiyor.

Ama her sanat, hatta sanatın en aşağı aşamaları olan taklit ve eğlence ve özellikle en üstün türleri -ne kadar üstün ise o kadar şiddetli-, âlemin eksikliğinden inleyen insanın endişe ve kaygısının yansımasıdır veya onu tamamlamak için onun yaratılarının göstergesidir. Bu açıdan din ve irfan, bu zindanın dışına açılan birer "kapı", sanat ise bir "pencere"dir.

(B.E. 14/Sh. 139-140)

Din, irfan ve sanat arasındaki yakınlık veya akrabalığa tarih de şahit olmuştur. Sanatlar, bu dünya mevcudatının en dinî ve en irfani olanlarıdır. Din ve irfanın kucağında doğmuşlardır, bu iki memeden süt emmişlerdir.

Sanat, öteden sözdür. Olması gerekenin ve olmayanın açıklanmasıdır. Bu yüzdendir ki, Fars kültür ve edebiyatında söz konusu olan karmaşık sorun aydınlığa kavuşur. Çünkü irfanımız gözünü açtığı zaman kendini şiirin kucağına atıyor, daha iyi bir deyimle dilini kullanmaya başladığından bu yana şiirle konuşuyor, söz söylüyor. Bu iki akraba dert ortağının, aynı dili konuşan iki yakının, birbiriyle karşılaşması, Doğu'nun mana dolu maneviyat tarihinin en güzel ve en heyecan verici olayıdır. İrfan -ki gurbet acısı onu kararsızlaştırmıştır-, bu âlemin konuşma dili olmadığı belli olan şiirle ve şiirsel kelimelerin yardımıyla -ki

melekler üst âlemin hafif kanatlı ve hızlı uçanlarıdır- ve de onun özel işaretleriyle -Aime Cesaire'in deyimiyle, "Varlık sahilinde, düşünce dalgalarının çarpışma sesidir"-, yorgun ruhun, bu sürgün yerinin dilsiz ve boğucu kalesinden uçuşunu kolaylaştırıyor.

(B.E. 14/Sh. 144-145)

İki şey sanatın özellikleri arasındadır: Birincisi, hiçbir sanat başka bir sanatın, örneğin ressamlığın yerine geçemez. İkincisi, insanın bir sanata ihtiyaç ve duygusu asla ortadan kalkmaz. Bilakis sanattan yararlanma şekli değişebilir.

(B.E. 12/Sh. 45)

Sanat iki çeşittir: Gerçekçi sanat ve zihinci sanat. Gerçekçi sanat, çalışan sınıfa aittir. Halk kitlesinin sanatı, gerçekçi sanattır. Aşkları gerçekçidir. Seçilmiş renkleri, eğilimleri, arzuları ve her şeyleri gerçekçidir. Fakat müreffeh sınıfın sanatı ve her şeyi (duyguları, acıları) köksüz ve gerçek dışıdır. Hatta bu sınıfın dini dahi asılsız ve soyuttur.

(B.E. 12/Sh. 96)

Sanayi

Sanayi de, sanat gibi insanın yaratıcı içgüdüsünün tezahürüdür; fakat sanatın aksine gurbet duygusundan, ızdıraptan "olan şey"den hoşnutsuzluktan kaynaklanmıyor; bilakis ona daha yakın olmak ve ondan daha fazla almak içindir. Amacı kurtuluş değil, daha çok esarettir. Sanat insanı tabiatın sahip olmadığı şeyden faydalandırmak istiyor, sanayi ise onu tabiatın sahip olduğu şeyden daha fazla faydalandırmak istiyor.

(B.E. 14/Sh. 140)

Sanayi İşçisi: Ne mülk sahibi gibi üretim kaynağı bulunan, ne tüccar ve esnaf gibi sermayesi olan, ne de köylü gibi iş araçları bulunan işçi sınıfı (proleter).

(B.E. 5/Sh. 183)

Sa'y-Tavaf

Ve sa'y: Maddî bir iş, maddî bir çaba; su için, ekmek için, susuzluğunu gidermen için, çocuğunun açlığını gidermen için, iyi yaşaman için çabalamak ve koşuşturmak... Susamış bir kimse, bu yanmış ve yakıcı çölde bir pınar bulup kendisine su armağan etmeni beklemekte. Zira sen sorumlusun.

Sa'y: İhtiyacını doğanın kalbinden temin edinceye, taştan su çıkarıncaya kadar yeryüzünde, toprakta didinmek.

Sa'y: Mutlak maddiyat, maddî ihtiyaç, maddî eylem, maddî hedef!

İktisat, tabiat, gayret!

Yani: İhtiyaç, maddiyat ve insan!

Mutlak düşünüş!

Hayret! Sa'y ile tavaf arası, birkaç adım, birkaç saniye ve fakat bunca yol, bunca mesafe!

İki zıddın, iki çelişiğin mesafesi!

Tavaf, mutlak aşk,

Sa'y mutlak akıl!

Tavaf, büsbütün "O!"

Sa'y ise büsbütün "sen!"

Tavaf ilâhî kader!

Sa'y insan iradesi!

Tavaf, mumun çevresinde döne döne yanıp kül olan, hiç olan, aşkta yok olan, ışıkta ölen bir kelebek...

Sa'y ise sarp ve kara dağların tepelerinde kendi büyük gayretiyle uçup rızık arayan ve rızkını taştan çıkaran bir kartal...

Gök ve yer onun emrinde; rüzgârlar, onun uçuşuna boyun eğmiş. Uzak ufuklar onun uçuş menzilinde, bütün bir uzay boşluğu onun himmet ve gayretinin tecelligâhı, bütün bir yeryüzü

onun kanatlarının altında. Yeryüzünün sarp kayalıkları onun keskin ve mağrur bakışları altında ezilmiş ve ona teslim olmuş! Tavaf, kendini "hakikat"te kaybetmiş insandır.

Sa'y ise kendini "gerçeklik"te kaybetmiş beşerdir.

Tavaf, aşkın insan,

Sa'y ise güçlü insan.

Tavaf, aşk, ibadet, ruh, estetik, fedâkârlık, şehâdet, ahlâk, hayır, değer, maneviyat, zihniyet, hakikat, iman, takva, riyazet, huşu, kulluk, irfan, aydınlanma, kalp, teslimiyet, tevekkül, dileme, mâverâ, gökyüzü, gayb, kader, itaat, başkaları, halk, din, âhiret, mead ve Allah.

Doğu ruhunu yerinde duramaz hale getiren şey!

Sa'y ise akıl, mantık, ihtiyaç, hayat, realite, somutluk, yeryüzü, madde, tabiat, fayda, endişe, ilim, sanat, menfaat, lezzet, medeniyet, iktisat, içgüdü, cisim, tercih, irâde, tasallut, dünya, kudret, geçim yolu ve kendin.

Batı'yı çalışmaya sürükleyen şey!

Tavaf, sadece Allah.

Sa'y ise sadece beşer.

Tavaf, ruhtan başka bir şey değil,

Sa'y ise cisimden başka bir şey değil.

Tavaf, "var olma" ızdırabı, "gökyüzünün sıkıntısı"

Sa'y ise "yaşam zevki", "toprağın sükûneti".

Tavaf "susuzluğu" arayış,

Sa'y ise "su"yu arayış.

Tavaf, kelebek,

Sa'y, kartal.

(B.E. 6/Sh. 74-76)

Sciense-Siyantizm

Science, bizim ilim dediğimiz genel anlamda değil de özel anlamda ilim/bilimdir. İster dinî ilimler, ister felsefî ve metafizik ilimler, ister fizik ve kimya gibi pozitif bilimler, ister insan bilimleri, isterse sanat ve edebiyat ilimleri olsun biz her çeşit bilgiye ilim deriz. Ama "science" ile, bilimsel mantığa, tecrübeye, müşahadeye, kıyas, tümevarım, somut çıkarım ve duyusal maddî gerçeklere dayanan pozitif bilimler kastedilir. Bundan dolayı siyantizm, bilimin söylediği şeyin hakikat olduğuna inanan yani sadece bu yolla elde edilen ilmi hakikat sayan ekole denir. Bilim dışı yollarla elde edilmiş bilgiler, pozitif ve kesin bilgiler kapsamına girmez.

Siyantizm yani ilim özel anlamında bilimcilik, bu yolla elde edilen şey dolayısıyla güvenilirdir, bu yolla elde edilmeyen şey dolayısıyla da reddedilmiş veya en azından şüphelidir. Metafizik, dinî, gaybî, ahlâkî ve insanî meseleler, sadece bilim tarafından tahlil edilebilir; aklî, mantıkî ve ilmî öngörüye girebilir ve gözlem, analiz, çıkarsama ve tümevarıma gelebilir olduğu ölçüde kabul görür.

(B.E. 20/Sh. 77-78)

Seçicilik (İhtiyar)

İhtiyar (seçim), insan varlığının en büyük özelliğidir." Oysa bu kelimenin (intihap) karşılığının bizim "cebr" ve "ihtiyar" (özgür-seçim) kavramları olduğunu bilmezler. Bunu çocuk yaştaki her öğrenci ve kulak veren kör dahi bilir. Aslında bunlar dilimize yerleşmiş kavramlardır. Sartre'ın *Varoluşçuluk*'ta (Egzistansiyalizm) belirttiği ve yeni diye ortaya attığı şey, bizim "ihtiyâr" dediğimiz şeydir. "İhtiyâr" sözcüğü ile "intihap" sözcüğü aynı şeydir. "İhtiyâr" demek, "intihap" demektir. Ancak "ihtiyâr" sözcüğü, "intihap" sözcüğünden daha değerlidir. Zira öncelikle "ihtiyâr", Farsçada bir terim iken "intihap" böyle değildir. "İhtiyâr", felsefî bir terimdir. Hâlbuki "intihap" kelimesi felsefede hiçbir

şekilde kavram olarak yer almaz. İkincisi "ihtiyâr", seçimin (intihap) belirleyicilerinden biri olan iradeyi gösterir. Fakat bu (intihap), sadece dış etki anlamında onunla (ihtiyar) aynı manayı verir. Bununla birlikte o, bu kelimenin Farsçada ve İslam felsefesinde bulunduğunu anlamaz. Kendisini bir şey keşfetmiş sanır. Egzistansiyalizmde bulunan bu kavram, bütün dillerde yoktur ama bizim bu kavramı ifade eden bir terimimiz bile vardır.

(B.E. 10/Sh. 18)

Seçim

Bir seçim meselesinden söz edilmektedir: İnsan türünün en yüce varlıksal tecellisi, insanın anlamı, insanın varlık felsefesi ve aynı zamanda en zor sorumluluğundan... İnsan sürekli bir seçim içerisindedir. İnsan, birkaç kez ve defalarca iş, öğrenim dalı, dost, meşguliyet, konut, eş, siyasî eğilim, sosyal konum, yol, vesile, moda gibi konularda her gün seçim yapıyor.

(B.E. 2/Sh. 182)

İmanın küfürden sonra, seçimden sonra değeri vardır. Ancak tarih boyunca tümü kesin doğru idi; ama hiçbir değeri yoktu.

(B.E. 2/Sh. 68)

Sembolik

Sembolik meselelerde insanın gerçeklikle, tarihsel ve bilimsel konularla bir işi yoktur. Bilakis insanî bir hakikate ilgisi vardır: Onu efsane, resim vs. olarak hikâyeleştiriyor, anlatıyor; yani kendisinin sevdiği ve istediği biçimde ortaya koyuyor; dışsal gerçeklikle bir ilişkisi yok.

Sembolik hikâye, hakikat ve fikirlerin yazar veya şair tarafından gerçek bir şekle sokulduğu hikâyedir.

(B.E. 11/Sh. 164, 166)

Serflik

Bu dönemde toprak sahibi sınıfla onların raiyeti olan öteki sınıf bulunmaktadır. Bu ikinci sınıftakiler, efendilerin köleleri olma durumundan kurtulmuş, fakat toprağa bağlı köleler durumuna gelmişlerdir. Bunlar, toprakla birlikte alınıp satılırlar. Mülkiyeti elinde bulunduranla bunların ilişkisi, köleninkinden daha üst, köylülerden daha alt düzeydedir.

(B.E. 16/Sh. 75)

Daha sonraki alt yapı köleliğin serfliğe dönüşmesidir. Yani eşek misali sahibinin kontrolü altında olan bu köleyi sahibi isterse öldürebiliyor, satabiliyor, değiştirebiliyordu. Hatta kölenin dünyaya getirdiği çocuk tıpkı hayvanlar gibi sahibine aitti, annesine veya babasına değildi. Yeni bir gelir elde ediyor ve "serf" oluyordu. Serf yani azat olmuş köleydi, ancak toprağa bağlıydı; sahibinin onu öldürmeye, değiştirmeye hakkı yoktu. Serfin çocuğu onun bizzat kendisine aitti, ancak efendi toprağı satacağı zaman, toprağa ait olan köylüleri de satıyordu. Bu köylülere "serf' adını veriyorlardı. Buna göre üçüncü alt yapı, "serflik" alt yapısıdır.

(B.E. 31/Sh. 297)

Sidretü'l-Müntehâ

"Sidr", Arabistan coğrafyasından alınmıştır. Ne kadar da yüce bir kelimedir. Arabistan çöl olduğu ve oralarda ağaç yetişmediği için, sidr (sedir) ağacının Arabistan dağlarında büyük bir fonksiyonu vardır. Üzüm ve gez ağaçları bizim çölümüzde bir canlılık ve bir kaynaktır. Arabistan ve Filistin topraklarında yetişen "sidr" ağacının konumu, aynen bu üzüm ve gez ağaçlarının bizim için taşıdığı öneme benzer. Arabistan'da yaşayan halk genellikle çobandır. O zamanlar karşılıklı konuşmada, birisi diğerine; "Senin koyunların Ebu Kubeys Dağı'nın neresindedir?" diye sorduğu zaman, diğeri; "Birinci Sidr'de" diye cevap verirdi. İkinci şahıs öbürüne, "Sen nereye gittin ve koyunların nerededir?" de-

diğinde; öbürü "ikinci Sidr'de" diye cevap verirdi. Çünkü dağın aşağısından yukarısına kadar sadece dört beş sedir ağacı vardı. Dolayısıyla sedir ağaçları adres rolünü üstlenmişlerdi.

- Sen nereye gittin?

- Geçen kış koyunları ta en son sidre (Sidretü'l-Müntehâ'ya) kadar götürmüştüm. (Burada en yüksek yere, yani kendisinden daha yükseğinin bulunmadığı yere götürdüğünü kastediyor.)

- Bu varlıksal miracında nereye gittin sen?

- Son Sidr'e.

- Son Sidr nerede?

- Varlık coğrafyasında.

Bu dağlık bölgede benim dikey gelişimim, varlıksal yükselişim nereye kadardır? Birinci Sidr, ikinci Sidr, Üçüncü Sidr mi? Hayır! Sidretü'l-Müntehâ, yani sonun sonu olan yerler. Sonun sonu.

Kısaca, varlıksal miraçta, Allah'a yaklaşmaya, varlıksal yüceliş ve yakınlaşmada bulunmaya gidiyor. Son Sidr'e kadar gittiği halde Allah'a ulaşması ve ilah olması mümkün değildir. Çünkü böylesi bir durumda ortaya çıkacak olan, vahdet-i vücûd ve şirktir. Ama insanın varlıksal uçma ve azamet yeteneği nereye kadardır? Allah'ın yakınlarına, Allah'a dört parmak kalaya kadar, iki yay kavisi kadar veya daha da yakın, "ev ednâ" kadar. Kur'an, bu kelime, deyim ve açıklamalarla, gelişim hareketine sonsuz varlıksal bir yükseliş ve zengin bir muhteva kazandırıyor. Nitekim Muhammed'in mesajlarından biri de insanın bu, toprağa bağlı, ferdî ve hayvanî hayattan Allah'a doğru yükseltilmesidir.

(B.E. 2/Sh. 216-217)

Skolastik

Skolastik, felsefenin, bilimlerin, mantığın vs. dinî inanç esaslarını savunmak ve açıklamak için kullanılması demektir. Dolayısıyla skolastik, bilimin dine hizmet etmesi ve aklın din tarafın-

dan köleleştirilmesi demektir. Skolastikte bireyin düşünce özgürlüğü yoktur ve öncelikle birtakım sorumlulukları yerine getirmekle görevlidir.

Yeni skolastik, ilmin sermaye, makine ve bürokrasinin hizmetinde kullanılmasından ve köleleştirilmesinden ibarettir. Dolayısıyla bir tür yeni Orta Çağ başlamıştır ve o da ilmin köleleştirilmesinden, çukura atılmasından veya aksine çukurdan çıkarılıp kuyuya atılmasından ibarettir. Çünkü ilim ve aklın, dinin ahlâkî veya hurafeci kavramlarının hizmetinde olması, para ve iktidar sahiplerinin hizmetinde olmasından daha az tehlikelidir.

Modern çağ ile Orta Çağ arasındaki fark, şu noktadadır: İlim kilisenin hizmetinden fabrikanın hizmetine geçmiştir; ancak dün ilmin şiarı hakikati keşfetmek idi, bugün ise güç kazanmak.

(B.E. 12/Sh. 63-64)

Skolastik, bir tanımda, asaleti göğe bağışlayan, yeri ve yer insanını olumsuzlayan, göğün en büyük çehresinin Tanrı olduğuna -bu kendilerinin söyleyişleridir- ve yerin en büyük çehresininse insan olduğuna inanan bilimler ve dinî kültürden oluşan bir toplamdır.

Skolastik -ya da Katolisizm veya Orta Çağ'da var olduğu biçimiyle din- asaleti Tanrı'ya verirken insanın tüm değerlerini, asaletlerini olumsuzlar ve Tanrı'nın yüceltilişi için insanın aşağılanmasını gerekli görür. Edebiyat, hayat, ahlâk, değer ve felsefe adına olan her şeyi ve tüm manevi boyut ve tecellileri, Tanrı'nın zatından kaynaklanan her şeyi asil ve değerli sayar. İnsanın türsel hakikat ve gerçekliğine ait olan her şeyi ise kokuşmuş, pis, değersiz, ölücü ve kötü olarak niteler.

(B.E. 16/Sh. 160)

Skolastik antik ilimler, dinî ilimler diye adlandırılır. Yani kiliseye bağlı klasik okullarda okutulan, ekseninde dinî inanç esasları, din bilgileri, dine dayalı veya bitişik felsefî öğreti ve bilimsel teoriler bulunan ilimlere denir. Bu, felsefe ve dinî ilimler diye

adlandırılan klasik ilimlere "skolastik" yani "medrese ilimleri" denir.

(B.E. 20/Sh. 77)

Sol-Sağ

Sol ve sağ kelimelerini ne Farsçadaki anlamıyla ne de genellikle aydınların kullandığı anlamda kullanmaktayız. Bilakis bu iki kelimeyi büyük Fransız İhtilali'nde sahip olduğu anlamıyla kullanıyorum.

Fransa Millî Meclisinde iki grup temsilci vardı. Bir grup aristokratların, sermayedarların ve feodallerin seçtikleri temsilcilerden oluşurken, bir grup da avamın ve halkın temsilcisiydi. Aristokratların ve egemen kesimlerin temsilcileri meclisin sağ tarafında oturmakta, halkın temsilcileri ise sol tarafta oturmaktaydılar. O halde sağcı, egemen ve istismarcı kesimin temsilcisi, solcu ise mahrum kitlenin temsilcisi demekti. Sol, halk kitlesinin hizmetinde olan eylem, hareket, tavır ve inançlar ile edebiyat ve sanattan oluşan bir bütündür. Sağ ise bunun gibi, her dönemde özel bir kesim olan müreffeh kesimin hizmetinde olan unsurlar bütünüdür. Bir dönem burjuva, bir dönem feodal ve bir zaman sermayedar...

(B.E. 7/Sh. 150)

Sorumluluk

Muvahhit için sorumluluk, evrenin derinliğinden doğuyor ve bireyin zihninin ve topluluk geleneğinin dışındaki gerçeklikte kökleşiyor.

Sorumluluk, ne toplumsal çıkarın eseridir ne varlık evreninin özünden kabarıp gelen bir toplumun fertleri arasındaki ilişkidedir ne de insanın bilinçli iradesi ile evrenin bilinçli iradesi arasındaki ilişkide anlam bulur.

(B.E. 2/Sh. 80)

Sorumluluk, özgürlük ve hürriyetten doğmuştur. İnsan hür olduğu için sorumludur.

(B.E. 14/Sh. 295)

Sorumluluk, muktedirliğin ürünü bir duygu değildir. Sorumluluk, gücün değil, doğrudan doğruya bilincin doğurduğu, bilginin doğurduğu bir gerçektir, bir haldir. Herkes, yapabildiği kadar sorumlu olduğunu bilir.

(B.E. 18/Sh. 58)

Sosyalizm

Toplumculuk, toplumu esas alma demektir. Sosyalizm, üretimin, tüketimin, dağıtımın, mülkiyetin, sermayenin kaderini, bireyin ötesinde bir şahsiyete, yani topluma verir. Yani sosyalizm, özel mülkiyetleri yok edip genel mülkiyete dönüştürüyor. Buna göre bireyin değil, toplumun mülk sahibi olması; bireylerin, "büyük sermayedarlığın", yani toplumun işçileri olması gerekir. Hatta bu konu, ahlâkta; özel mülkiyet hırsızlıktır, şeklinde düşünülür. Özel mülkiyete sahip olan, hırsız, mütecaviz, hileci, desiseci ve kinci olarak kabul edilir. Çünkü mülkiyetin bireyin elinde olduğu bir durumda, birey bütün güçlerini her şeyden veya yoldan daha çok menfaat ve kazanç için seferber ediyor, bunun için her fesada bulaşıyor; zira menfaatçiliğin sonu yoktur.

Sosyalistlere göre, özel mülkiyeti kaldırırsak rekabet de ortadan kalkar. Mesela bir çevrede iş yapan ve yaptıkları işin ücretini alan kimseler, birbirlerine karşı ahlâkî bağlılık hissi duyarlar. Fakat bu iş, bireysel ve artış talep eden tekelci bir özellik arz ederse sınırsızlık; özelleştirildiğinde ise rekabet ve bozulma meydana gelir. Bundan dolayı bu bakış açısıyla fesadın anası olan özel mülkiyeti toplumdan kaldırmak gerekir. Tarihin de gösterdiği üzere çoğu bozulmalar özel mülkiyetin sonucudur.

O halde sosyalizm; araçlar üzerindeki mülkiyetin, üretim menfaatlerinin ve toplumun tüketimlerinin bireylerden alınıp toplumun kendisine verilmesinden ibarettir.

(B.E. 12/Sh. 210)

Sosyalizm öğretisinde toplum, maddî üretim şekline (üretim aracı, kaynakları ve ilişkileri) dayanan "alt yapı" ile hepsi toplumun alt yapısının, yani ekonomik üretimin temellerine dayanan ve ona paralel olarak büyüyen, gelişen ve şekillenen din, dil, kültür, sanat, hukuk ve siyaset gibi bütün toplumsal kurum ve organlardan ibaret olan "üst yapı"dan oluşur.

Sosyalizmin sosyolojisinin temeli, iki hasım sınıf arasındaki tezat üzerine kurulmuştur. Bütün tarihsel ve toplumsal değişimler bu diyalektik çelişki temeline göre açıklanmakta ve tahlil edilmektedir. Bu sınıflar şunlardır:

1- Çalıştığı halde yemeyen sınıf (sadece kol gücüne sahip mahrum sınıf).

2- Çalışmadığı halde yiyen sınıf (üretim kaynak ve araçlarına sahip hâkim sınıf).

(B.E. 12/Sh. 206-207)

Genel olarak sosyalizm şu özelliklere sahip bir merhaledir:

1- Üretim araçları, dağıtım ve sermayenin mülkiyeti topluma aittir.

2- Herkese kendi yetenek ve ihtiyacına uygun ödeme yapılır.

3- Sınıfsız toplum.

4- Devletin ortadan kalkması.

(B.E. 12/Sh. 186)

Sosyal Davranış/Sosyalleşme

Sosyal davranış, sosyolojik bir terimdir ve tarifi şudur: Bir gruba veya sınıfa ya da topluma, nationa bağlı bireylerin genel ve ortak tezahürünün bir türüdür.

Bir milletin, hem davranış ve işte, hem de özel meseleler hakkında sahip oldukları telakki ve hareketlerde, yani tat, zevk, süs ve sosyal ilişkilerde bütün duyarlılıklarını incelediğimiz zaman, hepsini, 'comportement social'in parçası olarak inceleriz; hatta bireylerin dinî, siyasî ve sosyal kavramlar konusundaki hassasiyetlerini dahi böyle inceleriz.

(B.E. 11/Sh. 249)

Sosyolojizm (Sosyolojinin Asaleti)

İnsanın toplumun eseri olduğuna inanır. Ona göre toplum, içinde "ben", "birey" ve "insan" adında bir mahsulün yetiştiği ve o mahsulün tat, renk ve özelliğini sosyal düzenin tayin ve tahmil ettiği bir tarla -veya su ve hava- olduğuna inanır.

(B.E. 15/Sh. 177)

Sosyolojizm, insan için tam etken olarak toplumbilimin bir algılanış biçimi olup insanın toplumsal çevrenin bilinçsiz bir yaratığı olduğuna inanmaktır. Sosyolojizmin ya da topluma taparlığın sembolü Durkheim'dir. O, her şeyin toplumun ürünü olduğuna inanır. Hatta cinsel güdüleri de insanın yapısı doğurmaz, toplum doğurur. Çünkü cinsel düşüncenin var olabilmesi için bir başkasıyla temas, çatışma ve ilişki olmalıdır. Öyleyse cinsel duygu da toplumun ürünüdür!

(B.E. 17/Sh. 214)

Sömürü (İsti'mar)

Sömürü, 19. yüzyılda emperyalizm kelimesinden türeyen ekonomik bir anlamdır.

İsti'mar Arapça'da, bayındır yapmak, mamur kılmak ve imar istemektir. O zaman medeniyet yapma işi anlamında tabir ediliyordu.

Farsçada "şemail", özel bir şeye denir; dinî mukaddes insanların ve onların düşmanlarının yüzünü resmettikleri perdelere denir: Seyyar satıcılar onları köylerde dolaştırıp ekmek kazanırlar. Bu işe, "şemail dolaştırma" denir.

Şemail dolaştırma işi, zahirde halkı günahtan korumak içindir, hayırlı bir iştir; fakat gerçekte, para içindir.

Sömürü bu şekilde Asya ve Afrika ülkelerine girmiş olup önce Allah'ın mesajını iletme ve hak dine yöneltme adına gelmiştir. Şemail dolaştıranların işini yapmışlar yani. Onun başka bir iddiası, o ülkelere ve toplumlara medeniyeti sokmak, bu toplum ve ülkeleri ilkellik aşamasından ileri medeniyet ve umran aşamasına intikal ettirmektir.

Ekonomik emperyalizm, "Ben senin cebini boşaltmaya ve dinini almaya geldim." diyemediği için, "Ben senin ülkeni ve topraklarını imar etmeye (isti'mar) geldim. O halde isti'mar, emperyalizmin seçtiği bir slogandır. Bu slogan, köhnemiş ve geri kalmış bölgeleri mamur hale getirme ve medenîleştirme sloganıdır.

Tam bir bilinçle emperyalizmi tanıyan ve onunla mücadele eden kimseler nazarında bu sömürüyle mücadele meselesi, bizim yarı aydınlarımızın zihninde var olan kavram ve anlam içeriğinden başkadır. Günümüz dünyasında sömürünün kültürel yönünü tanımak yeni bir olgudur.

Günümüzde sömürgecilerle mücadele, kötü söz söylemek veya siyasal mücadele vermektir. Oysa bugün sömürü, sosyal, ekonomik, siyasî ve askerî yöne sahip olmadan önce dünya aydınları tarafından yeni ortaya atılmış olan kültürel boyuta sahiptir. Günümüz dünyasındaki aydınların en büyük özelliği, sömürünün kültürel boyutunu tanımaktır. Sömürüyle kültürel mücadele, zamanın bütün mücadelelerinin başında gelir. Yani evrensel emperyalizmin köküne vurmak. Sömürünün yüzünü tanıma iki zeminde ele alınır:

1- Sömürünün Avrupa kültüründeki etkisi.

2- Sömürünün sömürgelerin kültüründeki etkisi.

(B.E. 11/Sh. 22-23 ve 12/190, 226)

Sözün Coğrafyası

Bir söz sadece bir yerde hakikattir. Aynı söz başka bir yerde geçersizdir. Belli bir dönemde özgürlük ve birliği meydana getiren etken ve öğreti, başka bir yerde özgürlüğü ve birliği yok etme işlevi görür.

Sosyal meseleler hakkında hak veya batıl sözünü duyduğumuzda bunun hangi coğrafyada gündeme getirildiğine bakmalıyız. Toplumda, onun bütün boyutları ve yapılarıyla doğrudan ilişkili olmayan bir söz yoktur.

(B.E. 20/Sh. 76)

Statüko

"Muhafazakârlık", "Statükoculuk", "Klasizm görüşü" yani geçmişi yüceltme, "İrtica" ve "Gelenekçilik".

(B.E. 19/Sh. 260)

Strateji

Bir grubu bir noktadan (düşmanın) hedefler(ini) vurmak için sevk etme (askerî harekât) ve (kendi) hedefleri(ni) savunma planından ibarettir. Başka bir ifadeyle saldıran-savunan grubun başlangıç noktasından saldırılacak hedeflere (veya bizim dilimizle münkerlere) ve savunulacak hedefler (veya bizim dilimizle) maruflara hareket planına strateji denir.

(B.E. 7/Sh. 121)

İmamiye Şiasının Mücadele Stratejisi: Her zaman ve mekânda kendisinin ve düşmanın şartlarının, gerçeklerinin ve imkânlarının somut ve inceden inceye bilinip değerlendirilmesine dayanılarak üretilip yürütülür. Bu yüzden İmamiye Şiası'nın stratejisi, sabit ve belirli bir strateji değildir ki uygun olmayan şart ve durumlarda mücadelesini gerçekleştirme imkânından yoksun kalsın. Hatta tam tersidir. Öyle ileri ve esnek bir yöntemi vardır

ki her zaman ve mekânda kendisinin ve düşmanın değişen şartlarına göre sürekli ve amansız olarak devam eder. Öyle kapsamlı ve esnek bir üsluptur ki bütün farklı ve değişken tarih, düşünce, toplum, sınıf ve sistem şartlarında yolunu bulup her zaman doğrudan doğruya kendi hedeflerine doğru yürüme gücüne sahiptir.

Şia imamlarının belirledikleri çok çeşitli stratejiler bu ileri ve benzersiz tezin en güzel ve en açık belgesidir.

Kimi şartlarda yüz yüze ve düzenli silahlı mücadeleyi seçerler. Yarı İslamî iç gücün İslam karşıtı dış güçler karşısında tehdit edildiği başka şartlarda -ilk üç halife döneminde- ise susma stratejisini seçerler. Başka özel şartlarda da susma stratejisini, önce hükûmete ve iktidara iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ile ulaşıp ardından silahlı ve başka mücadele yöntemlerini uygulamak için seçerler. Hz. Emir (Ali)'in kendisi, önce öyle şartlarla karşı karşıya kalır ki o konumda o istenmeyen şartları değiştiremez. O uygunsuz şartlarda yönetimi ele alıncaya kadar susar. Yönetimi ele alır ve başka uygun mücadele yöntemlerini başlatır.

İmam Hasan, Hz. Emir'in de hilafete ulaşırken yaptığı gibi biat bildirimine göre iktidarı ele alır. Önce yüz yüze silahlı mücadele stratejisine göre savaşır... Ardından, böyle bir yöntemin sürdürülmesine imkân kalmayınca mücadele stratejisini değiştirir, yeraltı mücadelesi yöntemini seçer. Öyle ki hatta işin başında Selman b. Serv ve Hucr b. Adiy, bu antlaşmadan şiddetle rahatsız olurlar. Fakat İmam'ın görüşmesinden sonra ikna ve hoşnut olurlar. Çünkü artık eski yüz yüze mücadele mümkün değildir ve bu yöntemin sürdürülmesi durumunda kesinlikle mevcut güçlerin tamamı yok olacak ve bütün mevziler düşmanın eline geçecektir. Bu yüzden İmam Hasan, az sayıdaki mevcut gücü muhafaza eder ve kendi mücadele stratejisini değiştirerek mücadeleyi yeraltında sürdürür. Bu antlaşma, Şia'nın mücadeleler tarihindeki yeraltı mücadelelerinin ilk tohumudur.

İmam Hüseyin, askerî bakımdan düşmana galip gelmek için değil, imkânsızlık döneminde düşmanı rezil etmek için kan devrimi stratejisini seçer. Çünkü böyle bir şeyi, yapacak askerî gücü yoktur... Gördük, hâkim kirli rejimi öyle rezil etti ki yıllar yılı Ehlisünnet âlimleri bile Ehlisünnet halifeleriyle işbirliği yapamadılar.

(B.E. 7/Sh. 127-128)

Subjektif-Objektif (Abstract-Concret)

Subjektif ve objektif diye iki kavram vardır. Objektifin eş anlamlısı somut (concret) kelimesi, sübjektifin eş anlamlısı ise soyuttur (abstract). Genel olarak iki tür düşünce tarzı vardır: Biri subjektif, diğeri ise objektif düşünce tarzı.

1- Subjektif: Aslında insanın gerçek ve hakiki özü olan (anlama düşüncesi) bir esasa dayanır. Bu düşünce tarzında asaleti olan âlem, hakikatlerin mihveri olan âlem insanın kendisidir. Dolayısıyla insan bilimlerinde, hatta doğal bilimlerde ölçü, insanî düşünme, mantık ve duygudur. Subjektifin şubelerinden biri içedönüklüktür. Subjektif olan kimseler, içe dönüktürler. Subjektivizm, dış dünyayı iç dünyanın tezahürü olarak kabul eden ve gerçek özü insanî idrakin özü olarak gören bir ekoldür. Arifler genelde subjektif görüşe sahiptirler. Hümanizm de çoğunlukla subjektifliğe dayanan bir dindir; zira hümanizmde insan esastır.

Dünyanın en meşhur subjektivisti olan Berkeley, esas itibariyle insanı ve insan zihnini asıl almakta ve dış dünyayı insan zihninin eseri olarak görmektedir.

2- Objektif: Bu düşünce tarzında, asıl olanın dış dünya olduğuna ve insanın sadece ona bakan, onu gören, onu tasvir eden, ondan tasvir yapan ve onu anlayan bir dürbün olduğuna inanılır.

3- Abstract: Mücerret ve soyut anlamındadır. Örneğin "Bütün, parçadan büyüktür.", soyut veya soyutlanmış bir şeydir; zira

bunu bizim zihnimiz yapmış ve dış âlemden soyutlamış, çekip almış ve şimdi bu söz insanî zihinsel bir hakikat olmuştur. Genel olarak dış dünyada olmayan şey abstrakdır.

4- Concret: Somut ve nesneldir. Örneğin dağ, ağaç ve kibritten her biri konkredir. Genel olarak dış âlemde var olan şey konkre oluyor.

Subjektif ve objektif konusu sosyolojide nedir?

Burjuva sınıfı, subjektif, soyut ve mücerret düşünür. Onun dini, inançları ve düşünceleri soyut olup abstrak bir dünyada yaşar. Fakat proletarya sınıfı, objektif bakar ve konkreye dayanır. Mesela halkın sanatı konkredir ve avam sınıfının güzellikleri, estetikleri konkre olur; fakat havasın estetik ve güzellikleri soyut güzelliklerdir. Picasso'nun resmi soyuttur; ama klasik resim daha çok somuttur. Yeni sanat abstrak sanat doğrultusunda ilerliyor.

(B.E. 12/Sh. 227-228)

Suşiyant

Zerdüşt, kıyametten önce "Suşiyant"ların geleceklerine ve de dünyada adil ve temiz bir hükûmet kuracaklarına inanıyor.

Zerdüşt inancında, bütün tarih üç döneme ayrılır. Her dönem 4000 yıldır. Tarihinin her döneminin sonunda tarih dönüyor ve bir "Suşiyant" zuhur ediyor. En son "Suşiyant" -vaat edilen Zerdüştî kurtarıcı- bu dönemin sonunda gelecek ve ondan sonra kıyamet kopacak; hayrın mutlak galibiyeti ve insanın pislikten kurtuluşu.

(B.E. 15/Sh. 203)

Sünnet

Kur'an, sünnet dediğinde, bireye, hayata, dünyaya, insan tarihine, toplumlara ve doğaya egemen olan bilimsel yasaları amaç-

lamaktadır. Sünnet, bilimsel yasalardır. Kur'an nesneler arasındaki bağıntılara sünnet, nesnelerin kendisine de ayet demektedir.

(B.E. 16/Sh. 117)

Peygamberin Sünneti: Peygamberin söz ve fiili değildir sadece; her ikisinden de önemlisi, misyonunu yerine getirmede Peygamberin düşünsel ve sosyal savaşım metodu ve stratejisi olup buna dayanmalıdır.

(B.E. 16/Sh. 199)

Ben sünnet -Peygamberin sözleri ve fiilleri- konusunda üçüncü bir unsura da inanıyorum. Hatta bunun, o iki unsurdan daha hassas, daha genel ve daha canlı olduğunu düşünüyorum. Biz tuvalete gitme adabını, giysi modasını ve kendi süslenmemizi bile İslam'dan almaya, sünnetten taklit etmeye çalışıyoruz; ancak toplumsal işlerdeki yöntemin, davranış biçimlerinin ve fikrî ve toplumsal mücadele stratejisinin nasıl başlatılacağını, nereden başlatılacağını ve "sünnetin üçüncü boyutu" niteliğindeki topluma yönelik itikadî sorumlulukların yerine getirilmesinde, İslâmî hedeflerin gerçekleştirilmesinde hangi yolların takip edilmesi gerektiğini, Kur'an'dan ve Kur'an'ın Peygamberi'nden öğrenmiyoruz.

(B.E. 26/Sh. 189)

Şa'b/Şube

Şa'b kelimesi, Farsça'da da var olan şube ve inşiab kelimeleriyle aynı köktendir. Yani yeryüzünde şubelere, kollara ayrılmış insanlar topluluğudur. Yani her şube, bir şa'bdır. Yani diğer kollardan ayrılan bir koldur, toplum, beşeriyetten ayrılan bir şubedir.

(B.E. 26/Sh. 436)

Şefaat

Bütün insanlık için, bütün zamanlarda ve bütün yeryüzünde yalnız ve yalnız iki aile, iki zürriyet, iki soy vardır: Sâlih amel (amel-i sâlih) ve bozuk amel (amel-i fâsid)! Sâlih amel olan her insan, senin ehlibeytindir ey Nuh, ey dünyaya hâkim olan ölüm ve yokluk tufanında kurtuluş gemisinin kaptanı! *"O'nun yüzünden başka her şey yok olucudur."* (28/Kasas Suresi 88) "Salih olmayan amel" yok olmaya mahkûmdur. Bu ise Allah'ın sünnetidir. Allah'ın sünneti değişmez, dönüşmez ve evrilmez. Allah da bunu bozmazken, şefaat nasıl bozabilir?

Varlık âleminde, "salih olmayan amel"e, "sâlih amel"e özgü olan bir alınyazısı verecek hiçbir etken yoktur. İlahî irade bile böyle bir işe girişmez. Ama "salih olmayan amel"i "sâlih amel"e dönüştüren binlerce etken vardır. Bu etkenlerden biri de şefaattir. Yalnızca Nuh'un, İbrahim'in, Muhammed'in, Ali'nin, Hüseyin'in ve Zeyneb'in değil, toprağın ve kanın da şefaati söz konusudur. Şefaat, bu anlamı içerisinde barındırmaktadır. Aristokrasi, istibdat ve güçlünün egemenliğine dayalı düzenler içerisinde aldığımız eğitim ve şekillenen dünyagörüşümüzün ürünü olan ve şefaati hesapsız kitapsız bağışlanma aracı olarak gören telakkimizin tersine şefaat; eş olmak, bir şeyi bir şeye bitiştirmek, bir başkasıyla yakın, benzer, bitişik ve yar olmak vs. demektir! Hüseyin'in şefaati...! Ne anlama gelir? Safevî Şiası da aynı şeyi söy-

ler ama buna tam olarak gerçek anlamının ve konu, kavram, felsefe ve rolünün karşıtı bir işlev yükler.

Toprağın şefaati! Kanın şefaati! Safevî Şiası, Kerbela toprağını yeryüzünün ve göğün öteki topraklarından farklı olan özel bir madde olarak bilir. Onu oluşturan öğeler başka şeylerdir. Kendine özgü fiziksel ve kimyasal özellikler taşır. Onda bir ruh, bir "gaybî güç", bir "kimyasal etki", bir doğa ötesi mucizevî özellik, bir özsel keramet, gizemli ve anlaşılmaz bir fazilet gizli olup ona dinî değer ve kutsallık vermiştir. Onda büyülü bir nesneye benzeyen ve bir hastalığa ya da hastaya tatbik edildiğinde ona etki eden ve şifa veren bir ilaç gibi, bir nesnenin üzerine döküldüğünde ya da bir madene değdiğinde onu eriten, değiştiren ve kimyasal reaksiyonlarla onu etkileyen, onunla özel bir bileşim oluşturan ve onu sıfatı, özellikleri, cinsi ve özü farklı bulunan başka bir şeye dönüştüren bir kimyasal iksir bulunmaktadır.

Ama bir Ali Şiası, Hüseyin'in toprağının öteki topraklardan bir farkı bulunmadığını, onda bir gücün, bir mucizenin, bir ayrıcalığın, bir ruhun, gaybî gizemli bir özelliğin, esrarlı bir kimyasal etkinin, özünden ve cinsinden kaynaklanan doğa üstü bir özelliğin bulunmadığını bilir. Sıradan bir topraktır. Ama aynı toprak, bir Ali Şiası'yla, bir Hüseynî ruhla, Kerbelalı bir insanla birleşince (Safevî Şiası'nda bulunan ve bilinen Kerbela değil)? Görüyorsunuz ne kadar fark var? Evet, Kerbelalı bir insan! İnanç ve cihat adamı olan bir insan... "Şehadetin ne olduğunu bilen bir insan... O, Hüseyin'in dinin yanı sıra öğrettiği insanlık özgürlüğünün ne olduğunu bilir. Kerbela'nın, bir musibet, üzücü bir olay sahnesi, bütün yıl, bütün ömür boyu yinelenen ağıt, kendinden geçme ve güçsüzlük yeri olmadığını; oranın bir medrese olduğunu, bir mektep olduğunu bilir. Oranın bir mezar değil, üniversite olduğunu, bir kabristan değil, bir medeniyet, bir umran ve mutluluk olduğunu bilir. Dirim, aşk, devinim, sorumluluk, yiğitlik ve bilinç yurdudur orası: Kerbelalı bir insan için -Ali Şiası'nda- böyledir, herkes için değil. İslam tarihinde Kerbelalı insan, Şamlı olmayan, Medayinli olmayan, Konstantiniyeli olmayan, Kufeli olmayan, Bağdatlı olmayan, İsfahanlı

olmayan ve hatta insanlık tarihinde, siyaset, medeniyet ve kültür tarihinde Atinalı olmayan, Ispartalı olmayan, Benaresli olmayan insandır.

O Kerbelalıdır, bu toprağın oğludur. Bu mektepte yetiştirilmiştir. Onu bu ülke doğurmuştur. Bu tarihe bağlıdır! Bu toprak, bu toprakla düşünmek, bu toprağı ziyaret etmek, bu toprağın kokusu, bu toprağın anısı... Bunlar, onun için "zikir"dir, "anma"dır. Tarihin ve tarihte kılıç kuşananların unutturmaya, unutmamıza çabaladıkları şeyi "hatırlatma"dır. Bu hatırlatıcı toprak, ruhu sulayıp yüreğe güç, iradeye cesaret, yaşantıya hayat ve hareket, ölü nabza atış ve hararet verir. Böylelikle bir insanı insanlığa ve kurtuluşa yaraşır bir duruma getirir. Böyle şefaat eder toprak. Bu şefaat, sınavda birine yardım etmek değil, tahsil, eğitim, öğrenim, bilinç ve basirettir; sınava hazırlıktır. Yaraşır olmayanın kurtuluş vesilesi değildir; kurtulmaya yaraşır olma etkenidir!

(B.E. 9/Sh. 218-220)

Şehadet

Şehadet, her zaman tarihin hak ve batıl meydanında bulunmaktır.

Şehadet bir yenilgi, bir kayıp değil, tersine bir "seçim"dir; mücahidin zafere, ancak kendisini özgürlük ve aşk mihrabında kurban ederek ulaşacağını öğretmek üzere yola çıkmıştır.

Kültürümüzde şehadet, mücahide düşman tarafından yüklenen bir ölüm değildir. Şehadet, mücahidin kendi duygu ve düşüncesiyle, bilinçli ve mantıklı olarak seçtiği gönüllü bir ölümdür.

Şehadet, onu bir ölüm ve trajedi olarak algılayan diğer kültürlerin aksine bizde bir aşamadır; araç değil, amaçtır. Bu asalet, bir olgunluk ve bir yüceliktir. Bir sorumluluk, bir kültür ve zirveye giden yolun yarısıdır.

İnançlı kimseler, hayat, hareket, iman, izzet, gelecek ve tarihlerini güçlü oldukları dönemlerde cihatla; güçsüz ve bütün mücadele imkânlarından yoksun kaldıkları dönemlerde ise şehadetle güvence altına alırlar.

Çünkü şehadet, bütün çağlara ve kuşaklara bir çağrıdır:

"Gücün yetiyorsa öldür!

Gücün yetmiyorsa öl!?

Şehadet savaş değil, misyondur.

Silah değil, mesajdır.

Kan ile telaffuz edilen bir kelimedir.

Hıyanet yok edilemez; ama onun parlayışı zifiri karanlıkta uzayı aydınlatan ve hainliği gösteren bir ışıktır. Gece yarısı imam adlı bir cellât tespih çekerek yaklaşır. İnsanlar, arkasında saf oluşturup ona uymak için ayağa kalkarlar.

Şehit, topluluğun içinde ansızın bir mum yakar.

Şehadet, bizim insanbilim felsefemizde de kendine özgü bir anlam taşır. İnsanın yaratılışı, şeytan ve Allah karışımından oluşur. Balçık ile Allah'ın ruhunun karışımıdır. Yani insan, alçakların en alçağıyla yücelerin en yücesinden oluşan bir karışımdır. Dinî hükümler, ilim, ibadet ve salih amel; kişinin, bayağı yönünü üstün yönü karşısında, şeytani boyutunu rahmani boyutu karşısında zayıflatmak için yapması gereken alıştırmalardan ibarettir. Şehadet ise, kişinin ansızın, devrimci bir biçimde davranarak, kendi alçak oluşumunu aşk ve iman ateşine atıp tümden ilahi, aydınlık ve iyilik oluşundan ibarettir.

Hamzaî ve Hüseynî Şehadet: Bizim iki çeşit şehidimiz vardır: Birinin sembolü şehitlerin efendisi Hamza, diğerinin sembolü ise imam Hüseyin'dir.

İslam'da ilk defa Hamza'ya "şehitlerin efendisi" lakabı verildi. Bu ondan sonra sadece Hüseyin'e lâyık görülen bir lakaptır. Her ikisi de şehitlerin efendisidir; ama aralarında temel bir fark var-

dır. Hamza'nın şehadeti ile Hüseyin'in şehadeti birbirinden farklıdır. Zaten bu ikisi aynı kategoride yer almadıkları için birbiriyle mukayese edilemezler. Hamza cihat ortasında öldürülmüş bir mücahittir; ama Hüseyin savaş meydanında değil, evinin içinde iken öldürülmeden önce şehadete ulaşmış olan bir şehittir. Hüseyin, kendisinden biat isteyen Medine valisi Velid'in davetine "Hayır" dediği andan itibaren -öyle ki bu "Hayır", karşılığında şehadeti seçtiği bir şeyi reddetmekti- şehittir.

Şehit, kendi karar ve seçimiyle -her ne kadar bu karar ile öldürülme arasında aylarca mesafe olsa bile- şehadete ulaşan insandır. Eğer bu iki şehadet arasındaki farkı çok açık ve net bir tabirle ifade etmek istersek Hamza'nın şehadetinin şehidi seçen bir öldürülme veya şehadet olduğunu söylememiz gerekir. Hüseyin'in hikâyesinde ise tam tersine şehadet, şehidin seçtiği bir şeydir. Hamza gibi şehit ve Hamza'ya özgü şehadet, düşmanı öldürmeyi kast etmiş bir adamdan ve böyle bir adamın öldürülmesinden ibarettir.

Hüseynî şehadet, şöyle bir adamın öldürülmesidir: Kan onun öldürülmesi için ayaklanmıştır.

Şehadet, birincisinde olumsuz bir olay, bir hadisedir; ikincisinde ise kesin, bilinçli ve tercih edilmiş bir amaçtır. Orada şehadet yol boyunca gerçekleşen bir olaydır; burada ise yolun sonundaki hedefin başıdır.

(B.E. 19/Sh. 149, 166-167, 170, 172-173, 182, 192, 198-199)

Şehit

Sözlükte şehit, "bulunan", "gözleyen", "tanık", "doğru ve güvenilir haberci" anlamına geldiği gibi "bilinçli", "hissedilen ve tanık olunan", "bütün gözlerin kendisine çevrildiği kimse", "örnek" ve "örnek alınan" anlamlarına gelir.

Şehit, tarihin kalbidir. Şehit, kalbin kurumuş damarlara kan gönderip dirilttiği gibi ölüme koşan bireylerin imanlarını ken-

diliğinden bıraktığı, aşamalı bir ölümle karşı karşıya gelmiş, boyun eğen, sorumluluğunu unutmuş, insan olma inancını yitirmiş bir toplum ile yaşam, hareket ve yaratıcılıktan yoksun bir tarihi diriltir. Kalp gibi toplumda kurumuş damarlarına kendi kanlarını ulaştırır. Şehadetinin en büyük mucizesi ise her kuşağa yeni bir "kendine inanma duygusu" kazandırmasıdır.

Şehit, güç yetirememenin, zulme karşı cihattan muaf kıldığını düşünen kimselerle düşmana üstün gelmeyi yenmek olarak algılayan kimselere; "Hayır!" diyorlar. Böylece şehit, "güç yetirememe" ve "yenememe" dönemlerinde düşmana kendi ölümüyle üstün gelen; yenemezse de rüsvay eden kimsedir.

Kutsal olan düşünce, ideal ve öğreti, ortadan kalkıp mahkûm olacağı zaman bir komplo ile yavaş yavaş zihinlerden uzaklaşır, yeni neslin vicdanında artık yer işgal etmez, azar azar bütün meseleyi unuturlar. Ansızın bir adam kendini feda ederek o düşünceyi ispat eder, yani onu tekrar dünya sahnesine getirir. O kendisini feda etmekle düşünceyi gündeme getirmiş olur. Yani fikir yolunda canını verdiğinde bu fikir yeniden doğar ve ispatlanır. Bundan dolayı şehit aynı zamanda bizzat o fikre dönüşür, her zaman şahit ve meşhut, görünür olur. O her zaman önümüzdedir. Düşünce de onda daimi bir varlık ve sübuta kavuşur, yeniden dirilir ve canlanır.

"Böylece biz sizin insanlara tanık olmanız, peygamberin de size tanık olması için sizi orta bir ümmet kıldık." (2/Bakara Suresi 143)

Burada şehadetin öldürülmekten başka bir anlama geldiğini görüyoruz. Bir şey kaybolmuştur, sahneden dışarı atılmaktadır ve halk onu yavaş yavaş unutmaktadır. Şehit, bu şahitsiz, sessiz ve kimsesiz mahkûm için şahitlik eder ve onu tekrar gündeme getirir. Burada şehidin başka bir kelime olduğunu görüyoruz. Peygamber, öldürülmediği halde şehittir. Kur'an'ın yetiştirdiği İslam toplumunun da öldürülmedikleri halde işleri ve sorumlulukları şehadettir. Diyor ki: Peygamberin sizin için şehit (şahit) olması gibi sizin de dünya halkı için şehit olmanız gerekir. Bu yüzden şehadetin rolü, öldürülmekten daha genel ve üstün-

dür. Üstelik canını veren kimse daha yüce bir şehadette bulunmuş olur. Yoksa her Müslümanın başkaları için bir şehit toplumu kurması gerekir. Nitekim Peygamber bizim kendimizi onu esas alarak yetiştirmemizde örneğimizdir. O bizim şehidimizdir, biz de insanların şehidiyiz. Şehidin meydanda koşan, meselenin ortası, herkesin kendisini ona dayanarak yetiştirdiği numune, örnek ve model manasında olduğunu görüyoruz. Yani Peygamberi kültür, iman, bilim, düşünce ve toplum sahnenizin ortasına koyunuz ve toplum, düşünce, kültür, şahsiyet ve tipinizi onunla inşa ediniz. Kendinizi böyle yetiştirdiğiniz ve zaman ve zeminin ortasına yerleştiğiniz vakit bütün diğer milletlerin, toplumların ve halkların da kendilerini size bakarak yetiştirmeleri gerekir.

Burada vasat (orta) ümmet sıfatı şehit ile uyumlu bir anlam ifade eder.

(B.E. 19/Sh. 149, 181, 191-195)

Şıkşıkiyye

"Şıkşıka" balona benzeyen bir şeydir. Develer aşka gelip coştuklarında veya hiddetlenip böğürdüklerinde, ağızlarından dışarı vuran ve bir süre sonra sönen bir şişkinliktir. Kılıcından ölüm, dilinden şiir yağdıran, bileği çelikten, yüreği ateşten olan Ali'nin sözleri, Kûfe'deki hitabelerinden birisinde, konuşma sırasında birdenbire tutuşuverir. Yirmi beş yıldır içine gömdüğü şeyler bir hatıra kıvılcımıyla bir anda içinde patlak verir. Bu hatıralar, Allah ile baş başa olduğu anlar dışında inlediği görülmemiş olan Ali'yi tutuşturur ve kendinden geçirir. Elinde olmaksızın insanlara kendinden söz eder; acı dolu yazgısından, hakka karşı işlenen cinayetlerden, kendi dostlarından gördüğü namertliklerden, gizli kapaklı işlerden, nifaklardan, Muhacir ve Ensar'ın ileri gelenlerinden elleri hakikatin kanına bulaşmış olanlardan, arkadan vurulan hançerlerden, kendisine edilen işkencelerden dem vurur. Hatıralar... Peygamberin acı vefatı, Fatıma'nın başına gelenler, yalnız kalan Ebuzer, Sakife, şûrâ, Osman, Muaviye, Mervan! Tam yirmi beş yıl süren sükût; gözünde diken, boğa-

zında kemik, gösterdiği sabır. Acıların canlanması ve hatıraların yeniden alevlenmesi Ali'yi öylesine kararsız hale getirmişti ki öfkeyle, bağıra çağıra konuşuyordu. Sözleri acı dolu ve ateşliydi. Kûfe minberinin üzerinde, insanların yaşla dolmuş gözlerinin önünde alev almış yanıyordu sanki! Birden, hiçbir zaman hiçbir duygunun etkisinde kalmamış, hafızalarında yer etmiş şeylerden başka hiçbir olayın ve cezbenin harekete geçiremediği, hiçbir anlamın veya duygunun yanlarından bile geçmediği, su geçirmez kumaş cinsinden lüzumsuz bir adam, bu toplulukta nasıl bir ortam oluştuğunun, Ali'nin nasıl bir ruh hali içinde olduğunun asla farkına varmaksızın, mutlak bir gönül rahatlığıyla son derece şer'î(!) bir soru sorar: "Ey Müminlerin Emiri! Dörde dört fersahta, dörde dört fersah bakırın kapladığı bir çölün ortasında olsak, zaman olarak da güneşin batımına dört rekâtlık bir namaz vakti kalmış olsa, namaz yükümlülüğümüz ne olur? Hem zaman yok, hem de öte yandan yer bakır kaplı. Yani ne abdest alacak su var ne de teyemmüm edecek toprak." Ali'ye bak sen! Ali, bu soğuk adamın, alev almış canının üzerine döktüğü o soğuk suyla birdenbire soğur. Hiç oyalanmadan, o adama saygı göstererek, sakin ve edepli bir tavırla sorusuna cevap verir. Bu sözde Şii'nin alakasız sorusuna öfkelenen halk, büyük bir istekle Ali'den sözlerine devam etmesini, üzüntü verici, ibret dolu hayat hikâyesini anlatmayı sürdürmesini, yine kendisinden ve çilelerinden söz etmesini ister. Artık sakinleşmiş olan, dertleri alev aldıktan kısa bir süre sonra yatışmış olan Ali, yine, yığınlarla acının, tatsızlığın, dile gelmek için sabırsızlanan ancak söylenmemesi gereken yakıcı sözlerin, ruhunu derinden ateşe veren ve içine gömmesi gereken onca sırrın yangınının üstüne güçlü bir gizlilik örtüsü çekerek, peygamberin ölümünden o zamana dek sözlerle dolu sinesinde taşıdığı ağır yükün sessizliğine büründü. Ta ölünceye dek. Ali'yi tanıyan insanlar bilmelidirler ki Ali'nin suskunluğu, tıpkı sözleri gibi onun risaletinin bir parçasıdır. Onun bu otuz yıllık suskunluğu ve dilsiz mesajı, beyaz bir Nehcu'l-Belâga'dır. Bunlar Ali'nin söylememek üzere içinde tuttuğu sözleridir. Onun acılarının Kevser'inden bir damla içmeye susamış olan sevenlerine cevap olarak susmuş olması işte bu

yüzdendir. Elinden kaçıp giden ve kendisini feryat ettiren o kararsızlık anlarını anlatmak için, derdinin içtenliği, sadeliği, güzelliği ve belagatini taşıyan, Ali'ce bir duyguyu anlatan bir tabiri var onun: "İşte bu bir şıkşıkaydı, önce şişti, sonra da sönüverdi." Şıkşıkiyye olarak adlandırılan hutbe budur.

(B.E. 13/Sh. 205-206)

Şi'âr/Slogan

Bugün propaganda dünyada tamamen bilimsel bir faaliyet şeklini almıştır. Onun özel kuralları vardır. Temel kurallarından birisi, her fikir ve hareketin kendisini bir slogan halinde özetlemesi gerektiğidir. Böyle bir sloganın bazı şartları şunlardır:

1- Apaçık olmalıdır.

2- Duyulur ve dokunulabilir olmalıdır.

3- Toplumun gündelik maddî ihtiyaçlarına ve çeşitli sosyal sınıfların gereksinimlerine ister muhalif isterse taraftar olarak bir şekilde temas etmelidir.

4- Açıklanmasının, tekrarlanmasının ve zihinde düşünülmesinin zor olmaması için kısa olmalıdır.

5- Karmaşık olmamalıdır. Yani çok sayıda istek ve görüşü ifade etmemelidir. Böylece propagandanın baskısı ve vurgusu öğretinin sadece asıl noktasına yapılmış, zihinleri yalnızca onunla tanıştırmış ve onu beyne, sinirlere ve ruha nüfuz ettirip düşünce ve duyguları onun ekseninde yoğunlaştırmış olur.

6- Kendisinden kesinlik, güven ve başarı fışkırabilmesi için kesin ve vurucu olmalıdır.

7- Gerçekleşinceye kadar başka bir sloganla değiştirilmemelidir. Siyasî şartlar zorlaştığında bırakılmamalı, maslahat icabı yumuşatılmamalıdır.

8- Onun yanında başka sloganlar türetilmemeli, basınç birkaç noktaya dağılmamalı ve dolayısıyla temel slogan güçsüzleştirilmemelidir.

"Allah'tan başka tanrı yoktur, deyin, kurtulun." cümlesi bu şartların hepsini taşımaktadır.

(B.E. 30/Sh. 109-110)

Şiîlik

"Şiîlik", takipçi olmak anlamında aslında bir eylemdir, bir harekettir.

Şiîliğin asıl mânâsı ve anlamına dış gerçeklik kazandıran şey, Ali'nin düşüncesinin, yaşam tarzının, eylem biçiminin, Ali'nin cihat şeklinin ve tahammülünün takipçisi olmaktır.

(B.E. 26/Sh. 183)

Şiîlik "takipçi olmak" anlamındadır ve bu bir eylemdir, bir ameldir, yönü belli, somut, nesnel bir harekettir. Sanıldığı gibi bir duygu ve ikrar değildir, kelama ya da sevgiye dayalı bir zihniyet değildir.

(B.E. 26/Sh. 207)

Şia "Saf İslam"dır. Şia "hilafet, Arapçılık ve aristokrasi"den arınmış İslam demektir.

Şia, özellikle kültür ve tarihiyle; aşkın, coşkunun, kanın ve şehadetin sembolüdür. Şia, taşan ve coşan duyguların olduğu kadar akla ve imana dayalı güçlü ve belirgin bir düşünce akımının da tefekkür, marifet ve kültür merkezidir. Şia, insanlık tarihinde Ali adına ve Ali adıyla "ilim" ve "aşk" olarak ortaya çıkan bir hadisedir.

(B.E. 21/Sh. 25, 29)

Şiîlik bir tür "İslam'ı anlama" çabasıdır.

Nasıl bir anlayış mı? İslam'ı "aristokrasiye, ırkçılığa, sınıfsal yapıya, adaletsiz yönetime ve yöneticilere düşman"; ilerici bir din olarak anlamak. Şia, ta baştan beri İslam'ın sosyal sürecinin, ruhunun, yönünün ve gerçek bakış açısının saptırılmasına karşı direnmiş ve İslam'a bilerek veya bilmeyerek nüfuz eden İslam dışı, ırkçı, sınıfsal, aristokrat ve siyasî unsurlara ve düşüncelere engel olmak için çabalamıştır. Cahilî sünnetlere karşı Peygamber'in sünnetini ayakta tutmaya çalışmıştır. Buna karşılık gücü elinde bulunduranlar her zamanki gibi sınıfsal yapıya dayalı sistemin ve liyakatsiz kimselerin hâkim olmasını sağlamak amacıyla İslam'ı; "gaybe iman ve metafizik dini" olarak kabul etti(rdi)ler. Bu durum tarih boyunca varlığını sürdürmüş ve hep revaçta olmuştur. İşte bu nedenle Şia, İslam'ın esasının ve İbrahimî peygamberlerin temel hedefi olan "adalet" ve "imamet"i ön plana çıkarmış ve söylemlerini bu ilkelere dayandırmıştır. Bu ilkeleri davasının şiarı olarak almıştır.

(B.E. 22/Sh. 112-113)

Şiîlik, İslam'ın esasları arasından iki esasın, adalet ve imametin, İslam'ın temel esaslarından olduğuna inanmaktan ibarettir.

(B.E. 26/Sh. 394)

Şirk

Şirk, dinsizlik değil, bilakis çeşitli isim ve lâkaplarla resmen beşerî toplumlara egemen olmuş bir dindir.

Şirk, çok tanrılılıktan -iki tanrıdan sonsuza kadar- ibarettir. Bu tanrıların, çok put, çok tür tanrısı, çok ruh veya çok tabiat ötesi güç olması mümkündür.

Bu çoklu dinî mabutlar, mevcut durumu din adına meşrulaştıran çok sınıflı ve çok gruplu toplumlar oluşturmuşlardır. Binaenaleyh şirk, çeşitli kabul edilen, doğal, ezeli, değişmez, ebedî ve kutsal sınıflara dayanan toplum görüşünün tezahür etmesi için çok

tanrılılığa ve çok güce dayanan bir dünyagörüşünden ibarettir. Her tanrı, bir ırkın temsilcisidir. Nitekim "Zeus" "Yahve", "Baal" veya "Vişnu"nun her biri, ırksal asaletin sembolü olmuştur; her soy veya ırk da, diğer ırkın zıddıdır. Tanrılar birbirleriyle savaş halindedir; onların taraftarları -ırklar- da birbirleriyle kavga ve düşmanlık halindedir. Böylece ırksal çelişki açıklanmış, meşruiyet kazanmış oluyor.

O halde tanrısal şirk, ırksal şirki açıklamak için yontulmuş bir dindir.

Dünyada her tanrı, ırksal bir mazhar ve semboldür ve her millette her tanrı, bir ailenin temsilcisidir. Toplumda her tanrı bir sınıfın mazhar ve sembolüdür. Irkî, ailevî ve sınıfsal asaletlerin korunması; ırklarla ailelerin birbirlerine karışmaması; bir sınıfın diğer sınıfın sınırlarına tecavüz etmemesi için bu gereklidir. Tanrılar ezelî ve ebedî oldukları için ırk, aile ve sınıfların farklılık ve ihtilafları da ezelî ve ebedîdir; ta ki hiçbir sınıf değiştirme ve diğer bir sınıfın yokluğu düşüncesine kapılmasın.

Sosyal şirk, tanrısal şirkten bir yansımadır. Bundan dolayı şirk, çok tanrılı bir dindir. Çok ırklılık, çok sınıflılık ve çok ailelilik düzenini izah etmek, meşrulaştırmak, kutsal ve dinî kılmak için üretilmiş bir dindir. Bunlar kutsal ve dinî olduğu zaman, ne tenkit ve itiraz mümkündür, ne de değişim fikri mümkündür.

Şirkin bizzat kendisi, tarih boyunca, millet ve kabilelerin sınıfsal, ırksal ve ailevî çelişki veya tezatlarından hep halka karşı yararlanan egemen sınıfın oyuncağı olmuştur.

Şirkin Türleri: Şirk, bazen sarih ve aşikârdır. Müşrik, resmen birkaç tanrıya -birkaç puta- inanır. Onun dinindeki çeşitli tanrılar somuttur, belirgindir. Bu şirk ile mücadele kolaydır. Nitekim Peygamber (s) onunla mücadele etti ve muzaffer oldu.

Diğer şirk "müzmin"dir; bunda şirk, tevhid elbisesi içinde amel ediyor. Bu şirk ile mücadele çok zordur. Nitekim Ali (a) savaştı ve yenilgiye uğradı.

"Müzmin" şirk, İslam, Hıristiyan ve Yahudi tarihinde açık şirk dininin kendisinden daha derin ve daha güçlü bir biçimde ortaya çıkıyor.

Musa, Firavun'un şirk savaşına tevhid ile karşı koydu. Fakat sonra onun yerine geçenler, yani Musa dininin ruhanîleri, Firavun düzeni ve sosyal şirki, Musa'nın tevhid örtüsü altında yeniliyor ve bir tek tanrı olan Yahve, Firavun tanrılarının rolünü üstleniyor.

Mesih geliyor ve dinin mabedini, din satma dükkânı açıp dinî eşya veya kutsal şeyler satan din tacirlerinin elinden kurtarıyor. O ilk defa tevhidi Batı'da ilân etti; dünyayı -özellikle Roma ve Yunan dünyasını- tevhid ile tanıştırdı. Ama sonra onun varisleri, egemen sınıfın üç boyutlu olmasını açıklamak ve meşrulaştırmak için kitap ve mesajlarından üç tanrı çıkardılar.

(B.E. 14/Sh. 309-311)

Soy Şirki: Bu, İranlı tanrıyı Yunanlı tanrıdan bu iki tanrıyı da Hint tanrısından, her üçünü de Çin tanrısından ayıran şirktir. Birbirlerinden ayrı bu çeşitli tanrılar -Vişnu, Ahuramazda ve Zeus gibi- Hint, Çin, İran ve Yunan gibi üç ayrı soyu, bunların ayrılıklarını, bunlar arasındaki savaşı ve esas olarak bunlar arasındaki özsel ve öğesel farklılığı tarih içinde ve her zaman için açıklamaktadır. Öyle ki örneğin İran, Yunan'la savaştığında Ahuramazda ve Zeus da gökte çatışmaktaydılar; nasıl süreğen yansıması bulunduğunu görüyorsunuz. Ya da Truva tanrısı olan Laokoon, Athena ile savaşınca onların tanrıları da birbirleriyle savaşıp çarpışırlar. Zeus, Truva şehrini ve bu şehrin halkını şiddetle lanetler. Hatta bu tanrılar, soy şirkine dinî bir yorum getirmekteydiler.

Sınıfsal Şirk: Sınıf tanrıları, toplumsal sınıflar ve "kast"lar arasındaki ayrılığı sınıflar arasında geçilmez duvarlar biçiminde açıklanabilir gösteren tanrılardır. Böylece her sınıfın sembolü, yaratıcısı, rabbi ve tanrısı öteki sınıfınkinden ayrıdır. Bu sınıfların tanrıları bir olmadığı için de bu tanrıların yarattıkları da bir olamazlar; çünkü öz ve varlık bakımından ayrılıkları bulunmaktadır.

Aile Şirki: Her sınıfın, bir dizi sınıfsal tanrıları bulunmaktaydı. Ailelerin birçoğunun tanrıları evde bulunmakta ve onları korumaktaydılar. Bu tanrılar, aile ve sınıfın kapalı oluşunu tevil etmektedir. Kapalı sınıf ve aile, bireyin oradan başka aile ve sınıfa geçemeyeceği, aile ve sınıfın, kuşatılamaz burç ve kaleler gibi saklı kaldığı sınıf ve ailedir. Bir ailenin ya da sınıfın kapalılığını, sabitliğini ve değişmezliğini açıklayan, biçimlendiren kapalı burç ve kaleler ise sınıf ve ailelerin kendilerine özel tanrılarından ibarettir.

(B.E. 16/Sh. 139-140)

Taassup

Taassup, bireyin kendisini bağlı gördüğü grup anlamında "asabe" kelimesinden gelir (millet, ümmet, parti, ırk, aile, kavim veya sınıf vs. herkesin asabesi olabilir). Taassup, tahazzup (hizb'den) gibi asabeye karşı bağlılık, hemdert olma, vefalılık, iman duygusu ve aracı manasınadır. Asabe bazen bir ekol veya iş ve ona bağlı olan kimseler manasına gelir; ilmî, dinî, millî, ırkî, sanatsal vs. taassup ... Dolayısıyla taassup insanlığın en belirgin sıfatlarından biridir.

(B.E. 12/Sh. 220)

Taassup Arapça "usbe" kelimesinden gelir. Usbe, bir topluluğu bir ilkede ortak bir temelde oluşturan fertler topluluğudur. Daha doğrusu, usbe, bir topluluğu ortak oldukları ilkeye göre oluşturan insan fertleri toplamından ibarettir. Taassup, ferdin kendi grubuna bağlılığı ve bağlılığını göstermesinden ibarettir (yani vefa göstermek, hizmet etmek, kendi grubunun ve onunla iman ve kutsal bir esasta ortaklığı olan fertlerin yanında yer almak). Bu husus, insanlığın seçkin sıfatlarından biridir. Daha çok insan olanın taassubu daha fazladır. Millî kahramanlara saygı göstermenin sebebi, onların diğer fertlere göre daha fazla mutaassıp olmasından başka bir şey değildir (o, normal bir ferde göre kendi topluluğuna daha fazla bağlıdır. O millet olacak kendi topluluğuna bağlılığından dolayı canını ve hayatını feda eder. Bundan dolayı milletinin mabudu olur).

Herkesin grup derecesi, şuur ve kültür derecesi ölçüsündedir.

(B.E. 31/Sh. 166-167)

Taassup asil insanî alametlerden biri olup hemfikir ve hemdert bir gruba şiddetli ve kuvvetlice bağlanmak demektir. Birey, bu bağı korumak için faaliyet gösterdiği ölçüde insandır. Taassup insanın insani güdülerinin bir parçasıdır.

(B.E. 25/Sh. 19)

İnsanın var olduğu andan itibaren tarih, taassupların tekamülünden yani "ben" ile diğeri ve diğerleri arasındaki bağın tekamülünden ibaret olmuştur.

Bu bağ, bazen kan esasına, bazen toprak esasına, bazen millîliğe, bazen de ırka dayalıdır.

(B.E. 26/Sh. 459)

Tabaka/Toplumsal Sınıf

Yaşantı, iş ve gelir açısından aynı ya da benzer olan insanlar, bir sınıfı teşkil ederler. Bir sınıfta yer alan bireyler, çalışma ve yaşama biçimi, toplumdan yararlanma ölçüsü açısından birbirleriyle benzer durumdadırlar. Onlar bir birimi ve bir grubu teşkil ederler. Bir "Sociale Classe/toplumsal sınıf' oluştururlar. O halde onlar arasındaki bağ, iş ve gelirdeki ortaklık ya da yaşantıdaki ve özellikle de toplumsal durum ve statüdeki benzerliktir.

(B.E. 26/Sh. 436)

Tabu

Gizli yönü olan ve ilkel dindarın, kendisi için mantıkî açıdan ve aklî bilinç bakımından nedeni açık olmadığı halde onunla amel ettiği yasaklardır.

(B.E. 14/Sh. 84)

Taife/Tayfa

Bir eksen etrafında ve belli bir özel bölgede tavafta ya da harekette olan insan grubudur. Çölde her grup, bir su kuyusu etrafında dönüp durur ve kendilerine ait olan bir otlakta, bir meydanda ve bir dairede gezerler.

(B.E. 26/Sh. 437)

Takiyye

Alî Şia'sında takiyye, dinin temeli değildir, "benim ve atalarımın dini!" değildir. Sadece bir taktiktir. Takiyye "imanın korunması" demektir, bugünkü manasıyla "müminin korunması" değildir. İmanın söz konusu olduğu yerde takiyye haramdır. Netice ne olursa olsun.

(B.E. 21/Sh. 27)

Takiyye, gizli teşkilat olarak düzene karşı mücadele eden mücahidin sır tutması ve eğer ağzından bir kelime ve sır çıksa -hak söz bile olsa- bir grubun hayatının yok olacağı anlamındadır.

(B.E. 7/Sh. 169)

Takiyye, bu dünyagörüşünün bünyesinde mücahit için bir talimattır. Eğer takiyye yapmazsa ihanet etmiştir, haindir. Çünkü takiyyede birazcık gevşerse en büyük darbeyi yiyebilir.

(B.E. 23/Sh. 188)

Taklit

Belirli ve aleni rehberliğin olmadığı propaganda ve iletişim mekanizmalarının özgürce çalışamadığı dönemde, mücadelede merak etmek, kem küm etmek ve laga luga yapmak tehlikelidir. Körü körüne ve teşkilat mantığıyla itaat etmek gerekir. Güvenilir rehberden buyruk gelir gelmez sorgusuz sualsiz itaat etmek gerekir. Bugün gizli mücadele teşkilatlarında denildiği gibi: "Lidere sorgusuz sualsiz itaat edin. Yanlışa saptığında kuşku yoksa onu gizlice arkadan vurabilirsiniz, ama ona resmen itaatsizlik etmeyin!"

Bu, Şiîlikte eskiden var olan taklit anlamındadır. Şia, imamı takip etmeyi, *"Allah'a itaat edin, Resulüne ve sizden olan ulülemre itaat edin"* (4/Nisâ Suresi 59) ve imamı Allah'ın kendisine ve resulüne itaatle aynı sırada saydığı "ulülemr" olarak görür. Aynı taklit, Şia'da imam olmayıp imamın naibi olan rehber için de

söz konusudur. Görüyoruz, bu taklit sorumlu ve mücahit bir düzende aklî ve sorumsuz bir taklit değil toplumsal ve teşkilatçı bir taklittir.

(B.E. 7/Sh. 170)

Ali Şiasi'nda taklidin esaslarda ve inançlarda değil, hükümlerde ve ayrıntılarda olduğunu görüyoruz. O da ayrıntıların kendisinde değil de ayrıntıların ayrıntılarındadır. Müçtehitler arasında ihtilaflı olabilen özel bilimsel konuların niteliğiyle ilgili meselelerde taklit söz konusu olabilir. Örneğin dinin ayrıntısından başka bir şey olmayan namaz, taklit edilecek bir şey olmayıp belirli ve zorunludur. Namazın kaç rekat olduğu, her rekatın ne gibi dua ve rükunları bulunduğu, her vakitte kaç rekat bulunduğu ortadadır ve taklit edilecek bir şey değildir; öyleyse hangi konularda taklide başvurulabilir?

Örneğin seferî sayılmamız ve namazı tam kılmamamız için yerleşik bulunduğumuz yerden ne kadar uzakta bulunmamız gerektiği konusunda taklide başvurulabilir. Ya da yeni ve geçmişi bulunmayan konular ortaya çıktığında fakih, onun fıkhî hükmünü belirlemek durumundadır; hava parası, banka, piyango bileti gibi konularda olduğu gibi.

(B.E. 9/Sh. 226-227)

Avamdan bir kimse ya da uzman olmayan kişi ile din ilimlerinde, fen ve uzmanlık yönü bulunan bilimsel ve hukukî konularda uzman olan kişi arasında mantıklı, bilimsel, doğal ve gerekli ilişkidir.

(B.E. 9/Sh. 250)

Taktik

Genel strateji takip edilirken saldıran-savunan grubun karşısına çıkan engeller karşısında en iyi ve en uygun tedbir, yöntem ve araçları devreye sokmaktan ibarettir.

(B.E. 7/Sh. 122)

Takva

"Takva" sözcüğü bir şeyi ispatlama, kanıtlama anlamı taşır; reddetme, olumsuzlama değil.

"Takva"nın kökü "vegaye"dir. "Kollamak, korumak, savunmak" anlamına gelir. Neyi kollayıp korumalı?

Kâinatta "Allahın ruhunu" kendi maddî tabiatında barındıran, "Allah'ın özel emanetini" kabul eden ve yeryüzünde O'nun halifesi olan tek varlıktır.

İnsan, yeryüzünde Allah'ın yakınıdır ve O'nun "emanetini" taşıma sorumluluğu vardır.

Ve sen? Bu çığlıklar arasında "onu" korumalı ve kollamalısın. O "ruh"un koruyucusu ve "emanetin" taşıyıcısı olmalısın. İnsanın hayatında bundan daha olumlu ve daha büyük bir "cihat" olamaz. Peygamber'in deyimiyle "nefsinle savaşmak", "en büyük cihat"tır. Bir balçıktan yaratılan sen; kendini Allah'a uygun olarak inşa edesin, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanasın ve insan olmak için her an cihat halinde olunması gereken bir zamanda insan olasın diye!

Takva; bu savaş meydanında gözünü dahi kendisiyle koruduğun ölümsüz bir giysidir.

Takvayı anlatan ne mükemmel bir ifade: Takva elbisesi, "takva elbisesinin ruhu". Bu takva "sakınma takvası" değil, "mücadele takvası"dır.

(B.E. 10/Sh. 83-85)

Takvayı, sakınma olarak tercüme ederler. Bu, bizim İslamî bakışımıza da sirayet eden, zahidane ve sofiyane bakıştan kaynaklanan, reddeden ve olumsuz anlamı olan bir yaklaşımdır. Sakınmanın amacı kirliliğe bulaşmamak, kötülükten uzak durmaktır. Yani münezzeh kalmak, kötü iş yapmamak. "Kalmak", "Yapmamak!" Birincisi yerinde sayan, ikincisi ise olumsuz sorumluluk. Sonu? "Salim/doğru/sağlam kalmak!", "kemale ermek" yok; "imek/o durumda kalmak" var, "olmak" yok.

Takvanın bu şekilde telakki edilmesi bize tanıdık simaları hatırlatmaktadır. Öyle takvalı/muttaki şahsiyetlerimiz var ki eğer bunlar olmasaydı da herhangi bir şey kaybedilmez ve bir eksiklik hissedilmezdi. Günah işlemeyen, halkın malını yemeyen, oğlancı olmayan, ayyaş olmayan, tecavüz etmeyen, kumar oynamayan...

Maşallah, maşallah, çok iyi! Ancak bunlar ne "yaparlar"? Hiçbir şey! Kötü iş yapmazlar, peki iyi iş? Hiçbir şey!

(B.E. 10/Sh. 82)

Tanışıklık

Tanışıklık, insani bir ihtiyaçtır, ruhun işidir. Birisi, insanı idrak eder de bizim o "samimi, saf ve gizli benimizi" anlayacak olursa, içimizde, gizlenmesi mümkün olmayan tarifsiz bir yakınlık ve tanışıklık duygusu yaratmış olur. Bir ruh, sadece bu durumda iken, bu dünyada iki kişi, birçok kişi olduğunu, yalnız olmadığını görür. Bu ise ulu ve yüce Tanrı'yı bile sevindiren bir başarıdır. Her halükârda, bir insan, bir kitap değilse de bir kelimedir ve ister istemez, bu sözün anlamını bilen birisine karşı gaybi bir bağlılık duyar. Elbette o kelimenin, herkesin anladığı klişe, bayağı bir anlam taşıyan, pek çok eşanlamlıları olan sözlük anlamını değil, onun sadece bir şairin hissedebileceği, anlaşılır ama nitelenemez ruhunu, ayrımını ve inceliklerini taşıyan özel anlamını.

(B.E. 13/Sh. 334)

Tao

M.Ö. 5. ve 6. asırlarda, yani 2600 yıl önce yazılmış olan "Tao Usulü kitabı, "Tao nitelenemez." diye itiraf ediyor. Tıpkı bizim "Allah" hakkında sahip olduğumuz anlayış -idrâk ve akla sığmaz, ama her yerde mevcut ve hazırdır- gibi gaybîdir, ama hiçbir yerde kayıp, gâip değildir. Hiçbir şey "O" değildir, ama "O" her şeyde vardır. Gerçekte ondan başka bir şey yoktur ve her şey onun tecellisidir. Hatta iyi ve kötü, güzel ve çirkin onun iradesine tâbidir ve "O" "Tao"dur.

"Tao"nun lügat manasının anlaşılması, onun tanınmasına daha çok yardım edecektir. Tao lügatte "su yatağı" anlamına gelir. Yani değişen ve hareketli olan ırmağın sabit olan bir şeyi vardır ki o "yatak"tır. Nehir yatağı sabittir; fakat o yataktan geçen su, hareketli ve değişkendir.

"Nehir yatağı"nın başka bir anlamı daha var: "Yatak", suyu dağdan ve ovadan menziline, deniz ve okyanusa yönelten bir güzergâhtır.

O dinî ve felsefi kavram ile, bu lügat manası arasında ne tür bir ilişki vardır?

Tao, bütün küçük ve büyük dalgaların, sürekli olmayan kabarcıklarının, bütün pınar başlarının, yani bütün olayların, bütün çelişkilerin ve bütün eşyanın, üzerinden geçtiği, yolunu bulduğu ve o yoldan, okyanusa, kemalin zirvesine veya varlığının nihayetine ulaştığı küllî yoldur.

O halde Tao, su yoludur. Yol ise her şeydir. Bütün eşya ve bütün varlıkların tâbi olduğu küllî yasa. Tao, varlığa, varoluşa hâkim olan bir iradedir. Bütün mevcudata egemen olan bir kanundur. Eşyanın birlik ve beraberliği, hep Tao şeklinde, tezat ve savaşlar, Yang ve Yin esası üzeredir.

(B.E. 14/Sh. 200)

Tarih-Tarih Felsefesi

Tarih, şimdiki zamanı meydana getirmiş olan bir geçmiştir. Tarih, geleceğe doğru akış halinde olan bir harekettir; tarih insan türünün ömrüdür. Bir insan tekinin, ömründe yaşadığı yıllar boyunca doğumundan şu ana kadar biçimlenip şahsiyet kazandığı bir gerçeklik olması gibi, insan türü de ömrü boyunca, yani yaşadığı tarih içinde şimdiki şekline erişmiştir. Dolayısıyla tarih mübalağacı olamaz; egzistansiyalistlerin diliyle söylersek; insan, tarihte mahiyet kazanan bir varlıktır.

Şu halde tarih, insan niteliğinin yaratıcısıdır ve dolayısıyla iki ayağı üzerinde yürüyen bu hayvanın "insan olma", insanlaşma serüvenidir. İnsan bu serüvende ince ve büyük bir misyonu üstlenmiştir ve dolayısıyla abes, beyhude, rastgele, yönsüz; nedensellikten, nesnel birlik ve bilimsel hakikatten yoksun olamaz.

Tarih ilmi, insanın olma ilmidir, insan olma bilimidir. İnsan, şimdi ve daima olma halinde olduğu için tarih, insanın geçmişini tanıma değildir; insanın olma ve insan olma keyfiyetini tanıma, insanın ve insan toplumunun değişim, dönüşüm, gelişim, tekâmül, hastalık, sağlık, esenlik, zafiyet ve güç, yasa, neden ve etkenlerini tanımaktır.

(B.E. 11/Sh. 89-90)

Tarih Felsefesi: Tarihi sürekli bir akım olarak görür. Bu akım, insanlık hayatının başlangıcından bu yana, bilimsel determinizm yasası uyarınca, yani neden-sonuç yasasına göre hareket eder, olgunluk kazanır. Zorunlu olarak çeşitli yol ve aşamaları ve öngörülen belirli noktaları geçer. En sonunda kesin ve zorunlu olarak, önceden belirlenebilecek -tarihin hareket yasaları uyarınca- bir son noktaya ulaşır.

(B.E. 16/Sh. 41)

Tarihî ve Toplumsal Determinizm-İnsanın Seçme Özgürlüğü

Ben, tarihî determinizmi şöyle yorumluyorum: İnsanlık tarihi ve toplumu, rastlantı ve saçmalığa dayalı değildir; bilakis evrenin bütün diğer gerçeklikleri gibi bilimsel esaslara (Kur'an ifadesiyle değişmez sünnetlere ve ayetlere) göre hayat ve harekete sahiptir. İnsan, bu yöntem ve ilkeleri bilim yoluyla keşfettiği ölçüde, teknik yolla (ideoloji; ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal planlama) bir kanunun yerine bir başka kanunu seçerek, yani bu iki gerçeklik hakkındaki mevcut bilimsel kanunlardan dilediğini kullanarak onun tabiî seyrini istediği şekilde değiştirebilir. Gelecek tarihin bilimsel öngörüsüyle onun tabiî yazgısını

öngörebilir ve onu kendi belirlediği istikamete yönlendirebilir. Tıpkı kendi tabiî geleneği veya özsel zorunluluğuna göre yetişen ve meyve veren yabanî bir ağacı, onu tanıyıp gidişatına müdahale etmek suretiyle değiştirdiği, terbiye ettiği, almak istediği renk, şekil ve meyveyi aldığı gibi yabanî, ilkel ve geri kalmış toplumuna da inandığı özel biçimi her tarihsel dönemde verebilir. Zira toplumun değişimi ve tarihin hareketi, insanın "ihtiyar"ı ve tarihin "cebri"nin açık bir sonucudur.

(B.E. 4/Sh. 84-85)

İki temel prensibe inanç: "Toplumun tarihinin bilimsel belirlenmişliği ve insanın seçme özgürlüğü." Bir fizikçi veya botanikçi gibi, toplum tarihinin nesnel gerçekliği içinde mevcut yasaları tanıma ölçüsünde, o gerçekliğin bilimsel belirlenmişliğine hükmedebilir ve onları kendi ideallerinin gerçekleşmesi yönünde değerlendirebilir. Bilgili ve yaratıcı insan, bilimsel bir kanunu eksiltme ve yaratmaya güç yetiremez. Bilakis bir kanunun yerine bir başka kanunu koymak, güçleri ve dengeleri bilmekle, ister tabiatta, ister toplumda isterse bireyde olsun belirlenmişliği kendi 'seçimine' çevirebilir ve bunların çizgilerini kolayca değiştirebilir. İnsan, bilinçli, yaratıcı ve idealist bir irade olarak, olağanüstü bir şekilde tabiatının belirlenim seyrine ve sebep sonuç ilişkisine müdahale edebilir.

Şu notu da eklemek gerekir ki burada insandan mutlak olarak bahsetmek anlamsızdır. Çünkü bilimsel bir bilinç ve teknik bir güç sahibi olması hasebiyle bir 'özgür sebep' olarak çevrenin belirleyiciliğine hükmedebilir ve toplum biçimini ve tarihsel çizgisini belirleyici etkenlere rağmen değiştirebilir. Yoksa bilgisiz ve bilinçsiz bir insan, sadece maddî ve sosyal şart ve etkenlerin ürünü tabiî bir varlıktır; rengini, tadını, biçimini, kilosonu ve cinsini hiçbir müdahelesi olmaksızın tabiattan alan bir kavun gibidir. Bir kavun için gereken şeyler ise su, toprak, hava, mevsim ve tikel tabiî olaylardır.

(B.E. 4/Sh. 289-290)

Tarihin Zorunluluğu-Zorunlu Devrim

"Yeryüzünde çaresizlik ve güçsüzlüğe düşmüş kimseleri insanların önderleri ve yeryüzünün varisleri kılmak istedik." (28/Neml Suresi 5)

Bu, Hâbil ve Kâbil savaşıyla başlayan ve bütün insan toplumlarında, egemen düzen ile mahkûm kesim arasında süregelen diyalektik karşıtlık esasınca gerçekleşecek olan geleceğin zorunlu devrimidir. Tarihin zorunlu yazgısı, adaletin, "kıst"ın ve gerçeğin zaferi olacaktır.

Her dönemde her birey, tarih boyunca aralarında sürekli savaş bulunan bu iki kanatta yerlerini belirleme ve seyirci kalmama sorumluluğunu taşımaktadır. Bu yüzden, tarihin belirleyiciliğine inanırken tarihin zorunluluğu içerisinde bireysel özgürlüğe ve bireyin insanî sorumluluğuna da inanıyorum; birbirine aykırı bulmuyorum bu ikisini. Çünkü tarih, bilimsel bir tümel zorunluluğa göre hareket halindedir, tıpkı doğa gibi. Ama ben, bir insan bireyi olarak seçmeliyim, tarih çizgisinde hareket etmeliyim, tarihin belirleyiciliğini bilim gücüyle hızlandırmalı ve ilerlemeliyim ya da bilgisizlik, bencillik ve sınıfsal çıkarcılıkla onun karşısında durmalı ve ezilmeliyim.

(B.E. 16/Sh. 73-74)

Tecedddüd/Modernizasyon

Modernizasyon, geleneklerin ve çeşitli maddî yaşamsal tüketimlerin eskiden yeniye değiştirilmesinden ibarettir.

(B.E. 31/Sh. 353)

Aslında modernizasyon, o araçların amilleri (komprador) olan yeni tüketimler icat etmek demektir. Yeni tüketimler diplomalıların amilleri olan yeni iş ve uzmanlıklar meydana getirir.

(B.E. 4/Sh. 194)

Modernlik ve geleneksellik, bize empoze edilen iki kalıptır. Bu iki kalıp, dış şartlarda ve irsî veya ithal etkenler vasıtasıyla bilinçsizce, entelektüel veya avamı kendi içinde tutar.

(B.E. 4/Sh. 140)

Tehassus/Uzmanlık

Uzmanlık bir tür alinasyon, yani insanın kendisine yabancılaşmasıdır.

(B.E. 2/Sh. 144)

Uzmanlık herkesin toplumun genelinden kopuk olarak çok küçük bir çerçeve içine dalmasına sebep oluyor; dolayısıyla kimse toplumun kaderini bir bütün olarak algılayamıyor. Bu yüzden toplumsal bilinci kayboluyor; kendisini bütün halinde bir insan olarak kavrayamıyor. Çünkü uzmanlık onu tek bir boyutta geliştiriyor; diğer boyutlarını işlevsiz bırakıyor.

(B.E. 20/Sh. 201)

Hakikî anlamda tarihin "uzmanlaşma"nın olmadığına tanıklık ettiği tek dönem, gerçekten Peygamber dönemidir. Burada sosyal uzmanlık göremezsiniz. Yani bütün Müslümanlar hep birlikte işin ehli, fikir adamı, iman ehli, mücadele adamı, (çölde) çalışma adamı, ziraat ehli, soysal adam, hukuk adamı, mescit ve ibadet ehli ve siyaset adamı idiler. Peygamber'in kendisi bunun örneklerinden biridir. Peygamber için belli bir "tip" tayin edemezsiniz. Onun nasıl bir tip olduğunu bilemezsiniz.

(B.E. 10/Sh. 130)

Teknik-Bilim

Teknik ile bilim arasında ne fark vardır?

Teknikte hedef ve sonuca ulaşmak önce gelir ve onu insan belirler. Bilimde ise tekniğin aksine, sonuç ve hedef sonra gelir; onu

da bilim tayin eder. Bu noktada insan bir kabul ve etkilenme pozisyonundadır. Dış gerçeğin özüne boyun eğer. Onun en ufak bir müdahale yetkisi yoktur. Fakat teknik, insanın tabiat yasaları üzerindeki isteklerinden oluşur. Diğer bir tabirle, istediğini elde etmek için insanın bilgili ve bilinçli iradesi aracılığı ile bilimin kullanılması. Bilim, insanın tabiatı tanıma ve tabiatta var olan şeyleri keşfetme gayretidir. Teknik, onun tabiatı kullanmak ve tabiatta olmayanı var etmek için çaba harcamasıdır.

(B.E. 4/Sh. 285)

Temsil

Temsilde parçayı parçayla, bireyi bireyle ölçeriz. Biri üzerinde doğru veya geçerli olan hükmü diğerine de genelleriz. Örnek olarak deriz ki canlı varlığı olan yer küresinin (göksel küreler bütününden bir birey) çekim gücü var, azotu var, oksijeni var, suyu var. Astronominin dediğine göre Merih gezegeninin de çekim gücü, azot, oksijen ve suyu var. O da yer gibidir. O halde Merih gezegeni canlı varlığa sahiptir. Biz bu parçayı (yeryüzü), o parça (Merih) ile kıyasladık, değerlendirdik ve Merih'in de yeryüzü gibi olduğunu gördük (temsil); buna göre orada da hayat olduğuna hükmettik.

(B.E. 12/Sh. 178)

Terbiye/Eğitim

Eğitim insan ruhlarına belirli hedefler için bilerek verilen özel bir şekilden ibarettir. Çünkü insan kendi hâline bırakılırsa hayatın ve bizim hedeflerimizin işine yaramayan biri olarak yetişir. Bu yüzden ona, içinde yetişeceği, bizim istediğimiz ve zamanın beğendiği şekilde meydana çıkacak kalıplar veririz.

(B.E. 28/Sh. 93)

Terbiyenin anlamı bir varlığa şekil vermektir. Hangi etkenler insanı terbiye eder. Bana göre bireyi inşa eden beş etken vardır. İlki annedir, bir çocuğun varlığının ilk boyutlarını inşa eder. İkincisi baba, üçüncüsü mektep, medrese ve kültür, dördüncüsü uygarlık ve beşincisi zamanın ruhudur.

(B.E. 28/Sh. 102)

Teslis

Teslisin bilimsel ve yaygın tanımı üç ilâhlılıktır.

Teslis yani üç tağut:

Ğâsık: Gece, karanlık ve zulmün sultası.

Nâfis, nâfisin ajanları: Ayrılıkçı büyücüler, düşünceyi, ahlâkı, bilgiyi mahvedenler, ğâsık için fikrî ve kültürel alt yapıyı hazırlayanlar, çöken gecenin kucağında halkı uyutanlar.

Hâsid: Ğâsık'ın beşinci direği, nâfisin bilinçsiz oyuncağı, düşmana hizmet eden bir dost.

Şirk, teslis şirki, "cellât Kâbil"in şirki, üç yüzle ortaya çıkar ve insanlara, "şehit Hâbil"in çocuklarına hükmeder. Kâbil birdir; Firavun, Karun ve Bel'am-ı Baûra bu birin üç görüntüsüdür; üç vücut değil, üç çehre!

İlginçtir ki tarihin bütün teslisleri böyledir.

Teslis, uğursuz bir üçgen: İnsanlığın bütün peygamber, adalet savaşçısı ve şehitleri bu teslis mezarında gömülü.

"Uğursuz tılsım" esaret boyunduruğu gibi insanların boynuna geçmiş, "kâinatın rabb"ini "toplumun tanrıları"nın kulluk zincirine bağlamış üç tarafı olan bir tılsım, üç ortaklı bir "şirket!" Birincisi halkın başını bağlar, ikincisi cebini boşaltır ve üçüncüsü ise diğer ikisinin ortağı olup ruhanî bir yüz ve göksel bir dille halkın kulağına şunları fısıldar:

"Sabret din kardeşim. Dünyayı ehline bırak. Açlığını günahlarının bağışlanması için bir kaynak olarak kabul et."

Bu üç işbirlikçi, hemfikir, birbirinin destekçisi, ortağı... Kâbil, üç maskeli, üç ebedî teslis tanrısı, küfür ya da İslam elbisesi içinde, şirk ya da tevhid kisvesinde... Halkın tabiatına ve yazgısına egemen, her zaman, her yerde, -din adına- yeryüzünde tüm zamanlar boyunca insanlara hükmeden güç: Kâbil!

Bu üç tâgût, Kâbil'in üç çehresidir.

(B.E. 6/Sh. 180-186)

Bunlar üç müstakil puttur. Her birinin bir adı, ünvanı ve karargâhı bulunmaktadır. Fakat birbiriyle dayanışma içindedirler. Üçü de bir çizgide seyretmektedirler. Üçü de sorumlu insanın ve yoldaki insanın yolunun üzerinde pusuda beklemektedirler.

Bunların hepsinden daha da önemlisi şudur: Bu üç put, üç bağımsız varlığa sahip olmakla birlikte, bir tek varlığı sembolize ederler: İblis'i.

Bir "varlık", bir "vücut"turlar, ama aynı zamanda "üç tanedirler; "üç vücut"turlar; ama aynı zamanda "bir"dirler!

Ne ilginç değil mi! Teslisin bilimsel ve yaygın tanımı da budur: Trinite: Üç ilâhlık!

Yahudilik'te: Phylion (filun) denilen üç uknum.

Hıristiyanlık'ta: Baba, Oğul ve Rûhulkudüs!

Yunan'da: Bir başta üç yüz.

Hint'de: Vişnu, yine bir başta üç sima.

Hinduizm'de: Üç zatta menû: Baş, el, göğüs.

Eski İran'da: Üç âzer (ateş) de (Goşnesb, Estakhr ve Berzin mehr) Ahuramazda.

Ve başka bir yerde: Allah'ın vasıtası, Allah'ın gölgesi, Allah'ın âyeti.

(B.E. 6/Sh. 155-156)

Ben öyle zannediyorum ki teslis de bu somut, açık, nesnel teslisin zihinsel bir yansımasıdır. Allah birdir; bir zat, bir asıl, bir güç ve bir merkezdir; fakat üç ayrı simada sınıfsal teslisin yansımasıdır. Egemen sınıf birdir; bir şahsiyet, bir asıl, bir güç ve bir ocaktır. Fakat üç değişik çehrede, güç, para ve din!

(B.E. 4/Sh. 325)

Egemen sınıf, tarih boyunca, tek malik, tek efendi olan, parası ve gücü bulunan tek güç durumundayken halkın gelişmesi, bilimin gelişmesi, anlatımın gelişmesi, aldatmanın gelişmesi, nifakın gelişmesi, üçkâğıtçılığın gelişmesi, tekniğin gelişmesi, gerileme ve uyuşturma dininin gelişmesi nedeniyle üç boyutlu oldu ve efendi olan, elinde kırbacı bulunan ve başka bir şeyi olmayan egemen güç gelişerek üç çehre altında halkı alt etti: Bir çehre, iktisadî gücün tezahürü oldu; bir çehre siyasî gücün tezahürü haline geldi; başka bir çehre dinî gücün tezahürü şeklini aldı.

Bundan önce kırbaç vuran kişi, eğitme işini de üzerine aldı ve soysuz, vahşi ve yabani köleleri, soylu, uysal ve medeni yapmaya koyuldu. Böylece üç işi bir arada yapıyordu. Yavaş yavaş her şeyin gelişmesiyle tek sınıf, üçlü tek sınıf şeklini aldı. Sonra ise iki boyutlu, iki sınıflı düzenin açıklayıcısı durumunda bulunan şirk tanrısı, üçlü biçimde görünüm kazandı ve üç çehreli oldu.

(B.E. 16/Sh. 221-222)

Tevessül (Menfî ve Müsbet)

Olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür tevessül vardır: Tehlikeli unsurları dua ve tazarru ile tekrar tehlikeli hale getirmek olumsuz tevessül iken; faydalı olan âmil ve olguları güçlendirmek, kendi tarafımıza almak, onlar vesilesiyle ve onlara sığınarak, zararlı ve şer olgulardan uzaklaştırmak olumlu tevessüldür.

(B.E. 32/Sh. 48-49)

Tevhid

İslam'ın birden çok temeli yoktur -temel kesinlikle birdir ve birkaç temelin olması olanaksız ve anlamsızdır; çünkü temel, yani ağacın gövdesi, ağacın binlerce dalı da olsa, birden çok değildir- ve bu temel, altyapı olan tevhiddir. Tevhidin dışındaki her şey üstyapıdır. Dolayısıyla birkaç dünyagörüşü taşınamaz. İslam'ın dünyagörüşü tektir: İnsanî dört boyutuyla ilahî dünyagörüşü. Birincisi: Özel anlamda dünyagörüşü, yani tevhidin bakış açısıyla varlığı algılayış niteliği. İkincisi: Tevhidî risalette tarihin niteliği, yani hareketi ya da açıklanışı. Üçüncüsü: Toplumsal düzen ya da tevhidî görüşte beşerî toplum. Dördüncüsü: Tevhid öğretisinde ahlâk ya da insanın nasıllığı ya da insanî değerlerin açıklanışı. Bu, İslam'ın altyapısı anlamında tevhiddir.

(B.E. 16/Sh. 300)

Tevhid, tarihte, düşünürlerin ve ruhanilerin zihinlerinde daima var olduğu şekliyle, sadece kendi felsefî ve kelamî hisarları arasında sıkışıp kalmış değildir. Allah'ın zatının birliği anlamındaki tevhid, bu dünyaya ait maddî ve insanî yansımalara ve mantıkî gerekliliklere de sahiptir. Tevhide inanmak, aynı zamanda beşerî birliğin altyapısını, insan sınıfları arasındaki birliğin altyapısını ve insanın tabiat çizgisinde tekâmül ettiği varlık alemindeki genel bir birliğin yapısını da ortaya koyar.

(B.E. 5/Sh. 32)

Bir Dünyagörüşü Olarak Tevhid, tevhide inanan insanın zihninde dünyayı anlama türünden ibarettir. Daha sonra tevhide dayalı bu dünyagörüşünün algılamaya, öteki felsefî konuların yorumuna yansımaları ve aynı şekilde bu dünyagörüşünün davranışlara, duygulara, düşünceye, toplumsal ilişkilere ve topluma egemen olan düzene etkisi söz konusudur.

(B.E. 16/Sh. 103)

Tevhidî dünyagörüşünde dünya (varoluş anlamında dünyadan söz ediyorum; maddî ve manevi dünya ve ahiretten söz etmiyo-

rum), hep birlikte yaratış adına uyumlu bir düzenden, tek bir ruhla diri, tek bir iradeyle hareketli olan ve aynı zamanda duygulu, bilinçli, mantıklı ve hedefli bir vücuttan, muvahhidin (birleyici) zihninde şekillenen çeşitli öğeler, yasalar, görüngüler ve hareketler dizgesinden ibarettir.

Bu dünyagörüşü tevhide dayanmaktadır. Dolayısıyla dünya tek vücut olmaktadır. Dünya ve doğa, tek bir düzenin egemen olduğu tek bir gövde olmaktadır. Onun hangi şeyine egemenlik söz konusudur? Çeşitli öğelerine. Maddî ya da manevî, ruh ya da cisim, aşağı ya da yüce olsun fark etmez.

Evrendeki öğelerin tümü uyumlu bir birlik taşımaktadırlar. İster en temiz ve en yüce soyut, metafizik öğeler olsun, ister toprak öğesinin en aşağısı olsun, hepsi tek bir ruhtan hayat almakta, tek bir kandan beslenmektedir. Bu şekilde, tümüne, tek bir hareket, tek bir akıl, tek bir tedbir ve tek bir hedef egemendir.

(B.E. 16/Sh. 109)

Tevhid, fiziğin fizik ötesiyle, insanın doğayla, insanın insanla, Tanrı'nın dünya ve insanla birliğini yorumlayıp açıklamakta ve hepsini uyumlu, diri ve özbilinçli tek bir tümel kurumda betimlemektedir.

(B.E. 16/Sh. 52)

Özel bir toplumsal düzeni yorumlayan ve özel bir toplumsal altyapı yoluyla açıklanabilen, tevil edilebilen ve uygulanabilen düşünsel bir sistem olarak tevhid gökten yere inmekte, öğretim, tartışma, yorum, felsefe, kelam ya da ilim cedeli alanından toplumsal savaşımlara girmekte ve gruplar arası ilişkide söz konusu olan ve sınıflar arası ilişkiyi, bireyin cephe almasını, birey-toplum ilişkisini, çeşitli toplumsal boyutları, kitle altyapısını, kitle üstyapılarını, kitle kurumlarını, aileyi, siyaseti, kültürü, iktisadı, mülkiyeti, toplumsal ahlâkı, toplum, birey, aile, sınıf ilişkilerini, bireyin ya da bir grubun sorumluluklarını belirginleştiren konuları gündeme getirmektedir. Bu sistem, toplum karşısında tevhidin düşünsel konumunu kendinde barındırmaktadır.

Genel anlamda, tevhid -bu yüzüyle- çelişkisiz, maddî ve iktisadî altyapı (toplumsal tevhid) ve çelişkisiz düşünce ve inanç altyapısı (evrensel tevhid) üzerine kurulu tevhidî toplum yapısının ideolojik temeli ve düşünsel çimentosudur.

Burada, tevhid ve şirk konusu toplumbilimsel bir felsefedir, iktisadî bir görüştür, ahlâkî bir altyapıdır -toplumsal ve bilimsel ahlâk bakımından (davranış ve ilişkiler)- geleneksel ve hukukî bir düzendir, toplumsal altyapıya bağlı bir ideolojidir.

Genel anlamıyla burada, toplumsal tevhidle toplumsal şirk arasındaki, sınıfsal tevhidle sınıfsal şirk arasındaki savaştan söz edilmektedir. Daha genel anlamdaysa tevhidî dünyagörüşü, yani dünyadaki tevhid, varlıkla ilgili olarak nasıl vahdetsi bir yorumda bulunuyorsa toplumda da insan toplumuyla ilgili olarak vahdetsi bir yorumda bulunmaktadır. Varlık sahnesinde, evrensel düzende tevhid, insanların, toplumların ve doğa güçleri üzerinde etkili olan ayırıcı ve çatışık güçlerle, göksel tanrılarla, tür rableriyle, gaybî ve maverâî güçlerle savaşım etkeni olduğu gibi, insan toplumunda da toplumsal tevhid, yazgılara musallat olan, güçleri gasp eden, toplumsal düzenleri ve bireylerin ve sınıfların yaşayış biçimini, toplumsal ilişkileri belirleyen yer tanrılarını ve genel anlamda İnsanî şirki ortadan kaldıran bir etken olarak söz konusudur.

Tarihsel Tevhid:Tevhidin üçüncü boyutunda, tarihsel bir görüş olarak, tarih felsefesi olarak, tarihin hareketinde insanlık, tarihin süregelen savaşında belirli bir cephe alış olarak söz konusudur tevhid. Tevhid, arkasından tarihin görülmesi, çözümlenmesi, anlaşılması, değerlendirilmesi, çıkarımda bulunulması, yargıya varılması ve herkesin kendi tarihsel konumunu belirlemesi gereken bir gözlük anlamındadır. Özellikle, hepsinden önemlisi -lütfen bu cümleye daha çok dikkat buyurun- tarihsel, bilimsel bir görüş olarak tevhid, hem bireye hem topluma -insan toplumuna, ulusal topluma, sınıf ya da inanç toplumunadoğru bir tarihsel keşif ve tanıma kazandırır ve sonuçta hem bireyin, grubun, sınıfın, ulusun ve insan türünün "geçmiş"inin tarihsel hareket ve değişim çizgisinin ve ayrıca her öğretinin, ha-

reketin, kültürün, elinin ve medeniyetin anlamının kaynağının, hedefinin ve tarihsel rolünün açıklık kazanmasına ve belirginleşmesine, hem de bireyin, grubun, sınıfın, ulusun ve insan türünün tarihsel yazgısının, yani geleceğinin önceden kestirilmesine yardım eder. Bu ikinci yön sonsuz derecede hassas, diri ve hayatî olup tevhid konusunun, bizim anladığımızın, bize anlattıklarının ve şu zamanda söz konusu olanın tersine bir kelam konusu ya da eski ve yok olmaya yüz tutmuş bir konu veya sadece bilimsel ve felsefî bir gerçek olmadığını, tersine, çeşitli boyutlarında, insanın manevi ve maddî yaşayışının çeşitli boyutlarının tümünü -dünyayı algılama biçiminden tutun da başkasıyla olan ilişkisine varıncaya değin- içine alıp somutlaştırdığını ortaya koyar.

(B.E. 16/Sh. 146-147)

Şirk karşıtı ve şirkin inanç alt yapısını olumsuzlayıcı olan tevhidin güçlü, köklü ve devrimci bir tarihsel rolü bulunan, insanın serüvenindeki tarihsel birliği, soysal, özsel ve sınıfsal birliği açıklayan bir etken olduğunu; tarihsel parçalanma ve ayrılmadan kaynaklanan tüm güçlere karşın, insanın tarihinde insanî birliği ya da tarihsel tevhidi gerçekleştirmeye çabalayan nihaî ve evrimsel tarih hareketini, tüm sınırları, tüm kısıtlamaları, tüm mesafeleri, tüm dereceleri, tüm çatışmaları yok etme yönünde hızlandırmaya çalışan ve sonuçta tarihî yazgıda ve insanın nihaî takdirinde her yönüyle tekliği gerçekleştirmeyi muştulayan bir etken olduğunu görürüz.

(B.E. 16/Sh. 229)

Tarihin dördüncü boyutu, ahlâk altyapısı ve değerler sorunu anlamında, insan tarihinde insan bireyinin eğitiminde derin rol oynayan bir etkendir.

Tevhid, havada askıda bulunan bir bireyden, bütün varlığın dayandığı duvara dayanan bir insan yaratır. Varlıkta böyle bir dayanak bulan böyle bir kimse, hiç bir rüzgârla, hiç bir selle, hiçbir kamçıyla, hiçbir tehlikeyle, hiçbir tehditle sarsılmaz. Hayatta, askıda bulunan ve dayanağı olmayan bir insan, boşluklara,

köksüz otlara tutunmaya çalışır. Neresi olursa tutunmak durumunda olan korkak, titrek ve güçsüz insandır o. Bütün varlığı sımsıkı sarmış bulunan hayat ipine sarılmak, her yelde, her fırtınada oynayan ve ne olursa olsun bir yere yapışmazsa yok olması kaçınılmaz olan bir saman değil, başkalarının yaslanabileceği bir dağ kılar insanı tevhid. Bu yüzden tevhid, insanî değerlerin temelini kurar.

Dördüncü bölümde tevhid, insanı "dezaline" eden bir etken olarak söz konusudur. İnsanın "aline olma" tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu bir zamanda tevhid, insanın dezaline edilme ve insanın insanî, sağlıklı, büyük, yüce ve tanrısal özüne döndürülme etkenidir.

(B.E. 16/Sh. 153-154)

Tevhîdî Dünyagörüşü

Tevhide dayalı dünyagörüşü iki boyutludur:

1- Felsefî boyut: Bu boyut, doğa ile fizik ötesi, insan ile doğa ve Tanrı ile dünya arasındaki birliği açıklayan boyuttur. Bundan dolayı tevhidde varlık dünyası, bilinçli, iradeli, duygu ve hedef sahibi bir uyum düzeninden (bu bütün varlıktır) ibarettir. Bu düzen, hissedilen bütün çokluk ve tezatlar altında ruh, ahenk ve hedefin birliğini gösterir.

Dolayısıyla tevhid de dünyayı bilinçsiz bir düzen olarak kabul eden materyalist veya natüralist dünya görüşünün karşısındadır ve aynı şekilde dünyayı madde olarak gören ve tanrıların dünyaya müdahalesinin olduğunu düşünen şirk dininin de karşısındadır. Şirk dini tezatları birlik içinde göremez, tersine onları izah eder, meşrulaştırır. Ama tevhid tezatlara birlik kazandırır, onları birlik içinde görür; yani tevhide göre âlem, dağınık uyumsuz bir düzen değildir. Âlemde çelişki varsa, bu kendi sınırlı görüş ve düşünce zaviyemizden kaynaklanmaktadır; yoksa çelişki yoktur. Eğer evrensel boyutta bakarsak, çelişkiler ortadan kalkar.

Hayır ve şer ikilemi, şirk dinî düzeninde vardır; ama tevhidde insanın görüşüne nispetledir, dolayısıyla varlığın özünde hayır ve şer ikilemi yoktur. O halde şer ve hayır şirk dininde özsel ve mutlaktır; fakat tevhidî dünyagörüşünde nispîdir, yani eğer insan olmazsa şer ve hayır da olmaz.

Düalizmde insan olmasa da şer ve hayır vardır.

2- Tevhidin insanî, sosyal ve ahlâkî boyutu, tek kelimeyle insanî boyutu: Sosyal boyutta tevhid, bütün insan grupları, sınıfları ve ırkları arasında hakiki birlikten ibarettir; zira bütün insanlar, tevhidden, yani aynı güç ve dinden çeşitli şubelere ayrılmışlardır. Tevhidde tezat olamaz; dolayısıyla eğer sınıfsal çelişki bulunursa yanlış olur, eğer insanî çelişki bulunursa bu da yanlıştır. Eğer sistem ve ırklar arasında çelişki varsa bu da yanlıştır. Çünkü temel tevhid temelidir. Tevhid sosyal boyutta birlik oluşturur; insanî birlik, sınıfsal birlik, etnik birlik meydana getirir. Ahlâkî boyutta ise menfaat, korku ve cehaleti reddeder. Materyalist dünyagörüşünde kişi, kendisini hiçbir şekilde başkaları için feda edemez. Çünkü fedakârlığı karşılığında hiçbir şey yoktur. Dünya da onun değerini anlamaz ve ahlâkî değerlerin alt yapısı ve temeli yoktur. Ayrıca tevhidî olmayan dinsel dünyagörüşünde kişinin dünyada hayır ve şer ordusunun bulunduğuna inanması şuna sebep oluyor: İnsan şerre, kötülüğe başvurduğunda, kendisi için dünyada bir dayanak hissediyor, yani kendisini varlıkta dünyanın evrende var olan, gücü ve kudreti bulunan ve dünyanın yarısının kaderini elinde tutan bir safına bağlı görüyor. Fakat tevhidde insan varlık âleminde hatalı bir adım attığı zaman yalnız ve desteksiz kalır.

(B.E. 11/Sh. 150-151)

Toplum/Câmia

Toplum, bir bireyler topluluğu değil, bireysel unsurlar bileşkesidir. Her bileşkenin, onu oluşturan elemanlardan hiçbirinde olmayan bağımsız fiziksel ve kimyasal özellikleri, kokusu, rengi, tadı olduğu gibi toplum da onu oluşturan bireylerden hiç-

birinde olmayan özellikleri, hâlleri, kanun ve kaideleri olan bir bileşiktir.

(B.E. 4/Sh. 53)

Toplum, bireylerden bağımsız bir topluluk değildir. Toplum, bireylerin matematiksel toplamından ibaret de değildir. Toplum, kan, gıda, biçim ve hayat aldığı hücrelerin bileşkesi olan bir vücuttur. Şu farkla ki bu toplumsal bedende hücreler de bizzat bilgi ve irade sahibidirler. Bu telakkide "bireyin sorumluluğumun mana ve mantığı olacaktır.

Bana göre birey ve toplum, aralarında daimî karşılıklı sebep sonuç ilişkisi bulunan iki "varlık"tır. Bu iki yönlü etkileme ve etkilenme, tıpkı insan-tabiat ilişkisi gibi, birey ve toplumun varlıksal güç ve tesirinin ölçüsüne bağlıdır.

(B.E. 4/Sh. 240-241)

İdeal Toplum ya da Üstün Toplum; öğretiye inanan birey ya da topluluğun gereksinim duyduğu ve şu anki insan toplumunun o şekilde değişmesini istediği bir toplumun zihnî ve itikadî tasviridir.

(B.E. 16/Sh. 44)

İdeal Toplum: Bütün bireylerin hiçbir bireysel imtiyaza sahip olmaksızın, gelişimsel insanî hareket temelinde tek bir liderlik ve ortak bir yön altında katıldığı eşit ve kardeş bir insan toplumundan ibarettir.

(B.E. 11/Sh. 162)

Bedevî/Vahşî Toplum: Tarihte üç ayrı dönem görüyoruz ki, bütün insanlık meselelerini zaman temelinde bu üç döneme ayırmak mümkündür. Birincisi, beşerî toplumun eski ve ilkel dönemidir. Bu dönemde henüz yazı yoktur; yazı yazma, eğitim, öğretim ve okul yoktur. Toplum, deneyimini, kavramlarını, edebiyat, şiir ve dinî inançlarını belli bir şekilde kayıt altına alamıyor, diğer nesillere aktaramıyor ve böylece biz de o eserleri

inceleyerek onların düşünce ve hayat tarzlarını, sosyal ve dinî inançlarını öğrenemiyoruz.

Dolayısıyla birinci dönem, bedevî toplum veya vahşi toplum dönemidir. Sosyologlar edebe riayet etmek kastıyla "vahşi toplum" demiyorlar, "arkaik" veya "antik toplum" diyorlar.

(B.E. 14/Sh. 62-63)

İlkel Komün veya Sınıfsız Toplum: İnsanlar, insan sürüsünden ibaret oldukları zaman, yani insanlar ormanlarda grup grup meyve topladıkları, avlandıkları veya ırmakların kenarında avcılıkla meşgul oldukları zaman, özel mülkiyete ihtiyaç yoktu. Çünkü üretim kaynağı, tabiatın kendisi idi. Üretim herkesin elindeydi. Orman ve deniz; meyve, av, balık, et ve deri üretiyor. Hem de herkesin ihtiyacından daha çok. Öte yandan üretim aracı ya yoktu ya da herkesin kendisinin yapabildiği ve sahip olabildiği ölçüde basitti. Bu nedenle ne üretim kaynakları, ne de üretim araçları özel bireylerin tekelinde değildi, sosyal ve ortak mülkiyet (komün) vardı.

(B.E. 12/Sh. 213)

Tarihî Toplum: Medeniyeti ve yazısı olan toplumdur. Bu toplumda işbölümü, eğitim öğretim kurumu vardır. Bu toplumun kendine özgü bir eğitim ve öğretim sistemi vardır, bu toplumda okul meydana gelmiştir ve önceki nesillerin tecrübelerinin sonraki nesillere aktarılması imkânı doğmuştur. Sanat eserleri, kitaplar, taş yazıları, eski eserler, el yazmaları, kısaca çeşitli eserler üzerinden o toplumu incelemek ve tanımak mümkündür.

(B.E. 14/Sh. 63)

Kapalı Toplum: Kültürün, dinin ve maneviyatın kapalı olduğu toplumdur. Başka bir deyişle; kapısı başka toplumlara kapalı olan toplumdur. Sanki toplumun etrafı kalın surlarla örülmüştür, her yanı kapalıdır. Bu surlar onu diğer toplumlardan ayırmaktadır. Malumdur ki kapalı toplumların dışarıdaki dünyaya dair bir bakış açıları yoktur.

Açık Toplum: Kapıları etrafındaki diğer toplumlara açık olan toplumdur. Tıpkı birçok nehrin kendisine doğru aktığı bir haliç gibidir. Bu akan nehirler bu topluma doğru akan farklı kültürler, farklı şiir, edebiyat, sanat, gelenek, adet, felsefe, süslenme ve giyinme tarzlarıdır. Bu nedenle bu toplum sürekli bir gelişim içerisindedir. Sürekli bir değişim ve tekâmül halindedir.

(B.E. 31/Sh. 400)

İçe Dönük-Dışa Dönük Toplum: İçe dönük olan, saatlerce yalnız kalabilen, kendi kendine düşünebilen insanlar, yalnızlığa karşı çevresinden, halktan ve toplumdan çok daha fazla dirençlidirler. Her zaman herkesle konuşanlar, kalabalıklara karışmak isteyenler, evlerine gitmek istediklerinde kalabalık cadde ve yolları tercih edenler, dahası pazarların, çarşıların ortasından yürümeyi sevenler, kısaca halkla kaynaşanlar daha çabuk bir şekilde yalnızlığa erişmektedirler.

(B.E. 2/Sh. 171-172)

Toplumbilim

Toplumbilim, öncelikle toplumu nasıl bir gerçeklik olarak bildiğini, onu düşünce ve inanç açısından nasıl tanıdığını belirginleştirir.

İnsanın, mensubu olduğu ekolün esas ve gereğince, insan toplumuna ve bu toplum için düşündüğü sisteme ilişkin inancıdır.

(B.E. 16/Sh. 34)

Totem-Totemizm

Totemizm inancına göre, ilkel kabilelerin -ve bugün Afrika, Kuzey Amerika ve Avustralya'da ilkellik içinde yaşayan kabilelerher biri bir şeye veya bir hayvana, daha çok hayvana tapıyorlar. Özel bir hayvan veya kuş tapınma konusu olduğunda, eğer biz niçin örneğin papağana taptıklarını sorsak, derler ki biz papağanız. Nasıl papağan oluyorsunuz? Diye sorduğumuzda ise ce-

vap olarak: "O, bizim en büyük atamızdır, hepimiz ondan çıkıp dağılmışız." diyorlar. Bedeninin dağılmasından sonra beyaz bir papağan halinde ortaya çıkmıştır. Papağan şimdi kabilenin atasının ruhudur; kabilenin etrafında dolaşıyor, bizi himaye ediyor, bizim için bereket ve selâmet diliyor.

Dolayısıyla papağan, kabilenin bu şekilde ortaya çıkıp değişime uğramış büyük atasından ibarettir. Papağan türü daima var olduğu, bir papağan ölürse papağan türü kalıcı ve ölümsüz olduğu için kabilenin atası, her zaman papağan suretinde ebedî olarak var olur.

Bu yüzden papağana taptıklarında kendi atalarına tapmış oluyorlardı; atalarına taptıklarında da bütün bireylerde var olan kendi ortak toplum ruhlarına tapmış oluyorlardı.

Her kabilenin bir totemi vardır. Kabilenin bireyleri ibadet merasimlerinde, ritüellerde, elbise giymede, süslenmede ve hareketlerinde totemlerine jest yapmaya, totemlerine karşı görevlerini ifa etmeye, onun gibi süslenmeye, elbise giymeye, saçlarını onun tüyleri veya başı gibi yapmaya çalışıyorlar. Bu vesileyle büyük atalarının izinden gittiklerini, onlara itaat ettiklerini göstermeye ve de kendileri ve toplumlarının vicdanı katında atalarının helal süt emmiş torunları olduklarını kanıtlamaya çalışıyorlar.

Kabile, totemin etini yemeyi kendine haram kabul ediyor, ama başka bir kabile için öyle değil.

(B.E. 14/Sh. 74-75)

Trajedi

Öykünün kahramanının, birbirine zıt iki yolun karşısına geldiği ve hangisini seçerse seçsin büyük ve telafi edilemez bir faciayla yüz yüze geleceği duruma trajedi denir. Şehname'nin büyük trajedisi olan Rüstem ve Sohrab'ın hikâyesi gibi. Çünkü okuyucu Sohrab'ı sevmesine rağmen öyle bir durumla karşılaşır ki katili,

yani öykünün en değerli kahramanını -Rüstem'i- sevmemesine karşın onu övmek zorunda kalır. Okuyucu burada trajedi yaşar.

(B.E. 27/Sh. 19-20)

Trajedi, güzel ve mutlak asil öykülerden ibarettir; hayat gerçeğimiz böyle yüksek anlamlar ortaya koymaktan uzaktır. Bir taraftan da insan ona muhtaçtır. Trajedi görmeyen insan, yavaş yavaş hayatın aşağılık gerçekliğine alışır ve adiliğe sürüklenir. Hâlbuki trajik bir öykü, destan veya bir şiir okumak insanı daima yüksek düzeye, insanın arzu ettiği düzeye ulaştırır ve bu cihetle insani ruh için tekâmül boyutu da vardır.

(B.E. 25/Sh. 19)

Tümevarım (İstikra)

Tümevarım: Bir türün parçalarının parçasını veya bir tümelin parçalarının çoğunu incelememiz ve sonra bu parçaların ortak yönünü keşfedince onu bütün parçalara, yani o tümel türe genellememiz ve onu bu tür hakkında yeni bir yasa, ilmî bir keşif olarak algılamamızdır. Örneğin; yüz bin kuşu alıyor, tek tek bakıyoruz. Bir milyondan fazla kuş çeşidinden bizim aldığımız yüz bin parça veya bireyin hepsinin yumurtladığını görüyoruz. Sonra kuş türünün (tümel) yumurtladığını söylüyoruz. Burada kıyasın tersine fikir, parçalardan tümele, bütüne varıyor.

(B.E. 12/Sh. 178)

Ukde

Kasaptan eve gelinceye dek, etin sarılı bulunduğu gazeteyi okuyan ve örneğin Freud uzmanı olan "ayak üstücü" dâhilerin konuyu dinlemeye fırsatları olmadığı için "ukde"nin basit bir tanımını yapmak zorundayım.

Kasaptan örneğin alınmış gazete parçasında yapılan tanımın tersine ukde, aşkta kaybetmeden doğan, cinsel bir hastalık olmayıp ukde sahibi insan da hasta değildir. Tersine, ukdesiz bu insan, insanlıktan sadece boy pos olarak nasibini almıştır; gelir gider, onun varlığından kimsenin haberi olmaz.

Ukde ve ihtiyaçları olan insanlar, bir hareket oluşturabilmiş, bir şey ele geçirebilmiş, kırabilmiş ve yapabilmişlerdir. İnsanî ukdeler, inançtan, yükümlülükten ve sorumluluktan kaynaklanır. "Ukde ve dert" sahipleri inanç sahipleridir.

Kufe'de gece yarısı evinden çıkıp şehirden uzaklaşan ve şehrin çevresindeki hurmalıkların sessizliğinde ağlayıp inleyen, kendi insanî dertlerini, ukdeden anlamayan aşağı insanların utanmaz gözlerinden, kulaklarından uzak tutmak, aslanın inleyişini tilkilere duyurmamak için başını kuyulara sarkıtan kişidir dertli olan.

(B.E. 17/Sh. 92-93)

Uknum

Yunanca bir kelime olup asıl ve bağımsız unsur, yani ne kendisi bir şeyden alınmış, ne de bir şey kendisinden alınmış olan öğe demektir.

(B.E. 11/Sh. 127)

Ümmet

Ümmet kelimesi "ümm" kökündendir. Yani ahenk, kastetmek ve niyet etmek manasındadır. Bu, "hareket", "hedef" ve "bilinçli karar"ın birleşmesiyle oluşmuş bir anlamdır. "Ümm" kelimesinin kökünde "ileri, öne ilerleme" kavramı da saklı olduğundan bu birleşik anlamı oluşturan dört unsur bulunmaktadır:

1-Seçim, 2-Hareket, 3-İlerleme, 4-Maksat.

Bütün bu anlamları içinde saklayan "ümmet" kelimesi, aslında "açık yol" anlamındadır.

Yani yol anlamındaki insan grubu ve toplum!

(B.E. 26/Sh. 438)

Ümmet, bir muhacir toplumudur. Bu terimde (sadece ümmetin tahlil edilmesiyle elde edilen) şu kavramlar bulunmaktadır:

1-Hedef ve kıblede ortaklık.

2-Kıble ve hedef yönünde gitmek.

3-Ortak önderliğin ve yönlendirmenin gerekliliği.

O halde bu kelimede var olan tüm anlamlarla yapılacak bir tarife göre ümmet şudur: "Tüm bireyleri ortak bir hedefe sahip olan insan topluluğudur. Ortak bir önderlik altında bir araya toplanıp kendi idealleri yönünde hareket eden insan toplumudur." O halde bireyler arasındaki yakınlık, (şa'b kelimesinin anlamında da var olduğu üzere bir başka gruba karşı) toprak, kan, ortak iş, ortak yazgı, ortak hedef ve bir iş ya da bir grup için birlikte kıyam, birlikte hareket yerine ortak bir kıbleye doğru hareket etme yükümlülüğü duyan insanların oluşturduğu ve bu insanların tümünün ortaklaşa kabul ettiği bir toplumda, ortak bir önderliğe inanmaktan ibarettir.

(B.E. 26/Sh. 440-441)

Ümmet, yeryüzünün hiçbir yerinde yerleşik halde değildir. Ümmet, hiçbir kan ve toprak bağına dayanmayan bir toplumdur. Ümmet hiçbir iş, hayat tarzı ve gelir düzeyine göre oluşmamış olan bir toplumdur. Ümmet, bireylerinin büyük ve aşkın bir önderliğin rehberliğinde bireyin ve toplumun olgunluğunu ve ilerleme sorumluluğunu kanında, hayatında ve inancında hisseden bir toplumdan ibarettir. Hayatta rahat "olmak"la değil, sonsuza "gitmek"le, mutlak kemale, mutlak bilgiye ve mutlak bilince gitmekle, aşkın değerleri sürekli bir şekilde yaratıp keşfetmekle, hiçbir durakta, hiçbir şekil ve kalıp içerisinde kalmamakla, olmakla, daima insanî tekamül içerisinde olmakla, hicretle, daima "olduğumuz yer" den ve "olduğumuz şey"den hicretle, insan fıtratının derinliklerinde gizli yetenekleri daima filizlendirmekle, tüm beşerî boyutlardaki filizlenmeyi algılamakla mükelleftir. Ardından da:

1- Mutlak olgunluklar istikametinde "olmak"

2- Aşkın değerler istikametine "gitmek"

(B.E. 26/Sh. 450)

Ümmet, bünyesinde yükümlülük, hareketlilik ve tekâmül barındıran toplumdur.

Ümmet, ümm kökündendir. Ümm, kelime olarak yol, yola çıkmak, gitmeye yönelmek, seyahat, hicret, ileriye hareket ve özellikle de "doğru, aşikâr ve sağlam yol" anlamındadır. Dolayısıyla ümmet -"Ümmet ve İmamet Sosyolojisi" ayrıntılı olarak söylediğim gibi- tek, doğru, aşikâr ve sağlam bir yolu toplu olarak yürümek -ortak bir yön veya hedefe doğru yürümek- üzere (bütün bunlar yola koyulmak/azîmet anlamında gizlidir) bir araya (kendi iradeleriyle) gelen insan bireyleri toplamından ibarettir.

Başka bir deyişle ümmet, tek, doğru, aşikâr, sağlam ve müşterek bir hedefe doğru hareket halinde fikri, yolu, adımı ve hedefi bir ve sorumluluk sahibi bireylerden oluşan toplumdur.

(B.E. 7/Sh. 41-42)

Ümmet, imametin bilinçli itikadî rehberliğinde, halk için ve Allah'a doğru ortak yolda hareket halinde olan fikrî bir toplum ve inanç grubudur.

(B.E. 7/Sh. 90)

Ümmetin sınırı, coğrafî bir hat çekme değildir, bir mekânın sabit sınırlı alanı değildir. Ümmet yoldaki topluluktur. Öyle bir yol ki insanlığın ortasından ve yeryüzü halkının kalbinden geçer.

(B.E. 7/Sh. 54)

Orta Ümmet: *"Böylece sizi orta -örnek- ümmet kıldık."* (2/Bakara Suresi 143) Ne bu yöne yönelen ne o yöne yönelen.

İşte buradan itibaren ümmetin en önemli misyonunun ortaya konulduğuna ve partinin teşekkül ettiğine dikkat ediniz:

"Dünya insanlarının önünde örnek olasınız ve Peygamber sizin önünüzde örnek olsun diye!"

Daha açık bir ifadeyle, "üstün İslam ümmeti"nin daha önemli misyon ve hedefi, Allah Resulünün kendilerine örnek oluşu gibi bütün dünyalılara örnek ve model olmaktır.

Elbette şehit kelimesinin başka anlamları da var. Fakat burada, ayetin birinci bölümünde kelimenin çoğul şekli olan şühedânın taşıdığı anlamla aynı anlamı taşır. Şehit, her zaman ve mekânda varlığıyla bütün insanlara örnek olan insandır. Şahit de bu anlamdadır. Şahit, bütün gözlerin kendisine baktığı kimsedir. Şehit ise hak ile batılın ölçüsü, amelin ve kendini ölçmenin örneği ve en üst insan modeli olan her zaman canlı ve hazır bir şahittir.

İşte burada ümmetin ideal toplumdan ziyade kâmil ve yetkin bir partiye yakın olduğunu görüyoruz. Çünkü ümmetin misyonu sadece kendi yükseliş ve kemali değildir, buna ilave olarak evrensel ve ebedî misyon ve sorumluluğu da vardır; kendi varlık hisarlarının ötesinde bir misyon. Başka bir söyleyişle, ümmetin tek misyonu, başka toplumların kaderini, yolunu ve kurtuluşunu umursamadan, kendine özgü ideoloji ve imamete göre ke-

male doğru ilerlemek ve kendi kurtuluşunu, hatta ilahî kurtuluşu düşünerek hareket etmek değildir. Bilakis kendi alınyazısını yazmaya ek olarak, vasat ümmet olmasından dolayı başkalarının alınyazısının da sorumlusudur. Çünkü şehit olmak ve vasat olmak sıfatları -ki birbiriyle uyumlu iki sıfat- ile evrensel sorumluluk taşımak arasında mantıklı ve uyumlu bir ilişki vardır. Şehit, şahit -bütün gözlerin kendisine çevrildiği kimse- anlamındadır. Farsçada sevgiliye veya güzel yüzlü kimseye de şahit denilmesi, herkesin bakışlarının kendisine yönelmesi ve topluluk ve kalabalık içinde herkesin çevresine toplanıp onu seyretmesi nedeniyledir.

Doğaldır ki böyle bir kimsenin, doğuya veya batıya, kuzeye veya güneye meyilli değil orta yerde olması, tarafsız olması gerekir ki böylece her tarafta olabilsin, bütün zıt, sağa sola dağılmış, şu bloğa bu bloğa eklemlenmiş, şu sisteme veya bu sisteme esir olmuş ve mutlak dünyacılığa veya ahretçiliğe gömülmüş gruplara her yönden eşit mesafede ve sabit uzaklıkta olabilsin! Böyle bir ümmet, insanî bakımdan örnektir; insan toplumunun insanî ve toplumsal tekâmülünün yüksek tezahürü ve sembolüdür. Mekân bakımından belirli bir kalıpta kendini esir etmez, evrensel inziva kalesine, olumsuz tarafsızlık hisarlarına kapanmaz. Beşerî çatışmalar sahnesinden uzak durup bir kenara çekilmez, insanlığın ana gövdesinden kopmaz, kendi kaderini sıkıntı içinde yaşayan ve zulme uğrayan diğer kitlelerin kaderinden ayırmak için ve yeryüzünden kurtulma çabasıyla içine kapanmaz. Kendi zaferiyle yetinmez, adaleti ve insanların kurtuluşunu hedefleyen evrensel inkılaptan uzak durarak kendini geliştirmek, ilerlemek ve "iç programlarda belirlenmiş hedeflere ulaşmak" ile meşgul olmaz. Zamanın hak ve batıl savaşından kenara çekilmez, bilakis çekişmeler alanının ortasında, evrensel inkılap sahnesinin orta yerinde, kurtuluş yolu arayan mazlum halkın kalbinde durarak halkı kurtarma, bilinçlendirme ve halka rehberlik etme misyonunu üstlenir!

(B.E. 7/Sh. 51-52)

Ümmî

Ümmî, mahrum sınıfın en mahrum katmanlarına ait olma manasındadır. Bazıları ümminin "Ümmülkurâ"dan geldiğini zannetmiş ve dolayısıyla Mekke'ye mensup anlamı vermişlerdir. Gerçekten şöyle ilginç bir tarife varmışlardır: "Peygamber Mekkelidir." Diğer bazıları ise okuma yazma bilmemekle ilgili mana vermişlerdir. Elbette ben Hz. Peygamber'in okuma ve yazması vardı, demek istemiyorum. Fakat Allah'ın *"Ümmi Nebi Resul"* (7/A'râf Suresi 157) âyetinde ümmî, yüce bir sıfattır. Allah, burada "Okuma yazması olmayan büyük elçimiz" demiyor. Yine okuma yazma bilmemek Peygamber'in bir eksikliği, kusuru ya da faziletidir de demek istemiyorum. Fakat "bu kadar büyüklüğe okuma yazması olmadığı için sahip olduğu fikrine dayanmamak gerek. "Ümmî", ümmettendir, yani o üç boyuta -tarih boyunca Kabil'in varisleri olup siyasî, dinî ve ekonomik gücü halkın aleyhine ellerinde bulundururlar- karşı halka bağlıdır; yoksun, kurban edilmiş, yaralı, sömürülmüş, istismar edilmiş ve bu Firavun, Karun ve Belam-ı Baur üçlüsü tarafından kanı emilmiş sınıfa bağlıdır.

Tarih boyunca onlar -İbrahimî olmayan peygamberler- sınıfsal açıdan o üç boyuta bağlıdırlar. Bunlar -İbrahimî peygamberler- ise bu mahrum sınıfa bağlıdırlar. Bunlar ümmete bağlıdırlar, ümmîdirler. Genellikle okuma yazma ve bilgi, egemen sınıfın elinde olduğu, kâtip, öğretmen ve ruhanîler ders okudukları ve halk kitlesi umumiyetle okuma yazma bilmediği için, bu peygamberler de kendi sınıfındakiler gibi okuma yazma, eğitim, araştırma, medrese ve üniversite nimetinden mahrum kalmışlardır.

O halde İslam Peygamberi'nin ümmî olması, tarih boyunca toplumun bu sınıfına bağlı olması ve bu baskıya uğrayıp yaralanmış mahrum kutba bağlı olması anlamındandır.

(B.E. 14/Sh. 314-315)

Üryanî/Çıplaklık

[İnsanın yaratılış felsefesinde] Çıplaklık, elbisesizlik anlamında değil, hakirliğin ve bilgisizliğin farkına varmamak anlamındadır. İnsan, bilgi, bilinç ve görüşe ulaşıncaya kadar kendini, âlemin merkezi biliyor ve büyüklük duygusuna kapılıyor; herkesten daha yüksek boy ve başa sahip olduğunu zannediyor. Fakat kendisiyle ilgili görüş sahibi ve basiretli olunca ve bilgi ve bilinç kazanınca, kendisinin hakirliğini, küçüklüğünü, zayıflığını idrak ediyor; azamet ve büyüklüğünü de anlıyor; böyle olunca kendini çıplak buluyor ve kendinden utanıyor.

(B.E. 14/Sh. 301)

Üst Yapı

Ortaya çıkmasına alt yapının sebep olduğu üst yapı "ikincil olgulardan" ya da "toplumun değişen kurumları"ndan ibarettir.

(B.E. 31/Sh. 294)

Ütopist/Ütopyacı

Ütopist, hayalî maverai ülke, yani mükemmel yapan, cennet meydana getiren vs. demektir. Ütopya yapıp Medine-i Fâzıla'yı meydana getiren, sadece Eflatun değildir; belki tarihin her döneminde her insan zihninde ütopya kuruyor, tabii ki idrak ve olgunluğu ölçüsünde.

(B.E. 25/Sh. 18)

Vahiy

Vahiy aynen yağmur ve güneş gibi doğal ve bilimsel bir yasadır ve insan tekamülünde, hareketinde ve sıçramasında hayatî bir güçtür. Hatemiyetin, vahyin sonsuza kadar son bulması anlamına geldiği nasıl söylenebilir? Hatemiyet, nübüvvetin ve elçiler gönderilmesinin sona ermesidir. Bu da genel olarak anlaşılanın tersine, risaletin gökten yere, "gayb"den "şehadet"e kısacası peygamberden halka intikali ve vahye kaynaklık eden, yaratıcı, kader tayin edici ve inkılabî bir hareket ve hayat yaratan ruhun insanların fıtratlarının derinliğinden harekete geçişi anlamına gelmektedir. Hayatın içinde ve kitlelerin özünde yer alan risaletin ve sonuçta her düzen ve sistemdeki, her zaman ve zemindeki cahiliyeyi, aristokrasiyi, küfrü, şirki, putperestliği, hurafeciliği, sahte değerleri, şeytanî güçleri, insanlık karşıtı pislikleri, esaret zincirlerini, cehalet ve zulmün kara burçlarını yıkan kıyam ve kıyametin ortaya çıkışıdır. Onun doğuşuyla aldatmaca ateşleri söner, zamanın kisralarının sarayları çöker ve içinde mutlu kurtların kaynaştığı kokuşmuş kara bataklıklar kurur. Tarihe yeni bir yön, topluma yeni bir altyapı, insana yeni değerler kazandırılır. İmam'sız bir "ümmet" yaratır. Peygambersiz bir "bi'set" meydana getirir. Rasulsüz bir "risalet"i yayar. Göstergesi ise: Peygambersiz "ashab"ın yetişmesi, Hüseyin'siz mücahitlerin ortaya çıkması, Süfyan ve Deccal karşıtı kâimlerin ayağa kalkması, vâdedilmiş imam olmaksızın adaleti sağlayıcı, intikam alıcı ve ıslah edici kâimlerin çıkışı... Ne söylüyorum? Kendini bilen sorumlular ve risalet sahipleri arasında peygamberliğin devam etmesi, teslimiyet kabul etmeyen, isyankar, mücahit kuşakların sürekliliğinde Hüseyin'in görevinin miras olarak alınması ve kurtuluş, adalet ve intikam arzusunun somut ve insanî olarak gerçekleşmesi ve intikam alacak kurtarıcı Kâim'i bekleyiş.

(B.E. 1/Sh. 195-196)

Vahiy -nâzil olan şeyler bütünü- sabit, ilmî ve değişmez bir gerçekliktir. Bu, bizim bu gerçekliğe -Kur'an'a- dair bilgimizdir. Çıkarsama, anlama, yorumlama, uygulama ve tebliğ etme tarzımızdır insanlığın değişim ve gelişimine ve sistemlerin, dertlerin ve ihtiyaçların çeşitliliğine göre gelişim gösteren.

(B.E. 7/Sh. 145)

Ortaklaşa kullanılan bir kelime olarak vahiy, Allah ile olan ilişkiyi belirtir. Bu ilişki, tabiata, bitkiye, hayvana veya insana yönelik sözlü ya da fiilî ifadelerin tümünü kapsar. İlk ilişki, tabiat kanunlarını ortaya çıkarmıştır, ikinci ilişki hayat kanunlarını, üçüncü ilişki ise dini ve özel anlamıyla kitabı.

(B.E. 26/Sh. 421)

Varlık-Mahiyet

Varlık, bir hakikatin dış âlemde gerçekleşmesinden ve yokluktan varlık âlemine geçmesinden ibarettir. Varlık asla tarif edilemez; zira her şeyi varlıkla tarif etmemiz gerekir; çünkü varlıktan önce gelen bir şey yoktur ve de varlıktan daha açık seçik bir şey yoktur. Dolayısıyla en açık tanım mümkün değildir.

Mahiyet, onun nasıllığı demektir. O halde mahiyet bir şeyin nasıl olduğunu söylüyor, varlık ise bir şeyin olduğunu.

(B.E. 25/Sh. 31)

Veda

"Veda" veya "Vidya" Farsça "dîden/görmek", "bîneş/görgü, vukuf" ve "binâî/görüş sahibi olma, basiret" kelimeleriyle aynı köktendir ve de Fransızca "voire" kelimesi -Sanskritçe olduğu ve her ikisinin kökeni bir olduğu için- hakikati doğrudan hisseden bir tür görüş sahibi olma ve derunî basiret anlamındadır.

Nitekim Bergson şöyle diyor: İlimler, insanı hakikat ile buluşturuyor. Fakat işrak, hakikati doğrudan insanın duygusuna geti-

riyor. Bu, ilm-i huzurî, ilm-i müstakîm ve ilm-i bilâfâsıladır. Veda veya vidyâ böylesi bir ilimdir.

(B.E. 15/Sh. 67)

Velayet

Sadece Ali'nin ve Ali gibi olanların dostluğunu, kılavuzluğunu ve hükûmetini kabul etmek, başkalarını reddetmek demektir. Çünkü o, Allah'a kulluğun yüce örneğidir. Rehberliği, hidayetin gerçek meşalesi gibidir. İnsanlık kıblesinin doğru elçisidir. İnsanlık tarihi, onun beş yıllık yönetimi sırasındaki adaleti, özgürlüğü ve eşitliği arzulamaktadır. Mezhepler hep ona ihtiyaç duymaktadır.

(B.E. 9/Sh. 250)

Ali Şiası'nda velayet, halkın Ali'nin hükûmetine bütün boyutlarıyla, bütün kurallarıyla bağlı olması, onu izlemesi ve bir örnek (imamın anlamlarından biri) olarak kabul etmesidir. Yani, sadece onun hükûmetine ve düzenine karşı teslim ve bütün öteki velayetlerden kurtulması demektir.

Safevî Şiası'ndaysa velayet, İsmailî, Aliyullâhî, Bahâî, Hulûlî, Safevî ve Hintli öğelerinden oluşan dervişçe bir velayetten ibarettir!

(B.E. 9/Sh. 203)

Veraset

Birdenbire "vâris"in bu anlamlı ve derin ziyareti beynimde alevleniverdi. Hüseyin'e hitapla:

Selam sana ey Allah'ın seçkin kulu olan Âdem'in vârisi!

Selam sana ey Allah'ın peygamberi olan Nuh'un vârisi!

Selam sana ey Allah'ın dostu olan İbrahim'in vârisi!

Selam sana ey Allah'ın konuştuğu Musa'nın vârisi!

Selam sana ey Allah'ın ruhu olan İsa'nın vârisi!

Selam sana ey Allah'ın sevgilisi olan Muhammed'in vârisi!

Selam sana ey Allah'ın velisi olan Ali'nin vârisi!

Bu metindeki "veraset" meselesinin tesadüfen seçilmediğini, edebî bir kelime ya da terim olmayıp, bilimsel, tarihî bir terim olduğunu anladım. Veraset, İslam'da felsefî ve itikadî bir esastır. İslam, bu esas ile çeşitli zaman ve zeminlerde meydana gelmiş, gelen ve gelecek olan farklı hâdise ve çeşitli olaylarda birbiriyle ilişkili, mantıksal bir neden ve bilimsel bir kanuna göre doğup ölen, birbirinin yerini alan, birbirini etkileyen; her birinin insanlığın başlangıcından (Âdem) tarihteki çelişki ve çatışma düzeninin sonuna kadar devam ettiği ve bu mantıksal zincirin ve cebrî sürekliliğin adının da "tarih" olduğu yönelimli bir "akım"ı gösterir.

Bunun için "veraset", bugün tarihsel "birlik" veya "bağlılık" dedikleri bilimsel ve ileri bir ilkeyi açıklar. Bu terim de, İslam'ın tamamen somut bir tarih felsefesine sahip olduğunun göstergesidir.

(B.E. 19/Sh. 23-24)

Vesâyet

Vesayette iki mesele vardır. Biri, seçim olmamasının yanında intisap (tayin etme) de değildir, aday olmak değil, veraset değil; herkesten daha iyi tanıyabilen kimse tarafından bir kimsedeki gerçekliğin halka gösterilmesidir, aynı zamanda ve diğer taraftan tavsiyedir.

Tavsiye ne demek? Yani ben size onu tayin etmiyorum, onu siz seçiniz. Şimdi biz seçince, acaba başka bir kimseyi seçme hakkımız var mı? Hayır, çünkü seçimle ilgili bir makam değil. Siz, en yüksek ruha ve en büyük hakka sahip olan, herkesten daha

üstün bir liyakate sahip bulunan ve benim de gösterdiğim -inanın ki hem onu daha iyi tanıyorum hem de daha tarafsızım- kişiyi çaresiz seçmekle görevlisiniz.

Dolayısıyla vesayette seçim formu halka hitaptır ki imama güç verme ve onu tanımanın kaynağıdır. Fakat aynı zamanda seçmen kendi karşısında diğer herkesi seçme hürriyetine sahip değildir. Zira mesele, onun zatındaki keşfedilmesi gereken bir gerçekliktir. Onu, ister seçim, isterse tayinle nasp etmemek gerekir.

Vesayet meselesi, siyasal bir düzen olarak seçimlerle ilgili bir mesele, siyasal bir felsefe unvanıyla da imamet meselesidir.

(B.E. 15/Sh. 58)

Ali Şiasi'nın dediği ve bizim anladığımız gibi vesayet, ne atanma ne seçim ne de adaylıktır; tersine sadece "vesayet"tir. Şu anlamda ki İslam Peygamberi, rehber ve ayrıca öğreti sahibi olarak, risaletinin sürmesi için en iyi ve en layık bildiği kişiyi halka tanıtır ve onun rehberliğini halka tavsiye eder. Bu tavsiye, halkın onunla amel etmeyebileceği sıradan bir tavsiye değildir. Çünkü halk, en temiz ve en bilgili insanın rehberliğini kabul etmekle görevlidir; Peygamber'in tanıttığı bu nitelikteki kimseyi benimsemekle yükümlüdür. Böylece, bu yol (vesayet esası) ile İslam toplumu on iki nesil süresinde kurulmuş olur ve bu rehberler, toplumu öyle bir aşamaya ulaştırır ki bu "özel oluşum ve rehberlik dönemi"nde "İnsanlardan hayırlı bir ümmet çıkardım." sözünü doğrulayıcı bir ümmet oluşur. Onda, bozgunculuk, kölelik, halkı istismar ve aldatma öğeleri yok olur. Müslümanlardan her birey, siyasal erginliğe, bilince ve dinî uyanışa ulaşır ve "biat ve şûra"dan ibaret olan diğer İslâmî hüküm esasınca (bu ise öncelikli olan vesayet hükmünden gelen bir hüküm olup onu çürütücü değildir) vesayet döneminden sonraki yazgısını belirleme liyakatine erişir.

(B.E. 9/Sh. 202)

Vesvâs-Vesvese

Vesvâs kimdir? Nedir?

Sözlükler şöyle anlam vermektedirler:

"Vesvese üreten ve de aşırı sevdadan doğan ve zihni mahveden hastalık, kara sevda, kötü düşünme veya insanın içinde sağlamca yerleşen, insanların bilinç altına üflenen boşunalık ve boşluk."

"Sana ilka edilen, bilinç altına üflenen, senin peşinden gelen, kulağınla işitmeden ve gözünle görmeden seninle konuşan şey."

Vesvese nedir?

Sözlükler bu konuda şunları yazmaktadırlar:

"Seni şerre müptelâ eden her etken; hiç yararı, değeri, hayrı olmayan boş çekirdek, boşluk, boşunalık; insan aklını felâkete götüren, heyecana sürükleyen, perişanlığa sevk eden, şaşkınlaştıran, değiştirip bozan ve kendi insanî özüne yabancılaştıran etken."

(B.E. 6/Sh. 196-197)

Vicdan

İrfanî ve Dinî Vicdan: İrfanî ve dinî vicdan, özel bir duygudur. İnsanda özel bir eğilim türü, özel bir kutsallık, kendine özgü gizemli bir aşktır.

(B.E. 23/Sh. 144)

İnsanî Vicdan: Bütün insan fertlerinde ortak olan bir güçten ibarettir. Tarih boyunca coğrafî farklılıklarda ortaktır. Ortak niteliklere ve ortak özelliklere sahiptir. Bu nitelikler bedevî insanda, uygar insanda, kızıl, siyah ve beyaz derilide, Doğuluda ve Batılıda ortaktır. Bu, insanın doğal ve genel vicdanıdır. Hangi renkten, hangi tipten olursa olsun herkes bu mayaya sahiptir.

(B.E. 24/Sh. 302)

Felsefî Vicdan: İnsanın aklî görüşünün, dünyayı, dünyanın tümellerini, insanın alınyazısını ve tümel olaylar arasındaki ilişkileri bilip tanıma, tahlil etme ve açıklamada tezahür ve tecelli etmesinden ibarettir. Bugün ne yiyeceğiz, yarın ne yapalım ki daha iyi para kazanalım, hangi işi bulalım ki gelecek vaat etsin! Bu tür sorulara cevap verecek olan, felsefe değildir. "Niçin varız?", "Bu dünya neden vardır? Bizimle dünya arasında ne gibi bir ilişki vardır?" gibi sorulara felsefe cevap verir. Felsefenin yarını, ölüm sonrasıdır. İlmin yarını ise, yarın sabahtır. Felsefe, insanın özünde daima endişesi duyulan genel sorulara cevap verir. Bu soru ve cevapların toplamı, sorma ve cevap işitme ihtiyacı, felsefenin ta kendisidir.

(B.E. 14/Sh. 119)

Sanatsal Vicdan: Mesela şiirleri zirveye ulaşmış bir şair belki en büyük şairdir ama ne felsefe bilebilir, ne de bilim ve teknolojiden bir şey anlayabilir. Öyleyse onun "sanatsal vicdan" denilen kendine özgü bir yeteneği vardır

(B.E. 23/Sh. 143)

Volontarizm

Volontarizm, irade, istek ve niyet anlamındaki 'volonte'den gelmektedir. Volontarizm, iradenin, zihnin, insan isteğinin ve onun doğaya ve dış yasalara öncelikli oluşunun esaslığına, insan süjesinin, yani iradesinin, zihninin ve aklının bütün hareketlerde ilk etken neden ve harekete geçirici olduğuna inanan bir öğretidir.

(B.E. 17/Sh. 196)

Yalnızlık-Ayrılık

Yalnızlık, günümüz insanının felsefe, sanat ve edebiyatının ruhu haline gelmiştir. Ben de bu kelimeyi yanlışlıkla seçtim; özellikle son yıllarda benim felsefî dünyagörüşü, felsefî antropoloji ve bireysel hayat felsefemdeki düşünsel ve felsefî anlayış binamın temel taşı buydu. Nitekim Kevir adlı kitabımda bu düşünce tarzını, düşünsel ve ruhsal bunalım dönemimde yazdıklarımın etkilerini görebilirsiniz. Şimdi de aynı konumdayım. Ancak ben bu temel duygumu dile getirmek için yalnızlık kelimesini bir terim olarak seçmekle hata ettim. Yani benim söylemek istediğim şeyin, Sartre'ın, Heidegger'in, hiççiliğin (nihilizm), modern saçmacılığm ve hatta günümüz Batılı varoluşçuluğunun (egzistansiyalizm) söylemek istediğiyle aynı olmadığı için, onların etkisi altında yalnızlık (solitude) kelimesini kullanmamam gerektiğinin farkına varmamıştım. Ben hayat felsefemde ve antropolojimde bu temel duygumu ifade etmek için ayrılık kelimesini seçmeliydim.

(B.E. 8/Sh. 58)

Dinin, irfanın ve sanatın tecelligâhı olan o içsel ve düşünsel çaba, ızdırap, duygu ve aşk, tarih boyunca ayrılıktan doğmuştur. Ayrılık duygusu, yalnızlık duygusu değil! Yalnızlıkla ayrılığın farkı nedir? Yalnızlık kimsesizlik demektir; oysa ayrılık O'nsuz olmak, O'nsuz kalmaktır. O'nsuz kalmak, O'na sahip olmak ve aşk duymak demektir. Var oluşta, evrende ve varlıkta yön sahibi olmaktır. Var oluşta aşkın ve büyük bir ideale sahip olmaktır; insanın bir adresinin olmasıdır. Yani insan O'ndan ayrı düşmüş, tek kalmış bir parçadır. Eğer ölü ve donmuş bir parça olarak kendi haline bırakılacak olursa, doğadaki diğer nesnelere benzeyecektir. Bu yüzden korkar ve kendisini daha büyük bir ruha, evrenin en büyük hayat merkezine bağlamaya çalışır. Yücelmek ve ilerlemek için çaba gösterir. Aşkın olana doğru gitmenin ve ulaşmanın özlemi içindedir. Bu yüzden daima içinde bulundu-

ğu durumdan kaçar, şikayet eder ve korkar. İşte bu var olandan kaçma isteği; gaybî, aşkın ve mutlak olana doğru kaçmaya duyulan aşk, aşkın insanın ızdırap, kararsızlık ve yürek kaygısı içindeki âşık ruhunu meydana getirir.

(B.E. 8/Sh. 68)

Yaratıcılık

İnsan, yaratıcı bir varlıktır. Faaliyeti ile iç içe olan bu yaratıcılık onu, tabiatın karşısında, Tanrı'nın yanında bir konuma yerleştirir. O, kendisini olağanüstü bir güçle donatan bu yaratıcılık sayesinde varlığın doğal ölçülerinin ve kendi sınırlı imkanlarının ötesine geçebilir. Bu güç ona, sınırsız bir varlık kapasitesi ve açılım sağlar, onu tabiatın kendisine vermediği imkanlarla donatır.

Tabiatın derinliklerinde bulunan güçleri ona verdiği gibi, istediği takdirde tabiatta bulunmayan güçleri de onun için yaratır.

Bu şekilde kendisine ait yaratıcılık gücü sayesinde ilk safhada araç gereç üretir, ikinci safhada sanat yapar.

(B.E. 24/Sh. 54)

Yasak Meyve

Allah, Âdem ve Havva'yı Cennet'te hiçbir iş yapmaksızın istediklerini yiyip içme konusunda serbest bırakıyor; fakat sadece özel bir meyveyi yemekten onları men ediyor.

Bu meyve nedir?

Bu meyve, Tevrat'ın açık olarak, Kur'an'ın ise işaretle söylediği gibi, "görüş"tür, basirettir. Çünkü Kur'an ayetlerine göre, Allah, Âdem ve Havva'ya nida ediyor, onlar da çıplaklıktan utanmadan Allah'a cevap veriyorlardı. Ama yasak meyveden yedikten sonra, çıplaklıklarından utandılar ve gizlendiler.

Önceki günlerde hiç utanmaksızın Allah'la görüşürken, bugünse meyveyi yedikten sonra çıplaklıklarından utanmalarının sebebi, düne kadar üzerinde bulundukları şeye, yani çıplaklık hakkında "görüş"e, basirete sahip olmamalarıydı. Ancak bugün yasak meyveyi yiyerek görüş elde etmişlerdir. O halde yasak ağaç, "görüş ağacı"dır.

Allah, insanın Yasak Meyveyi yemesini istiyor muydu, istemiyor muydu?

Bunu, beşerî destanlar gibi algılamamalıyız; örneğin "Allah, Âdem'in yasak meyveyi yemesini istememiş ve bu işten hoşlanmamıştır" gibi. Çünkü eğer böyle olsaydı, o takdirde Âdem'in meyveyi yemesine izin vermezdi; zira insanın iradesi, Allah'ın iradesi karşısında irade değildir ve "O" ne isterse olur.

O halde Allah, insanın meyveyi yemesini istemiştir; çünkü meyveyi yemeden insan vücuda gelmiyor. Bu, insan meydana gelsin diye Allah'ın tanzim ettiği bir plan ve programdır; öyle bir insan ki vardır ve tarih boyunca da var olmaktadır.

Burada Havva, kadının tezahür kaynağı, tecelligâhı, mazhar ve sembolüdür. Kur'an, Havva'nın Âdem'den yaratıldığını söylerken, kadın ve erkeğin ırksal tarihinin birliğini ilân etmek istiyor. Hatta 19. yüzyıl bilginlerinden bir kısmı, kadını bir ırktan, erkeği başka bir ırktan biliyordu. Şuursuzluğa dikkat edin! Hâlâ kadının erkekten daha az kaburga kemiğine sahip olduğuna inanan kimseler var. Hâlbuki erkeğin bir kaburga kemiğinin eksik olması lazım; çünkü erkeğin o eksik kaburgasıyla kadını yarattılar! Fakat Kur'an, bu inançların aksine kadın ve erkeğin eşit bir ırktan ve fıtrattan, eşit bir yaratılıştan olduğunu ilân ediyor; her ikisi de aynı ölçüde insandır. Eğer kadın, "aciz", "zavallı" "zayıf' ve "aklı noksan" olmuşsa, bu, erkeğin günahıdır.

Diğer taraftan "Havva", aşk ve duygunun mazharı, kaynağı ve sembolüdür. Şeytan ise aklın sembolü ve mazharıdır. Akıl tek başına Âdem'e yol bulamaz. Aşktan da tek başına bir iş çıkmamıştır. Bu yüzden akıl -şeytan-, aşkın -Havva- yardımıyla uyanış ve görüş meyvesini yemesi için Âdem'in ağzına veriyor. Yani in-

sanda görüş ve basiretin meydana gelmesi için, aşk ve aklın -her ikisinin birlikte- el ele olması lazım.

Allah niçin insanı Bilgi ve Bilinç Meyvesini yemekten men ediyor?

Allah insanı bilgi, bilinç ve basiret meyvesini yemekten men ediyor; çünkü bütün dertler, bilgi ve bilinçten kaynaklanmaktadır. Bilmeyen ve görmeyen, ne eziyet çeker, ne ızdırap sahibi olur; sorumluluğu, heyecanı, korkusu ve ölümden sonra da hesap, kitap ve azap duyarlılığı yoktur. Çalışan ve tüketen bir makine veya mekanizma halinde meydana getirilmiştir.

Dünyanın bütün ağırlığını insanın omzuna yükleyen ve böylece Yunan pehlivanı Atlas gibi, bilgi, duygu ve bilincinin kefaretini dünyanın ağır yükünü çekmekle ödeyen, bu bilgi ve bilinçtir, basirettir.

Âdem, yasak meyveyi yiyince, bilgi ve bilince erişiyor. Çıplaklık ve çirkinlikten dolayı güzellik ve mükemmelliğin mazharı ve kaynağı olan Allah'a karşı utanma hissediyor. Cennet, bütün o mutluluk, zevk, lezzet ve doluluğuyla, ızdırap, eziyet, acı ve düşüşe dönüşüyor. Çünkü görüş ve basiret, Âdem'de, insanda maddi hayatta olmayan ihtiyaçlar meydana getiriyor; bilgi ve bilinçsiz insanda olmayan acılar, ızdıraplar, eziyetler, karamsarlıklar, ümitsizlikler ve sorumluluklar vücuda getiriyor. Nitekim Allah şöyle buyuruyor: *"Hiç şüphesiz o (insan) çok zalim ve çok cahildir"* (33/Ahzâb Suresi 72).

İnsan çok zalimdir; çünkü yasak meyveyi yemek suretiyle kendini rahatlık, lezzet ve sıkıntısızlık cennetinden çıkarıp, ızdırap, sıkıntı, eziyet ve korkuya duçar eyledi. Dünyanın sorumluluk ve ızdırap yükünün ağırlığını, Yunan pehlivanı Atlas gibi omuzlarına aldı.

İnsan çok cahildir; zira uyanış ve görüşün sonuçlarının ne kadar zorluk ve eziyet getireceğini bilmiyordu.

Şimdi de hâlâ cennette yaşayan ve Âdem'le gelmemiş, yani yasak meyveyi yememiş olan kimseler çoktur. Yasak meyveyi yi-

yerek Âdem ile dünyanın ızdırap yükünü omzuna alanlar ise çok azdır.

(B.E. 14/Sh. 300-307)

Yesna

Bunlar (Zerdüştlükte) adalet ve tanrıya tapmayla ilgili ilahilerdir.

(B.E. 15/Sh. 220)

Yoga

Yoga ile (Farsça "Yuğ" kelimesi ile aynı köktendir), bedeni boyunduruk altına almakla, kendine bakmakla, temerküzle, şiddetli riyazet -veya sükûnet- ile bağları makaslıyorum veya en azından gevşetiyorum ve yalancı "ben"i meydana getiren rabıtaları kesiyorum; böylece kendimi özgür kılayım. Kurtulup özgürleştiğim ve bir ada olduğumda, o zaman kendi derunuma bakıyorum, gözlerimi kapatıyorum ve bakış yönüm de değişiyor.

Veda irfanı, yoga ve riyazetle hürriyet ve kurtuluşa eren kimse, kendi içine bakınca ansızın acayip, hayrette bırakan ve tahmin edilmesi mümkün olmayan bir hakikate ulaşır.

(B.E. 15/Sh. 74-75)

Zanaat Üretimi

Feodal dönemde şehirlerin ekonomik açıdan bir asaleti yoktur ve köylerden beslenirler. Yani tarımsal üretime bağlıdırlar. Şehirler, feodallerin nüfuz ve kudret yerleridir. Fakat şehirlerde ve köy merkezlerinde tarımsal üretimin yanı sıra başka bir üretim meydana geliyor ve bu üretim yavaş yavaş gelişiyor. Bu "zanaat" üretimidir; yani halı dokuması, kumaş dokuması, mücevherat yapımı, ince sanayi, demircilik, marangozluk, alet yapımı, çeşitli ev araç gereçleri yapımı, terzilik, silâh yapımı ve diğerleri gibi el işleri üretimidir.

(B.E. 12/Sh. 215-216)

Zarathustrizm/Zerdüşt'ün Dini-Zoroastrizm/Zerdüştîlik

Şia'nın iki tür -Ali Şiası ve Safevi Şiası- olması gibi Zerdüşt dini de ikilidir, yani iki türlüdür: Biri, Zerdüşt'ün getirdiği din; diğeri ise Zerdüşt'ün haleflerinin, idarecilerin ve mûbedlerin ürettiği dindir. Avrupalı oryantalistler, bu ikiliğe dikkat etmişlerdir; bazen "Zoroastrizm" diyorlar. Bundan maksatları, Zerdüştîlik dinidir. Bazen de "Zarathustrizm" diyorlar; bundan maksatları da Zerdüşt'ün dinidir. Zarathustrizm veya Zerdüşt'ün dini, araştırmacının Zerdüşt'ün gerçek çehresine yaklaştırabilen isnat bütünüdür. Zoroastrizm ise Dinkerd'in ilavesiyle ve de tarih boyunca, İslam'dan önce, hatta sonra, beş ve altıncı asırlardan, dokuzuncu asra kadar mûbedler tarafından yazılan Zerdüştlüğün diğer kitaplarının ilavesiyle, bu mevcut şekliyle Avesta kitabının toplamıdır.

(B.E. 15/Sh. 225)

Zikir

Zikir, her şeyden daha derin olarak, yaratılışın ilahî cevherini ve ruhu anmak ve hatırlamak, maverâi zatın hazinesinin derinliklerine göz açmak, "Allah'ın ruhu"nun, "Allah'ın hususi öğretimleri"nin, "Allah'ın özel emaneti"nin taşıyıcısı olan ve bunu canlılarla birlikte bulunduğu doğada unutan insanın Allah'ın halifesi oluşunu anımsamaktadır!

(B.E. 16/Sh. 273)

Bu kelimenin ideolojik anlamı vardır. Allah, bütün peygamberlerin hedefini zikir olarak adlandırır ve Kur'an'ı da zikir diye tanıtır. Hatta Peygamber'i de öyle (Peygamberin zikri).

Zikir hatırlatma anlamındadır. Yani ilahî peygamberler, insana fazladan yeni bir şey getirmezler. Yani din peygamberlerin beşer için getirdiği şey değildir. Bilakis onlar, insanın içine emanet olarak bırakılan (ama günlük yaşantı yüzünden unutulan) bütün ilahî değerleri zikir yoluyla sen kimsin diye yeniden hatırlatmak üzere gönderilirler. Çünkü bütün sapmalar, insanın kendini unutuşu, tanımayışı ve kim olduğunu bilmeyişi yüzündendir. Nitekim büyük Ali -hem insanı hem de dini her insandan ve her müminden daha iyi tanıyan Ali- insan hakkında şöyle demiştir:

"Derdin senin içindedir de görmezsin, devan senin içindedir de bilincinde olmazsın."

(B.E. 7/Sh. 221)

Zikir ve Zâkirler; Şia'nın Âşurâ'yı ananlara ve devrim felsefesinden söz edenlere vaiz, hatip, sözcü, âlim ve fakih demeyip zâkir demesi, anlamsız ve tesadüfî değildir.

Zâkirlerin, zulme karşı ve tarihi iktidar sahiplerinin lehine yorumlayan kimselere ve kalemlere karşı ve odaklara bağlı olarak ayaklar altına alınmış hakikatlerden söz etmeyen, olayları, katliamları, büyük adamları ve şehadetleri görmezden gelen ve hep saray sahiplerinin ve haraç alıcıların çevresinde dolaşıp duran ve

onların dili olan tarihçilere, yazarlara, propagandacılara, âlimlere ve ruhanîlere karşı savaşanların en büyük misyonu zikretmedir; gerçekleşen zulmü zikretme, tarihte meydana gelmiş en büyük hadiseyi zikretme, Resulullah'ın halifeleri eliyle ve halifelere bağlı ruhanîlerin fetvasıyla gerçekleşen en büyük cinayeti zikretme ve her zaman halkın ve mahrum kitlelerin uğradığı ve uğramakta olduğu cinayeti zikretme.

Böylece Şia, meydana gelen ve gelmekte olan zulümleri anıp hatırlatanlara, vakitli vakitsiz olarak her yerde ve her zaman sana, dinin ve öğretinin sesini susturmak için ne kanların döküldüğünü ve ne kanların dökülmekte olduğunu hatırlatsınlar diye zâkir adını vermiştir.

Bu yüzden Şia'nın en temel tebliğ işi zikretmedir; en temel propaganda çalışması unutturmak olan sistemin unutturduğunu hatırlatmadır. Bu yüzden Allah, Kur'an ve Peygamber'den de söz etse, Hüseyin'le bitirir, Kerbela'ya uğrar. Çünkü hükûmetin zulüm ve cinayet mekanizması ve cellâdı da Allah'tan, Kur'an'dan ve Peygamber'in sünnetinden söz eder. Hüseyin, şehidin de cellâdın da bir kitaba, bir peygambere ve bir dine sahip olduğu düzende gerçekle yalanı ayıran sınır, cellât ve şehidi birbirinden ayıran duvardır.

(B.E. 7/Sh. 181-183)

DİZİN

A

Abbasîler, 208
Abstract, 269
Açık Toplum, 309
Adalet, 14, 15, 30, 33, 36, 41, 42, 103, 155, 167, 168, 194, 196, 204, 233, 237, 246, 248, 250, 282, 298, 319, 330
Âdem, 13, 41, 43, 92, 103, 166, 198, 231, 321, 322, 327, 328, 329
âdet, 94, 117, 175, 218, 225
Afrika, 46, 99, 100, 101, 113, 170, 176, 209, 213, 245, 266, 309
Ahbar, 109, 248
Ahiret, 73, 74, 203
Ahlâk, 16, 18, 29, 127
ahlâkçı sosyalistler, 19, 20
Ahura, 19
Ahuramazda, 19, 72, 96, 284, 299
Aile Şirki, 285
Aime Cesaire, 225, 254
Akabe, 51
akıl, 13, 17, 19, 33, 54, 61, 83, 110, 120, 138, 149, 155, 179, 216, 238, 242, 255, 256, 302, 328
aksiyon, 197
Alevi, 209
Alexis Carrel, 69, 115, 125, 219
Ali, 13, 15, 53, 116, 205, 209, 226, 227, 246, 248, 268, 272, 273, 278, 281, 283, 289, 321, 322, 323, 331, 332
Ali Şiası, 15, 116, 273, 289, 321, 323, 331
âlim, 14, 97, 109, 122, 132, 205, 216, 247, 332
Alinasyon, 20, 22
Aline, 20
Alman, 19, 90, 91, 176, 209, 242
Alt Yapı, 22
Altın Âlem, 22
amel-i fâsid, 272
amel-i sâlih, 272
Amerika, 47, 100, 101, 209, 245, 309
Amerikan, 176, 225, 233
amip, 102
angaje, 60, 61, 113
anime, 22
Animizm, 22, 234
Antiemperyalist, 100, 160
antik toplum, 308
antitez, 138, 192
antropoloji, 23, 57, 88, 141, 326
Arabistan, 164, 259
Arap, 39, 208
Arapça, 155, 212, 265, 286
Aristo, 23, 66, 137, 220
Aristokrasi, 23, 113, 272, 281
arkaik, 308
Aryaî, 115
Arz-ı Mev'ûd, 24
Ashab-ı Kehf, 100
Asimilasyon, 24
asimile, 24, 25
astroloji, 122
Asya, 46, 101, 113, 170, 176, 245, 266
Aşk, 26, 27, 28, 104, 128, 192, 198
Athena, 284
Atina, 173, 200
Atlas, 329
Atman, 28
Avamî Düzeysizlik, 28
Avesta, 96, 331
Avon, 187
Avrupa, 24, 25, 32, 39, 40, 45, 47, 68, 76, 77, 78, 82, 100, 101, 168, 172, 173, 185, 190, 220, 221, 225, 236, 237, 239, 243, 244, 245, 266
Avrupalı, 24, 25, 32, 170, 331
Avustralya, 101, 245, 309
Aydın, 29, 30, 31, 32, 33, 83, 150, 162, 238
Ayet, 34, 35
Ayrılık, 326

B

Baal, 283
Baba, 207, 299
Babil, 170, 200
Bach, 207
Bağdat, 207, 208
Bahâî, 321
Bandung Konferansı, 61, 113
banka, 120, 173, 289
Barbed, 208
basiret, 40, 43, 320, 329
Beckett, 147
Bedevî, 307
Bedir, 198, 205
Beethoven, 207
Bekleyiş, 36, 165, 205
Belh, 97

Ben Bilinci, 39
Benveniste, 96
Berber, 81
Bergson, 320
Beşinci Senfoni, 207
beyaz akıl, 40
Beytûlatik, 37, 213
Bidat, 37
Bilgi Sosyolojisi, 38
bilgin, 29
bilim, 14, 17, 30, 38, 39, 40, 42, 51, 57, 77, 88, 92, 93, 107, 110, 111, 119, 122, 126, 142, 147, 159, 172, 198, 226, 257, 278, 293, 295, 296, 297, 325
bilinç, 13, 25, 29, 31, 39, 40, 43, 62, 65, 67, 72, 76, 80, 86, 88, 95, 99, 109, 118, 126, 127, 128, 138, 139, 142, 148, 161, 162, 193, 198, 206, 215, 218, 224, 227, 229, 273, 274, 287, 294, 318, 324, 329
Bireysel Özgürlük, 231
Birleşmiş Milletler, 183
Bismarck, 207
biyoloji, 51, 57, 141, 196, 231, 239
biyolojik, 13, 17, 51, 63, 142, 216, 230
Biyolojik Belirleyicilik, 42, 51
Biyolojizm, 42, 51
Bizans, 208
bozuk amel, 272
Bozuluş, 219
Brahmanizm, 140
Broucht, 77
Buda, 43, 125
Budî, 43
Budist, 163
Budizm, 32, 78
Buhara, 97
bukalemun, 194
burjuva, 20, 43, 44, 91, 176, 186, 190, 262, 270
burjuvazi, 18, 19, 20, 43, 44, 45, 46, 103, 158, 159, 184, 186, 245
Büro, 47
Bürokrasi, 47, 48
bürokrat, 90, 91

C-Ç

Caferî, 248
Câmia, 306
Can, 216
cebr, 36, 49, 63, 77, 128, 161, 229, 257
cebrî, 23, 29, 50, 110, 119, 138, 156, 160, 229, 230, 322
cehennem, 41, 165, 241
Cemre, 51
cennet, 41, 52, 54, 138, 166, 193, 241, 318, 327, 329
Cevherî Hareket, 52
cevr, 167
Cezayir, 61, 100, 113, 170
Charlie Chaplin, 20, 180
Chopin, 207
Cihat, 126
Cihet, 53
cin çarpmış, 20, 53
Cinlenmiş, 53
cinsel özgürlük, 147, 230
Cinzede, 53
civilise, 24
Concret, 269, 270
conscience, 39, 65
culture, 176
Çaba, 55, 126
Çekoslovakya, 223
Çıplaklık, 318, 329
Çin, 74, 153, 178, 200, 208, 284
çok eşlilik, 59
Çombe, 213
Çöl, 163, 164, 165

D

Dakyanus, 100
Darbe, 56
Darvinizm, 56, 57
Darwin, 50, 56, 57
De Gaulle, 100
Deccal, 319
değer, 22, 41, 58, 59, 120, 156, 204, 209, 249, 256, 261, 273
Değer, 58, 59
Değer Biçme, 59
değirmen eşeği, 102
Demir, 169
demokrasi, 23, 60, 61, 112, 113, 134, 147
demokrat, 178
Demokritos, 189
Depolitizasyon, 62
Desalinasyon, 62
Descartes, 121, 125
determinizm, 36, 62, 63, 177, 293
Determinizm, 62, 293
Devrim, 64, 136, 137, 229, 295
Devrimci Züht, 64
dezaline, 305
Din, 65, 85, 107, 214, 220, 237, 252,

253
Dinî Aristokrasi, 23
Dinî Belirleyicilik, 49
Dinin Islahı, 65
Dinkerd, 331
dirije, 61, 113
Dirije, 60
dirimbilim, 42, 51
diyalektik, 66, 74, 77, 110, 137, 138, 140, 187, 190, 219, 264, 295
doğal bilim, 40, 269
Doğu Almanya, 223
Domestik Kölelik, 171
Döngüsel Hayat, 102
Dua, 67, 68, 69
Durkheim, 252, 265
düalizm, 71, 72, 83, 198
Dünya, 29, 68, 72, 73, 74, 87, 99, 183, 302, 306, 315
Dünyagörüşü, 73, 301
Dünyevilik, 74

E
Ebu Hanife, 121
Ebu Kubeys Dağı, 259
Ebuzer, 125, 278
edebiyat, 30, 38, 57, 123, 147, 198, 220, 257, 262, 307, 309
efendi, 93, 171, 221, 259, 300
Eflatun, 23, 62, 137, 193, 318
Efsane, 199
egalite, 168
Egosantrizm, 78
egzistansiyalizm, 20, 76, 77, 257, 326
Eğitim, 297
Ehlisünnet, 269
Ehrimen, 72
Einshtein, 29
ekol, 18, 78, 79, 95, 107, 108, 141, 169, 185, 187, 197, 242, 286
ekonomi, 157, 180, 221
Ekonomik Göç, 101
Ekonomizm, 51
Emanet, 80
emperyalist, 61, 81, 113
Emperyalizm, 80
emploi, 149
Empresyonizm, 82
enerjizm, 83
Engels, 155
entelektüel, 33, 83, 84, 296
Entelektüel Tabaka, 84
Entelijans, 83
epik, 207
Epikür, 84
Epikürizm, 84
Erdemli Şehir, 193
Ermenistan, 81
Esmâ, 84
esprit, 185
essence, 76
Eşariyye, 120
Eşekleştirme, 84, 85, 86, 87
etnolog, 101
etnoloji, 89, 141
Evolüsyon, 89
Evren, 72, 198
evrensel, 15, 40, 74, 81, 168, 183, 194, 205, 221, 266, 303, 305, 315, 316
existence, 76

F
faiz, 90, 122
fakih, 289, 332
Fanon, 225
Farsça, 29, 40, 65, 80, 83, 111, 130, 163, 173, 212, 272, 320, 330
Faşist, 91
faşizm, 61, 90, 91, 188
Fatalizm, 91
Fatıma, 248, 278
fayda, 17, 48, 59, 149, 256
faziletler, 19
Fecr, 92, 213
felah, 92, 142, 228
felsefe, 13, 30, 38, 40, 41, 42, 62, 82, 88, 90, 92, 93, 110, 114, 133, 134, 147, 188, 198, 202, 213, 216, 220, 233, 239, 261, 273, 302, 309, 323, 325, 326
Felsefî Vicdan, 325
fenomen, 35, 67
feodalite, 31, 44, 93, 94, 103, 221, 245
feodalizm, 220
Fesad, 219
Fetiş, 94, 95
Fetişizm, 94, 234
Feuerbach, 187, 190
Fıkıh, 95
Fıtrat, 118
Filistin, 24, 259
filozof, 29, 110
fizik, 35, 122, 164, 189, 196, 231, 247, 257, 302, 305
Fizyokratlar, 95
fizyoloji, 141, 196
fizyolojik, 17
Francis Bacon, 172

Fransız, 20, 59, 100, 188, 262
Fransız İhtilali, 59, 188, 262
Fransızca, 164, 320
fuad, 179
Futurizm, 95
Futuşi Şi, 200

G-Ğ
Galebe, 56
Gam, 96
Gandi, 32, 136
Garbzedelik, 225
Gatlar, 96
Gaybet, 97, 216
gazete, 88, 312
Gazneli, 208
Geçiş Dönemi, 98
gelecekçilik, 95, 267
gelenek, 101, 106, 170, 175, 198, 208, 218, 225, 227, 244, 247, 309
Gerçek, 16, 82, 98, 149
Gerçeklik, 98, 124
Gınâ, 205, 209, 210
Girit, 200
Göç, 98, 99
görüş ağacı, 328
gussa, 96
Güç, 106, 169, 172
günah, 85
Gündelik Hayat, 102
Güneş Kenti, 194
Ğâsık, 52, 298

H
Hâbil, 103, 214, 295, 298
hac, 87, 195, 103, 104, 105
Hacer, 104, 105
hakikat, 14, 38, 43, 72, 74, 98, 110, 114, 117, 124, 127, 129, 173, 175, 187, 196, 199, 213, 256, 257, 258, 261, 270, 320
Hâkim Sınıf, 106
Halk, 32, 60, 155, 201, 209, 213, 224, 254
halkın evi, 104, 213
Hallac, 21, 125
hame-i mesnun, 14, 138
Hamza, 275, 276
hannas, 214
Hareket, 63, 174, 313
Harem, 87
Hâsid, 52, 298
Hatemiyyet, 107
Havva, 13, 128, 138, 327, 328
Hayret, 109, 255
Hegel, 19, 20, 66, 109, 110, 187
Hegelizm, 109
Heiddegger, 20
Henry Lefebvre, 20
Heyet-i Hâkime, 106
Hıristiyan, 22, 221, 222, 236, 237, 244, 284
Hızır, 227
Hibr, 109
Hicret, 98, 101
hiççilik, 147
hidayet, 30, 110
hikmet, 40, 43, 80, 109, 110
Hindistan, 32
Hint, 32, 43, 74, 81, 176, 228, 284, 299
Historizm, 50, 110
Hitler, 61
Hizmet, 111
Hizp, 112
Hubut, 163
Hulûlî, 321
Hükûmet, 106, 112
Hümanizm, 113, 114, 269
Hüseyin, 53, 209, 248, 250, 272, 273, 275, 276, 319, 321, 333
Hüzün, 96
Hz. Ali, 80, 102

I-İ
Irk, 115
ırkçı, 91, 188, 282
Irkçılık, 115
Islah, 111, 137
Itret, 116
İbadet, 117, 195
İblis, 13, 72, 125, 198, 299
İbn Sina, 111
İbrahim, 24, 104, 105, 112, 133, 197, 233, 272, 321
içgüdü, 17, 118, 256
İçtihat, 119, 120, 122
idea, 18
İdeal İnsan, 125
İdeal Toplum, 307
İdealist, 123
idealizm, 40, 82, 123, 124, 147
ideoloji, 41, 90, 95, 118, 128, 129, 137, 141, 147, 174, 185, 197, 202, 209, 227, 246, 293, 315
İhlâs, 129, 130
ihtiyar, 80, 257, 294
İkbal, 246
İkinci Dünya Savaşı, 91
İlahî Cebr, 49

İlâhî Dileme, 130
ilkel din, 22, 94, 234, 287
ilkel kabile, 23, 94, 309
İlkel Komün, 131, 308
İlmî Göç, 100
İmam, 15, 54, 68, 97, 122, 132, 268, 269, 319
İmam Hasan, 268
İmam Hüseyin, 15, 269
İmam Sadık, 54
İmam Seccâd, 68
İmamet, 69, 133, 134, 314
İmam-ı Zaman, 122
İmamiye Şiası, 267
İndividualizm, 135
İnfak, 135, 136, 155
İngiltere, 100, 167, 188
İniş, 163
İnkılap, 136
inkılapçı, 33, 41
İnsan, 13, 14, 16, 17, 18, 21, 23, 41, 49, 50, 57, 64, 78, 84, 89, 102, 103, 108, 114, 117, 123, 127, 129, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 155, 168, 191, 192, 196, 213, 230, 239, 241, 242, 258, 263, 290, 293, 294, 306, 318, 327, 329
İnsanbilim, 141
İnsanın Dört Zindanı, 141
İnsanın Özgürlüğü, 231
İnsânî Bilinç, 161
İnsanî Göç, 101
İnsanî Vicdan, 324
İnsanlık, 142, 293, 321
institution, 174
intikam, 36, 64, 143, 250, 319
İntizar, 36
intuition, 149
İrade, 143
İran, 39, 40, 47, 81, 111, 123, 157, 176, 284, 299
irfan, 38, 87, 143, 144, 163, 252, 253, 256
İrfanî ve Dinî Vicdan, 324
İrtica, 95, 267
İsa, 75, 125, 146, 185, 195, 322
İsâr, 144, 145
İshak, 197
İsimler, 84
İslamî Dua, 69
İslamî Fatalizm, 92
İslamî Protestanlık, 237
İslamî Rönesans, 246
İsmail, 104, 198, 199
İsmailî, 321
İsmet, 145
İspanya, 91, 208
İsrâ, 146
İsrafil, 41, 42
İsrail, 18, 169
istibdat, 84, 133, 135, 147, 233, 272
istihmar, 147
İstikra, 311
İstila, 56
istismar, 147, 183, 317, 323
İsyan, 128, 148
İş, 20, 60, 104, 106, 149
işçi sınıfı, 44, 176, 177, 223, 254
işrak, 43, 149, 320
İşsizlik, 149
İtalyan, 90, 91
İyi Olmak, 151
İyilik, 151

J
J. Locke, 50
Japonya, 91, 200
Jaspers, 20, 76
Jean Isoule, 194
Jean Paul Sartre, 20
Jeografizm, 153
John Locke, 57
Jugement de Fait, 153
Jugement de Valeurs, 153
justesse, 168

K
Kâbe, 105, 213
Kâbil, 103, 295, 298, 299
Kader, 155, 156
Kadir Gecesi, 156
Kafir Görünümlü Mümin, 202
Kan bayramı, 104
Kapalı Toplum, 308
kapitalizm, 44, 91, 118, 158, 159, 186, 188, 235
Kardeşlik, 160
Karma, 160, 161
Kâsitîn, 155, 211
kast, 192, 276, 284
Kâtib Yâsin, 225
Katolik, 84, 130, 131, 220, 221, 236, 237
Katoliklik, 220, 221, 236
Kayser, 125
kelâm, 66
Kendine Dönüş, 224
Kendini Bilme, 161
Kendini Yetiştirmek, 162

Kenyata, 225
Kenz, 163
Kerbela, 87, 273, 333
Keşifçi, 241
keşiş, 85
Kevir, 163, 326
Kevn, 219
Kevser, 279
Keyumers, 227
Kırmızı Sabır, 250
Kıst, 155, 167, 168
Kıyamet, 13
Kıyas, 168
Kierkegaard, 20, 76
kilise, 84, 185, 188, 214
Kitap, 13, 169
Klasik burjuvazi, 44
Klasisizm, 169
Klasizm, 95, 267
Kokuşmuş Balçık, 14, 138
Kolektivite, 169
Kolektivizm, 169
Kolonyalizm, 170
komprador burjuvazi, 45, 46
Komünist, 185
Komünizm, 243
Konfüçyüs, 75, 125, 178
Konservatizm, 170
Köle, 171
Kölelik, 171
Kudret, 172
Küfe, 18, 278
Kurban Bayramı, 198
Kuroş, 170
Kurtuluş, 92, 142, 229
Kurum, 173, 174
kutsal zeka, 40
Küba, 100
Küçük Gaybet, 97
Küfür, 175
Kültür, 24, 175, 176, 226
Küresel Sınıf, 176

L
Laokoon, 284
Lao-Tsu, 75
Latin Amerika, 99, 113, 245
Lee, 178
Lenin, 136
Leyla, 21
liberal, 91, 169, 178
Liberalizm, 178
liberte, 228
lirik, 206, 207
Lumumba, 183, 213
Luther, 236
Lüb, 179
Lümpen, 179

M
Maddiyat, 180
Mahiyet, 320
Makine, 20, 180, 181, 182, 184
Makinezedelik, 184
Makinizm, 180, 181, 183
Mana, 184
Maneviyat, 180
Manifesto, 185, 186, 243
marifet, 80, 281
Mârikîn, 187
Marks, 19, 20, 155, 176, 187, 189, 190, 222, 235, 243
Marksist, 19, 191
Marksizm, 18, 77, 78, 109, 110, 187, 188, 189, 190, 191, 234, 243
maruf, 150, 151, 201
Massignon, 14, 248
Materyalist, 19, 306
Materyalizm, 49, 189, 190
Maveraünnehir, 208
Max Weber, 48, 236
Mazda, 19
Mazdeist, 163
mecnun, 20, 53
Medeniyet, 191, 192, 193
medine, 191, 193, 194
Medine-i Fâzıla, 193, 318
Mehdi, 36, 250
Mehdi Bekleme, 36
Mekke, 24, 98, 99, 102, 317
mele, 194, 214
Melek, 194
melik, 214
Menâsık, 195
Merih, 297
Mervan, 278
Meryem, 195
Mescid-i Haram, 146
Mescit, 87
Mesih, 111, 125, 185, 195, 196, 221, 226, 237, 284
Messianisme, 196
Messianizm, 196
meşiyyet, 49, 238
Metot, 196, 197
Mevlâna, 21, 80
mezhep, 65, 188
Mısır, 24, 100
Mîkat, 217
mikrop, 54

Millet, 197
millî üretim, 46
Mina, 51, 198
Miraç, 199
Mitoloji, 199, 200
Mitra, 201
Modern burjuvazi, 44
Modernizasyon, 295
modernizm, 25
Moğol, 208
Moksa, 228
Molla Sadrâ, 52
Monarşi, 113
Monoculture, 176
mouvement, 174, 175
Mozart, 207
Muaviye, 208, 278
Mûgeşâ, 228
Muhammed Abduh, 54
Musa, 24, 125, 146, 284, 322
musiki, 69
mutaassıp, 21, 137, 162, 286
Mutezile, 121
mutlak varlık, 34
mücahit, 41, 99, 104, 201, 288, 289, 319
müçtehit, 41, 120, 122
Mülhit (Dinsiz) Mücahitler, 201
mülkiyet, 37, 93, 103, 131, 167, 168, 221, 241, 263, 308
Müller, 101, 137
Mümin, 202, 204
Mümin Münafıklar, 204
Münafık, 203
münker, 150, 151
Mürebbi, 241
Mütref, 194
Müzik, 205, 206, 208

N
Nâfis, 52, 298
Nâkisîn, 211
namaz, 87, 201, 212, 213, 279, 289
Nâs, 213
Nasyonalizm, 215
Natüralizm, 50, 215
Nefis, 216
Nehru, 136, 183
Nekîsa, 208
Nekrume, 183
Nietzsche, 202
nihilist, 77, 202
Nirvana, 216
Nişabur, 97
Niyâbet, 216, 217
Niyet, 217, 218
Nuh, 200, 272, 321
Nyerere, 225

O-Ö
Objektif, 269
Oğul, 299
Ojenizm, 115, 219
Oksidantalizm, 219
Okyanusya, 46
Oligarşi, 113
Oluş, 219
Orta Çağ, 32, 77, 84, 101, 172, 185, 196, 220, 221, 222, 237, 245, 261
Orta Ümmet, 315
orta/ara sınıf, 44
oruç, 87
oryantalist, 14
Osiris, 200
Osman, 248, 278
Otomasyon, 182, 222
otorite, 37
Oturan Müminler, 201
Önderlik, 224
öz, 17, 18, 19, 21, 34, 35, 40, 65, 83, 161, 218, 226, 227, 241, 247, 257, 284
özbilinç, 29, 126, 127, 142, 246
Özgür Bilim, 38
özgür ev, 37, 213
Özgür Göç, 100
Özgür İnsan, 142
Özgürlük, 165, 228, 229, 231

P
Papa, 185
para, 20, 21, 44, 85, 97, 261, 266, 300, 325
Parçalama, 233
Parti, 112
Pascal, 125
Paul Valery, 166
pesimist, 77
Peygamber, 24, 40, 59, 85, 98, 102, 116, 134, 146, 199, 205, 208, 248, 277, 282, 283, 290, 296, 315, 317, 323, 332, 333
Peygamberin Sünneti, 271
Phylion, 299
platonik, 166
Politika, 239
Polonya, 176
Pragmatizm, 233
Praksis, 234
praxis, 234

Profan, 234, 235
proletarya, 223, 270
proleter, 90, 235, 254, 235
Prometheus, 33, 41, 166, 200, 228
propaganda, 45, 147, 187, 208, 280, 288, 333
Protestanlık, 236, 237
Proudhon, 187
Providence, 49, 238
Psikanaliz, 238
psikoloji, 50, 57, 86, 122, 141
psikolojik, 17, 230
Psikolojizm, 50, 239
Psyche, 238
Putperestlik, 240

R
Rabb, 231
Radikalizm, 241
Raid, 241
raiye, 93
Rama, 200
Rasyonalizm, 242
Realizm, 123, 124
Reform, 137
Renault, 45
Revân, 216
Revizyon, 243
Revizyonizm, 243
revolution, 64, 137
Revolûsyon, 243
Riba, 90
Riyazet, 244
Roma, 75, 81, 146, 172, 200, 220, 222, 244, 284
romantizm, 87
Romanyalı, 164
Rousseau, 192
Rönesans, 100, 114, 172, 185, 237, 244, 245
ruh, 16, 22, 26, 32, 33, 41, 42, 48, 66, 68, 70, 74, 132, 137, 138, 139, 157, 169, 172, 175, 184, 185, 189, 196, 216, 220, 226, 227, 238, 239, 245, 252, 256, 273, 279, 282, 290, 291, 302, 305, 311
Ruhanî, 247, 248, 249
ruhaniyet, 23, 247, 248
Ruhban, 194, 249
ruhçuluk, 22
Ruhperestlik, 23, 94
Rûhulkudûs, 299
rûşenfikr, 83
Rüstem, 310

S
Sabır, 250, 251
Sacre, 234
Safevî Şiası, 15, 146, 272, 273, 321
Saint Simon, 187
sakal, 87
Sakife, 278
Sâlih amel, 272
Salsalin Kelfehhar, 251
Sami, 81
Samsara, 251
sanat, 33, 38, 87, 88, 96, 123, 127, 147, 176, 198, 200, 205, 206, 207, 220, 252, 253, 254, 256, 257, 264, 270, 308, 309, 326, 327
Sanatsal Vicdan, 325
Sanayi, 123, 188, 235, 253, 254
sanayi devrimi, 59
Sanayi İşçisi, 254
sar, 64
Sarı Sabır, 250
Sartre, 29, 76, 110, 202, 252, 257, 326
Sasani, 208
Schandel, 30
science, 39, 257
Sebzivar, 159
Seçicilik, 257
Seçim, 258, 313
seçme yeteneği, 49, 244
Selçuklu, 208
Sembolik, 258
Senghor, 225
sentez, 67, 139
Serflik, 259
Sevmek, 26, 27, 28
sevra, 64
Seyyid Ahmed Hindî, 54
Seyyid Cemal, 246
Shandel, 213
Sheller, 192
sınıfsal düzen, 20, 167
Sınıfsal Şirk, 284
Sınıfsız Toplum, 131, 308
Sidr, 259, 260
Siyantizm, 257
siyasal erk, 60
Siyaset, 70, 239, 240
skolastik, 38, 245, 260, 261, 262
Slogan, 280
Sohrab, 310
Sokrates, 66, 95, 110, 125
Sol-Sağ, 262
sophia, 40, 43
Sorumlu Bilim, 38

Sorumluluk, 29, 262, 263
Sosyal Bilinç, 162
Sosyal Davranış, 264
Sosyalizm, 190, 263, 264
Sosyalleşme, 264
Sosyolojinin Asaleti, 265
Sosyolojizm, 50, 265
Sourdel Diyalektiği, 67
Sovyet Rusya, 91
Soy Şirki, 284
sömürü, 20, 82, 84, 85, 103, 160, 170, 180, 183, 224, 266
Sömürü, 265, 266
Sözün Coğrafyası, 267
spanteminyu, 40
Spencer, 57, 94, 101
Spenta Mainyu, 110
Statüko, 267
Statükoculuk, 95, 267
Strateji, 267
Structure sociale, 136
Subjektif, 269, 270
Sukarno, 61
Surûş, 194
Suşiyant, 270
Sûfyan, 319
Sünnet, 270, 271

Ş
Şah Mescidi, 248
Şam, 207
Şaşkınlık, 109
Şefaat, 272
Şehadet, 274, 275, 276
Şehit, 275, 276, 277, 315, 316
Şehname, 310
Şems-i Tebrizî, 21
Şıkşıkiyye, 278, 280
Şia, 97, 112, 120, 133, 145, 167, 194, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 226, 248, 250, 268, 281, 282, 288, 331, 332, 333
Şiî, 34, 112, 121, 132, 205, 238, 249
Şiilik, 116, 119, 248, 249, 281, 282
şiir, 86, 126, 160, 180, 206, 209, 278, 307, 309, 311
Şirk, 240, 282, 283, 298, 304, 305
Şirkin Türleri, 283
Şube, 272
şûrâ, 278
şuur, 83, 201, 249, 286

T
Taassup, 286
Tabaka, 287
tabiatçılık, 113
Tabu, 287
Tahiriyye, 120
Taife, 287
taife krallığı, 93
Takiyye, 288
Taklit, 288
Taktik, 289
Takva, 126, 290
tamam insan, 20
Tanrı Kenti, 194
Tao, 291, 292
tapınma, 16, 17, 94, 252, 309
Tarım, 175
Tarih, 63, 74, 81, 92, 111, 191, 226, 292, 293, 317, 324
Tarih Felsefesi, 292, 293
Tarihî Toplum, 308
Tarihin Asaleti, 110
Tarihsel Determinizm, 62, 63
Tarihsel Tevhid, 303
tarihselcilik, 110
Tarla, 175
Tasavvuf, 80
Tavaf, 104, 105, 255, 256
Tayfa, 287
Teceddüd, 295
teganni, 206
Tehassus, 296
teist, 114
Tek Tip Tarım, 176
Teknik, 296, 297
teknokrat, 90, 91
teknoloji, 19, 223
temeddün, 191
Temiz Kent, 194
Temps-Place, 29
Temsil, 297
teori, 38, 79
Terazi, 169
Terbiye, 297
terme, 62
Teslis, 298
Tevekkül, 55
Tevessül, 300
tevhid, 104, 107, 132, 160, 197, 198, 203, 233, 249, 283, 284, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306
Tevhîdî Dünyagörüşü, 72, 305
Tevrat, 43, 327
tez, 31, 67, 115, 138, 139, 188, 192, 247
Tezat, 31
Thomas More, 194
tımar beyliği, 93

Tito, 61
Toplum, 31, 45, 73, 171, 175, 306, 307, 309
Toplumbilim, 309
Toplumsal Sınıf, 287
Totem, 309
Totemizm, 234, 309
Toynbee, 192
Trajedi, 310, 311
Truva, 284
tutuculuk, 17
Tümevarım, 311
Türk, 81

U-Ü
Udeh, 225
uhrâ, 65, 74
Uhrevilik, 74
Ukde, 312
uknum, 71, 299, 312
ulusçu, 91
Umran Bankası, 88
Uzmanlık, 296
üç şeytan, 104
Üç Taş, 51
ümmet, 132, 201, 211, 221, 277, 278, 286, 313, 314, 315, 316, 319, 323
ümmî, 317
Üryanî, 318
Üst Yapı, 318
Üstün Toplum, 307
Ütopist, 318
Ütopya, 193, 318
Ütopyacı, 318
Üzüntü, 96

V
vahdet-i vücûd, 260
Vahiy, 319, 320
Varlık, 76, 180, 254, 260, 272, 303, 320
Veda, 32, 110, 320, 321, 330
Vedaizm, 32
Vekillik, 216
velayet, 80, 321
Veraset, 321, 322
Vesâyet, 322
Vesvâs, 324
Vesvese, 324
Vicdan, 324
vidya, 40, 320
Vişnu, 283, 284, 299
voir, 40
Volontarizm, 325

W
Washington, 159
William James, 233, 234

Y
yabancı üretim, 46
Yahudi, 24, 81, 109, 284
Yahudilik, 81, 146, 299
Yahve, 283, 284
Yakub, 197
Yalnızlık, 326
Yang, 292
Yaratıcılık, 327
yasak ağaç, 43, 328
yasak meyve, 43, 138, 166, 327, 328, 329
Yeni Asır, 20
Yeni Dünya, 101
Yeni skolastik, 261
yerli üretim, 46
Yesna, 330
Yezid, 15, 53, 204
Yin, 292
yitik mal, 40
Yoga, 330
Yokoluş, 219
Yön, 53
Yunan bilimi, 14
Yunanlı, 40, 284

Z
Zanaat Üretimi, 331
Zarathustrizm, 331
zenci, 170
Zerdüştîlik, 110, 331
Zervan, 72
Zeus, 200, 283, 284
Zeyneb, 272
Zikir, 332
Zoroastrizm, 331

Adalet

Adalet, sınıfsal eşitliği sağlamak ve bireyin birey tarafından, bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürülmesini, toplumsal, ekonomik, hukukî vs. ayrımcılığı ve çelişkiyi ortadan kaldırmak anlamındadır.

Değer

Değer (valeur), bencil ve maslahat gözetici maddî ve bayağı menfaat ve güç araçlarına karşılık olarak, insanda kendisine karşı saygı, kutsallık, asalet, iman, fazilet, güzellik ve hayır duygusu uyandıran her türlü sıfat, yön, olgu, eylem ve hareket demektir.

Liberalizm

Liberalizm, toplumdaki bütün bireysel ve toplumsal hak ve isteklerin özgürlüğünü bireye vermemiz, insanın hürriyetlerini asla ondan almamamız ve onu hiçbir şeyle sınırlamamamız demektir.

Tabu

Gizli yönü olan ve ilkel dindarın, kendisi için mantıkî açıdan ve aklî bilinç bakımından nedeni açık olmadığı halde onunla amel ettiği yasaklardır.

